ROZPRAVY
ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

TŘÍDA III. ČÍSLO 33.

SLOVANSKÁ DEKLINACE JMENNÁ.

NAPSAL

OLDŘICH HUJER.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
1910.

[illegible]

Tiskl ALOIS WIESNER v PRAZE, knihtiskař České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy slovesnost a umění a c. k. české vysoké školy technické v Praze.

61-317214

PŘEDMLUVA.

Výklad deklinace nebo konjugace některého jazyka zakládá se na tom, že se tvary, které v onom jazyce nebo jazykové skupině nalézáme, srovnávají s obdobnými tvary ostatních jazyků příbuzných, a hledá se, zda tvary jazyka, o který jde, jsou přímým pokračováním tvarů, které na základě srovnání ostatních vespolek příbuzných jazyků lze pokládati za prajazykové, nebo zda jsou to tvary jiné, odchylné, při čemž vzniká zase otázka, máme-li v nich tvary také již prajazykové, jakési druhotvary, které existovaly vedle tvarů známých z jazyků ostatních, nebo vznikly-li tvary ty teprve na půdě onoho jazyka samotného.

Za přímé pokračování tvarů prajazykových lze pokládati takové tvary, které se svou hláskovou podobou s tvary předpokládanými — odmyslíme-li si hláskové změny toho kterého jazyka — kryjí; na př. srovnáváme-li nom. plur. slov. *matere* a řec. *μητέρες* a vidíme-li, že slovanština nemá vůbec koncového *s*, je jasno, že v slov. *-e* je koncovka táž jako řec. *-ες*. Ale hláskové změny slabik koncových poznáváme právě jen z toho, jak tvar pro prajazyk předpokládaný se v jazyce, o nějž jde, jeví, jak se v tomto jazyce změnil, i záleží na tom, zda-li ten či onen tvar s příslušným tvarem prajazykovým správně spojujeme. Jeví-li se změna koncové slabiky, kterou jsme konstatovali v případě jednom, také v případech jiných, máme zajisté záruku, že výklad ten je správný. Případů takových je však nemnoho; častěji jde o koncové slabiky, které známe jen v tvaru jednom: pak nemáme kontrolly pro to, zda změna, kterou tu pozorujeme a konstatujeme, je pravidelnou změnou té slabiky, o niž jde. V případech takových záleží na tom, zdali vykládaný tvar nutně souvisí s tvarem předpokládaným: je-li shoda významu naprostá a není-li možno tvar ten vykládati jinak, lze míti za pravdě podobné, že koncovka taková tak se měnila, jak to v onom tvaru nalézáme,[1]) třebaže pro to nemáme dokladů jiných, při čemž třeba ovšem dbáti případů obdobných a podobných.

[1]) Srv. co napsal PEDERSEN (KZ. 38. 321 n.): Es ist erfreulich, daß man bei der erforschung der auslautgesetze immer mehr das eigentlich selbstverständliche prinzip anerkannt, daß man evidente gleichungen nicht wegen scheinbarer lautlicher schwierigkeiten leicht aufgeben soll.

Je patrno, že je při výkladu takovém mnoho nejistoty, nemnoho méně než při výkladech etymologických: podle toho, jak se komu zdá nepochybným ztotožňování tvaru nějakého s příslušným tvarem prajazykovým, a podle toho, připouští-li možnost tvaru jiného čili nic, podle toho utvářejí se také hláskoslovné zákony o slabikách koncových. Pedersen na př. má za nemožné vykládati slov. dativ *o*-kmenů na *-u* (*rabu*) jinak než z pův. *-ōi* (řec. *ἵππῳ*), Leskien má to za naprosto nejisté. Mikkola vidí v tomto pádě týž tvar jako v litevském instrum. sg. na *-ù* (*vilkù*) a vykládá obé z býv. *-ōu* atd. K tomu přistupuje dále ta okolnost, že leckdy není dost jisto, jak zněl tvar, který máme předpokládati pro prajazyk.

Tím vším způsobeny jsou obtíže, s kterými jest zápasiti výkladu koncovek ve všech jazycích, tím způsobeny jsou neshody ve výkladech, někdy sobě úplně odporujících. To vše platí také o výkladě deklinace slovanské. I tu se druhdy rozcházejí mínění diametrálně. Jistě dobře o této věci napsal Pedersen (KZ. 38. 320 n.): „Es ist nicht verlockend, das gebiet der auslautgesetze zu betreten, wo man immer viel geschrei und wenig wolle findet". Rozmanité tyto výklady o tvarech deklinace slovanské sebrati, je kriticky oceniti a ukázati, co lze v slovanské deklinaci jmenné pokládati za jisté, co za pravdě podobné, co za pochybné a nesprávné, je úkolem této práce. Starší výklady shrnul, vyvrátil nebo dokázal Leskien ve známém spise Die Declination im Slavisch-litauischen und Germanischen (Leipzig 1876). Od té doby nemáme díla, kde by se bylo lze poučiti, jak na poli tomto pracováno, jakými směry se badání bralo, jakých výsledků se dodělalo. Ljapunov Формы склоненія въ старославянскомъ языкѣ (Одесса 1905) podal sice přehled nejdůležitějších výkladů o koncovkách slovanské deklinace jmenné, ale nikoliv úplně, nešlo mu o kritický přehled toho, co v oboru tomto vykonáno, nýbrž spíše o to, aby podal výklady své, po případě výklady školy, ke které se hlásí, spolu s přehledem mínění jiných.[1]) Také Vondrák ve své srovnávací mluvnici (Vergleichende slavische Grammatik. I. II. Göttingen 1906—1908) podává pouze výklady, jichž se sám přidržuje, jiných si všímaje jen výjimkou a příslušné literatury neuváděje. Tak nedostalo se jazykovědě slovanské v mluvnici Vondrákově toho, co má jazykověda řecká ve výborné mluvnici Brugmannově (Griechische Grammatik. 3. Aufl. 1900. München) nebo latinská v knize Stolzově a Schmalzově (Lateinische Grammatik. 4. Aufl. 1910. München), nebo co bude míti filologie indická v mluvnici Wackernagelově (Altindische Grammatik. I. Lautlehre. 1896, II. 1. Einleitung zur Wortlehre. Nominalkomposition. 1905) a filologie keltská v knize Pedersenově (Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen. I. Einleitung und Lautlehre. 1909).

[1]) Rovněž pouhý (ne zcela úplný) výčet různých výkladů podává Pastrnek v Tvarosloví jazyka staroslověnského (Praha 1909) str. X—XXX, kde ovšem o nic více nešlo.

V referátě o mluvnici Vondrákově napsal Nehring (DLZ. 1907. 1818), že by bylo pro slovanštinu potřeba něčeho podobného, jako byl pro indoevropské hláskosloví Bechtelův spis Hauptprobleme der indogermanischen Lautlehre seit Schleicher (Göttingen 1892); alespoň částečně — pokud jde o problémy slovanské deklinace a tudíž také o problémy slovanských slabik koncových — sleduje cíl takový práce tato. Pojednává o pádech všech: o těch, které výkladu neskýtají obtíží — je jich však nemnoho — jen stručně, o ostatních tak, že uvádí, jak bývaly a bývají pády ty vykládány a s jakým výsledkem. Vykládá se o každém pádě zvlášť; tvary se stejnou koncovkou však nutno všecky podrobiti úvaze zároveň, proto v některých kapitolách jednajících o pádech jedněch podán v této souvislosti i výklad pádů jiných; orientaci ve věcech těch usnadní jednak stálé odkazy, jednak index věcný i slovný.

Vítal-li Zimmer (Jag. Arch. 2. 339) při výše uvedené knize Leskienově to, že v ní sebrány rozmanité výklady o slovanské deklinaci, dotud rozptýlené a tudíž těžce přístupné, bude snad podobná přehlídka novějších výkladů tím vítanější, že výkladů těch je daleko více, jsou neméně rozptýleny a druhdy v takové souvislosti podány, že není snadno jimi se probrati: v pestré té směsici býti vodítkem a tak uváděti v problémy slovanské deklinace a jejich řešení, má býti úkolem následujících stránek.

Odevzdávaje práci svou veřejnosti, nemohu nevzpomenouti přispění a pomoci, jíž dostávalo se mi při ní od vzácného učitele mého prof. dra J. Zubatého, který také posléze čta se mnou korrekturu k odstranění nejednoho nedopatření přispěl: budiž mu za to i na místě tomto vysloven hluboce cítěný dík.

DODATKY A OMYLY.

Str. 2, pozn. 1, řád. 5 místo критический má býti критическій.
Str. 3 řád. 1 místo *widdawü* má býti *widdewū*.
Str. 7 v pozn. 2, řád. 2 doplň: v. str. 10.
Str. 8 v pozn. 1, řád. 2 místo *remyk* má býti *remykъ*.
Str. 13 řád. 24 místo Древний церковно-славянский má býti Древній церковко-славянскій.
Str. 26 řád. 12 třeba doplniti: (Rhein. Museum 7. 1850. 566 nn.).
Str. 29 řád. 10 místo *istwendau* má býti *isstwendau*.
Str. 42 řád. 12 místo 1904 třeba čísti 1894 a dodati: březen, str. 16. Znovu otištěn výklad tento v knize Szkice językoznawcze. I (Warszawa 1904) str. 431.
Str. 53 řád. 15 zdola místo 2^2. 328 má býti 2. 328.
Str. 58 řád. 1 místo *broрar* má býti *brōрar*.
Str. 64 řád. 9 zdola místo Mémoires má býti Mémoire; podob. na str. 87 řád. 18 a na str. 89 řád. 6 zdola.
Str. 65 řád. 2 zdola místo *tẽ* má býti *tẽ*.
Str. 77 řád. 1 zdola místo стдда má býti стāда.
Str. 89 k literatuře o kmenech na *-ju* dodej: ZUBATÝ Sitzungsberichte der kgl. böhm. Gesell., Classe für Philos., Gesch. und Philol., 1897, XIX, str. 21 n.
Str. 95 řád. 14 vypadlo označení paragrafu 90.
Str. 102 řád. 1 v označení paragrafu místo 79 má býti 97.
Str. 111 řád. 15 čti Revue de linguistique.
Str. 112 řád. 16 zdola třeba doplniti číslo ročníku: РФВ. 48. 1902.
Str. 158. Koncovku *-ojǫ* v instrum. sg. *ā*-km. předpokládá pro praslovanštinu také KUL'BAKIN, Къ исторіи и діалектологіи польскаго языка (Сборникъ отдѣленія рус. языка и слов. Имп. Акад. Наукъ 73, Nro 4, 1903) str. 142.

OBSAH.

Literatura . . . . . X—XVII

Nominativ sing. (§ 1—58) . . . . . 1—62

Kmeny na *-ā* (1), na *-i̯ē* (2), na *-i* a *-u* (3). Nominativy na *-i* u kmenů na *-i̯/i̯ā* (4.) Nominativy takové obsaženy jsou v substantivech na *-ica* (5). Poměr nominativů na *-i* a *-ьji* (6). Nomin. *ū*-kmenů (7—10). Mužské kmeny na *-o*. Slovanská koncovka *-ъ* se vykládá jednak hláskoslovně, jednak analogií (11); HIRTŮV výklad o různém zastoupení přízvučných a nepřízvučných koncovek v slovanštině (12), zamítnut BERNEKEREM (13) a tak drží se oba výklady starší vedle sebe (14). Rozbor dokladů, jež se uvádějí pro změnu pův. *-os* v slov. *-ъ*: koncovka 1. os. plur. *-mъ* (15), koncovka dat. plur. *-mъ* (16), předložka *otъ* se spojuje se stind. *átaḥ* (17). Dlužno rozlišovati předložku *otъ* od praeverbia *ot-*, poměr tohoto *ot-* k balt. *at-* (18); etymologie jeho (19); stind. *átaḥ* je adverbium tvořené příponou *-tas* od zájmenného kmene *a-* a nesouvisí se slov. *otъ* (20), jež vzniklo na půdě slov. z býv. **ot* podle předložek ostatních (21). Není bezpečných dokladů pro změnu pův. *-os* v *-ъ* (22). Proti změně takové svědčí předl. *po*, která je z pův. **pos* (23). Poměr slov. *po* a lit. *pas* po stránce významové (24), vývoj významu slov. *po* (25); toto býv. **pos* je v adv. *pozdě* (26). Od tohoto *po* nutno lišiti praev. *po-*, které je z býv. **(u)po* (27). Résumé výkladu o *po* (28). Nominativní koncovka *-ъ* není hláskoslovná, je analogická; co vedlo k tomuto novotvaru (29). Nom. mužských *i̯o*-kmenů (30), středních *s*-kmenů, středních *o*- a *i̯o*-km. (32). Nom. mužských *n*-kmenů na *-y* (33—37); zbytky pův. tvarů na *-ēn* (38), na *-ō* a *-ē* (39). Subst. *dьnь* (40). Nom. mask. *nt*-participií (41) praesentních kmenů na *-o*, *-i̯o* (42—44), praesentních kmenů na *-i* (45—46). Nom. středních *n*-kmenů (47), *nt*-kmenů (48). Nom. mask. participiálních (49) a komparativních *s*-kmenů (50). Nom. neut. těchto kmenů (51—52). Nom. *r*-kmenů (53); *r*-kmeny v deklinacích jiných: *jętry*, *bratrъ* (54), *sestra* (55): *mati*, **dъkti* se časem nahrazují tvary jinými (56); nomina agentium na *-tōr* ve slov. (57).

Nominativ plur. (§ 59—71) . . . . . 62—78

Koncovka *-es* ve slov. (59). Nom. *o*-km. v prajazyce, koncovka slovanská (60). Intonace koncovky *-oi*, původ lit. koncovky *-aĩ* (61). Výklady, že za tažené *-oĩ* má slovanština *-i*, za ražené *-oi* pak *-ě* (62). Doklady pro *-i* za difthong tažený: imperat. a gen. sg. *i*-km. (63), slov. *mi*, *ti*, *si* (64). Doklady pro *-ě* za difthong ražený: nom. dual. *ā*-km. a středních *o*-km. (65), *vědě* (66). Résumé (67). Nom. *ā*-km.

není z býv. *-ās* (68). Nominativ neuter vůbec (69), středních *o*-km. (70), středních kmenů konsonantických (71).

Nominativ dualis (§ 72—81) . . . . . 78— 87
U mužských *o*-kmenů v prajazyce (72), v slovanštině (73); domnělé zbytky tvaru na *-ōu* v slovanštině (74). Střední *o*-kmeny a *ā*-kmeny mají ve slov. koncovku touž (75), její původ u *o*-kmenu (76) a u *ā*-km. (77). Kmeny na *-i* a *-u* (78), kmeny konsonantické mask. a fem. (79), neut. (80). Slov. *oči*, *uši* (81).

Vokativ sing. (§ 82—86) . . . . . 88— 91
Kmeny na *-o* (82), na *-ję* (83), na *-a* (84), kmeny na *-i*, *-u* (85). Přizvukování vokativu (86).

Akkusativ sing. (§ 87—92) . . . . . 91— 98
U kmenů na *-i*, *-u*, *-o*, *-ā* (87), u kmenů konsonantických (88), u kmenů na *-ū* (89). Tvar *ljuby* ve rčení *ljuby dějati* (90). Koncovka *-e* u kmenu konsonantických a u *ū*-km. (91). Přizvukování akk. sg. (92).

Akkusativ plur. (§ 93—106) . . . . . 98—110
U *ā*-km. v prajazyce (93), slovanské koncovky *-y*, *-ę* (94, 95), slov. koncovka *-ě* (96, 97), její původ (98, 99). Résumé (100). Koncovka *o*-kmenů mužských (101—104), kmenů na *-i*, *-u* (105), mužských a ženských kmenů konsonantních (106).

Genitiv sing. (§ 107—117) . . . . . 110—119
Koncovka *-ě* u slov. *ā*-kmenu (107), koncovky *-y*, *-ę* různě vykládány (108), jsou to puv. tvary příslušející bývalým *-ən*-kmenům (109). Gen. *o*-kmenu v jazycích indoevropských (110), poměr genitivu a ablativu v prajazyce (111). Slov. gen. na *-a* je puv. ablat. sg. (112), koncovka jeho zněla *-ād* a nikoliv *-ād* (113, 114). Kmeny konsonantické (115), kmeny na *-i*, *-u* (116) Résumé (117).

Genitiv a lokal dualis (§ 118) . . . . . 119—120

Genitiv plur. (§ 119—121) . . . . . 120—124
Koncovka prajazyková (119), slovanská koncovka *-ъ* (120). Tvar kmene (121).

Dativ sing. (§ 122—133) . . . . . 124—135
Původní a slovanská koncovka kmenu konsonantických (122—124); slov. koncovka *i* u *i*-kmenu, její výklady (125—126); je do dat. přenesena z lok. sg. za spolupusobení dat. sg. kmenu konsonantických (127). Kmeny na *-ā* (128). Prajazyková koncovka *o*-kmenu; z ní vykládána i koncovka slovanská *-u* (129); jiné výklady slov. koncovky (130); kritika těchto výkladů (131). Tvar slovanský je puv. lok. sg. na *-ou*, jiné tvary takové ve slovanštině (132); obdobné tvary stpruské; vznik těchto tvaru na *-ou* a proč přeneseny v slovanštině do dativu (133).

Lokal sing. (§ 134—145) . . . . . 135—146
Tvary prajazykové (134). Koncovka slov. *o*-kmenů (135), *ā*-kmenů (136, 137). Tvary *domově*, *dolově* (138). Koncovky *u*-kmenu (139 až 141); slovanština má koncovku *-ō* jakožto doublettu koncovky *-ōu* v adv. *doma*. Koncovka *-u* je nejasná (142). Také koncovka *i*-kmenu není jasná (143). Slov. infinitivy jsou dativy kmenů konsonantických (144). Lok. kmenů konsonantických (145).

Lokal plur. (§ 146—147) . . . . . 146—147

Pády s příponami počínajícími se souhláskou *m-* (§ 148—156) . . . . 147—155

Přípony s *m*- v některých jaz. indoevropských (148), proti nim jsou v jazycích ostatních přípony s *bh*- (149), vzájemný jejich poměr (150).

a) Instrumental sing. (§ 151) . . . . . 150—151

b) Instrumental plur. (§ 152) . . . . . 151—153

c) Dativ a instrumental dualis (§ 153, 154) . . . . . 153—154

d) Dativ plur. (§ 155, 156) . . . . . 154—155

Instrumental sing. tvořený příponou jinou než *-m* (§ 157—159) . . . 156—160

Zbytky býv. instr. m. *o*-kmenu na *-ō* (157), stopy býv. instrumentalu *i*-kmenu na *-i* (158). Instrum. *ā*-kmenů; již v praslovanštině nastoupil za starší tvar na *-ǫ* novotvar na *-ojǫ* (159).

Instrumental plur. slov. *o*-kmenů (§ 160—163) . . . . . 160—164

Prajazyková koncovka tohoto pádu (160), z níž vykládá se také někdy slov. koncovka *-y*, *-i* (161); Brugmannův výklad slov. *-y* z býv. *-ūs* a jeho kritika (162). Nejspíše je tvar na *-i* hláskoslovný, tvar na *-y* slovanský novotvar (163).

LITERATURA.*)

AfdA. = Anzeiger für deutsches Altertum und deutsche Philologie. (Beiblatt zur Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Philologie.) Berlin.

Ark. f. n. fil. = Arkiv för nordisk filologi. Christiania a pak Lund. Od r. 1883.

AUDUIN E. De la déclinaison dans les langues indo-européennes et particulièrement en sanscrit, grec, latin et vieux slave. Paris 1898 (cit. AUDUIN).

BARTHOLOMAE CHR. Studien zur indogermanischen Sprachgeschichte I. II. Halle 1890, 1891.

— Arische Forschungen. Heft 1—3. Halle 1882—1887.

BB. = Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen, herausgeg. von A. BEZZENBERGER (u. W. PRELLWITZ). Göttingen. Od r. 1877.

BECHTEL F. Die Hauptprobleme der indogermanischen Lautlehre seit Schleicher. Göttingen 1892.

BENFEY Th. Handbuch der Sanskritsprache. I. Vollständige Grammatik. Leipzig 1852.

Berliner philologische Wochenschrift. Herausgeg. von CHR. BELGER und O. SEYFFERT, Berlin. Od r. 1880.

BERNEKER E. Die preussische Sprache. Strassburg 1896.

— Slavisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg. Od r. 1908. Dosud 6 sešitů (*a—kandilo*).

BEZZENBERGER A. *ZGLSpr.* = Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache. Göttingen 1877.

BIELENSTEIN A. Die lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen. I. II. Berlin 1863—1864.

BOGORODICKIJ V. Обзоръ падежныхъ окончаній именнаго склоненія въ аріо-европейскихъ языкахъ. (Изъ чтеній по сравнительной грамматикѣ. IV.) Ученыя записки Императорскаго казанскаго университета. Годъ 59. 1902. Приложеніе (январь, мартъ).

BOPP F. Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Gothischen und Deutschen. Berlin, 1. vyd. 1833—1852, 2. vyd. 1857—1863. 3. vyd. 1868—1871.

— Vergleichendes Accentuationssystem. Berlin 1854.

— Über die Sprache der alten Preussen in ihren verwandtschaftlichen Beziehungen. Berlin 1853.

*) V části prvé uvádí se literatura obecná a pomůcky, jež citovány jsou pravidlem zkrácené; zkratky ty, pokud nejsou samozřejmy, vyloženy jsou v tomto seznamu literatury. V části druhé podán rovněž abecedně přehled pojednání, která se obírají přímo otázkami slovanské deklinace a slovanských slabik koncových, a pak také takových, která se otázek těch závažně dotýkají.

BRUGMANN K. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Band I. Lautlehre. 1886, II. Wortbildungslehre. 1892. Zweite Auflage: Band I. 1897; II. Lehre von den Wortformen und ihrem Gebrauch. 1. Teil. Allgemeines. Zusammensetzung. Nominalstämme. 1906. 2. Teil, erste Lieferung. Zahlwörter. Die drei Nominalgenera. Kasus- und Numerusbildung der Nomina. Pronominalstämme und Kasus- und Numerusbildung der Pronomina. 1909. Strassburg.

— *KVG.* = Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen. Strassburg 1902—1904.

— Griech. Gram. = Griechische Grammatik. 3. Aufl. München 1900.

BUCK C. D. Elementarbuch der oskisch-umbrischen Dialekte. Deutsch von E. PROKSCH. Heidelberg 1905.

Curt. Stud. = Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik, herausgeg. von G. CURTIUS (und K. BRUGMANN). Leipzig 1868—1878.

ČMČ. = Časopis Musea království Českého. Praha. Od r. 1827.

DANIČIĆ D. Историја облика српскога или хрватскога језика до свршетка XVII. вијека. У Београду. 1874

DELBRÜCK Grundr. = Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen von K. BRUGMANN und B. DELBRÜCK. III.—V. Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen von B. DELBRÜCK. Strassburg. 1893 bis 1900.

DLZ. = Deutsche Literaturzeitung, herausgeg. von P. Hinneberg. Berlin (Leipzig). Od r. 1879.

ENDZELIN J. Латышскіе предлоги. I. II. Юрьевъ. 1905—1906.

Eos. Czasopismo filologiczne, wydawane przez ST. WITKOWSKIEGO. We Lwowie. Od r. 1894.

ERNOUT A. Les éléments dialectaux du vocabulaire latin. Paris 1909.

Festgruss an Otto v. Böhtlingk zum Doktorjubiläum. Stuttgart 1888.

FICK Vgl. Wb. = Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. 4. Aufl. bearbeitet von A. BEZZENBERGER, A. FICK u. W. STOKES. I. 1890, II. (von W. STOKES und A. BEZZENBERGER) 1894, III. (von H. FOLK und A. TORP) 1909. Göttingen.

FINCK F. N. Über das verhältnis des baltisch-slavischen nominalaccents zum urindogermanischen. Marburg. 1895 (cit. FINCK).

GEBAUER J. Historická mluvnice jazyka českého. I. Hláskosloví. 1894; III., 1. Skloňování. 1896; III., 2. Časování. 1898. 2. vyd. 1909. Praha.

— Staročeské skloněni substantiv kmene *-o*. Pojednání Král. čes. společnosti náuk. 1886.

Germania. Vierteljahrsschrift für deutsche Altertumskunde. Wien. Od r. 1856.

GGA. = Göttingische gelehrte Anzeigen unter Aufsicht der kg. Gesellschaft der Wissenschaften. Göttingen.

Глас Српске Краљевске Академије. Београд. Od r. 1887.

Glotta. Zeitschrift für griechische und lateinische Sprache. Herausgeg. von P. KRETSCHMER und F. SKUTSCH. Göttingen. Od r. 1909.

Gött. Gel. Nachr. = Nachrichten von der kgl. Gesellschaft der Wissenschaften und der Georg-Augusts-Universität zu Göttingen.

GRAMMONT M. La dissimilation consonantique dans les langues indoeuropéennes et dans les langues romanes. Dijon 1895.

Grundriss der iranischen Philologie, herausgeg. von W. GEIGER und E. KUHN. Strassburg 1895 násl.

HENRY V. Analogie = Étude sur l'analogie en général et sur les formations analogiques de la langue grecque. Paris 1883.

HIRT H. Der indogermanische Akzent. Strassburg 1895.
— Handbuch der griechischen Laut- und Formenlehre. Heidelberg 1902 (cit. Handbuch).
— Der indogermanische Ablaut. Strassburg. 1900.
HOFFMANN O. Die griechischen Dialekte in ihrem historischen Zusammenhange, I., II., III. Göttingen 1891—1898.
HOLDER A. Alt-Celtischer Sprachschatz. I., II. (část III. vychází). Leipzig 1896, 1904.
IF. = Indogermanische Forschungen. Zeitschrift für indogermanische Sprach- und Altertumskunde. Herausgeg. von K. BRUGMANN und W. STREITBERG. Strassburg. Od r. 1892.
IF. Anz. = Anzeiger für indogermanische Sprach- und Altertumskunde. Beiblatt zu den IF. Herausgegeb. von W. STREITBERG. Strassburg. Od r. 1892.
Изв. = Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ. С.-Петербургъ. Od r. 1896. (Číslo první při citování udává svazek a rok jeho vydání, číslo druhé sešit, číslo poslední stránku.)
IL'JINSKIJ G. Сложныя мѣстоименія и окончанія родительнаго над. неличныхъ мѣстоименій въ славянскихъ языкахъ. 1. vyd. ve Varšavě 1903, 2. vyd. v Moskvě 1905.
Jag. Arch. = Archiv für slavische Philologie, herausgeg. von V. JAGIC. Berlin. Od r. 1876.
JANKO J. Soustava dlouhých slabik koncových v staré germanštině. Praha s. a. (1903).
Jen. lit. zeit. = Jenaer Literaturzeitung. Im Auftrag der Universität Jena herausg. von A. KLETTE. Jena. Od r. 1874.
JURKSCHAT C. Litauische Märchen und Erzählungen. Heidelberg 1898.
KALINA A. Historya języka polskiego. I. Lwów 1883.
KAPPUS C. Der indogermanische Ablativ. Marburg 1903.
KLUGE F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Siebente Aufl. Strassburg 1910.
KRETSCHMER P. Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache. Göttingen 1896.
KSBeitr. = Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, keltischen und slavischen Sprachen. Herausgeg. von A. KUHN und A. SCHLEICHER. I.—VIII. Berlin. 1858—1876.
KURSCHAT F. Grammatik der litauischen Sprache. Halle 1876.
— Wörterbuch der litauischen Sprache. II. Litauisch-deutsches Wörterbuch. Halle 1883.
KZ. = Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. Vyd. nejprvé A. KUHN, pak E. KUHN a J. SCHMIDT, nyní A. BEZZENBERGER, E. KUHN a W. SCHULZE. Nejprvé v Berlíně, pak v Gütterslohu, nyní v Göttingách. Od r. 1877.
LF. = Listy filologické (a paedagogické). Praha. Od r. 1874.
LESKIEN A. Die Declination im Slavisch-Litauischen und Germanischen. Leipzig 1876.
— Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache. Weimar. 1898[3]. 1905[4] (cit. Handbuch).
— Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache. Heidelberg 1909 (cit. Gram.).
— Bildung der Nomina im Litauischen. Leipzig 1891.
LESKIEN A. — BRUGMANN K. Litauische Volkslieder und Märchen aus dem preussischen und dem russischen Litauen. Strassburg 1882.
LINDSAY-NOHL = Die lateinische Sprache. Ihre Laute, Stämme und Flexionen in sprachgeschichtlicher Darstellung. Von W. M. LINDSAY. Vom Verf. genehmigte und durchgesehene Übersetzung von H. NOHL. Leipzig 1897.

Litteraturblatt für germanische und romanische Philologie. Herausgeg. von O. Behaghel und F. Neumann. Heilbronn. Od r. 1880.

Ljapunov B. M. Формы склоненія въ старославянскомъ языкѣ. I. Склоненіе именъ. Одесса 1905 (cit. Ljapunov).

Ludwig A. Der Rigveda oder die heiligen Hymnen der Brâhmana. Prag 1876—1888.

Mahlow G. Die langen Vocale *AEO* in den europäischen Sprachen. Berlin 1879.

Materyały i prace komisyi językowej Akademii Umiejętności w Krakowie. Kraków. Od r. 1904.

Meillet A. Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes. Deuxième édition. Paris 1908.

— Recherches sur l'emploi du génitif-accusatif en vieux slave. Paris 1897.

— Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave. Paris 1902—1905 (cit. *Études*).

— De quelques innovations de la déclinaison latin. Paris 1906.

Meyer G. Griechische Grammatik. 3. Aufl. Leipzig 1896.

— Albanesische Studien. III. Lautlehre der indogermanischen Bestandtheile des Albanesischen. Wien 1892. (Sitzungsber. der Wiener Akademie, phil.-hist. Kl., 125).

Miklosich F. Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. I. Lautlehre. 2. Aufl. 1879. II. Stammbildungslehre 1875. III. Wortbildungslehre. 2. Aufl. 1876. IV. Syntax. Zweiter Abdruck 1883. Wien.

— Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen. Wien 1886 (cit. Et. Wb.).

MSL. = Mémoires de la Société de linguistique de Paris. Paris. Od r. 1868.

MU. = Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der idg. Sprachen von H. Osthoff und K. Brugmann. I.—V. Leipzig 1878—1890.

Nordisk tidskrift for filologi. Hoveredaktor Thomsen. Kodaň. Od r. 1877.

Noreen A. Abriss der urgermanischen Lautlehre mit besonderer Rücksicht auf die nordischen Sprachen. Strassburg 1894.

Osthoff H. Zur Geschichte des Perfects im Indogermanischen mit besonderer Rücksicht auf Griechisch und Lateinisch. Strassburg 1884.

— Etymologische Parerga. I. Teil. Leipzig 1901.

La Parole. Paris.

Pastrnek F. Tvarosloví jazyka staroslověnského s úvodem a ukázkami. Praha 1909.

PBBeitr. nebo *PBSBeitr.* = Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. Herausgegeb. von H. Paul und W. Braune (1—15), von E. Sievers (od 16. sv.). Halle. Od r. 1874.

Pedersen H. Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen. I. Göttingen 1909.

von Planta R. Grammatik der oskisch-umbrischen Dialekte. I., II. Strassburg. 1892, 1897.

Pogodin A. L. Слѣды корней-основъ въ славянскихъ языкахъ. Варшава 1903.

Pott. Etymologische Forschungen auf dem Gebiet der indogermanischen Sprachen. Lemgo 1833—1836, 2. vyd. 1859—1861.

Prac. filol. = Prace filologiczne wydawane przez J. Baudouina de Courtenay, J. Karłowicza, A. A. Kryńskiego i L. Malinowskiego. Warszawa. Od r. 1885.

Prellwitz W. Etymologisches Wörterbuch der griechischen Sprache. 2. Aufl. Göttingen. 1905.

Rad = Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Zagreb. Od r. 1867.

Reichelt H. Awestisches Elementarbuch. Heidelberg 1909.

Revue de linguistique et de philologie comparée. Paris. Od r. 1867.

Revue critique d histoire et de littérature. Recueil hedbomadaire. Paris. Od r. 1866.

РФВ. = Русскій филологическій вѣстникъ. Vyd. nejprvé A. Kolosov, pak A. Smirnov, nyní E. F. Karskij. Varšava. Od r. 1879.

Rheinisches Museum für Philologie. Bonn. Od r. 1833.

Roczn. slaw. = Rocznik slawistyczny. Wydawany przez J. Łosia, L. Mańkowskiego, K. Nitscha i J. Rozwadowskiego. Kraków. Od r. 1908.

Rost P. Die Sprachreste der Dreväno-Polaben im Hannöverschen. Leipzig 1907.

Rozprawy Akademii Umiejętności, wydział filologiczny. Kraków.

de Saussure F. Mémoire sur le système primitif des voyelles indo-européennes. Lipsick 1879.

Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ. С.-Петербургъ.

Сборникъ статей посвященныхъ почитателями академику и заслуженному профессору **В. М.** Ламанскому. I. С.-Петербургъ. 1907.

Scherer W. *ZGDS.* = Zur Geschichte der deutschen Sprache. Berlin. 1868[1], 1878[2].

Schleicher A. Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Weimar. 1. vyd. 1861—1862, 2. vyd. 1866, 4. vyd. 1876.

— Handbuch der litauischen Sprache. I. Litauische Grammatik. II. Litauisches Lesebuch und Glossar. Prag 1856—1857.

Schmidt J. *Neutra* = Die Pluralbildungen der indogermanischen Neutra. Weimar 1889.

— Zur Geschichte des indogermanischen Vocalismus. I., II. Weimar 1871, 1875.

Sobolevskij A. J. Лекціи по исторіи русскаго языка, Москва. 3. vyd. 1903.

— Древній церковно-славянскій языкъ. Фонетика. Москва 1891.

Sommer F. Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre. Heidelberg 1902.

— Griechische Lautstudien. Strassburg 1905.

Sprawozdania z czynności i posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie.

Статьи по славяновѣдѣнію. I. С.-Петербургъ 1904.

Stolz F. Lateinische Grammatik. 3. Aufl. 1900, 4. Aufl. 1910. München.

Streitberg W. *UG.* = Urgermanische Grammatik. Heidelberg. 1896.

— Gotisches Elementarbuch. Zweite Aufl. Heidelberg 1906.

— Die germanischen Komparative auf *-ōz-*. Program university. Freiburg. 1890.

Syntaktische Forschungen von B. Delbrück und E. Windisch, I.—V. Halle 1871—1888.

Thumb A. Handbuch des Sanskrit. Heidelberg 1905.

Thurneysen R. Handbuch des Altirischen. Heidelberg 1909.

Torbiornson T. Die gemeinslavische Liquidametathesis. I., II. Upsala 1901, 1903.

Trautmann R. Die altpreussischen Sprachdenkmäler. Göttingen 1910 (cit. Trautmann).

Vendryes J. Traité d'accentuation grecque. Paris 1904.

Vetter Th. Zur Geschichte der nominalen Declination im Russischen. Leipzig 1883.

Vondrák W. Altkirchenslavische Grammatik. Berlin 1900 (cit. Aksl. Gram.).

— Vergleichende slavische Grammatik. I., II. Göttingen 1906—1908 (cit. Vgl. Gram.).

Wakernagel J. Altindische Grammatik. I., II. 1. Göttingen 1896, 1905.

Walde A. Lateinisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg 1906[1].

— Die germanischen Auslautgesetze. Halle 1900.

Wiedemann O. Das litauische Präteritum. Strassburg. 1891.

— Handbuch der litauischen Sprache. Strassburg 1897 (cit. Handbuch).

Wochenschrift für klassische Philologie. Berlin

Wölfflins Archiv = Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik. Herausgeg. von E. Wölfflin. Leipzig. Od r. 1884.

WZKM. = Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes. Wien. Od r. 1887.

Zbornik u slavu V. Jagića. — Jagić Festschrift. V. Jagiću k 6. VII. 1908 drugovi i učenici za spomen. Berlin 1908.

ZDMG. = Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft. Herausgeg. von den Geschäftsführern. Leipzig.

ZfdA. = Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur. Herausgeg. von E. SCHROEDER und G. ROETHE. Berlin.

ZfdPh. = Zeitschrift für deutsche Philologie. Halle. Od r. 1869.

ZfōG. = Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien. Wien. Od r. 1850.

ZIMMER H. Die nominalsuffixe *a* und *ā* in den germ. Sprachen. Strassburg 1875.

ZUBATÝ J. Über die sogenannten Flickvocale des lettischen Volksliedes. Sitzungber. der königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften, Classe für Philos., Geschichte und Philol., 1895, XIX.

ЖМНП. = Журналъ Министерства народнаго просвѣщенія. С.-Петербургъ.

BERNEKER E. Der genetiv-accusativ bei belebten wesen im Slavischen. KZ. 37. 1904. 364—386.

BEZZENBERGER A. Die indogermanische Endung des Locativs Sing. der *u*-Declination Gött. Gel. Nachr. 1885. 160—162.

— Eine indogermanische Accentregel. BB. 2. 1878. 123—130.

— Zur litauischen accentuation. BB. 10. 1886. 202—204.

VON BLANKENSTEIN M. Griech. *κατά* und seine Verwandten. IF. 21. 1907. 99—115. (o instrum. sg.)

BLATT G. Nowsze poglądy na genezę fleksyi w językach indoeuropejskich. Eos 11. 1905. 126—142.

BOGORODICKIJ V. Объ основныхъ факторахъ морфологическаго развитія языка. РФВ. 33. 1895. 219—251.

BRÜCKNER A. Drei urslavische Nasalvokale. KZ. 43. 1910. 369—376.

BRUGMANN K. Die Anomalien in der Flexion von griech. *γυνή*, armen. *kin* und altnord. *kona*. IF. 22. 1907/8. 171—193. (na str. 191 nn. výklad slov. gen. sg. *ā*-kmenú na *-y*, *-ę*).

— Der slav. Instr. Plur. auf *-y* und der aw. Instr. Plur. auf *-ūš*. IF. 22. 1907/8. 336—339.

BULIĆ S. Altrussisch *domovъ*, *dolovъ*. IF. 5. 392 nn.

— Вынужденное объясненіе по поводу „доловь, домовь". ЖМНП. 314. 1897. 508—513.

ENDZELIN J. Lett. dzīrnavas, pelavas, ragavas und der gen. plur. der *u*-Stämme in den baltischen Sprachen. BB. 25. 1899. 274—277.

FORTUNATOV F. Phonetische Bemerkungen. Jag. Arch. 11. 1888. 561—575, 12. 1890. 95—103.

— Объ удареніи и долготѣ въ балтійскихъ языкахъ. РФВ. 33. 1895. 254—297. Německý překlad: Über Accent und Länge in den baltischen Sprachen. BB. 22. 1897. 153—188.

GAUTHIOT R. A propos des nominatifs pluriels lituaniens en *-aĭ*. IF. 26. 1910. 353—359.

HANSSEN F. Der griechische circumflex stammt aus der ursprache. KZ. 27. 612—617.

HATTALA M. O ablativě ve slovančině a litvančině. ČMČ. 31. 1857. 227—250, 564—580, 32. 1858. 347—357, 519—533.

HIRT H. Vom schleifenden und gestoßenen Ton in den indogermanischen Sprachen. I. Teil IF. 1. 1892. 1—42, II. Teil. ib. 195—231.

— Zu den slavischen Auslautsgesetzen. IF. 2. 1893. 337—364.

— Über die mit *-m-* und *-bh-* gebildeten Kasussuffixe. IF. 5. 1895. 251—255.

— Über den Ursprung der Verbalflexion im Indogermanischen. IF. 17. 1904. 36—84.

HUJER O. Slav. *dolovъ*, *domovъ*. IF. 23. 1908/9. 152—158.

IL'JINSKIJ G. Къ окончанію gen. sg. женскихъ основъ на *ā*. Изборникъ Кіевскій въ честь 25лѣтней дѣятельности И. Д. Флоринскаго (Кіевъ 1904), str. 162—165.

KRETSCHMER P. Indogermanische accent- und lautstudien. KZ. 31. 1892. 325—472.

LESKIEN A. Spuren der stammabstufenden Declination im Slavischen und Litauischen Jag. Arch. 3. 1879. 108—111.
— Die Quantitätsverhältnisse im Auslaut des Litauischen. Jag. Arch. 5. 1881. 188—190.
— Die Partikel *-am* in der Declination. Ein Beitrag zur Analyse der indogermanischen Casusendungen. Berichte der königl. Sächs. Gesellschaft der Wissenschaften, phil.-hist. Classe, 1884. 94—105.
— Über slavisches *o* in Endsilben. IF. 21. 1907. 335—338.
LORENTZ F. Vokaldehnung vor tautosylabischem *ns* im Arischen. BB. 21. 1896. 173—185.
— Die Behandlung der Lautgruppen *in, un* + Consonant im Slavischen. Jag. Arch. 18. 1896. 86—106.
MEILLET A. Questions d' accentuation. MSL. 8. 1894. 238—241 (o koncovém *-oi* v lok. sg. a nom. plur.)
MERINGER R. Sandhi oder Ton? BB. 16. 1890. 221—234.
— Beiträge zur geschichte der idg. declination. I. Über den idg. dual der *o*-stämme. II. Flexion der zweizahl. KZ. 28. 1887. 217—239.
MÜLLENHOFF K. Zur geschichte des auslauts im altslowenischen. Monatsberichte der königl. preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. 1879. 432—439.
OBLAK V. Zur Geschichte der nominalen Declination im Slovenischen. Jag. Arch. 11. 1888. 395—423, 523—560, 12. 1890. 1—47, 358—450, 13. 1891. 25—68.
PASTRNEK F. Die altrussischen und čechischen Participia auf *-a*. Jag. Arch. 13. 1881. 110—114. K tomu JAGIĆ Meine Gegenbemerkung. ib. 114—117.
PEDERSEN H. Die nasalpräsentia und der slavische akzent. KZ. 38. 1905. 297—421.
POGODIN A. О нѣкоторыхъ окончаніяхъ loc. sing. въ славянскомъ языкѣ. РФВ. 35. 1896. 137—141.
— Къ исторіи формъ славянскихъ языковъ. Извѣстія Варшавскаго Университета 4. (1903) str. 33—49; citováno podle zvl. otisku.
POLÍVKA J. Творительный падежъ един. ч. въ словацкихъ нарѣчіяхъ. Сборникъ статей посвященныхъ почитателями академику и заслуженному профессору В. М. Ламанскому. I. 104—113. С.-Петербургъ 1907. (Zvláštní otisk má rok 1905.)
REICHELT H. Das instrumentalsuffix im singular. BB. 25. 1899. 232—234.
— Die *i̯ē*-stämme. BB. 25. 1899. 234—238.
— Die abgeleiteten *i̯*- und *u̯*-stämme. BB. 25. 1899. 238—252.
SCHMIDT J. Der locativus singularis und die griechische *i*-declination. KZ. 27. 287—309.
— Das suffix des participium perfecti activi. KZ. 26. 1883. 329—377 (na str. 337 n. o akk. plur. *ā*-kmenů).
SCHOLVIN A. Beiträge zur Declination in den pannonisch-slovenischen Denkmälern des Altkirchenslavischen. Jag. Arch. 2. 1877. 482—569.
SCHULZE W. Zum idg. locativ sing. der consonantischen Stämme. KZ. 27. 546 n.
SOBOLEVSKIJ A. Общеславянскія измѣненія звуковъ. РФВ. 22. 1889. 1—49.
— Изъ исторіи русскаго языка. XVIII. домовь, доловь. ЖМНП. 314. 1897. 67 n.
STREITBERG W. Der Genitiv Pluralis und die baltisch-slavischen Auslautgesetze. IF 1. 1892. 259—299.
— Vokaldehnung vor tautosylabischem *-ns* im Baltischen. IF. 3. 1894. 148—156.
— Die Entstehung der Dehnstufe. IF. 3. 1894. 305—416.
ŠAFAŘÍK P. J. Výklad některých grammatických forem v jazyku slovanském. 1. Zastaralý množný lokál na *-ás*. ČMČ. 1847. 131—136.
VONDRÁK W. Zur Erklärung des aksl. Dat. Sg. *pąti, kosti*. IF. 10. 1899. 113—116.
— Die Imperative *daždь, veždь* usw. und die Genitive Plur. *rabъ, ženъ selъ* usw. Jag. Arch. 20. 1898. 54—61.

VONDRÁK W. Einige Bemerkungen anläßlich Meillet's „Recherches sur l'emploi du génetif-accusatif en vieux slave." Jag. Arch. 25. 1903. 355—365.
— K výkladu některých pádů slovanské deklinace. Статьи по славяновѣдѣнію, С.-Петербургъ 1904, str. 10 nn.
— Zu den nasalen im Slavischen. BB. 29. 1905. 201—225.
— Slavische akzent- und quantitätsstudien. I. BB. 30. 1906. 100—153. II. KZ. 41. 1907. 133—153.
WIEDEMANN O. Der dativus singularis der germanischen Sprachen. KZ. 31. 1892. 479—484. Nachtrag. KZ. 32. 1893. 149—152.
— Zu den litauischen Auslautgesetzen. KZ. 32. 1893. 109—122.
— Litu-slavisches. 8. *domovъ, dolovъ*. BB. 30. 1906. 221 n.
ZUBATÝ J. K baltsko-slovanské deklinaci. LF. 13. 1886. 363—371.
— Slav. *doma* ‚zu Hause'. Jag. Arch. 14. 1892. 150—152.
— Zur Deklination der sog. -*jā*- und *jo*-Stämme im Slavischen. Jag. Arch. 15. 1893. 493—518. K tomu JAGIĆ Ein Zusatz. ib. 518—524.
— Baltische Miszellen. IF. 6. 1896. 47—79.
— Über gewisse Genitivendungen des Lettischen, Slavischen und Altindischen. Sitzungsberichte der königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften, Classe für Philosophie, Philologie und Geschichte, 1897. XVII.
— Zu den slavischen Femininbildungen auf *-yńi*. Jag. Arch. 25. 1903. 355—365.

ZKRATKY.

av. = avestský.
bulh. = bulharský.
csl., cslov. = církevněslovanský.
čak. = čakavský.
čes. = český.
dor. = dorský.
gall. = gallský.
germ. = germánský.
got. = gotský.
chrv. = chrvatský.
kym. = kymerský.
lat. = latinský.
lit. = litevský.
lot. = lotyšský.
mrus. = maloruský.
os. = oský.
rus. = ruský.
ř., řec. = řecký.
sl., slov. = slovanský.
sloven. = slovenský.
slovin. = slovinský.
srb. = srbský.
stangl. = staroanglický.
stfris. = starofriský.
sthněm. = starohornoněmecký.
stind. = staroindický.
stir. = staroirský.
stisl. = staroislandský.
stnor. = staronordický.
stper. = staroperský.
stprus. = staropruský.
střdolnoněm. = středodolnoněmecký.
stsas. = starosaský.
štok. = štokavský.
umb. = umberský.
véd. = védský.

V transkripci slovanských učiněna úchylka od obecného způsobu transkribování potud, že litery abecedy latinské označují i ve slovích těchto zvuk takový jako v abecedě naší; psáno tedy *č*, *čh* místo obvyklého *c*, *ch* (a podle toho i *ǧ* místo obvyklého *j*), podobně sykavky označeny znaky *ś*, *š*, konsonantické *i* u nás obvyklým znakem *j*. Je to transkripce, kterou v podstatě navrhl HIRT IF. 21. 145 n. a již se řídí PEDERSEN ve své Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen (I. Göttingen 1909). V transkripci slovanských psáno *ǫ* (popobně ve slovích praslovanských) místo obvyklého *ą*; tak činí na př. také BERNEKER ve svém etymologickém slovníku, srv. i BRÜCKNER KZ. 43. 372. Ve slovích polských ponechán ovšem pravopis obvyklý.

Nominativ sing.

1. Nominativní tvary kmenů zakončených na *-ā*, *-i*, *-u*, *-ī*/*-i̯ā*,[1] *-ū* jsou celkem jasny. Slov. *žena*, *duša* docela se shoduje s lit. *rankà*, *valdžià*, lot. *meita*, stprus. *mensa* a spolu s nimi ukazuje na původní koncovku *-ā*, která se jeví ve všech jazycích indoevropských. Koncovka tato měla intonaci raženou[2]; dokazuje to přízvuk řec. *θεά* i lit. *gerà*, *geró-ji* i got. *giba*,[3] jak poznal již HANSSEN KZ. 27. 614; srv. i HIRT Akzent 113, TORBIÖRNSSON Liquidam. 56, BRUGMANN Grundriss 2^2. 2. 122 atd.[4] V slovanštině se jeví tento ražený ton koncovky tím, že v těch případech, kde v slabice kořenné byla délka intonace tažené anebo byla-li slabika ona krátká, je přízvuk vždy na koncovce. V slovanštině totiž, podobně jako

[1]) Kmeny těmi rozumějí se zde podle příkladu BRUGMANNOVA (Grundr. 2^2. 1. 211) takové kmeny na *-i̯ā* (nebo *-i̯i̯ā*), které mají v nom. sg. kmen oslabený na *-ī*.

[2]) O různých kvalitách indoevropských délek lze se v literatuře naší poučiti v článku ZUBATÉHO v Listech fil. 23. (1896) 189 n., 444 n., a v JANKOVĚ Soustavě dlouhých slabik koncových v staré germanštině (Praha 1903) na str. 19 nn.

[3]) Stranu tvarů germánských srv. STREITBERG UG. 186 a 235, JANKO Soustava 45 nn.

[4]) V okolnosti této vidí se obyčejně svědectví toho, že toto *-ā* nevzniklo kontrakcí (jak učil na př. SCHMIDT Neutra 41), nýbrž že tu funguje pouhý kmen, jehož *-ā* se nedá dále rozložiti. Srv. FINCK 18, JANKO Soustava 45, pozn. 48. Ale není to mínění všeobecné: SOLMSEN KZ. 39. (1906) 230 má za možné **ekṷā*, **jugā* vykládati ze staršího **ekṷo-ă* **jugo-ă* (srv. již NEISSER BB. 20. 52), při čemž toto *-ă* je dalším elementem kmenotvorným. Jestliže v jiných případech slabiky vzniklé kontrakcí mají ton tažený, třeba to vysvětliti tím, že tu jde o processy různých dob a různé povahy. Nám zde ovšem nejde o řešení tohoto problemu, ale tolik je jisto: ražená koncovka *-ā* ukazuje, že toto *-ā* nevzniklo kontrakcí v té době, kdy vznikla deklinace tak, jak ji poznáváme srovnáváním jednotlivých jazyků indoevropských; neboť v té době kontrakcí vzniká ton tažený. Kmen však je původu daleko staršího a naprosto nelze říci, zdali i tehdy kontrakcí vznikal ton tažený, protože vůbec není možno věděti, zda tou dobou byl jaký rozdíl v intonaci slabik.

v jazycích baltských, pozměněn původní přízvuk tím způsobem, že přízvuk byl pošinut se slabiky krátké nebo dlouhé tažené (~) na slabiku následující, byla-li to slabika dlouhá intonace ražené.[1] Případ ten nastává v nom. sg. *ā*-kmenů u všech dvouslabičných paroxyton, byla-li kořenná slabika krátká nebo měla-li délku taženou. Tak splynula v slovanštině (a litevštině) paroxytona tohoto druhu s oxytony (srv. VONDRÁK Vgl. Gram. 2. 40); původní rozdíl se snad ještě do jisté míry obráží v litevském dvojím systemu akcentuačním takovýchto slov (u KURSCHATA typus I *a* a I *b*), v slovanštině pak — vedle srovnání s jinými jazyky — může snad na původní oxytonon ukazovati přizvukování koncovky v akkusativu sg. Je-li na př. v ruštině vedle nom. **жена́** také akk. **жену́** (srv. **рука́**, ale akk. **ру́ку**), můžeme souditi, že oxytonace nominativu nevznikla teprve na půdě slovanské pošinutím přízvuku se slabiky kořenné, nýbrž že tu máme původní oxytonon; řec. *γυνή* to potvrzuje. Podobně rus. nom. **вдова́**, akk. **вдову́** ukazuje na pův.

[1]) Zjev ten konstatoval pro litevštinu F. de SAUSSURE IF. Anz. 6. 157 n., LORENTZ IF. 8. 95, Jag. Arch. 19. 343; srv. i Hirt Akz. 95. Že totéž pošinutí nastalo i v slovanštině, ukázal MEILLET Comptes rendus des séances du Xe Congrès des orientalistes, str. 89, Révue critique 2. (1895) 170, MSL. 9. 144, Recherches 177 a zejména MSL. 11. 345; srv. i FORTUNATOV Критическій разборъ Улянова str. 62, GAUTHIOT MSL. 11. 344 n., PEDERSEN KZ. 38. 332, TORBIÖRNSSON Liquidam. 1. 56 n. Tato shoda s litevštinou vedla přirozeně k otázce, nastalo-li pošinutí toto v době baltsko-slovanské či vyvinula-li se tato zvláštnost v jazycích baltských a v slovanštině samostatně a neodvisle. MEILLET MSL. 11. 351 nn., Jag. Arch. 25, 425 zodpověděl otázku tuto v ten smysl, že zmíněné pošinutí není baltsko-slovanské, ba ani praslovanské. Svědčilo mu o tom srbské **кȍпа̑м**, **кȍпа̑ш** vedle 3. plur. **кȍпаjȳ**, kde pošinutí se vidí jen v 3. plur. **кȍпаjȳ** (za starší ***копа̑jу**), ale není ve tvarech kontrahovaných — bylo provedeno tedy až po kontrakci, která je čistě srbská, pošinutí akcentu je tedy zjev srbský. Také VONDRÁK BB. 30. 150 datoval toto pošinutí tak jako MEILLET dovolávaje se toho, že pošinutí toto nenastává v akk. sg. (lit. *rañką* = rus. **ру́ку**, srb. **ру̑ку**) což si VONDRÁK vykládal tím, že koncovka (původ. ražené *-ā́m*) tu zkrácena. Toto zkrácení musilo ovšem nastati dříve, než nastoupilo pošinutí přízvuku, ale nemohlo nastati již v době baltsko-slovanské, protože pak bychom za *-ăm* měli v slovanštině *-ъ* a nikoliv *-ą*: je tedy krácení koncovky a tudíž i pošinutí přízvuku se slabiky tažené na následující raženou teprve z doby samostatného života skupiny baltské a slovanské, ba není ani obecně slovanské. Ale nověji (KZ. 41. 133 a Vgl. Gram. 1. 206 n.) pokládá zjev ten na rozdíl od MEILLETA za praslovanský, akcentování akk. sg. vykládá analogií podle kmenů ostatních (zejména kmenů na *-i* a *-u*). Naproti tomu do doby baltsko-slovanské klade toto pošinutí FORTUNATOV l. c., TORBIÖRNSSON Liquidam. 1. 57, PEDERSEN KZ. 38. 307 a 335, kde vyvrací důvody MEILLETOVY, srv. i KZ. 40. 215, KUL'BAKIN Изв. 11. 4. 267. Nejnověji pak BEZZENBERGER DLZ. 1908. 1187 ukazuje na to, že ve slovích přejatých do litevštiny ze slovanštiny přízvučná slabika dostává přízvuk tažený a že přechází přízvuk na slabiku následující, je-li to slabika ražená (*briczkà*, *brikà*, *swodbà* atd.): to je mu svědectvím, že pošinutí přízvuku se slabiky tažené na následující raženou je zjev pozdní (srv. i HIRT IF. 10. 42, ROZWADOWSKI ib. 7. 267). TRAUTMANN (Die altpreussischen Sprachdenkmäler, str. 195) klade do doby baltsko-slovanské pouze pošinutí akcentu se slabik dlouhých (tažených); pošinutí které vidíme také při slabikách krátkých (lit. *bãsas* : *basà*, slov. *bos* : *bosá*) vyvinulo se podle něho samostatně v jaz. baltských a v slovanštině jakožto dozvuk onoho pošinutí staršího.

oxytonon ve shodě se stprus. *widdāwū* (proti stind. *vidhávā*); srv. i rus. цѣна́, srb. цијѐна vedle řec. ποινή.[1])

Pošinutím právě vyloženým si vysvětlíme, že v lit. na př. vedle gen. sg. *raňkos*, dat. *raňkai*, lok. *raňkoje* atd. je nom. sg. *rankà* (podob. instr. sg. *rankà*); právě tak tomu je i ve slovanštině: srv. rus. nom. рука́ (čak. ру̏ка̑, štok. ру́ка) vedle akk. ру́ку (čak. ру̑ку, štok. ру̑ку); podob. nom. ропа́ (štok. ро̀па) vedle akk. ро́пу (štok. ро̀пу), нога́ (čak. ноги̑) vedle akk. но́гу (čak. но̀гу) atd. Takovým způsobem zanikla substantiva, která by měla přízvuk na kořenné slabice krátké nebo tažené; a skutečně v ruštině takových slov u tvrdých *ā*-kmenů není (Kul'bakin Изв. 11. 4. 250). V srbštině jsou takové případy (чѐта, ко̀па, со̀ва atd.), ale to je původu teprve srbského, ruština má zde přízvuk, jaký očekáváme (чета́, копа́, сова́); srv. Kul'bakin l. c., Vondrák Vgl. Gram. 1. 197 a 2. 40. Ruština má paroxytona tohoto druhu jen u měkkých *ā*-kmenů (ко́жа, во́ля, то́ня atd., srv. i čak. ко̀жа, ста̀за, зѐмља a štok. ко̀жа, во̀ла); ale věc ta má asi příčinu jinou (srov. § 2).

2. Slovo *zemja* (csl. *zemlja*, čes. *země*, rus. земля́, srb. зѐмља, pol. *ziemia*) ničím se neliší od kmenů na *-įā* (*duša*); ale vzhledem k lit. *žẽmė* vykládá se za *įē*-kmen. V slovanštině ovšem přešlo pův. *įē* v středosloví v *ja* a tak všechny pády, kde za *-įē* následovala ještě slabika, shodovaly se s pády původní *įā*-deklinace a je myslitelno, že podle těchto pádů odstraněny i rozdíly, které snad v pádech některých mezi kmeny na *-įē* a na *-įā* původně byly. Litevská zachovaná délka v koncovce a také přízvuk (srv. i *katẽ*, *žolẽ*, *garbė̃* atd.) ukazuje na koncovku taženou.[2]) Je-li tato litevská intonace původní (Brugmann Grundr. 2^2. 1. 223, 2^2. 2. 125), pak musíme uznati, že pův. *-įē* přešlo v *-ja* dříve, než nastala změna koncového *-ẽ* v *-i* (*mati*, *dvšti* vedle lit. *motẽ*, *duktẽ*, srv. § 53), jak se domnívá Vondrák Vgl. Gram. 1. 52, anebo musíme slov. *zemja* vyložiti podle *duša*, s nímž se v mnohých pádech shodovalo.[3])

Streitberg IF. 1. 270 a 295, UG. 239 vykládá taženou intonaci litevskou analogií podle nominativů *r*- a *n*-kmenů, jež po ztrátě koncového *-r*, *-n* měly v nom. sg. koncovku *-ẽ*, tedy *žẽmė*, *katẽ* atd. podle *motẽ*, *duktẽ*. Srv. i Hirt IF. 6. 64 a IF. Anz. 6. 20, Berneker Die preuss. Sprache str. 138.

---

[1]) Tato stará oxytona splynuvše s oxytony vzniklými z bývalých paroxyton, řídí se podle nich v přízvukování ostatních pádů, t. j. posunují přízvuk na slabiku kořennou tam, kde u bývalých paroxyton posunutí přízvuku nenastávalo; tak nom. sg. жена́ je v ruštině nom. pl. жѐны dat. pl. жѐнамъ atd., podobně vedle nom. sg. вдова́ je nom. pl. вдо́вы, dat. pl. вдо́вамъ atd.

[2]) Také v stprus. *semmẽ* se vidělo dříve svědectví pro intonaci taženou (Fortunatov BB. 22. 177 n., Berneker Die preussische Sprache, str. 138. Ale slovo to je záhadné, srv. Bezzenberger KZ. 41. 78 n., Trautmann 233.

[3]) Meillet MSL. 9. 373 vyslovil domněnku, že slov. *-ja* je z pův. *-ẽ* a na doklad toho uváděl slov. *čaša* vedle stprus. *kiosi* (z pův. **kįōsē* nebo **kįāsē*). Ale stprus. *kiosi* je asi ze slovanštiny (Brückner Jag. Arch. 20. 490); Trautmann 358 je pokládá za slovo domácí, ale odvozuje je z býv. **kjāsjā*.

Ale těžko jest si mysliti, že by dvě substantiva působila takovýmto vlivem na celou řadu substantiv jiných (srv. Finck 19), zejména když koncovky *-ḗ* vedle gen. *-ē̃s*, dat. *-ē̃i* atd. měly oporu v koncovkách *ā*-kmenů (nom. *-ā́*, gen. *-ã̄s*, dat. *-ã̄i* atd.). Finck zase chce buď celou koncovku nominativní *-ē̃* anebo aspoň její intonaci vykládati podle ostatních pádů, v nichž byla koncovka intonace tažené (*-ē̃s* v gen. sg. a nom. pl., *-ē̃i* v dat. sg. atd.). Ale proti druhé možnosti nutno namítnouti totéž, co uvedeno proti výkladu Streitbergovu, a proti možnosti prvé mluví ta okolnost, že nikde, kde jsou tyto kmeny známy, není nominativu jiného než na *-ē* (po případě analogií podle nominativů jiných *-ē-s*). Litevskou intonaci nepodařilo se tedy dosud vyložiti nějakou analogií; kromě baltštiny nalézáme tyto kmeny jen v latině (*facies*, *species*, *materies* atd.), ale latina nedává nám nijakého poučení o intonaci koncového *-ē*. Ani řec. **χρή**, **ὁμοκλή**, stind. *psā* ‚jídlo', jež se k těmto kmenům počítávají (Brugmann Grundr. 2^2. 1. 223) v této příčině nerozhodují, neboť řec. **χρή**, **ὁμοκλή** může míti akut podle nominativu *ā*-kmenů (Brugmann Grundr. 2^2. 2. 125). Nezbývá tedy než podle svědectví litevštiny předpokládati pro nominativní *-ē* intonaci taženou.

S tím by se shodoval Reicheltův[1]) výklad této deklinace (BB. 26. 270 n.). Reichelt vykládá tyto kmeny na *-ē* z původní deklinace *i*-kmenové, kde střídaly se právě tak jako v deklinaci kmenů na *-n* nebo na *-r* a pod. stupeň zdloužený kmene (*-ēi*, *-ōi*), stupeň normální (*-ei*, *-oi*) a oslabený (*-i*, *-i̯-*). A jako je vedle nominativů na *-ōn* tvar na *-ō̃* (v. § 33), vedle nom. na *-ēr* tvar na *-ē̃* (v. § 53), tak také vedle *-ēi* vznikl nominativ na *-ē̃* (a vedle *-ói̯* nom. na *-ō̃*).[2]) Tím pak, že toto nominativní *-ē* provedeno celou deklinací,

[1]) Výklady jiné nepočítají s taženou intonací této koncovky: Hirt Akzent 255 konstatuje, že suffix *-i̯ē* tvoří kollektiva a feminina k maskulinům na *-i̯o* (tedy *-i̯ē* se má k *-i̯o* jako *-ā* k *-o*), a připouští, že toto *-i̯ē* vzniklo v prajazyku z *-i̯ā*. Pedersen KZ. 38. 404 uznává příbuznost suffixu *-ē* se suffixem *-ā* a vidí mezi nimi poměr ablautový, takový jako je mezi ind. *čā́ruḥ* (pův. **kēr-*) ‚milý' a lat. *cārus*, nebo mezi slov. *mělъ* a lit *mólis*, ‚hlína,' mezi slov. *věko* a lit. *vókas* atd.

[2]) Tento zjev, že z koncových difthongů dlouhých ražených po odpadnutí druhého jejich kompenentu (*i̯*, *u̯*, *r*, *n*) vznikají monofthongy tažené (tedy z *-ēr* je *-ē̃*, z *-ōn* je *-ō̃*, *-ōu̯* je *-ō̃* atd.), konstatovali současně Kretschmer KZ. 31. 358 a Michels IF. 1. 13 a 22. Michels (IF. 1. 229, srv. i Streitberg Zur germanischen Sprachgeschichte 42 n., IF. 5. 223, Brugmann Grundr. 1^2. 203) stanovil další podmínku této změny intonace: nastává jen, jde-li o slabiku přízvučnou. V celém rozsahu učení toto přijal Streitberg IF. 1. 270, 3. 359; ale Hirt IF. 1 22. pozn. 1, 2. 338 nn., Akzent 101 neuznává změny takové pro difthongy s *-i̯* a *-u̯* (také Brugmann KVG. 262 činí rozdíl mezi monofthongisováním dlouhých difthongů na *-i̯* a *-u̯* a difthongů na *-r* a *-n*). Pro takovou změnu i při těchto případech uvádějí se řec. **Ζῆν** (z pův. **di̯ēu̯m*), **βῶν** (**g*^{u}*ōu̯m*), akk. pl. **βῶς** (**g*^{u}*ōu̯ns*), **τῇ** z býv. **tēi* (IF. 1. 270, jinak Hirt IF. 2. 338, Handbuch 310), **πῇ** (Blankenstein IF. 21. 102, jinak Brugmann Griech. Gram.^{3} 229.). Hirt ukazuje zejména na lok. sg. *i*-kmenů, kde bychom vedle *ěi*- čekali druhotvar *-ē̃*, poněvadž koncovka tohoto pádu původně měla přízvuk (stind. *agnā́*); a právě v tomto pádě nalézá Hirt ra-

vznikla deklinace *ē*-kmenů. Srv. Brugmann Grundr. 2^2. 1. 223, Stolz Lat. Gram.[4] 187 nn.

Byly tedy již v prajazyce ženské kmeny na *-ē, -i̯ē*, a sice byla to především abstrakta, srv. na př. lit. *vãlė*, sl. *volja*, lat. *fides*, *spes*, *progenies* atd. Formace tato stýkala se velmi blízce s kmeny na *-ā* (*-i̯ā*) a s kmeny na *-ī/i̯ā*. Tato shoda způsobila, že v některých jazycích kmeny ty buď úplně nebo skoro úplně zanikly ustoupivše kmenům na *-i̯ā* a *-ī/i̯ā*. Ve slovanštině splynuly kmeny toho druhu hláskoslovně v mnohých tvarech s kmeny na *-i̯ā* a splynuly s nimi docela. V baltských jazycích se původní obor *i̯ē*-kmenů asi rozšířil. Srovnání *vìlkė*: stind. *vṛkī́ḥ*, sl. *vьlči-ca*, lit. *deivė*: stind. *dēvī́*, lit. *muse*: řec. *μυῖα*, slov. *mъši-ca* atd. ukazuje, že *-i̯ē* vniklo tu na místo pův. *-ī, -ī/-i̯ā* a sice tak, že kmeny *-ī/i̯ā* omezeny na adjektiva a participia, *-i̯ē* převzalo jejich úkol u substantiv. Substantiva *marčiì, patì, vẽszni* jsou právě jen zbytky staršího stavu, jež udržely se asi proto, že není vedle nich zřejmých maskulin: *pats* dochováno jen ve složenině *vẽszpats* a ve významu vzdálenějším („pán" o bohu nebo králi)[1]); *vẽszni* je starobylé tvoření příponou *-nī* a nemá vedle sebe maskulina, proto vzdorovalo spíše proudu, který k substantivním maskulinům hleděl tvořiti feminina příponou *-ė*. A tak možná, že i v případech jiných je lit. *-ė* nepůvodní.

V slovanštině tedy v deklinaci na *-jā* splynuly deklinace dvě: *-i̯ē*-kmeny a *-i̯ā*-kmeny. Který kmen v případech jednotlivých před sebou máme, nedá se rozhodnouti; neboť litevština, která jedině v té příčině nás může poučiti, pomáhá nám jen v několika málo případech: vedle *zemja* jen pro slov. *volja* máme dosvědčen *i̯ē*-kmen litevským *vãlė*. Snad jen odchylný přízvuk několika slov této deklinace, která majíce kořennou samohlásku krátkou nepošinují přízvuku na koncovku v nom. sg., jak žádáme podle zákona Saussureova (v. str. 2 pozn.), prozrazuje aspoň v případech některých původní *i̯ē*-kmen: koncovka těchto kmenů je tažená, proto pošinutí nenastalo. Srv. uvedené právě *volja*, jež podle svědectví ruského **вóля** a srb. **вôља** mělo akcent na téže slabice jako lit. *vãlė*; podob. snad rus. **кóжа**, čak. **кȍжа**, štok. **кȏжа**; rus. **тóня**, **гóла** = čak. **гȍља**, čak. **стȃза** atd. Srv. Kul'bakin Изв. 11. 4. 251, Vondrák Vgl. Gram. 1. 402.

3. Nominativní koncovka kmenů na *-i* a *-u* (*kostь*, *gostь*, *synъ*) je zcela pravidelnou hláskoslovnou střídnicí za prajazykové *-is*, *-us*, které nalézáme ve všech indoevropských jazycích: lit. *akìs*, *sūnùs*, got. *ansts*, *sunus*, stnor. *gastiR*, gall. *Esus*, lat. *ovis*, *manus*, řec. *πόλις*, *πῆχυς*, stind. *áviḥ*, *sū́nuḥ* atd.

žené *-é*. Srv. i Janko Soustava 97. Ale takových tvarů na *-é* v lok. sg. *i*-kmenů vůbec není (srv. § 143), tím hlavní námitka Hirtova odpadá, naopak lok. sg. *u*-kmenů má pravděpodobně vedle *ou* také koncovku *-ō* (srv. § 142), což lze přidati k ostatním již uvedeným dokladům pro tuto změnu. Obtíže působí zejména nom. dual. *o*-kmenů, kde vedle koncovky *-ŏu* je *-ŏ* místo žádaného *-ō* (srov. o tom § 72).

[1]) Vedle toho dochovalo se subst. toto v zájmeně *pàts* „sám".

4. Jasné je také nominativní *-i* vyskytující se jednak u substantiv, jednak v nom. fem. participií na *-nt* a na *-s* a v nom. fem. komparativů. Pády ostatní tvoří se od kmene na *-i̯ā*; nominativní *-ī* (= slov. *i*) je oslabený stupeň tohoto *-i̯ā*. Pády ty shodují se ovšem úplně s deklinací kmenů na *-i̯ā*.

Ve slovanštině nalézáme tuto deklinaci na *-ī/i̯ā*:

1. u substantiv tvořených kmenotvornou příponou *-ynja-*; jsou to jednak názvy osob ženských proti osobám mužským, jednak abstrakta nebo i názvy označující místo nějaké. Srv. Vondrák Vgl. Gram. 1. 424, Meillet Études 457. Tak na př. csl. *bogyńi*[1] (: *bogъ*) = pol. *bogini*, *gospodyńi* (: *gospodь*), *poganyńi* (: *poganъ*), *sǫsědyńi* (: *sǫsědъ*), rus. **княгыни** (čes. *knieni*) atd. Srv. Jag. Arch. 2. 500, Gebauer Hist. Mluvn. 3. 1. 204 atd. Z abstrakt srv. na př. *blagostyńi* **χρηστότης**, *blagyńi* (totéž), *milostyńi* **ἐλεημοσύνη**, *prostyńi* **ἁπλότης** atd.; konečně *pustyńi* **ἡ ἔρημος**, *svętyńi* **ἁγιωσύνη**, **ἁγίασμα**.

2. u některých jmen kmene *-ьjā-*; jsou to buď feminina (csl. *aldьji*, *ladьji* = čes. *lodí*, *csl. mlъnьji* **ἀστραπή**, čes. *rolí*, *laní* atd.) nebo maskulina (*sǫdьji* = čes. *sudí*, pol. *sędzi*, csl. *balьji* **ἰατρός**, *větьji* ‚řečník' atd.). Srv. Leskien Decl. 8 n., Miklosich Vgl. Gram. 3. 39 n., Meillet Études 394 nn., Vondrák Vgl. Gram. 1. 404.

V obou těchto případech staré nominativy na *-i* zanikají a jsou nahrazovány běžnějšími tvary podle *i̯ā*-kmenů, s nimiž se v pádech ostatních deklinace tato úplně shoduje. Tak proti csl. *bogyńi* je čes. *bohyňě*, rus. **богúня**, proti csl. *pustyńi* je rus. **пусты́ня**, srb. **пу́стиња**, za csl. *svętyńi* je rus. **святы́ня**, srb. **свети́ња**, pol. *świątynia*, za csl. *ladьji* je rus. **ло́дья**, srb. **лâђа**, pol. *łodza* atd.

3. Z kmenů adjektivních sem patří *a*) femininum part. praes., jehož kmen je zakončen na *-ntī/-nti̯ā*, odkudž nom. sg. *-ntī*. V slovanštině však dostalo se *-j-* z pádů ostatních i do nominativu,[2]) čímž vzniká nominativní koncovka *-ntji*: csl. *nesǫšti*, čes. *nesúci* atd. z prasl. **nesǫtjī*; *b*) feminina participia praet., jehož kmen je zakončen na *-usī/-usi̯ā*; odtud nominativ *-usī*, slov. *-ъši*[3]): odtud *nesъši*, *vedъši* atd.; *c*) konečně sem náleží femininum komparativů; kmen těchto komparativů je tvořen příponou *-jьs-*, femininum má tedy kmen *-jьsī*, (a z toho *-jьši*), *jьsjā-* (*jьša-*); odtud nom. sg. *mьnjьši*, (csl. *mьńьši*, čes. *menši*) atd.

Koncovka *-i* v těchto nominativech odpovídá indoevropskému *-ī* s intonací raženou (Hirt Akzent 113, Streitberg UG. 188 a 238), které

---

[1]) *-ńi* místo žádaného *-ni* (z pův. *-nī*) je podle ostatních pádů, kde byl kmen *-njā-*.

[2]) Srv. Sievers, Ueber Accent und Lautlehre der germanischen Sprachen (Halle 1878) str. 99, Leskien Jag. Arch. 3. 211.

[3]) Ve femininu participií a komporativů je toto *š* za starší *s* hláskoslovné, neboť po *ŭ* (= sl. *ъ*) přechází *s* v *ch* a to před *i* v *š*. Srv. Štrekelj Jag. Arch. 26. 570, Brugmann Grundr. 2². 1. 219.

se jeví v stind. *dātrī*, *bhárantī* (= csl. *berǫšti*), v lit. *patì* ‚paní', *martì*, nevěsta', *vẽžanti* (= csl. *vezǫšti*), got. *frijōndi* ‚přítelkyně' atd. Jen řečtina má v případech těchto nominativ na *-ιᾰ*: srv. *φέρουσα* (*-*οντι̯α*) vedle stind. *bhárantī*, csl. *berǫšti*; *πότνια* vedle stind. *pátnī*, stlit. *vēszpatni*; *ἰδνῖα* vedle stind. *vidúšī* atd. V jakém poměru je toto řecké *-ια* k *-ī* ostatních jazyků příbuzných, není jasno. Koncovka *-ī* vykládá se někdy z býv. *i̯ə* (Hirt Akzent 115; IF. 1. 7; 2. 339 n., Lorentz IF. 8. 117 pozn. 3; tak již také Johansson KZ. 30. 398 n.), v čemž lze viděti oslabený stupeň plného suffixu *i̯ā*; ražený ton tohoto *ī* by bylo možno při výkladu tomto pochopiti tím, že při změně *i̯ə* v *ī*, provedené již v prajazyku, se neztrácela slabika, a tažená intonace vznikající při kontrakci není způsobena tak kontrakcí samotnou jako tím, že zanikla při tom jedna slabika (Hirt IF. 2. 340). Jindy se vykládá *ī* z býv. *-i̯ā* (Schmidt KZ. 27. 291 a 304, Neutra 42, 46 a 59, Solmsen BB. 18. 144 n., Kretschmer, KZ. 31. 382), při čemž se vidí v *ā* kmenotvorný suffix feminin (srv. str. 1 pozn. 4). V řeckém *-ια* pak se vidí někdy pokračování tohoto prajazykového *i̯ə* nebo *i̯ā* a vykládá se, že v prajazyku dílem nastala kontrakce, dílem nikoliv,[1]) odkudž pak dvojice *-ī*: *-ια* v dobách historických. Jiní za nullový stupeň suffixu *i̯ā* uznávají prostě *ī́* (Streitberg UG. 238, Brugmann Grundr. 2². 1. 211 n.; 2². 2. 124), řecké *ια* majíce za novotvar (Brugmann l. c., Griech. Gram.³ 218). A na tom musíme asi přestati: srovnání jazyků indoevropských ukazuje na býv. *-ī́*, odchylné řec. *-ια* lze vyložiti analogií. Vzniklo-li již v prajazyce toto *-ī* z nějakého útvaru jiného, vymyká se zatím našemu poznání.

Vedle nominativů na *-ī*, náležejících ke kmenům na *-i̯ā*, byly v prajazyce nominativy na *-īs*, jejichž kmen na *-ī* (před samohláskami *-ii̯-*) zůstával v celé deklinaci beze změny. Obě tyto deklinace (*ī-*, *ii̯*-kmeny a *ī-*, *i̯ā*-kmeny) jsou ještě rozlišeny v jazyce védském (na př. *dēvī́* ‚bohyně', *vr̥kī́ḥ* ‚vlčice'). Slovanské nominativy na *-i* mohou ovšem v případech některých býti pokračováním původních nom. na *-īs*; na př. subst. *vьlči-ca* obsahuje v sobě nom. sg. **vьlči* (srv. § 5), odpovídající védskému *vr̥kī́ḥ* a tudíž z pův. **u̯l̥qᵘ-ī́s*.

5. Pro slovanštinu k nominativům na *-i* nutno dodati ještě dvě poznámky. Tyto nominativní tvary poznal Rozwadowski (Rozprawy Akademii Umiejętności. Tom XXV. (1897) str. 415 nn.) v suffixu *-ica*, který vznikl tím způsobem, že nominativ na *-ī* byl rozšířen další příponou *-kā*; toto *-īkā* pak jako v četných případech jiných přešlo v *-ica*. Tedy *vьlčica* je z **vьlči* (= stind. *vr̥kī́ḥ*) + *ka* tak jako na př. *kamykъ* z nom. *kamy* + *kъ*, atd. Srv. k tomu i Zubatý LF. 25. 238 n., Pedersen KZ. 38. 383 n.,[2]) Meillet Études 345 nn.

---

[1]) Tak také na př. Fortunatov a s ním Ljapunov 66.

[2]) Pedersen vykládá podobně suffix *-nica*, který rozkládá na nom. sg. *-nī* (v. str. —) + *ka* (*ca*), na př. csl. *svidětelьnica* vedle mask. *svidětelь*. Takto vzniklý suffix *-nica* bývá spojován se suffixem *-nikъ* u maskulin (*dvěrnik* : *dvěrnica*).

Proti tomuto výkladu vyslovil některé pochybnosti Jagić Arch. 20. 434; shledává pravdě nepodobným, že v době, kdy *-ka* (nebo *-ca*) na tyto nominativy připojeno, bylo tolik nominativů na *-i*, a srovnává sl. *-ica* s lit. *-inkė*. Přes to je asi výklad Rozwadowskėho správný. Jména na *-ī* ve slovanštině byla, pro podobné rozšiřování tvarů nominativních dalšími příponami kmenotvornými máme dokladů dosti.[1]) U těchto nominativů na *-i* vedla k připojení suffixu *-ka* asi ta okolnost, že toto *-ka* hojně sloužilo k tvoření feminin od substantiv mužských; zejména se jí také užívalo k rozlišení pohlaví při substantivech původně obourodých (srv. *sluga*: *služьka* jako lat. *puer*: *puella*, nebo řec. *παῖς* : *παιδίσκη*,[2]) lit. *ožỹs* ‚kozel' : *ožkà* ‚koza'), na př. *drugъ* : *družьka*, *golъ* : *golьka* (č. *holka*) atd. Srv. Schulze, Zur Geschichte lateinischer Eigennamen (Berlin 1904), str. 136, Fraenkel Glotta 1. 286 pozn. 1. Význam takový mají i substantiva na *-ī/i̯ā*; je tedy docela pochopitelno, jestliže přípona *-ka*, pro slova významu toho charakteristická, přistoupila na hotový tvar nominativní stejného celkem významu.

6. V nominativech na *-i* pozoruje se jednak koncovka *-i*, jednak *-bji*: srv. csl. *bogyńi*, *vedǫšti*, *mьńьši* vedle *sędьji*, *mlъnьji*, *alьdьji* atd. Toto *-bj-* před koncovým *i* nenáleží ke kmeni základnímu (srv. *sędъ*: *sędьji*), musí tedy náležeti ke kmenotvorné příponě, i vzniká otázka, jak tento rozdíl mezi *-i* a *-bji* (po případě *-ja-* a *-bja-* v pádech nepřímých) vyložiti?

Původ této dvojitosti musíme hledati v pádech, kde byl kmen *-i̯ā-*. Při všech příponách začínajících se souhláskovým *i̯* vidíme v indoevropských jazycích dvojí tvar těchto přípon: buď jsou jednoslabičné (*i̯*) nebo dvouslabičné (*ii̯*). Zakládá se to patrně na různé výslovnosti, jejíž podmínky se zakládají na povaze předcházející slabiky (po případě předcházejících slabik). Tak na př. přípona *-i̯o-* se jeví buď jako *-i̯o-* nebo jako *-ii̯o-*: stind. *mádhjaḥ*, řec. *μέσσος*, csl. *mežda*, ale lat. *medius*; nebo řec. *ἄλλος* vedle lat. *alius* atd. Tak také přípona *i̯a* zněla v případech některých *-ii̯ā-* (= slov. *-bja-*) a z pádů nepřímých dostalo se pak toto *-bj-* u řady slov také do nominativu; původní poměr *-i* (nom.): *-bja* změněn v *-bji*: *-bja-*. Zubatý Jag. Arch. 25. 365 vyslovuje domněnku, že tento rozdíl mezi *-i* a *-bji* (*-ja* a *-bja*) souvisí s povahou předchozí slabiky a sice tak, že *-bji* (*-bja*) je po slabice zavřené, *-i* (*-ja*) po slabice otevřené. Srv. i Brugmann Grundr. 2[2]. 1. 219. Vedle toho prý (vzhledem na part. *-ontjī*, csl.

[1]) Srv. csl. *kamykъ* (rus. камы́къ, srb. камик, pol. *kamyk*, čes. *kamýk*), csl. *plamykъ* (pol. *płomyk*), csl. *remykъ* (srb. ремик, pol. *rzemyk*), csl. *kremykъ* (pol. *krzemyk*, čes. *křemík*, slov. *kremík*), csl. *ječьmykъ* (pol. *jęczmyk*) od nominativu *n*-kmenového na *-y* (srv. § 33 n.), v. Meilelt Études 335; podobně asi slov. *měsęcь* je z nom. **měsę* + *cь* (Zubatý LF. 25. 239, Meillet Études 336), nebo *kobyla* z nom. **koby* + *la* (pod vlivem lat. *caballus*?), srv. Boháč LF. 33. 107, čes. *slavík*, pol. *słowik*, slovin. *slavéc* vedle csl. *slavьjь*, rus. соловéй; čes. *střevíc* nyní jedině běžné za starší *střěví*, podobně *hřebík* za starší *hřebí*, *řebřík* za starší *řebří* atd.

[2]) Srv. Luc. 12. 45 *ἄρξηται τύπτειν τοὺς παῖδας καὶ τὰς παιδίσκας* coeperit percutere servos et ancillas.

-ǫšti) působila také kvalita tonu předcházející slabiky. Spíše však se zdá, že tu působil rozsah slova: koncovku *-ьji* nalézáme zejména u slov, jejichž základ je jednoslabičný; srv. *sǫd-ьji, aln-ьji, ald-ьji, mlъn-ьji, mrav-ьji, bal-ьji, krab-ьji, věd-ьji*. Naproti tomu ve slovích jako *bogyńi, vedǫšti, vedъši, mьńьši* atd. přistupuje přípona *-ī/-iā* k základu víceslabičnému. Jen některá maskulina tvoří výjimku: csl. **КОРАБЬЧИИ, КРЪМЬЧИИ, КЪНИГЪЧИИ, САМЪЧИИ** atd. Maskulina tato nepadají však na váhu: jsou to vesměs jména s koncovkou **-ЧИИ** (= *-čьji*) a vznikla patrně napodobením starších slov takových jako *věčьji* a pod. Srv. o nich MEILLET Études 352. Že rozsah slova působí při hláskových jeho změnách a variantách, ukázal WACKERNAGEL (Wortumfang und Wortform. Gött. Gel. Nachr. 1906, 183 nn.). Tímto způsobem lze vyložiti rozdíl mezi *sǫdьji* s jedné a *vedǫšti*[1]) s druhé strany.

7. Nominativy na *-y*, náležející *ū*-kmenům[2]) (*cěly, žьrny, svekry* atd.), známe skoro výhradně jen z cslovanštiny; jen nom. *kry* doložen je také v polštině, slovinštině, čakavštině a polabštině, *svekry* a *jętry* také v stpolštině. Jinak nalézáme v ostatních jaz. slovanských a také i v cslovanštině novotvary, vzniklé tím, že do nominativu vzat tvar akkusativní (*-ъvь* za býv. *-uų*, v. § 89). K novotvaru tomu vedla ta okolnost, že nom. na *-y* příliš se lišil od pádů ostatních, v nichž kmen se jeví *-ъv-*, poněvadž býv. *-ū-* přešlo před příponami samohláskovými v *-uu-* (= slov. *-ov-*). Po případě přecházejí kmeny tyto ke specificky ženským kmenům na *-a*; tak za staré nominativy na *-y* nalézáme tvary na *-ъvь* a *-ъva*. Za cslov. (a stpol.) *svekry* má ruština СВЕКРО́ВЬ, čeština *svekrev* vedle *svekrva*, proti csl. *žrъny* je rus. ЖЁРНОВЬ, proti *chorǫgy* čes. *chorúhev* a *chorúhva*; vedle *žely* je i v csl. *želъvь* atd. U celé řady slov, jejichž nominativ se končí v jaz. slovanských na *-va*, *-ъvь*, tvary na *-y* vůbec nejsou doloženy, ale pro praslovanštinu lze je z ustrojení tvarů historických předpokládati; na př. slovin. *pestrev, pestrva, postrv, postrva*, srb. пастрва, bulh. пъстръвъ ukazují na býv. **pьstry*; podob. čes. *ostrev, ostrva*, pol. *ostrzew*, slovin. *ostrv*, srb. острва, mlrus. острова vede k býv. **ostry*. Srv. ZUBATÝ Jag. Arch. 25. 357.

Je možno, že přenesení akkusativu do nominativu v případech některých provedeno již v praslovanštině (LJAPUNOV 60), ale s bezpečností toho tvrditi nelze ani v těch případech, kde tvary na *-y* vůbec nejsou doloženy, poněvadž změna tato je toho rázu, že mohla býti provedena nezávisle v různých jazycích a různých dobách.

8. Při substantivech tohoto druhu třeba rozeznávati dvě vrstvy: náležejí sem jednak slova domácí, původní indoevropské *ū*-kmeny, jednak je mezi nimi řada slov přejatých a sice z největší části z germánštiny.

[1]) *sǫšti*, jež jediné je proti tomu pravidlu, lze snadno vysvětliti vlivem nesčetných participií, jež mají právem *-i* a nikoliv *-ьji*.

[2]) Srv. o nich ZUBATÝ Jag. Arch. 25. 360 nn., MEILLET Études 267 nn., VONDRÁK Vgl. Gram. 1. 487 n.; 2. 50 n., BRUGMANN Grundr. 2². 1. 208.

Ve slovech domácích je *-y* pravidelnou střídnicí za prajazykové *-ūs*: srv. **žьrny*: lot. *dfirnus*[1]) (dat. pl. *dfirnūm*), got. *qairnus*; *svekry*: lat. *socrus*, stind. *śvaśrū́ḥ*, nperské *χusrū*; *cěly*: stprus. *kailūstiskān* ‚zdraví'; *žely*: řec. **χέλυς**, substantiva na *-tva* (*-*tъvь*), ukazující na býv. *-ty* (gen. *-tъve*), shodují se s řeckými substantivy na **-τυς** (**βρωτύς, ἐδητύς** atd.; srv. Kretschmer KZ. 31. 332 n., Zubatý Jag. Arch. 25. 356 n., Vondrák Vgl. Gram. 1. 489) atd. Některá substantiva náležela původně kmeni jinému a teprve ve slovanštině přešla k deklinaci této; tak *jętry* (rus. **я́тровь**, srb. **jêтрва**, stpol. *jątry*) vedle stind. *jātar-* ‚žena mužova bratra', ř. **ἐνάτηρ** (tedy pův. *r*-kmen) přešlo k *ū*-kmenům vlivem subst. *svekry* (Delbrück, Die indogermanischen Verwandtschaftsnamen, Leipzig 1889, str. 535); podobně subst. **zъly* (rus. **зо́лва**, pol. *zełv*, srb. **зȁова**) vedle lat. *glōs*. Tyto hojně užívané názvy ženského příbuzenstva způsobily, že se této deklinace užívalo k označování osob ženského pohlaví a zejména také k přechylování (srv. *svekrъ*: *svekry*); tak vzniklo subst. csl. *neplody* (a podle toho i *bezplody*), *mǫžaky* (: *mǫžakъ*), *tretьjaky* (= *tretьjakъ*) atd.

Časem tyto nominativy na *-y* bývaly rozšiřovány koncovkou *-ńi* (indoevrop. *-nī*), mající tentýž význam (srv. § 4), čímž vznikají feminina na *-yńi*[2]): *bogъ*: *bogy-ńi*, *poganъ*: *pogany-ńi*, *rabъ*: *raby-ńi*, *gospodь*: *gospodyńi* atd. Takto vzniklá přípona *-yńi* stala se pak oblíbeným prostředkem k tvoření feminin; srv. na př. stč. *lotr*: *lotryně*, *žebrák*: *žebrákyně* (Winter, Staré listy [Salonní bibliotéka, 160] str. 119), *prorok*: *prorokyně*, *bezdětьkъ*: stč. *bezdětkyňi*, stpol. *przezdziatkyni*, bulh. **бездѣткиня**, čes. *žák*: *žákyně*, *Němec*: *Němkyně* (vedle *Němka*) atd.

Toto rozšiřování nominativů na *-y* o další koncovku *-ńi* s počátku asi bylo omezeno jen na substantiva znamenající osoby ženské, neboť jen tak lze si příponu *-ni* u slov těchto vyložiti; ale časem, když byla již vedle sebe substantiva na *-y* a *-yńi*, utvořena podobná substantiva i od těch kmenů na *-ū*, jež označovaly abstrakta: tak vzniklo *lьgyńi*, asi z býv. subst. **lьgy*, jehož existenci činí adjektivní *u*-km. (stind. *laghúḥ*, řec. **ἐλαχύς**, lat. *levis*, lit. *leñgvas*) velmi pravděpodobnou[3]); podobně *vьlgyńi* od subst. **vьlgy* vedle adj. *vьlgъ-kъ*. Srv. Zubatý Jag. Arch. 25. 360. Z případů takových koncovka *-yńi* přenesena i k abstraktům jiným, kde nebyl základem kmen na *-ū-*, jako na př. *milostyńi*, *blagostyńi* atd.

9. Ve dvou slovech je toto *ū* kořenné: ve slově *kry*, *krъvь* a v subst. *(o)brъvь*. Nom. *kry*, jak již naznačeno, dosvědčen jen výjimkou, nastoupil zaň

---

[1]) Endzelin BB. 15. 277 vidí v lotyš. *dfirnus* *u*-kmen; o got. *qairnus* srv. Janko Soustava 139 n.

[2]) Starší výklad Burdův KSBeitr. 6. 194 n. (srv. i Streitberg PBB. 14. 220) vykládal toto *-yńi* za femininum kmene na *-uen-*; nom. sg. fem. mající kmen oslabený, zněl *-unī*, kdež *-u-* zdlouženo vlivem *ū*-kmenů.

[3]) Mezi tímto adjektivním *u*-kmenem (ve slovanštině je rozšířen o *-ko-*: *lьgъ-kъ*) a substantivním *ū*-kmenem je poměr týž jako mezi slov. subst. *cěly* (gen. *cělъve*) a adj. *cělъ*, ř. **κοῖλυ**.

všeobecně tvar akkusativní *krъvь*. Tvar *kry* je doložen v hlaholské legendě o sv. Václavu (ФВ. 48. 1902 98, LF. 29. 295, Изв. 8. 2. 375), dále v stpolštině (doklady u Kalisy, Historya języka polskiego, str. 230, Nehringa Jag. Arch. 3. 479 n. a 12. 487), v slovinštině (doklady u Oblaka Jag. Arch. 13. 45), v čakavštině a polabštině (psáno *karoy*; srv. Rost, Die Sprachreste der Draväno-Polaben im Hannöverschen [Leipzig 1908] str. 390). Slov. *kry* je z pův. **krūs*; **krū-* je oslabený stupeň k plnému stupni **krəuə-*, který je v stind. *kravi-ḥ* a řec. **κρέϝας**; srv. J. Schmidt Neutra 338 n., Kretschmer KZ. 31. 342. Stupeň týž, který je v slov. *kry*, *krъv-e*, je také v stir. *crú* ‚krev', v av. akk. sg. *χrū-m*, dále v odvozeninách stind. *krū-ráḥ*, av. *χrū-ra-*, *χrū-ma-*, krvavý', stnor. *hrúdr* atd. (srv. Meillet Études 205).

Slov. *brъvь*[1] je za býv. **bry*, které odpovídá řec. **ὀφρῦς**, stind. *bhrūḥ*, nper. *abrū* atd.[2]) Stopy bývalého **bry* lze snad viděti v rus. бѣло-брысый, srv. Berneker Etym. Wb. 91. Ve slově tomto je *ū* nullovým stupněm difthongu *ēu*, který se jeví ve tvarech germánských: sthněm. *brāwa*, stisl. *brō*, stangl. *bræw*; srv. Noreen, Abriss der urgermanischen Lautlehre 153.

Také u některých jiných substantiv kmene na *ū-* je toto *ū* v ablautovém poměru k *-ēu*, jež jeví se v odvozeninách jiných: srv. vedle sl. *žely*, řec. **χέλυς** také řec. **χελώνη**.[3]) Jindy vidíme, že vedle těchto *ū*-kmenů se vyskytují také *u*-kmeny, jako v uvedeném již **lьgy* vedle adj. *lьgъ-kъ* atd. Vídá se také v tomto *ū* oslabený stupeň kmenotvorné přípony *u̯ā*,[4]) tedy *ū* z býv. *u̯ə* (srv. na př. Meillet Études 267, ve shodě se Saussurem; srv. i J. Schmidt Neutra 57 n., Johansson KZ. 30. 403 n., Kretschmer KZ. 31. 449). Ale to jsou veskrze jen domněnky, které zatím nelze dokázati; nutno se spokojiti s konstatováním toho, že prajazyk měl *ū*-kmeny, jež měly nom. na *-ūs*; intonace byla patrně ražená.

10. Nominativ přejatých slov, náležejících ve slovanštině k *ū*-kmenům, podléhá týmž změnám jako nom. domácích *ū*-kmenů: vedle a místo tvarů na *-y* ujímají se tvary na *-ъvь*, *-ъva*. Slova tato[5]) většinou jsou přejata z germánštiny. Hirt PBSBeitr. 23. 339 uvádí csl. *crъky*, *raky*, *brady*, *loky*, *buky*, *svekry*. Z nich *svekry* je jistě slovo domácí (: lat. *socrus*, stind. *śvasrūḥ*), *crъky* snad přejato z řečtiny (Bohač LF. 35. 437 nn.). V slovích těchto

[1]) Srv. csl. *obrъvь*, *brъvь*, slovin. *obŕv*, *obŕva*, rus. бровa, mlrus. бровa, chrv. *ȍbrva*, pol. *brew*.

[2]) Litevština má novotvar právě takový jako slovanština: *bruvis* = sl. *brъvь*.

[3]) Srv. podobný poměr mezi *-ū-* a *-ēu-* v lat. *grūs* vedle slov. *žeravь* (= **gerōum*, Solmsen Beiträge zur griech. Wortforschung (1909), str. 120).

[4]) Srv. slov. *językъ*, v němž je původní *ū*-kmen (av. *hizū-*, lit. *lëžùwis*, stprus. *insuwis*), rozšířený o další příponu *-ko-*, vedle stind. *gihvā́*, av. *hizvā-*, lat. *lingua*. Meillet Études 267 a 335, Recherches 40.

[5]) Srv. o nich Möller KSBeitr. 7. 487, Hirt PBSBeitr. 23. 339, Uhlenbeck Jag. Arch. 15. 481, Vondrák Vgl. Gram. 1. 488, Peisker, Die ältesten Beziehungen der Slawen zu Turkotataren und Germanen (Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 3.) 245 nn.

koncové *-y* odpovídá germánskému *-ō*: slov. *buky*: sthněm. *buohha*, got. *bōka*, anglosas. *béce* (pragerm. **bōkō*); podob. *loky*: sthn. *lahha* (něm. *Lache*), *smoky*: sthněm. *smakka*, **raky* (v tvaru tomto snad zachováno jen v polab. *råkåi*; jinak jen tvary na *-ъvь*, *-va*: čes. *rakev*, mlrus. раква), z germ. **arcō* (got. *arca*, sthněm. *arahha*, *archa*) a to z lat. *arca* (srv. Walde Lat. etym. Wörterbuch 41, Kluge Etym. Wörterbuch[7] 22).

Poměr slov. *-y* ke germ. *-ō* působí nesnáze: *ō* bývá přejato do slovanštiny jakožto *u* (srv. *dumati*: got. *dōms*, rozsudek', *dōmjan* ‚souditi', *buky*, *u* první slabiky z germ. *ō*: got. *bōka* ‚písmeno'). Hirt PBSBeitr. 23. 339 to vykládá tím, že jinak přejato germ. *ō* středoslovné, jinak *ō* koncové, nebo že *ō* již v gotštině znělo jinak uprostřed slova, jinak na konci. Meillet Recherches 40 soudí, že také koncové germánské *ō* přešlo v slovanštině v *-u* ale koncovka *-u* byla v slovanštině příliš ojedinělá a přiklonila se k ostatním femininům: buď k *ā*-kmenům anebo — a to hojněji — k *-ū* kmenům. Výklad tento je zajisté pravdě bližší, přichýlení k starým slovům, která svým zněním stála blízko slovům přejímaným, je docela přirozené; dvojitost, kterou má Meillet na mysli, skutečně také nalézáme: vedle *rьdьky* č. *ředkev* je rus. редька, vedle čes. *rakev*, mlrus. *rakva*, polab. *råkåi* je rus. ракá.[1]) Právě proto, že tu takovéto přichylování ke starším, podobně zakončeným slovům hrálo hlavní úlohu, nelze klásti přejetí všech těchto substantiv do doby, kdy germánština měla ještě v koncovce *ō* a slovanské *ū* nepřešlo ještě v *-y-*; přichýlení to se opakovalo opět při slovech přejatých zcela patrně v době pozdní. Srv. Brückner Jag. Arch. 29. 114 proti Vondrákovi Vgl. Gram. 1. 488; srv. i Štrekelj, Denkschriften Wiener Akademie, phil.-hist. Cl., 50. 4.

11. Spornější anebo aspoň složitější je výklad nominativních tvarů u kmenů ostatních.

V deklinaci mužských *o*-kmenů je proti indoevropské koncovce *-os* (lat. *servos*, ř. **λύκος**, lit. *vilkas*, stind. *vṛkaḥ* atd.) v slovanštině koncovka *-ъ* (u měkkých *-ь*, o té v. § 30). Je tedy na snadě vykládati toto *-ъ* z býv. *-os* a tak také je vykládali Bopp Vgl. Gram. 1[3]. 359, Schleicher Comp.[3] 514.[2]) Proti výkladu tomu vystoupil Leskien Decl. 3 nn. a ukazoval na to, že *-ъ* v koncových slabikách vzniká z *o* jen před nosovkami, *-os* a *-cs* že se v slovanštině jeví jako *-o* a *-e* (*slovo*, *kamene* v gen. sg. a nom. pl.). Podle toho měla by býti v nom. sg. *o*-kmenů koncovka *-o*. Tvar ten zněl však stejně s nom. sg. neuter (*slovo*, pův. *s*-kmen, tedy z *-os*, podle toho i *dělo*); to vedlo k tomu, že nom. sg. maskulina nahrazen tvarem akkusativním, jenž měl

[1]) Tvar na *-a* je také v jihoslovanštině (srb. pâка, bulh. paка, slovin. *raka*); ale jihoslovanská slova pokládá Jireček (Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften [Wien], philosophisch-histor. Classe, 48. 36) za přejatá z románštiny (srv. i Murko u Peiskra, Die ältesten Beziehungen 250). Srv. o těchto slovech také Torbiornsson Liquidam. 1. 66.

[2]) Srv. i Hattala ČMČ. 1857. 245.

koncovku -ъ z pův. -*om* (v. § 87). Ke změně té přispívala i ta okolnost, že u mužských *u*-kmenů a *i*-kmenů akkusativ se hláskoslovně rovnal nominativu (ъ v nom. za -*us*, v akk. za -*um*, podob. -ь v nom. za -*is*, v akk. za -*im*) a že akkusativ *o*-kmenů se úplně shodoval s akkusativem *u*-kmenů.

Výklad tento byl přijat všeobecně a udržel se i potom, když Kozlovskij (Jag. Arch. 10. 657) a brzy potom sám Fortunatov (ib. 11. 572 pozn.) vystoupili s výkladem jiným, o němž bude níže řeč. Tak výkladu Leskienova se přidržel Brugmann Grundr. 2[1]. 532, jemuž se zdá výklad Kozlovského nepřesvědčivým, Streitberg IF. 1. 285 n., Bogorodickij ФВ. 33. (1895) 226, Обзоръ падежныхъ окончаній (1902) str. 10, Gebauer Hist. Mluvn. 3. 1. 7. atd.

Učení F. Fortunatova, jež poprvé tiskem pronesl Kozlovskij na uv. m., lze shrnouti ve větu: pův. *o* v koncových slabikách slovanských přešlo v ъ, byla-li slabika ta v praslovanštině zavřená (sl. *dymъ* = stind. *dhūmás* nebo *dhūmám*, sl. *kъ* = stind. *kás*, sl. *tъ* = stind. *tám*, řec. τόν, -*mъ* v 1. os. plur. = lat. -*mos*) a zůstalo nezměněno, byla-li slabika ta otevřená (souhláska *d* odpadla již v periodě baltsko-slovanské, byla tedy pův. slabika -*od* v praslovanštině otevřená, proto je za bývalé -*od* ve slovanštině -*o*: *to* = stind. *tád*). Koncové *o* v nom. sg. *s*-kmenů (sl. *nebo* = řec. νέφος) a středních *o*-kmenů (*lěto*, z býv. -*om*) místo očekávaného -ъ (jde tu o slabiky zavřené) je podle tohoto výkladu analogické podle nominativu zájmenného *to*. Tak vyložil Fortunatov své učení ještě v ФВ. 33. (1895) 266 pozn. (= BB. 22. 164 pozn.); srv. i Sobolevskij, Древній церковно-славянскій языкъ (Moskva 1891), str. 88, jemuž mínění Leskienovo je „совершенно произвольно", a Wiedemann, Lit. Präteritum (1889), str. 14 pozn.

12. Výklad tento, jak uvedeno již výše, nenabyl vrchu u přívrženců výkladu Leskienova, ale neuspokojil ani těch, kdo s výkladem Leskienovým nesouhlasili. Tak dochází k výkladu novému, zakládajícímu se na přízvučnosti nebo nepřízvučnosti koncových slabik. Hirt IF. 2. (1893) 345 nn. (srv. i Akzent 90) dokazoval, že každé koncové *o* zůstalo beze změny, byla-li koncovka přízvučná, a přešlo v ъ, byla-li nepřízvučná. Vliv nosovky na osudy předcházejícího *o* popíral docela. Výklad svůj opíral o tyto doklady: koncovka 1. os. pl. -*mo* vedle -*mъ*, obé z pův. -*mos* (srbština a maloruština ukazuje, že přízvuk u mnohých sloves byl na koncovce), dat. plur. -*mъ* z -*mos*, akk. sg. -ъ z -*om* (v litevštině není v akk. sg. nikdy přízvuk na koncovce, totéž předpokládá i pro slovanštinu), nom.-akk. středních *o*-kmenů: -*o* z -*om* (neutra mají hojně přízvuk na koncovce, *o* oprávněné jen pod přízvukem zpovšechnělo), koncovka 1. os. aoristu *vezъ*: ἔφυγον, *ábharam*; koncovka 3. sg. a pl. -*tъ* z pův. koncovky mediální -*to*: *beręt*ъ: *ábharanta*, ἐφέροντο.

Na této theorii Hirtově líbí se Jagićovi v Jag. Arch. 15. 428 to, že lze se při ní vyhnouti výkladu, že akk. přejat do funkce nominativu, kterýž

se Jagićovi nikdy nezamlouval. Ale ukazuje, že i tento nový výklad potkává se s četnými obtížemi a že třeba jej dále vyzkoušeti.[1])

To se také stalo; theorií touto zabývali se Pedersen IF. 5. (1895) 73, Vondrák Jag. Arch. 20. (1898) 332 nn., Meillet Recherches (1897) str. 106 nn. a výsledek byl celkem výkladu Hirtovu přízniv: Pedersen přijal jej úplně a hleděl jej novými doklady upevniti, Meillet jej modifikoval v ten smysl, že platí pouze pro *-os*, *-om*, nikoli však pro koncové *-o*, Vondrákovi je výklad, že akk. vzat do nominativu, velmi pravdě nepodobný, neboť není viděti důvodu takového převzetí; vliv *u*-kmenů je pozdější, i rozhoduje se pro výklad, že *-os* přešlo v *-ъ*, ač v bližším formulování tohoto zákona nesouhlasí ani s Fortunatovem ani s Hirtem a Meilletem: podle něho *-om* přešlo veskrze v *-ъ*, z přízvučného *-os* vzniklo *-o*, z nepřízvučného *-ъ*, což se ovšem přesvědčivě nedá dokázati, ale nelze toho také popírati. V nom. sg. mužských *o*-kmenů byly tvary jednak na *-ъ*, jednak na *-o* podle toho, kde byl přízvuk; u neuter *-o*-kmenů a *-s*-kmenů byla koncovka *-o* vlivem zájmenných tvarů *to* atd. Tento stav pak upraven tak, že *-o* se stalo koncovkou neutra, *-ъ* koncovkou maskulina.

Tak theorie Hirtova, až na některé výjimky, byla celkem přijata: kodifikována v Brugmannově Grundr. 1^2. 255 a 941 (a ještě v KVG. 279, což odvoláno na str. 376 v pozn. 1), přijata u Auduina 355. Ale Jagić v recensi Brugmannova Grundrissu (v Archivu 20. 371) — tentokráte již zcela určitě — vyslovil se proti ní: neutra *s*-kmene svědčí proti ní; mají koncovku bezpřízvučnou a přece je za býv. *-os -o*, podob. vok. sg. *ženo*. Vykládá pak *-ъ* v mask. vedle analogie *u*-kmenů i působením kategorie grammatického rodu, kde vyvinulo se *-ъ* pro mask., *-o* pro neutra.

13. Rovněž proti přízvučné theorii obrátil se Berneker KZ. 37. (1904) 371, jenž proti ní uvádí zejména nom. zájm. *kъ-to*, *kъždo* z přízvučného **kós*, kde bychom očekávali *ko*; *-mo* v 1. os. pl. srovnává nikoliv s lat. *-mos*, nýbrž se stind. *-ma* v perfektu; ukazuje, že v adv. *kamo*, *tamo* vedle ř. τῆμος, ἦμος je koncovka nepřízvučná, tedy by měla zníti *-ъ*. To vede k tomu, že zamítá theorii Hirtovu a uznává správným výklad Fortunatova. Jeho důvody proti přízvučné theorii uznány obecně; Pedersen KZ. 38. (1905) 321 nazval výklad Hirtův, k němuž se dříve i sám hlásil, velikým poblouzením, které lze vysvětliti jen tím, že tenkrát vládnoucí výklad Leskienův byl neudržitelný. Theorie Fortunatova přijata i od západoevropských učenců: srv. Brugmann KVG. 376 pozn. 1, Vondrák Aksl. Gram. 82, Vgl. Gram. 1. 89 a 2. 2. Berneker jí podle slov Pedersenových pomohl k vítězství.

14. Ale vítězství to úplné není. Jagić Archiv 28. 118 n. právem ukazuje, že pro změnu *-os* v *-ъ* dá se uvésti jen tento tvar nom. sg. mužských *o*-kmenů, který může však být analogický podle *u*-kmenů. Brückner

[1]) Naprosto zamítá výklad koncovky 3. osoby sg. a pl. *-tъ* z medialní koncovky *-to*.

Jag. Arch. 29. 113, Nehring DLZ. 1907, 1817, Mikkola Roczn. slaw. 1. 10 n. se vyslovili pro starý výklad Leskienův a nejnověji Leskien sám IF. 21. 335 n. (srv. nyní i jeho Altksl. Gram. 49 n.) postavil oba výklady — svůj a Fortunatova — vedle sebe a srovnával jejich přednosti i obtíže: Výklad Fortunatova musí vykládati nom. sg. *s*-kmenů (*slovo*) i nom. sg. středních *o*-kmenů (*dělo*) analogií podle zájmenných neuter (*to*). Protože změna *-os* v *-ъ* je pravděpodobně pozdější než změna *jo* v *je* (srv. *raby*: *kraję*), čekali bychom u měkkých kmenů za **krajos*, **morjom*, **kraje*, *morje*; historické *krajь* zase dlužno vykládati analogií podle tvrdých kmenů (*krajь* podle *tokъ*); mohla by ovšem pomáhati domněnka, že nom. *jo*-kmenu zněl pův. *-is*, čímž by tvar *krajь* vyložen byl hláskoslovně. Při výkladě druhém — Leskienově — odpadá domněnka o analogickém původu nom. *s*-kmenů (*slovo*), ale analogií nutno vykládati nom. *dělo* (m. očekávaného **dělъ*), *tokъ* (m. očekávaného **toko*) a obtíže při výkladu *krajь* jsou tytéž jako u výkladu Fortunatova. Výsledek toho je ten, že „obojí je výklad stejně pravdě podobný nebo nepodobný. Jsou to pokusy a sice . . . pokusy velmi pochybné ceny . . . Problem tento náleží k oněm, které nelze rozřešiti bez bezpečného relativního datování jednotlivých stadií ve vývoji hlásek."

15. Taková je tedy historie této otázky a její stav nynější. Výklad Fortunatova a Leskienův stojí vedle sebe, podle slov Leskienových se stejnou pravděpodobností a oba pochybné ceny. Lze uvésti něco pro ten či onen výklad? Slabé stránky Fortunatova výkladu vyznačeny již nahoře podle kritiky Leskienovy a Jagićovy. Pro změnu *-os* v *-ъ* je bezpečný doklad jen jeden — a sice právě sporný nom. sg. *o*-kmenů. Neboť co ostatní se uvádí, je veskrze pochybno. Fortunatov BB. 22. 164 pozn. 1 (srv. i Vondrák Vgl. Gram. 1. 138) uvádí koncovku 1. os. pl. *-mъ*, kterou srovnává s lat. *-mos*, *-mus*, a koncovku dat. pl. *-mъ*, kterou spojuje se stprus. *-mas*; Изв. 13. (1908) 2. 9 n. srovnává slov. *otъ* se stind. *átah* (srv. i Porzezinskij Archiv 29. [1907] 424).

Srovnání slov. koncovky 1. os. pl. *-mъ* s lat. *-mos* (Fortunatov l. c., Vondrák Vgl. Gram. 2. 138) je naprosto nejisté. Koncovka tohoto tvaru pro prajazyk nedá se bezpečně stanoviti (srv. Brugmann KVG. 591); ale tolik je jisto, že vedle *-mes* (*-mos*), byla i koncovka *-men*, kterou nalézáme v řeckém **φέρομεν** (vedle stind. *bhárāmaḥ*), **ἴμεν** (stind. *imáḥ*) atd. A je-li vedle *-mes* také stupeň *-mos* (: dor. **φέρομες**, lat. *ferimos*), je docela myslitelno, že také vedle *-men* byl stupeň *-mon*, z kterého vzešlo zcela hláskoslovně slov. *mъ*. Mezi slov. *beremъ* a řec. **φέρομεν** je týž poměr jako mezi lat. *ferimus* a ř. **φέρομες**. Je ovšem docela dobře možno, že koncovky *-mes* (*-mos*) a *-men* (*-mon*) původně náležely každá jen jisté kategorii tvarů (*-men* časům vedlejším? srv. Brugmann KVG. 591; při tom stind. *-ma* by mohlo býti z pův. *-mn̥*, srv. Thumb Handbuch des Sanskrit 291) a že teprve později jednak *-mes*, jednak *-men* přeneseno i jinam. Koncovka *-my*, vyskytující se v cslovanštině, v střbulharštině, v stsrbštině, v struštině,

v stčeštině a úplně ovládnuvší v polštině a luž. srbštině, vznikla pravdě podobně podle zájmena *my* (Bogorodickij PFB. 34. 234, J. Schmidt KZ. 36. 412, Brugmann KVG. 591, Vondrák Vgl. Gram. 2. 138).[1])

Vedle toho jsou v slovanštině koncovky *-me*, *-mo*. První ovládlo zejména v češtině a v bulharštině tam, kde 1. os. sg. končí na *-m*; porůznu vyskýtá se i jinde (Vondrák Vgl. Gram. 2. 139). Druhá ovládla v srbštině, slovinštině, maloruštině a slovenštině. Koncovku *-me* vykládá Vondrák (l. c. 138) z *-mes* (= dor., delf. *-μες*), ač připouští možnost výkladu z pův. *-me* (lit. *vẽžame* s koncovkou pův. dlouhou, jak viděti z reflexiva *sùkamės*) a — třeba dodati — není vyloučena ani možnost viděti v slov. *-me* pův. **-męn*. Poněvadž tedy *-me* nemusí býti (a pravdě podobně ani není) z pův. *-mes*, nemůže býti nijakým svědectvím pro to, že *-mъ* je z býv. *-mos*. Koncovka *-mǫ* posléze ztotožňuje se se stind. koncovkou 1. os. pl. perfekta *-ma* (Berneker KZ. 37. 371), takže obé ukazuje na pův. *-mo* (není-li stind. *-ma* z býv. *-mų*, srv. nahoře).

Podle těchto výkladů měli bychom v slovanštině reflexy původních koncovek těchto: *-mon* (= slov. *-mъ*), *-mo* (= sl. *-mo*), *-men* nebo *-me* nebo obojí (v slov. *-me*). Ovšem je otázka, zdali vůbec v š e c k y tyto koncovky jsou praslovanské; koncovku *-me* bylo by na př. možno pochopiti jakožto novotvar podle koncovky 2. os. pl. *-te*, po případě jakožto hláskoslovnou obměnu staršího *-mъ*, tak totiž, že se za známých podmínek uprostřed věty vyvinula v koncovce *-mъ* za *ъ* plná hláska *e*. K tomu přistupuje ještě i to, že slovin. koncovka *-mo* má *o* otevřené, kdežto jinak je *o* v koncovkách zavřené (Valjavec Rad 132. 1897. 164), z čehož Valjavec usuzoval na cizí (italský) původ, Pedersen pak (KZ. 38. 321) spíše na přejetí z jiného jazyka slovanského, v němž se *-mo* vyvinulo ze staršího *-mъ* v určitém postavení ve větě (sandhi). Není ovšem jasno, z kterého jazyka by mohlo býti toto *-mo* do slovinštiny přejato: *-mo* za starší *-mъ* je pochopitelno pouze v slovanštině východní; jak si pak představiti převzetí tohoto *-mo* ze slovanštiny východní do slovinštiny? Otázka ta vyžaduje řešení samostatného a pro účely naše není ani rozřešení její nutné: i když všechny uvedené přípony *-mъ*, *-me*, *-mo* jsou původu prajazykového, žádná z nich nenutí nás k uznání prajazykového *-mos* a nic nesvědčí tudíž pro přechod pův. *-os* v *-ъ*.

16. Koncovka dativu pluralis *-mъ*, která se s větší nebo menší jistotou vykládá z pův. *-mos* (Fortunatov PFB. 33. 252 pozn. = BB. 22. 164 pozn., Ljapunov 22, Hirt IF. 2. 346; 5. 254, Meillet Recherches 107, Introd.[2] 264 [s otazníkem], Streitberg UG. 238, Auduin 348 a 412, Brugmann KVG. 376 pozn. 1 a 396, Vondrák Vgl. Gram. 1. 138; 2. 8) a srovnává se se stpruskou koncovkou dat. pl. zájmen osobních (*joū-mas*, *noū-mas* vedle *joū-mans*), je původu příliš záhadného, aby mohla býti oporou

[1]) V cslov. památkách je také *-my* z býv. *-mъ* před následujícím *j* (Leskien Gram. 192).

theorii, že koncové *-os* přechází v slovanštině v *-ъ*. V litevštině je vedle běžného *-ms* starolitevská koncovka *-mus*, lotyština má pravidlem *-m*, ale dialekticky — v dialektě témž vedle sebe — *-mes*, *-ms*, *-m* (srv. IF. Anz. 7. 178), stpruština má koncovku *-mans*, u zájmen osobních také *-mas* (Fortunov BB. 22. 163, Berneker Die preussische Sprache 195 n., Trautmann Die altpr. Sprachdenkmäler 220 a pass.). Jaký je vzájemný poměr různých koncovek v jazyce témž (lit. *-ms*: *-mus*) a jaký je poměr mezi koncovkami různých těchto jazyků?

Lit. *-ms* se vykládá někdy ze staršího *-mus* vypadnutím *u* (Wiedemann Handbuch 43 a 51, tam i literatura); *-mus* pak se spojuje se stprus. *-mans*, vidí se v něm tedy koncovka *-mons*. Jindy se odděluje *-ms* od *-mus*: tak Berneker (podle Leskiena) Die preuss. Sprache 195 n., (poněvadž *u* jinak v koncovkách zůstává), Meillet Recherches 107, srv. i Vondrák Vgl. Gram. 1. 138, Ljapunov 22; podobně již dříve Hirt IF. 2. 346 a 5. 524. Koncovka *-ms* pak se vykládá ze staršího *-mas* (= prajaz. *-mos*) a *-mus* buď z *-mōs* (Brugmann Grundr. 2^1. 710, Hirt IF. 2. 346, 5. 254, Auduin 412) nebo tak jako stprus. *-mans*[1]) analogií podle akk. plur. (Berneker Die preuss. Sprache 197, Brugmann Grundr. 2^2. 2. 257).

Výklad, že litevské *-ms* nesouvisí bezprostředně se starším *-mus*, je asi správný, poněvadž skutečně není viděti příčiny, proč by *u* v této koncovce odpadlo, když v koncovkách jiných zůstává. Rovněž tak je pravdě podobno, že toto *-ms* je ze staršího *-mas* (= prajaz. *-mos*) a *-mus* je z býv. *-mons*, které nalézáme také v stpruské koncovce *-mans*. Neboť koncové *-ons* přechází pravděpodobně v litevštině v *-us* (srv. § 101). Ale je pravdě podobno, že toto *-mans* v pruštině a *-mus* v litevštině je podle akkusativu? Jak vysvětliti vliv koncovky akkusativní na koncovku dativní? Pro působení podobné není trvám parallel. Proto pravdě podobnějším se zdá, že v této koncovce *-mons* máme koncovku vzniklou kontaminací dvou koncovek vedle sebe existujících: *-mon* a *-mos*: *-mon* (z býv. *-mom*; o hláskové stránce stprus. *-mans* za býv. **moms* srv. Brugmann Grundr. 2^1. 710) máme v slov. *-mъ*, *-mos* v litevském *-ms*, lot. *-ms*, stpruském *-mas* (u zájmen). Koncovku *-mos* pak lze srovnávati s lat. *-bos*, *-bus*, oským *-fs*, umb. *-ss*, gall. *βo* (srv. Brugmann Grundr. 2^2. 2. 257) a dále s koncovkami árskými, majícími *i* po *bh*: stind. *-bhjas*, av. *-bjō* (z puv. **bhjos*). Koncovka *-mom* ovšem přímé obdoby v jazycích ostatních nemá, přes to však není trvám pravdě nepodobná. Soustava přípon charakterisovaných konsonantem *bh* v jedněch a konsonantem *m* v druhých jazycích je velmi pestrá (srv. o tom § 148 n.). Nosovkou končí se koncovka dat. abl. instr. duálu v stindštině (*-bhjām*); vedle ní byla koncovka bez nosovky, jejíž slovanská obdoba zní *-ma* (předslov. *-mō*? srv. § 153); lze se domnívati, že vedle koncovky

[1]) Stprus. koncovku *-mans* vykádal vlivem akkusativu pl. Brugmann Grundr. 2^1. 710, Hirt IF. 2. 316, Berneker Die preuss. Sprache 197. Trautmannovi 220 je poměr stpruského *-mans* ke koncovce zájmenné *-mas*, k lit. *-mus* a slov. *-ms* nejasný.

s dlouhým vokálem (*-bh(i)ōm*: *-mōm*) byla i koncovka s vokálem krátkým (*-bh(i)om*: *-mom*), a tu bychom měli v slov. *-mъ* a smíšenou s druhou koncovkou v lit. *-mus*, stpr. *-mans*. Poměr mezi *-bh(i)ōm* a *-mom* (nehledě k počátečnímu *m*, jež je jasné) byl by týž jako mezi *-bhis* (stind. *-bhiḥ*, av. *-biš*) a *-mīs* (lit. *-mis*, sl. *-mi*), srv. o tom § 152.

Z toho ze všeho je patrno, že ani dativní přípona *-mъ* nemůže býti uváděna za doklad pro změnu *-os* v *-ъ*.

17. Zbývá předložka *otъ*, která již od Boppa Vgl. Gram. 3. 493[2]) ztotožněna se stind. *átaḥ* ‚odtud, na to, potom, tudíž a pod.', kterýžto výklad i nověji vzat v ochranu Porzezinským v Jag. Arch. 29. (1907) 424 a Fortunatovem v Изв. отд. рус. яз. 13. (1908) 2. str. 9 proti Brugmannovi, jenž KVG. 466 slov. *otъ* spojil se stind. *áti*,[3]) koncové *-ъ* za očekávané *-ъ* vykládaje tak, jako se vykládá *-ъ* v koncovce 3. os. sg. a pl. (*-tъ* proti prajaz. *-ti*); k výkladu tomu vedla ho zejména shoda, která se vidí v subst. *atirčkas* ‚zbytek' = sl. *otъlěkъ*. S ním souhlasí i Vondrák Vgl. Gram. 2. 381. Je-li ztotožnění slov. *otъ* se stind. *átaḥ* správné — Fortunatov l. c. praví o něm, že proti němu nelze uvésti žádných námitek —, měli bychom v něm svědectví pro přechod *-os* v *-ъ* a sice svědectví dosti závažné, poněvadž těžko by bylo najíti příčiny, proč zde je *-ъ* místo očekávaného *-o*, nebylo-li by původu hláskoslovného. Proto třeba zabývati se blíže touto předložkou.

18. Fakta jsou tato: v slovanštině nalézáme předložku *otъ* a praeverbium *otъ-*, *ot-*. Předložka nikdy není v cslovanštině psána bez koncového *ъ* (Fortunatov l. c. 10), praeverbium vyskytuje se netoliko bez *ъ* (*otiti*, *otimati*, *otęti*, *otvrěsti* (Sav.), *otvrěsti sę*; srv. i *otrokъ*, *otročę* atd.), ale i souhláska *t* odpadá před některými souhláskami: *ošьlъ*, *ošьdъ*, *okrъvenъ* (vedle *otъšьlъ*, *otъšьdъ*), *ochoditi*, *ostǫpiti*. Srv. Meillet Études 156 n., Leskien Handb.[3] 54.[4])

Z toho je patrno, že v kompositech slovesných znělo praeverbium *ot-*, nikoliv *otъ*, zejména, když totéž *ot-* (bez koncového *ъ*) nalézáme v kompositech *otrokъ* (*otročę*), *otvorъ*. Je-li tomu tak, znění *otъ-* snadno vysvětlíme vlivem předložky *otъ*; kde souvislost nebyla patrná, tam vliv tento nezasáhl, proto vždy jen *otrokъ*, *otvorъ*. Takový je stav v cslov., a není příčiny, proč bychom stav ten nemohli pokládati za praslovanský.

Vzniká pak otázka, v jakém poměru je praeverbium *ot-* k předložce *otъ*? Meillet Études 155 n. rozřešil otázku tuto tak, že v obou vidí

[1]) Koncovka taková je v dat. sg. i plur. zájmen osobních v jaz. stindickém: *túbhjam* ‚tibi', *asmábhjam* ‚nobis'.

[2]) Srv. i Hattala ČMČ. 31. (1857) 245, Scherer, Zur Geschichte der deutschen Sprache[2] 432, Ebel KSBeitr. 1. 271, Pelikán, Program gymn. v Králové Hradci 1890, str 4, Hirt IF. 2. 347, Wiedemann Das lit. Prät. 14 pozn. 1, Meillet Études 155.

[3]) Tak vykládal slov. *otъ* již Miklosich Radices linguae slov. 60.

[4]) Viz i Baudouin de Courtenay ЖМНП. 188. str. 155, Brandt РФВ. 14. 350, Sobolevskij ib. 22. 43.

dva různé útvary: *otъ* je z **atos* (tvar gen.-abl.), *ot* je z pův. **at* (= lit. *at*); v litevštině vedle *at-* je také *ata-*; poměr obou je podle Meilleta týž jako mezi lat. *ab* s jedné a řec. **ἀπό**, stind. *ápa* s druhé strany.

Výklad ten přijímá i Fortunatov l. c. str. 9 n. potud, že také on rozlišuje předložku *otъ* od praeverbia; jen že praeverbium *ot-* vykládá ze staršího **otь* (= stind. *áti* a lit. dial. *ati-*). Takové ъ (ь), které již od počátku bylo ve slabice nekryté, zaniklo (srv. *ob-* z býv. *obь-*), kdežto -ъ, za nímž pův. následovala ještě souhláska, neodpadalo. Brugmann KVG. 597 se poměrem obojího *ot*(ъ) nezabývá — vykládá slov. *otъ* ze staršího **otь*, jež srovnává se stind. *áti*, ř. **ἔτι**, lat. *et* atd. Obšírně se touto otázkou obíral Kappus, Der idg. Ablativ, str. 31 nn., který dospěl k výsledku, že slov. předložka *otъ* je nepůvodní, vzniklá teprve na půdě slovanské; pův. *ot-* právě tak jako lit. a lot. *at-* bylo *jen* praeverbiem, z něhož teprve v slovanštině podle předložek ostatních se vyvinula předložka *otъ*.

V litevštině a lotyštině skutečně *at-* je výlučně jen praeverbiem. Tři doklady ve dvou lotyšských písních, kde *at* je předložkou (Endzelin Латышскіе предлоги 1. 57) nepadají na váhu. Praeverbium toto má v jaz. baltských dvojí, vlastně protilehlý význam: jednak znamená — podle Kurschata Lit. Wb. s. v. a Grammatik § 455 — ‚zurück', tedy směr od něčeho, jednak ‚her-' směr k něčemu; podobně lotyšské *at* (Bielenstein Die lettische Sprache 1. 463 n., Endzelin Латышскіе предлоги 2. 33 nn.) i pruské *et-*, *at-* = 1. von weg, 2. wieder zurück (Berneker 131 n., Trautmann 332). Srv. o tom i Kappus Der idg. Ablat. 19 nn.

Shoduje se tedy praeverbium jaz. baltských ve svém významu jen částečně se slovanským praeverbiem *ot*, ba možno spíše říci jen v případech velmi řídkých, neboť význam „*od*, weg von" je proti významu „*her-*" celkem vzácný, jak se snadno lze přesvědčiti pročtením několika stránek litevského textu. Jak vyložiti tuto neshodu, tento různý protilehlý význam?

K definitivnímu zodpovědění této otázky není prací průpravných: k tomu by bylo třeba sebrati co možná nejčetnější doklady s kontextem, nestačí ze slovníku vypsati složeniny s *at-* s jejich významy, poněvadž namnoze, jak hned ukážeme, kontext dává slovesu význam, který se pak vkládá do slovesa samotného a jeho praeverbia. Tuto monografickou práci nelze tuto provésti. Ale zdá se, že otázku tuto bude možno řešiti a zodpověděti v tomto směru: Musíme hledati patrně pro tyto složeniny význam s t ř e d n í, který nevyjadřoval ani ‚směr kam' ani ‚vzdalování odněkud', konkretně pověděno: lit. *atnèszti*, sl. *otnesti* neznamená pův. ani *adferre* ani *auferre*, nýbrž je perfektivem k *ferre*; slovesa ta značí jakožto perfektiva „děj vzhledem k momentu jeho dovršení" (Streitberg Gotisches Elementarbuch 185, IF. 24. 311, Leskien Gram. 216); tedy *atnèszti*, *otnesti* = **ἐνεγκεῖν**. Takový význam mají komposita s *at-* velmi hojně (srv. i Kappus l. c. 20); srv. na př. *iř kàd jús nů savęs iszálkusius namõn parléisczau, añt kẽlio atałptu* Marc. 8, 3 **ἐκλυθήσονται ἐν τῇ ὁδῷ** atd. Teprve

v kontextu mohou mnohá slova nabýti různého významu: spojena jsouce s ablativem (anebo s vazbami jej nahrazujícími) mají význam ‚vzdalování, od něčeho'; naopak spojena s pády a výrazy znamenajícími cíl nabývají významu ‚směřování k něčemu'. Neboť psychologicky je to děj týž, různost je jen v tom, oč v té či oné větě jde, zda o představu *A*, od níž se něco vzdaluje, či o představu *B*, k níž děj slovesný míří.[1]) Proto také v případech, kde nejsou tyto okolnosti vyjádřeny, může lit. *atnèszti* býti vyjádřeno naším „*odnésti*" i „*přinésti*" — a význam věty je týž. Tak na př. ve větě *kláuse tõ karáliaus*: „*kàs czè ta bułkutę àtneszé no mànes*" (Leskien-Brugmann Litauische Volkslieder 183) možno přeložiti: „Otázal se krále: Kdo sem přinesl tu housku ode mne," ale také „kdo sem odnesl tu housku ode mne". Srv. i: *ir tàs gandrólius . . . manę rádęs nuszóve ir žiuróną atsémęs táv àtnesze, gražèi pamelůdams, búk jis parnészęs* (Wiedemann 240) ‚a ten jenerál, jak mne našel, střelil a dalekohled si vzav tobě (jej) donesl (nebo odnesl, přinesl), a pěkně lhal, že on jej přinesl.' Tam, kde jde o to, vyjádřiti „*přinesl*", je *parnèszti*; ale *àtnesze* znamená jen *ἤνεγκε*.

Nutně „vzdalování od" ovšem musí znamenati takové kompositum, kde sloveso samo má tento význam: lit. *àtimu* se docela kryje se slov. *otęti*, ovšem význam odluky není v praeverbiu, nýbrž ve slovese: srv. v případě nahoře uvedeném: *žiuróną atsémęs* ‚dalekohled si vzav'; a tak všechny případy, jež Kappus l. c. 19 (ze sbírky Brugmannovy-Leskienovy) uvádí pro význam „weg von, od" jsou toho způsobu: *àsz táu kálbą atìmsiu* ‚vezmu, odejmu ti řeč'; *potàm jeí àtėme ir tą vaíką* ‚potom jí vzal i dítě' i ve větě *ir prászė jó, kàd jém důtu tą szóblę, kàd jìs galėtu atsigìnt nó saves néprėteliu* ‚prosil ho, aby mu dal tu šavli, aby se mohl ubrániti svým nepřátelům', je pojem odluky již ve slovese nesloženém (*ginù, gìnti* = wehren, schützen) a *at-* dodává slovesu jen významu perfektivního.[2])

Tento stav původní, kdy komposita s *at-*, *ot-* mohla znamenati podle okolností *ad-* nebo *ab-*, časem se mění tím způsobem, že komposita taková se ustalují ve významu jen jednom, a význam ten, který dávala kompositu původně buď souvislost nebo sloveso nesložené samo, se spojuje s předponou, které se pak užívá jen v tom smyslu: to provedeno důsledně ve slovanštině, kde slovesa složená s *ot-* znamenají jen odluku (*ab-* nebo *re-*),

[1]) To se vidí na př. v lit. *àtmetu, atmèsti*, jež znamená ‚herwerfen oder wegwerfen' (Kurschat): *atmèsk szẽn akmenáitį*, hoď sem kamínek', *atmèsk supùvusiąją ropùtę* ‚zahoď shnilý brambor'. Takovým způsobem se vyvinul také význam slovanského *berǫ, bьrati*, které původně znamenalo ‚nésti', jak ukazuje stind. *bhárati*, lat. *fero*, řec. *φέρω*, got. *bairan* atd. Srv. i stind. *ādadāti* (zejm. med. *ādattē*) ‚empfangen, sich zueignen, nehmen' (Grassmann, Wörterbuch zum Rigveda) od kořene *dā* ‚dáti'.

[2]) Srv. ještě lot. *atgainiht* ‚zurücktreiben, von sich abwehren' vedle *gainiht*, jež samo již znamená ‚treiben, verfolgen, wehren', lit. *attólinu* ‚vzdáliti'. vedle *tólinu*, ‚vzdáliti', *atgrįsztù* ‚vrátiti se', vedle *grįsztù* tot. (podob. lot. *atgreeftees* vedle *greeft*), *atkĩrsti* (lot. *atzirft*) ‚loshauen' vedle *kĩrsti* ‚hauen, schlagen', *atkrẽipti*, zurück-, abwenden' vedle *krẽipti* ‚wenden, kehren'.

v litevštině pak dochovány významy oba. Tím se stalo, že někdy kompositum vzniklé z téhož slovesa a z téhož praeverbia znamená v litevštině právě opak toho, co znamená totéž kompositum v slovanštině: lit. *ateĩti* (lot. *atcet*), přijíti' = sl. *otiti* ‚odejíti', *atnèszti* ‚přinésti' = *otnesti* ‚odnésti' atd.

19. S výkladem tuto podaným souhlasí i etymologický výklad této předpony podaný Brugmannem (Grundr. 1². 323, KVG. 466 n.),[1]) který právě pro odchylný význam srovnávaných slov v baltsko-slovanských jazycích s jedné a v jazycích ostatních s druhé strany, zamítnut u Kappusa (Der idg. Ablativ 26), Endzelina (Латышскіе предлоги 1. 56) a s počátku i u Vondráka (Vgl. Gram. 1. 296; ale 2. 381 s ním, „trotz der abweichenden Bedeutung" souhlasí). Brugmann srovnává slov. *ot*(ъ) se stind. *áti*, řec. ἔτι lat. *et*, got. *ip*, *id* atd. Stind. *áti* znamená ‚vorbei, vorüber, überaus, sehr, zu seher atd.' (Cappeller), jakožto předložka ‚über, ultra, trans'.[2]) S tím dají se sloučiti významy řec. ἔτι, lat. *et* i got. *ip*, *id*; význam v tomto indoevropském praeverbiu ležící lze nejvšeobecněji vyjádřiti asi německým ‚vorwärts, hindurch'. Z toho se dá docela dobře vyvoditi nejen význam, který nalézáme v stind. *áti*, řec. ἔτι, lat. *et*, got. *ip*, *id*, ale také význam, který leží v baltském a slovanském praeverbiu *at-*, *ot-*. Praeverbium toto dodává slovesu významu, který by bylo možno vyjádřiti asi perifrasí ‚děj naznačený slovesem jednoduchým ku předu, ke konci vésti', z čehož ovšem vyplývá pak zejména perfektivní význam takovýchto komposit. S tímto významem lze srovnati lat. *per-*, které rovněž vzešlo od base znamenající ‚v před(u)' (v nejširším smyslu) — srv. lat. *prae*, os. *prai*, stind. *prá*, av. stpers. *fra-* ‚před', řec. πρό ‚před', stind. *purā* ‚vor, vormals', stir. *ar* ‚vor', got. *faúr* ‚vor', slov. *prědъ* atd. — znamená však „die Vollendung einer nach vorwärts gerichteten Bewegung oder eines nach einem bestimmten Ziele hingerichteten Bestrebens" (Walde Lat. etym. Wörterbuch s. v.): *perficere*, *perlegere* atd. Podobně i slov. *pro-*, rovněž asi souvisící s touto basí *per*, má význam skoro totožný: *provésti* = perficere. Podobnost vývoje významu slov *ot*(ъ) s vývojem významu base *per* jde i dále: v slovanštině konstatovali jsme význam vzdalování, který i v baltštině je dochován; stind. *pári* (a av. *pairi*, stper. *pariy*), které je s lat. *per* buď totožné anebo mu velmi blízké, spojeno-li s ablativem, znamená „von — her", tedy totéž, co leží v slov. kompositech s *ot-* a v slov. předložce *otъ*.

---

[1]) Již Delbrück Grundr. 3. 754 má za pravdě podobné, že k stind. *áti* patří slov. *otъ*, lit. *at*, ačkoliv nedovede vysvětliti vývoj významu; podobně není mu jasno, v jakém poměru k těmto slovům je řec. ἔτι, lat. *et*, got. *id* s jedné a lat. *at* (ve slově *atavus*) s druhé strany.

[2]) Delbrück udává význam stind. *áti* takto: „Als Präverbium zeigt ai. *áti* die Begriffe des Hinüberkommens (Hindurchdringen), Übertreffen, Mehrtuns, Übergehens (Beseitigens)"; a podobně i jako předložka (srv. Syntaktische Forschungen 5. 441).

Z významu naznačeného pochopíme snad i význam, který se jeví na př. v lit. *atsakýti* ‚respondere', *atdúti* ‚zurückgeben' a ‚wiedergeben' (Kurschat § 455), *atdarýti* ‚opět otevříti' (Kurschat l. c. výslovně podotýká „dasjenige wieder öffnen, was schon vorher offen gewesen und später geschlossen worden war), *atnaũjinti* ‚opět obnoviti' atd., slov. *otpovědĕti*, pol. *odmówić*, bulh. отговорѧ atd. Je to význam týž, který vidíme v řec. ἔτι, v lat. *et*; z býv. ‚ku předu, v před, dále' je zcela pochopitelný význam, ‚ještě jednou, znovu, zase', něm. ‚wieder', po případě ‚wieder zurück" atd.

Z toho, co tu pověděno, je trvám viděti, že Brugmannův etymologický výklad slovanského *ot-* je správný a že význam baltsko-slovanského *at-*, *ot-* není tak vzdálen od významu ostatních slov srovnávaných, jak se na první pohled zdá. Dosud však všímali jsme si jen významové stránky slovanského *ot-*, a nehleděli jsme k stránce hláskoslovné. Již pověděno, že v praslovanštině vedle *otъ* jistě bylo také *ot-* bez koncové slabiky jerové; a s tím se docela shoduje lit. *at-*, lot. *at-*, stprus. *et-*, *at-*, takže pro baltské a slovanské jazyky můžeme stanoviti společné praeverbium *o̯t.* V litevštině a v lotyštině ovšem nalézáme i znění dvouslabičné: lit. *ata-* bývá podle Kurschata Gram. § 455 před *d* a *t*; Endzelin Лат. предлоги 1. 54 doplňuje zprávu Kurschatovu tím, že v starých tiscích litevských i v některých nářečích nynějších je *ata-* i před souhláskami jinými (na př. *atawere*, *atanesze*, *atajemc*, *atablizgũjc*, *ataprunksztũji* atd.). Vedle toho vyskytuje se také *ati-*, a sice jen před *d*, *t* (příklady u Endzelina l. c. 54 n.): *atìdavi*, *atidarìkit*, *atitráukt* atd. Podobně v lotyštině — ale daleko řidčeji — vyskytuje se v národních písních vedle *at-* také *ata-* (Endzelin 53 nn.): *atagult* ‚položiti se', *ataschdu* ‚přisedla jsem', *atadſiht* ‚odehnati' atd.

Lit. *ati* je docela patrný novotvar — a správně asi vyložil Endzelin *ati-* vedle *at-* podle dvojice *api-*: *ap-*. Nejinak je tomu asi se zněním *ata-* (po případě i *ato-*, *atũ-*). Meillet Études 158 vidí ovšem mezi lit. *ata-* s jedné a lit. *at-*, sl. *ot-* s druhé strany týž poměr jako mezi stind. *ápa*, ř. ἀπό a lat. *ab* a podob. Ale ta okolnost, že *ata* (a také *ati*, *ato*) se vyskytá nejhojněji před zubnicemi *d*, *t*, (takže Kurschat znal toto znění *jen* před těmito souhláskami), činí pravděpodobným, že tu jde o vsunutí hlásky *a* mezi *t* a *d* (nebo *t*): z případů těchto bylo pak znění *ata-* přeneseno i jinam a ovládlo všeobecně v nářečí východolitevském, jež popsal Baranowski, Сборникъ отд. рус. яз. 22. 1899 (srv. Leskien IF. Anz. 13. 90).

Vzpomeneme-li pak toho, co připomíná Jurkschat Lit. Märchen 5 o litevském rhythmu (Flickworte und Endungen werden je nach Bedarf hinzugesetzt oder abgeworfen), můžeme trvám souhlasiti s Kappusem 27, že i v litevštině musíme vyjíti od jednoslabičného *at.* Totéž platí o lotyšském *ata-*, které je velmi řídké a jen v národních písních (Endzelin 53), takže snadno tu lze vidět působení rhythmu. Srv. i BB. 27. 157 pozn. 1 a 327.

Je-li tomu tak, jak máme si myslit poměr tohoto *at-, ot-* k stind. *áti*, ř. ἔτι, lat. *et* atd.? Nejspíše asi tak, že již v prajazyce podle různého postavení ve větě a různých poměrů přízvukových bylo vedle *eti* také *et*, podobně jako vedle *ápo* (ř. ἀπό, stind. *ápa*) bylo *ap* (lat. *ab*) a *po*, nebo vedle *épi* (ř. ἐπί, stind. *ápi*) bylo *pi* (ř. πι-έζω, *pīḍájati*) atd.

Z této dvojice *éti*: *et* pak v jednotlivých jazycích to nebo ono znění zpovšechnělo; znění kratší jako v slov. *ot* a balt. *at* může býti i v lat. *et*; neboť umb. *et* svědčí, že již v praitalštině znělo toto slovo *et*; vycházíme-li od pův. *eti*, musíme předpokládati, že již v praitalštině *eti* ztratilo koncové *i* (Brugmann Grundr. 1^2. 910). Ale stejně pravděpodobný, ne-li pravděpodobnější, je výklad tuto podaný: italština zdědila znění kratší *et* již z prajazyka a zachovala jen je.

20. Tato okolnost, že slov. *ot* a balt. *at* lze vyložiti již z prajazykového **ot* nebo **at*, nevylučuje ovšem možnost výkladu, že předložka *otъ* je z býv. **otos* (nebo **atos*), t. j. z téhož základu, ale s jinou koncovkou. Tak vykládá, jak již pověděno výše, poměr předložky *otъ* a praeverbia *ot* Meillet. Pak by ovšem bylo lze spojovati sl. *otъ* se stind. *átaḥ*; mezi pův. **ot* (**at*) a **atos* by byl týž poměr jako mezi **per* a **paros* (πάρος, stind. *puráḥ* atd.).

Ale adverbium (a předložku) **o'tos* nalézáme *jen* v jaz. stindickém a sice znamená stind. *átaḥ* ‚von hier, von da (časově i místně) — darauf, alsdann, noch weiter — darum, folglich'; také jako patrný ablat. sg. zájmenného kmene ‚davon, daraus' (Cappeller). V jazycích jiných není stopy po adverbiu nebo předložce podobné. Ale právě v jazyce stindickém ablativní tvary na *-taḥ* (pův. *-tos*) jsou velmi produktivní, životné (srv. *víśvátaḥ* ‚odevšad, se všech stran', *mukhatáḥ* ‚od úst' atd.), zejména také u zájmenných kmenů (*itáḥ* ‚odtud', *tátaḥ* ‚odtamtud'); sotva budeme tedy moci v stind. *átaḥ* viděti více než podobný takový tvar od zájmene *a-*, zejména když v ṛgvedě lze nalézti ještě doklady, v nichž *átaḥ* má docela význam ablativu sg. zájmene *a-* (srv. Kappus l. c. 32 n.), doklady sice nečetné, ale poučné; na př. *utá vā jáḥ sahasja pravidvā́n mártō mártam marčájati dvajéna átaḥ pā́hi stavamāna stuvántam agnē* „od toho chraň, velebený, velebícího, Agni" (I., 147, 5), *jásja ávadhīt pitáram, jásja mātáram, jásja śakrṓ bhrā́taram nā́ta īšatē* ‚jehož otce, matku, bratra silný zabil, před tím (= *átaḥ*) neustupuje' (V., 34, 4); atd. Pak ovšem nemůžeme stind. *átaḥ* analysovati v *at-aḥ* (**ot-os*), jak by toho vyžadoval výklad Meilletův, podle něhož vedle **otos* (**atos*) existovalo **oto* (**ato*) a **at* (*ot*) — tedy různé tvary vedoucí k společnému základu nebo, chceme-li, k společné basi *ot* (*at*). Je tedy pravděpodobno, že slov. *otъ* nemá se stind. *átaḥ* co činiti, je to pravděpodobno ne tak z důvodů hláskoslovných, jak myslil Kappus 31 n. (nedalo by se prý pochopiti baltské *at*), jako spíše z právě uvedených okolností: *átaḥ* je *jen* indické a jako takové docela pochopitelné v souvislosti životné kategorie tvarů na *-taḥ*.

21. Jak tedy vyložiti slov. *otъ*? Viděti v něm pokračování původního ***oti*** (= stind. *áti*, ř. *ἔτι*) v tom smyslu, že koncové *ь* přešlo v *ъ* tak jako v koncovce 3. sg. a pl. *-tъ* (Brugmann KVG. 466 a 591) nelze, poněvadž přechod pův. *ь* v *ъ* v koncovce 3. os. slovesné není dosud náležitě vysvětlen a je způsoben asi podmínkami zvláštními, které sotva asi budou také platiti pro předložku ***otь***.[1])

V ostatních jazycích příbuzných nenalézáme vůbec předložky, jež by odpovídala slov. *otъ*, stind. *áti*. Stir. *aith-*, *aid-* ‚wieder-, ent-', jež bývá s našimi slovy spojováno (Fick Vgl. Wb. 2^4. 8; 3^4. 24, Thurneysen Handbuch des Altirischen 454), vyskytá se *jen* ve jmenných nebo slovesných složeninách (Thurneysen l. c.). Je tedy pravdě podobno, že předložka *otъ* vyvinula se teprve na půdě slovanské z adverbia (a praeverbia) *ot*, a sice tím, že podle ostatních předložek končících se na *ъ* přijala koncové *ъ*.

Vazby předložkové, t. j. závislost jmenného pádu od původního adverbia, které s počátku jen sesilovalo nebo blíže určovalo ponětí vyjádřené příslušným pádem jmenným, vyvíjejí se teprve časem a ponenáhlu. Vedle toho adverbium bývá také úže spojováno se slovesem (stává se praeverbiem) a tak vzniká možnost vyjádřiti způsobem několikerým věc v podstatě touž: slovesem s příslušným pádem jmenným, slovesem a příslušným pádem, jenž blíže je určen adverbiem, slovesem a výrazem předložkovým, slovesem složeným s praeverbiem a příslušným pádem a konečně slovesem takto složeným a pádem předložkovým[2]), na př. ***εἰσελθεῖν εἰς οἶκον***, *iziti iz domu*, *vъniti vъ domъ* atd. A podle takových případů mohla se z praeverbia *ot* vyvinouti předložka *otъ*: z věty takové jako ***otiti domu*** ‚domo abire' opakováním praeverbia a přizpůsobením jeho k předložkám ostatním vzniká *otiti otъ domu*. Koncové *ъ* v předložce *otъ* bylo skutečně vyslovováno, tak jako bylo vyslovováno v předložkách ostatních, podle nichž vzniklo. Proces tento je praslovanský, proto je docela přirozeno, že v cslovanštině vždy toto *ъ* v předložce také psáno. Odtud pak proniká *otъ* i do praeverbia, poněvadž předložky a praeverbia mívají znění stejné, a tak dostalo se *otъ* také do kompositа *otъlękъ* (: stind. *atirēkaḥ*, lit. *ātlaikas*), v němž se v té době ještě cítila předložka *otъ*; tam, kde se souvislost ta necítila, *ъ* neproniklo: proto *otrokъ*, *otročę*.

Dospěli jsme tedy ve příčině slovanské předložky *otъ* k závěru témuž jako Kappus. Ukázáno, že slov. *ot* etymologicky souvisí s lit. *at-*, lot. *at-*, stprus. *at-*, *et-*, stind. *áti*, av. *aiti*, řec. *ἔτι*, lat. *et*, got. *iþ*, *id*, což vede k tomu, že v slovanském *o*- a baltském *a*- je původní vokal *o*, ablautová varianta hlásky *e*, kterou vidíme v řečtině, latině a germánštině.[3])

---

[1]) Že by *otъ* bylo z *ot* + *u*, jak vykládá Pogodin РФВ. 35. 139, také není hrubě pravděpodobno; kde máme jinde takovéto ***otu***?

[2]) Srv. na př. got. *jah in þanei gard gaggaiþ* καὶ εἰς ἣν ἂν οἰκίαν εἰσέλθητε Luc. 9. 4 a *in þane gardei inngaggaiþ* εἰς ἣν δ' ἂν οἰκίαν εἰσέρχησθε Luc. 10. 5.

[3]) Stprus. *at-*, *et-* sotva asi představuje ruzný stupeň samohlásky, spíše jde tu o kolísání mezi *a* - *e*, jaké v stpruských památkách i jinak nalézáme (v. Ber-

Z toho ze všeho je, trvám, viděti, že slov. *ot*(ъ) nemá se stind. *átaḥ* co činiti, že tedy není z prajaz. **otos* (nebo **atos*) a nemůže býti svědectvím pro změnu koncového *-os* v *-ъ*.

22. Výsledek těchto výkladů je ten, že pro změnu koncového *-os* v *-ъ* — nehledíme-li ke spornému nom. sg. mužských *o*-kmenu —, není vůbec bezpečných dokladů; zákon ten zakládá se tedy vlastně jen na případu jediném, na tvaru nom. sg. *o*-kmenů. Již ta okolnost vybízí zajisté k opatrnosti při výkladu tohoto tvaru. Proti tomuto zákonu mluví nom. sg. *s*-kmenů, kde proti pův. *-os* je slovanské *-o* (*slovo*; řec. **κλέϝος**, stind. *srávas*); Fortunatov musí svědectví tohoto tvaru odstraniti výkladem, že *-o* místo žádaného *-ъ* se sem dostalo vlivem nominativu zájmenných neuter jako *to*, kde je *o* z býv. *-od*. Výklad ten není ovšem nemožný, ale přece je na váženou vykládati, že všechna jmenná neutra (*s*-kmenů i *o*-kmenů, u nichž také očekáváme za býv. *-om* v slov. *-ъ*) podlehla analogii neutra zájmenného; celá věc je daleko přirozenější, byla-li vedle zájmenných neuter na *-o* (*to*) také podobně zakončená neutra jmenná (u *s*-kmenů, *slovo*), pak snadno pochopíme, že koncové **-ъ* u středních *o*-kmenů ustoupilo koncovce *o*, přenesené sem od zájmen a od výlučně středních *s*-kmenu. A výklad takový je tím více na snadě, když proti výkladu, že *-os* přechází v slovanštině v *-o*, nedá se kromě nom. sg. mužských *o*-kmenů — a ten lze vyložiti i jinak — uvésti nic podstatného.

Vedle nom. sg. *s*-kmenů zdají se proti učení, že *-os* přechází v *-ъ*, svědčiti adverbia *tamo*, *kamo*, *amo* vedle řec. **τῆμος**, **ἦμος**, **πῆμος**. To viděl

NEKER Die preuss. Sprache 131 n., KAPPUS Der idg.. Abl. 23, TRUTMANN 105 nn.). Stirské *aith-*, *aid-*, významem se značně shodující se slov. *ot-*, balt. *at-* (srv. *aithesc* ‚odpověď', *aithgne* ‚Wiedererkennen', *athchumtach* ‚Wiederaufbau', *dor-ad-chiuir* ‚redemit', *t-aith-minedar* ‚pamatuje' (srv. lit. *at-minti*) atd.), patří k němu patrně také etymologicky (FICK 2^4. 8; 3^4. 24, PRELLWITZ Etym. Wb.^{2} 161, THURNEYSEN Handbuch des Altirischen 454, HOLDER Altceltischer Sprachschatz I s. v. *ati-*). ale nedává poznati kvalitu vokálu; mohlo by býti také za pův. **ati* a shodovati se tak s lat. *at*, ř. **ἀτάρ** a ovšem i slov. *ot*(ъ) (tak vykládá THURNEYSEN l. c., dodávaje, že slov. *otъ* se liší od kelt. *ati* koncovou samohláskou). PRELLWITZ l. c. ovšem spojuje uvedená slova s počátečním *e* a s počátečním *a* (k nimž počítá i slova baltská a slovanská) tím způsobem, že v nich vidí ablautové varianty základní base *ēt*. Tím by byly obtíže hláskoslovné odstraněny, etymologická souvislost všech těchto slov byla by možná. Ale výklad ten je velmi nepodobný: předpokládané *ēt* je patrný ablativní tvar zájmenného kmene *o/e*; vznikl tento tvar již před dobou, v niž se vyvíjel ablaut *ē* : *ō*? Proto právem rozlišuje WALDE Lat. etym. Wb. 49 přesně *et* a *at* a co k oběma patří. MEILLET Études 156 n., který v slov. *otъ* vidí pův. **atos* (tedy v první slabice *a*), spojuje tvary s *at-* a *et-* s poukazem na to, že v absolutním počátku slova se v jazycích indoevropských střídá *a* a *e*; příkladem uvádí řec. **ἔπι** vedle **ἄπο**, ř. **ἐν**, lat. *in* vedle oského *anter*, umb. *ander*. Ale osko-umberské *ant-* je příklad nespolehlivý, BRUGMANN IF. 15. 70 nn. vykládá je hláskovou změnou čistě jen osko-umberskou (jinak zase BUCK Elementarbuch der oskisch-umbrischen Dialekte 42). A poměr mezi **ἔπι** a **ἄπο** je právě tak záhadný jako poměr lat. *et* a *at*: mohou to býti dvě docela různá, nepříbuzná (aspoň v tom smyslu, jak my obyčejně o příbuznosti slov mluvíme) slova.

již Kozlovskij Jag. Arch. 10. 657 a vykládal *o* vlivem jiných adverbií na *o* jako na př. *ako, tako, kako, mimo, přěmo* atd.[1]) Ale adverbia na *-o* nejsou — zejména významem — tak blízká adverbiím *tamo, kamo* atd.; nejspíše ještě snad mohla působiti adv. *mimo, přěmo*, jež jednak koncovkou, jednak i významem stála adv. *kamo, tamo* blízko.

23. Rozhodujícím by byl v této otázce takový doklad, kde by bylo proti pův. *-os* v slovanštině *-o* a nedalo se vyložiti analogií. Případ takový lze snad viděti ve slov. předložce *po*, kterou možno ztotožniti s lit. *pàs* a spolu s tím vyložiti z pův. **pos*.

Existence adverbia **pos* v indoevropských jazycích je nepochybná: ukázal to již Curtius KZ. 1. 268 n.,[2]) když dříve našel toto **pos* Ritschl (Rhein. Museum 7.) v lat. *post*, Aufrecht (Die umbrischen Sprachdenkmäler 1. 155) a Benfey (Sāmavēda gloss. 122) v stind. *paścāt* ‚ze zadu' a Pott (Etymologische Forschungen 1. 88) v lit. *paskuĩ*. V podobě nezměněné dochováno toto **pos* jen v litevském *pàs*, které Curtius l. c. nechává stranou pro odchylný význam (podobně jako analoga ossetská uvedená Pottem a keltská uvedená Bopp.), a — nehledě zatím k slov. *po* — snad v řec. *πός* (Kretschmer Glotta 1. 55; proti tomu Jacobsohn KZ. 42. 277 nn.). Jinak dochováno jen v dalších odvozeninách: v lat. *post*, jež vzniklo z **pos* vlivem opposita **anti* (lat. *ante*, srv. Bréal MSL. 5. 433, Osthoff Zur Geschichte des Perfects im Indogermanischen 531 n., Sommer IF. 11. 10), srv. i os. *púst, post*, umb. *pust*; dále snad v stind. *pasčā* ‚v zadu, ze zadu, potom atd.', *paścāt* ‚ze zadu', av. *pasča, paskāṭ*, v zadu, potom', stpers. *pasa* ‚v zadu', lit. *paskuĩ* ‚potom' (J. Schmidt KZ. 25. 97 pozn. 3, Osthoff Zur Geschichte des Perfects 629 a 531, Fick Vgl. Wb. 1^4. 85 a 481), nejsou-li totiž tato adverbia komposity předl. **po* s koř. **scq*"-, jak je vykládá Pott Etym. Forschungen 1^2. 472, Zubatý IF. 7. 183 a LF. 30. 85 nn.

Slov. *po* z pův. **pos* vykládá jen Brugmann KVG. 477. Obyčejně bývá vykládáno z býv. **po* (bez koncového *s*), jež je v lit. praeverbiu *pa-*, v lat. *po-lio, po-situs, pono* (z pův. **po-sino*), v stsas., stfris., sthněm. *fa-n*, stfdolnoněm. *van*, stsas. a sthněm. *fon*, kym. *ona-*, alb. *pa-* (‚bez-', jen ve složeninách); srv. Osthoff IF. 5. 320 (tu i literatura o **po*), Vondrák Vgl. Gram. 2. 382. Také Endzelin Лат. предлоги 1. 139 je proti Brugmannovu spojení slovanského *po* s lit. *pàs*, poněvadž významem se neshoduje slov. *po* s lit. *pàs*, nýbrž s lit. *po* ‚po, za', lot. *pa* ‚po, za'.

24. Význam slov. *po* nekryje se ovšem s významem lit. *pàs*, přes to však lze význam obou velmi dobře sloučiti; různost významu jeví se jen výsledkem různého samostatného vývoje této předložky v obou jazykových větvích. Puv. **pos* znamenalo asi ‚v zadu nebo do zadu, směrem

[1]) Také theorii Hirtově vadila tato adverbia; pomohl si tím, že předpokládal pro slovanštinu přízvuk na koncovce, „což se nedá sice dokázat, ale také ne vyvrátiti" (IF. 2. 350).

[2]) Srv. i Bréal MSL. 5. 433, Delbrück Grundr. 3. 743.

k něčemu od zadu' a sice jakožto oppositum k adv. **anti* (= stind. *ánti* ‚gegenüber, vor, angesichts', *antikáḥ* ‚blízký', řec. *ἀντί*, lat. *ante*, got. *and* ‚podél, přes', sthněm. *ant-* atd., lit. *anta*, *añt* ‚auf, zu'), kteréž znamenalo ‚v předu, směrem k něčemu od předu' a pod. Že toto **pos* a **anti* byla opposita, jasně je viděti z toho, že v jazycích italských toto **pos* bylo podle **anti* změněno v **posti*, jak již výše pověděno. Ponětí ‚v zadu' ukazují všechna slova, která se s tímto **pos* uvádějí ve spojení. Jen lit. *pàs* znamená prostě ‚u, k'; srv. na př. (*vilks*) *ne tolì tůjaũs pàs ùpę õžką užspéjo* (Donal.) ‚vlk u vody kozu postihl', *élnis trókszta̧s pàs ùpę nubėgo*, *kàd pasigértu* ‚jelen maje žízeň přiběhl k vodě, aby se napil' atd.[1])

Ale význam ten lze docela dobře vyložiti rozšířením, zevšeobecněním speciálnějšího významu původního: z bývalého významu ‚v zadu, směrem k něčemu od zadu' vyvinul se význam všeobecnější ‚u, k' vůbec. Je to vývoj týž, který vidíme na př. v stind. *úpa*, jehož význam původní byl asi ‚dole, dolů, pod', jak ukazuje řec. *ὑπό*, lat. *sub*, got. *uf* ‚pod'; v jazyce stindickém však se z toho vyvinul význam daleko širší, obecnější ‚nahe herzu, heran, herbei' u adverbia, ‚hin-zu, bei' u předložky. Srv. Delbrück Grundr. 3. 693 n. Nebo starobylé adverbium **ambhi*, **abhi*, jež původně znamenalo ‚na obou stranách' (Delbrück Grundr. 3. 690), nabylo již v prajazyku významu širšího ‚okolo'; odtud řec. *ἀμφί* má význam týž jako *περί*, *ἀμφίαλος* se může říci i o Ithace; v latině to vedlo k úplnému zaniknutí tohoto **ambi*, dochovaného jen v kompositech, jinak ustoupilo synonymnímu *circum*. Srv. Brugmann Griech. Gram.[3] 435, KVG. 468. Podobně lit. *anta* znamená ‚auf, zu', ačkoliv původně znamenalo ‚v předu, ze předu'; lit. *nů*, etymologicky se shodující se slov. *na*, řec. *ἄνω*, got. *ana*, znamenalo asi ‚nahoře, nahoru, s hora (dolů)', ale vyvinul se tu význam vzdalování (*od*) vůbec. Zejména pak vývoj lit. *pàs* od významu ‚v zadu, za' k významu ‚u' nám illustruje got. *hindar*, znamenající ‚za', ale na jednom místě (Luc. 9. 13) znamená vlastně totéž co ‚u': *nist hindar uns maizo fimf hlaibam jah fiskos twai* ***οὐκ εἰσὶν ἡμῖν πλεῖον ἢ πέντε ἄρτοι καὶ ἰχθύες δύο.***

25. V slovanském *po* udržel se význam ‚za, post', docela patrně: srv. na př. *ne po mnozěchъ dьnьchъ* ***μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας***, *po semь* ***μετὰ τοῦτο***, *po prěselenii* ***μετὰ τὴν μετοικεσίαν*** — vesměs ze Savviny knigy —; z významu ‚od zadu k něčemu' se vyvinul vůbec význam cíle, na př. *jemъ po ruku slěpьca*, *po desnu pazuchu udarivъ*, *šьdъ po vodu*, *posla po varjagy* (Nest.), srb. отишао по дјевојку, ударио га по главу (srv. i *bijachǫ i trьstijǫ po glavě* (Savv.) ***ἔτυπτον αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν καλάμῳ***). Z ponětí posloupnosti je lehko pochopitelný význam příčinnosti: *po čьto* (Cloz.) ***διὰ τί***, *po neže* ***ἐπειδή*** (ib.), *plača sja po otьci* (Nest.). Z významu ‚post'

[1]) Někdy je možné ponětí oboje, na otázku ‚kde' i ‚kam': *vìsas mẽsas susiriñko pàs durìs* Marc. 1. 33 ‚et erat omnis civitas congregata ad ianuam' (srv. und die ganze Stadt versammelte sich vor der Tür (Luther), got. *jah so baurgs alla garumana was at daura*, ***καὶ ἡ πόλις ὅλη ἐπισυνηγμένη ἦν πρὸς τὴν θύραν***). Atd.

lze vyvoditi i význam ‚podle': srb. познајеш га по говору, *po zakonu vašemu sǫdite jemu* (Savv). *κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν κρίνατε αὐτόν* atd., srb. није му по вољи, по турску, čes. *po německu, po česku* atd. Z výrazů jako *‚den po dni'*, kde je *po* docela zřetelně ještě ve významu ‚post', vyvíjí se význam distributivní: srb. дао свакоме по товар жита, по један, по два, a pod. Jako předložka *za*, naší předložce *po* významem velmi blízká, znamená také totéž co lat. *pro*, řec. *ὑπέρ*, tak i *po* může míti takový význam: *po tebě brati* (Nest.) pro te pugnare, *poberetъ po vasъ πολεμίσει περὶ ὑμῶν*. Srv. také Vondrák Vgl. Gram. 2. 382.

Velmi poučnou parallelou k našemu *po* je něm. *nach*. Toto adverbium příbuzné s adj. *nahe* (got. *nehv, nehva*) znamenalo původně ‚v blízkosti něčeho' (srv. *Nachbar*), po případě ‚v blízkost něčeho' po slovesích ruchu. Odtud vyvíjí se význam cíle (*nach etwas greifen, werfen, schiessen, nach den Arzt gehen*, s čímž lze srovnati čes. *nebyli jsme povinni po vás jíti* Tovač., *pozdě s čbánkem po vodu, ano se hřiedlo utrhlo* Smil. atd.), z čehož při cíli pohyblivém se vyvinul význam „post" a sice prostorově i časově, z toho pak dále „podle, gemäß" a pod. Srv. Paul, Deutsches Wörterbuch[2] (Halle 1908) s. v.

Dají se uvésti i parallely jiné: lat. *secundum*, odvozené od *sequi*, znamenalo pův. ‚za', ale má význam ‚podle' jako naše *‚po'*[1]); s distributivním významem našeho *po* lze srovnati lat. *in* v témž významu, nebo oské *pústin*, v němž splynulo **posti* s předložkou *in* (srv. nejnověji Brugmann IF. 24. 73), ve výraze *pústin slaagim* ‚pro finibus, nach dem Gebiet', umb. *pustin ançif* ‚in vices'; v tomto *pústin* patrně **posti* i *in* měly význam distributivní. Srv. i av. *paiti aśne* ‚každého dne'. Také některé slovanské předložky jiné ukazují namnoze podobný vývoj významu jako *po*; srv. na př. *do*, značící původně ‚až po-' ve výrazích *‚udeřiti do hlavy'* a pod., s výrazem srb. ударио га по главу[2]) a pod. vedle *až po pás* a pod.

26. Teprve monografické zpracování této předložky objasní v jednotlivostech vývoj jejího významu od stadia indoevropského do jednotlivých jazyků slovanských; ale i z hrubého náčrtu tohoto vývoje, jak v řádcích předcházejících podán, je snad patrno, že slov. *po* lze docela dobře sloučiti s lit. *pàs* a odvoditi z pův. **pos*. Pro výklad tento máme pak jedno svědectví přímé: předpokládané **pos* máme v slovanštině samé dochováno v adv. *pozdъ, pozdě*. Toto *pozdъ, -é* není nic jiného než adv. **pos* rozšířené dále o příponu *-dъ, -dě*, kterou nalézáme v hojných adverbiích slovanských

[1]) Srv. i lot. *pa*, znamenající, ‚in, auf, zu', ale také ‚gemäß' : *dſihwo pa gohdam un Deewam pa prahtam* ‚žij čestně [po cti] a bohu po vůli', *gerbais po mien* ‚mluv podle mne'. Pott Etym. Forschungen I[2]. 667 n., Endzelin Лат. предлоги 1. 144.

[2]) Také v češtině se tak říkalo; srv. na př. *nejsem já bit pro mú vinu, kromě vyjmúce jedinú, leč kdys z klamu po hlavici neb za vrch nebo po líci* (Podkoní a žák); svědčí o tom také odtud vzniklá substantiva *pohlavek, políček, pohubek* (na př. Winter Staré listy 108, 127, 133).

v rozmanité podobě, aniž v jednotlivostech dovedeme pověděti, jak tato koncovka (nebo koncovky) původně zněla. Toto *pozdъ* je tedy **pos* + *dъ* právě tak jako **perdъ* (csl. *prědъ*, č. *před* atd.) z býv. *per* + *dъ*, *nadъ* z *na* + *dъ* atd. Našemu *pozdъ*, *pozdě* velmi blízké je stpruské *pansdau* ‚alsdann, danach', které Persson IF. 2. 215 chtěl vykládati kontaminací dvou různých odvozenin původního *po*, totiž **pos* (= lit. *pàs*) a **pon(e)*. Výklad ten je málo podobný (za zcela nejistý má jej již Walde Etym. Wb. 485); spíše snad vzniklo toto *pansdau* tak, že býv. **pasdau* (= slov. *pozdě*) vlivem podobně znějících adverbií *isquendau* (odtud), *stwendau* (odtud), *stwendau* (tot.) přijalo nosovku a přešlo v *pansdau*[1]); podle *pansdau* obdrželo *s* i *pirsdau* ‚před'.

Máme tedy takto předpokládané **pos* pro slovanštinu dosvědčeno a sice ve významu, jenž docela se shoduje s významem předložky *po*. Sotva tedy máme právo předložku *po* od tohoto **pos-d-* odlučovati a spojovati ji s lit. *pa-* (vyskytujícím se jen ve složeninách) a s předl. *po* (s níž se hláskoslovně nekryje), jak činí Vondrák Vgl. Gram. 1. 77, 2. 382 a Endzelin Лат. предлоги 1. 139.

27. Od předložky *po* musíme lišiti praefix *po-* v kompositech slovesných i jmenných. Neboť svým významem se obě slova od sebe úplně liší. Leskien Gram. 166 n. praví o tomto praefixu, že jest nejneurčitější ze všech. Vondrák Vgl. Gram. 2. 383 vykládá, že vyjadřuje děj rozvíjející se na různých místech a v různé době, omezuje děj slovesný prostorově i časově a pod. — tedy veskrze významy, v nichž není stopy po významu předložky *po*. Toto *po-* se také skládá s adjektivy, jejichž význam se tím kvantitativně mění, buď stupňuje nebo zmírňuje: na př. již csl. *pobogatъ* ditior (Vondrák), bulharština pomocí předpony *po-* tvoří komparativ *potvrъd* ‚pevnější' (Miklosich Et.Wb.), *pogolěmъ* ‚větší' (Vondrák Vgl. Gram. 2. 73), srv. i mlrus. *połažkyj* „příliš těžký" (Mikl.), srb. **повеликн, подобро, побоље, понајвише** (ziemlich, sic, satis, Vuk) vedle **поиздеран** ‚trochu roztrhán', čes. *podelší* (*podelší* ruce maje viseti Rais, Káča 115) atd.

Slov. *po-* odpovídá lit. *pa-*, které rovněž se vyskytá jen v slovesných kompositech a tu je nejčastěji úplně bez zvláštního významu, dodávajíc slovesu jen významu perfektivního (srv. Kurschat § 449). Jen výjimkou lze v tomto *pa-* vyčísti význam ‚vespod, pod', na př. *pakìszti* ‚hinunter stecken' (vedle *kìszti* ‚stecken'), nebo *põ stógu paeĩti* ‚pod střechu vejíti', — tedy zase význam, který s významem předl. *pàs* a sl. *po* nemá nic společného. Také lotyšský praefix *pa-* (lotyština má i předložku *pa* ve významu *pod*, *po* [= ř. **κατά**], *podle*) ve složení s adjektivem umenšuje jeho význam (*pasauss* ‚dosti suchý'), ve složení se substantivem znamená surrogat toho,

[1]) Jinak vykládá *pansdau* nyní Trautmann 389; podle něho je základem *pans*, kde **pan* = stsas. *fan*, sthněm. *fana*, *fan*, *-s* pak týž element jako v lat. *abs* vedle *ab* atd. Ale je pravděpodobno, že takovéto *s* přistoupilo k **pan*, celkem pozdní odvozenině býv. **po*?

co znamená substantivum, s nímž je spojeno (srv. slov. *pa-*), na př. *padehlis* ‚пасынокъ, nevlastní syn' (= lit. *pósunis*, stprus. *passons*), *pameita* (lit. *pódukra*, stpr. *poducre*) ‚nevlastní dcera' atd. (srv. Endzelin Лат. предлоги 1. 149); v kompositech slovesných znamená jednak také ‚*pod*', jednak dodává slovesu významu perfektivního atd. (Endzelin l. c. 2. 71 nn.).

Do spletitých poměrů v jazycích baltských netřeba se zde pouštěti; jsouť tam proti slovanštině poměry změněny tím, že v litevštině vedle předl. *pàs* je předl. *po* a praef. *pa-*(a *po-*), v lot. je *pa* předložkou i praefixem, v stpruštině[1]) je *pa* a *po* vedle sebe rovněž ve funkci obojí. Ale pro slovanštinu zdá se jistým, že nutno děliti předložku *po* od praefixu *po-*; ona je z býv. **pos* a odpovídá lit. *pàs*, tento z pův. **po-* a odpovídá lit. *pa-* a částečně lot. *pa-*. A toto **po-*(ale jen toto) lze spojovati se stind. *úpa*, řec. *ὑπό*, lat. *sub*, got. *uf* (‚unter', ve složeninách ‚auf'), stir. *fo* ‚dole' atd., s nimiž Pott Etymol. Forschungen 1². 213 a 665 n., Delbrück Grundr. 3. 699 spojovali slov. *po* vůbec. Toto **po-*vedle **úpo* lze vysvětliti tak jako **po* vedle **apo*, **pi* vedle **epi* atd., v. § 19. Souvislosti tohoto *po* s pův. **úpo* nasvědčuje i jeho význam deminutivní nebo stupňující, neboť týž význam má i řec. *ὑπό*, lat. *sub*, ir. *fo*, srv. *ὑπόλευκος*, *ὑπόκιρρος*, *ὑπομέλας*, *ὑπέρυθρος*, *ὑπόχλωρος*, *ὑπόγλυκυς*, *ὑπόβραχυς*, lat. *subviridis*, *subalbus*, *sublividus*, *suffrigidus*, *subdurus*, *subhumidus*, *subtristis*, *subturpis*, *subridere*, rus. посолить ‚ein wenig salzen', порезать ‚leicht schneiden' atd., srv. Pott Etym. Forsch. 1². 185. Spojení tomu nasvědčuje i předložka *podъ*[2]) která vznikla z tohoto *po-*týmž způsobem jako *pozdъ* z **pos*, *nadъ* z *na* atd., jen že toto *po* v tomto významě pak jakožto předložka zaniklo a sice právě proto, že se hláskově shodovalo s druhým *po*, vzniklým po ztrátě koncového *s* z býv. **pos*.

Odloučíme-li takto předložku *po* od praefixu *po-*, pak nebrání nám litevština odvozovati slov. *po* z pův. **pos* jako Vondrákovi (Vgl. Gram. 1. 77; 2. 382), jenž v slov. předložce vidí pův. **po* (= lit. *pa*, *po*) a vykládá, že toto **po* bylo rozšířeno o *s*, odkudž lit. *pàs*, stind. *paścāt*, lit. *paskuĩ* i slov. *pozdě*, *paznogъtъ*. Tím odděluje předložku *po* od adverbia *pozdě*, významem jí tak blízkého, a spojuje předložku *po* s praefixem *po-* a lit. *pa-*, které, jak ukázáno, nemají s ní po stránce významu nic společného. Odděluje slov. *po* od indoevrop. **pos*, s kterým se docela dobře shoduje významem, a spojuje je s indoevrop. **po*, v kterém význam ‚za, post' není obsažen.

28. Shrneme-li stručně, co v předcházejících odstavcích o předložce *po* vyloženo, vidíme: Slovanština zdědila z prajazyka adverbium

[1]) O stpruském *po* nejnověji Bezzenberger Gött. Gel.. Nachrichten 1905. 454 nn.

[2]) Správně uvádí Leumann Etym. Wörterbuch der Sanskrit-Sprache (1907) str. 40 mezi slovy k stind. *úpa* náležejícími lit. *pa* ‚unter, nach' a csl. *podъ* ‚unter', nikoliv však slov. *po*.

**pos* a **po*. Ono souvisí se známým adverbiem **ápo*, vedle něhož již v prajazyce podle ruzných a nám nyní nedosti známých okolností vzniklo **po*[1]) a rozšířením tohoto **po* o **s* dále **pos*. V adv. **po* udržuje se význam týž jako v pův. **apo* (vzdalování, lat. *ab*), v adv. **pos* vyvinul se význam ‚za'. Předložka tato zní v slovanštině *po*.

Druhé adverbium, prajazykové **po*, které přešlo do slovanštiny vedle **pos*, může býti částečně ono **po*, o kterém právě byla řeč, ale jistě v něm je také **po*, které již v prajazyku vzniklo z býv. **úpo* za podobných okolností, jako z **ápo* vzniklo **po*. Toto **po* zní v slov. také *po*. Právě proto, že zněním úplně se shodovalo[2]) s prvním *po* (z **pos*), zaniklo jakožto samostatná předložka, nahrazeno jsouc další odvozeninou *podъ*[3]); zachovalo se však v kompositech slovesných i jmenných.

Je-li tomu tak, pak máme v předl. *po* ‚za' svědectví, že za pův. *-os* je v slovanštině *-o* a nikoliv v *-ъ*. Neboť slovanské předložky v této příčině se neliší od slov ostatních: jako je **vьlkъ* z býv. **ulq"om*, tak je *vъ* z **(v)on*, *sъ* z **kom*, *kъ* z **kom* atd.; tak bychom čekali i za **pos* **pъ*, kdyby **-os* tak se měnilo jako **-om*. Mohlo by se snad říci, že na znění tohoto **pos* v slovanštině působilo znění druhého *po-*(= **po*, **[u]po*). Ale to není pravdě podobné: uvedené předložky zakončené na *-ъ*, od nichž se *ъ* šíří i jinam (v. § 21), by byly i toto **pъ* před analogií tou chránily; a různost významu mezi **pъ* = ‚za' a **po-* = ‚pod' rovněž by bránila takové změně; že shodné znění jazyku bylo nepohodlné, vidíme z toho, že **po* ve významě ‚sub' zaniklo, když nahrazeno odvozeným *podъ*;

---

[1]) Z býv. **ápo* vzniklo již v prajazyce jednak **ap* (lat. *ap*, *ab*, oské *ap-chtre* ‚ab extra' atd.), jednak **po*, jako vedle **épi* (**ópi*) jednak **op* (os. *úp*, *ob*, lat. *ob*, *op-*) a **pi* (ř. praef. *πι-*) atd.

[2]) V lit. *po*, *pa-* viděl splynutí *upa* a *apa* již Bopp Vgl. Gram. § 1003; proti tomu Pott Etym. Forsch. I². 669.

[3]) Toto *podъ* bývá někdy vykládáno za akk. sg. substantiva *podъ* ‚Boden' (= lit. *pãdas*, lot. *pads* ‚podešev', ř. *πέδον*, stind. *pádam* atd.). Srv. nověji Pogodin Слѣды корней-основъ въ славянскихъ языкахъ (Varšava 1903) 203 podle Brandta РФВ. 33. 301, Endzelin Лат. предлоги 1. 5. Sám sebou nebyl by výklad tento, proti němuž byl již Pott (Etym. Forschungen I². 677 a 4. 506), nemožný, ale vidíme-li, jak ve slovanštině takovéto předložky vznikají, a jak se z takovýchto adverbií-předložek vyvíjejí substantiva (srv. na př. *před* : *předek*, *v předu*; *zadek* vedle předl. *za* atd.), spíše uznáme za pravděpodobnější názor Zubatého IF. Anz. 22. 57, že i v tomto případě předložka (adveribum) *podъ* je prius a substantivum *podъ* posterius, vzniklé na základě adverbia *podъ*. Pak je patrno, že *podъ* vzniklo z *po* právě tak jako *nadъ* z *na* atd.; tyto tvary s *-dъ* lze dobře srovnávati se stind. *bahirdhā* vedle *bahiḥ* ‚vně', *apadhā* vedle *ápa* atd. a vidět v nich komposita s kor. *dhē* (Zubatý l. c.). Zubatý myslí i na etymologickou souvislost slov. *podъ* s véd. *apadhā*, jež podle jeho velmi pravděpodobného výkladu znamená ‚směrem od něčeho, von — weg'. Podle výkladu nahoře podaného patří **po-*(= sub), jež je základem slov. *podъ*, spíše k stindskému *úpa*; pak shoduje se *podъ* a *apadhā* jen v tvoření, etymologický korrelat našeho *podъ* by zněl v stind. **upadhā*.

u předložek jiných trvají znění obě, s tímto *-dъ* a bez něho, vedle sebe, (*na*: *nadъ*, *za*: *zadъ*).[1])

29. Není tedy bezpečného dokladu pro změnu koncového *-os* v *-ъ*; jsou naopak doklady svědčící proti tomu. Je tedy výklad nominativů mužských *-o*-kmenů na *-ъ* z indoevropského *-os* velmi pochybný, tím pochybnější, že jediná tato koncovka *-ъ*, které v jazycích ostatních odpovídá docela bezpečně *-os*, dá se docela dobře vyložiti analogií. Již Leskien Decl. 4 n. ukázal na to, že v deklinaci *i-* a *u*-kmenů nom. sg. (*-is*, *-us*) a akk. sg. (*-im*, *-um*) ve slovanštině splynuly, poněvadž *-is* i *-im* = slov. *-ь*, *-us* i *-um* = sl. *-ъ*. Ještě blíže byla analogie měkkých *o*-kmenů, kde aspoň v některých případech byla koncovka *-ь* hláskoslovná (a nom. sg. se shodoval s akk. sg.): bylo to u bývalých *jo*-kmenů, jejichž existenci ve slovanštině dosvědčuje zejména vok. sg. na *-u* u měkkých *o*-kmenů (srv. § 30 a 83), a pak také asi u některých *jo*-kmenů, které měly nom. sg. na *-is*, akk. sg. na *-im*, z čehož v obou pádech slov. *-ь*. Srv. i Mikkola Rocznik sław. 1. 10 n. Dodati pak lze ještě jeden pramen této analogie, která uvedla do nominativu mužských *o*-kmenů *-ъ* místo hláskoslovného *-o*: jsou to nom. sg. zájmenných kmenů *sь* a *jь*. V obou těchto zájmenech je *ь* starobylé: *sь* je z puv. **kis* (srv. lit. *szis*) a *jь* je z puv. **is* (lat. *is*, lit. *jis* s předsutým *j* podobně jako v slovanštině). Nominativ neut. těchto zájmen zní v slov. *se* a *je*. I to jsou tvary starobylé: km. *i-* má ovšem také nom. neut. **id* (lat. *id*), ale vedle toho byl i nom. **cd* (lat. *ecce* z **ed-ce*, podob. *ecquidem* atd.; srv. Brugmann Berichte der kg. sächs. Gesellschaft der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse, 60 [1908] 67, Grundr. 2^2. 2. 327), odkudž slov. *je*. A totéž platí o zájm. *sь*, které má deklinaci docela obdobnou s deklinací zájmene *jь*; jako tedy je vedle nom. mask. **is* (= sl. *jь*) nom. neut. **ed* (= sl. *je*), tak lze předpokládati, že vedle nom. **kis* (= sl. *sь*) byl ode dávna nom. neut. **ked* (= sl. *se*). Odtud šíří se poměr podobný k zájmenům ostatním: v akk. sg. znělo mask. *jь*, neut. *je* a masc. *tъ* (z **tom*), neutr. *to* (z **tod*); *je* a *to* jsou zároveň také nominativy a jako vedle středního nom. *je* je mužský nom. *jь*, tak k nom. *to* vznikl podle toho nom. mask. *tъ* místo hláskoslovného **to*, čímž odstraněna jazyku jistě nepohodlná shoda nominativu mužských a středních zájmen, která hláskoslovně ve slovanštině nastala. Uvedení tohoto *-ъ* místo **-o* bylo tím přirozenější, že poměr mezi *-ь*: *-e* u měkkých a *-ъ*: *o* u tvrdých kmenů docela odpovídá poměru mezi měkkými a tvrdými kmeny slovanskými. Tak vyvinula se kategorie rodu v těchto koncovkách (*-ъ*, *-ь* pro mask., *-o*, *-e* pro neutrum), jak ji vidí v nich Jagić Archiv 20. 371, povědomí toto bylo podporováno i tím, že také nom. sg. *s*-kmenů, jež jsou výlučně neutra, se končil na *-o* a tak se shodoval v tomto tvaru s deklinací zájmennou. Poměr *-ъ* (*-ь*) u maskulin

[1]) Vedle *prědъ* nemáme předložky **prě*; příčina toho je asi ta, že puv. **per* se podle počátku následujícího slova měnilo podle známých zákonů o slabikách *tert*; někdy zůstalo **per*, jindy nastala metathese. Tato nejednotnost vedla snad k tomu, že jednoduchá předložka nahrazena jednotnějším **perdъ* (= csl. *prědъ*).

-o (*-e*) u neuter přenesen nejprve na adjektiva (při čemž zejména spolupůsobilo zájmeno *jo*/*je* v deklinaci složené) a pak i na substantiva (*tъ*: *to* = *rabъ*: *město*, *jь*: *je* = *krajь*: *morje*), podporován jsa v maskulinu uvedenými již analogiemi kmenů na *-i*, *-u*, *-įu* a *-įo*.

30. Nominativ sg. mužských *jo*-kmenů má ve slovanštině koncovku *-jь*. Koncové *-ъ* je v mnohých případech vzniku téhož jako *-ъ* u kmenů tvrdých. V případech jiných je toto *-ъ* hláskoslovné. A sice především je z býv. **-įus*, t. j. mezi slovanskými *jo*-kmeny jsou také původní *įu*-kmeny, které již v době předhistorické s kmeny na *-įo-* splynuly. Že tomu tak jest, zřejmě ukazuje vokativ sg., který proti koncovce *-e* tvrdých *o*-kmenů má v deklinaci měkké výhradně koncovku *-u*, tedy koncovku náležející *u*-kmenům (v. § 83). To lze vysvětliti jen tím, že jde tu o koncovku bývalých *įu*-kmenů, od nichž po splynutí těchto kmenů s kmeny na *-įo* byla přenesena na všechny *jo*-kmeny. Nom. sg. těchto *įu*-kmenů zněl *-įus*, z čehož v slovanštině je náležité *-jь*.

Okolnost, že kmeny na *-įu* s nom. (a akk.) na *-jь* mohly splynouti s kmeny na *-įo*, zdá se svědčiti, že nom. (a akk.) aspoň některých těchto *jo*-kmenů končil se také na *-ъ* = pův. *-is* (*-im*). Neboť východištěm splynutí obou těchto původně různých deklinac mohl býti právě jen nom. (a akk.) sg. Takové tvary na *-is* v nom. a *-im* v akkusativě *jo*-kmenů bývaly hledány v germánštině, litevštině a latině. A takovýto způsob deklinace *jo*-kmenů, při němž v nom. a akk. sg. (a snad i v některých pádech jiných) se jevila koncová slabika kmenová *-i-* proti *-jo-* jiných pádů, kladen je od mnohých již do prajazyka (Streitberg PBSBeitr. 14. 166 nn., 15. 489 nn., IF. 1. 287 pozn., 3. 321, UG. 176, 193, 243, Kretschmer KZ. 31, 344; srv. i Hirt IF. 1. 215 n. a 2. 360, Ernout Les éléments dialectaux du vocabulaire latin 103 a MSL. 13. 341). Jindy takováto deklinace, v níž střídá se kmen *-i-*: *-jo-*, pro prajazyk uznávána není; germánské tvary, jež se sem počítávají, vykládají se z germanštiny samotné synkopou samohlásky *o* v koncovce *-įos*, čímž souhláskové *į* nabylo funkce samohláskové, takže z *-įos* se vyvíjí *-is* (a z *-įom* *-im*); srv. Walde Germanische Auslautgesetze 134 n., Michels ZfdPh. 34. 117, Franck AfdA. 28. 53, Hirt Ark. f. n. fil. 18. 374, Brugmann KVG. 257, Grundr. 1². 928, Janko Soustava 373 nn. (s celou historií této otázky); také litevské nominativy na *-ỹs* a *-is* (*gaidỹs* a *žõdis*) se vykládají za nepůvodní, vzniklé teprve na půdě baltské z bývalého *-ias*, na kteréžto znění ukazují slova přejatá z litevštiny do finštiny (Thomsen Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) sprog [Kodaň 1890] str. 115 n.). Srv. Sievers PBSBeitr. 16. 567 a Berichte d. sächs. Ges. der Wiss. 1894, 129 nn., Walde Germ. Auslautgesetze 135 n. Také Brugmann Grundr. 2². 1. 298 a 197 vykládá nyní tyto tvary litevské jinak. Podobně lat. nominativy na *-is* a akkusativy na *-im* místo obyčejného *-ius* a *-ium* (*Cornelis*, *alis*) vykládají se nyní obyčejně za tvary dialektické, sekundárně teprve v latině vzniklé (Sommer Handbuch 367 n., Stolz Lat. Gram.⁴ 186, ale Ernout Les éléments dialectaux du

vocabulaire latin 103 uznává tu pův. *-is*), ač Stolz l. c. 187 pozn. připouští možnost, že tvary na *-is* jsou starobylé.

Přes to však, že nyní se kloní mínění k tomu, že v prajazyce nebylo takovéto deklinace, v níž se střídalo *-i-*: *-ję-*, přece není pravdě nepodobno, že deklinace podobná v některých případech byla. Otázka ta dokonce není ještě rozřešena: nalézáme-li vedle lat. *arma* adj. *inermis*, vedle subst. *barba* adj. *inberbis* atd., není vyloučena možnost, že tato adjektiva *i*-kmenová původně byla *-ję-*kmeny, jejichž nominativ a akkusativ měl koncovku *-is*, *-im*; poněvadž se pak v těchto tvarech shodovaly s *i*-kmeny, mohla deklinace jejich úplně přejíti v deklinaci *i*-kmenů. Neboť tvoření adjektiv, zejména složených s předložkou nebo negací, od substantiv děje se velmi hojně pomocí suffixu *ję* (*iję*). Vzpomeneme-li pak, že také v slovanštině právě v takových případech se objevují adverbia a nesklonná adjektiva na *-ъ* (na př. csl. *inostanъ* ‚ihned', *isplъnъ* ‚plný', *različъ* **διάφορος**, *neudobъ* **δυσκόλος**, *svobodъ* **ἐλεύθερος**),[1] která lze docela dobře vyložiti za nom.-akk. neutr. zakončený na *-im*[2]) (srv. Meillet Études 266),[3]) uznáme, že možno připustiti pro prajazyk deklinaci *ję*-kmenů, v níž střídal se kmen *-i-* s kmenem *-ję-*, a že zejména možno předpokládati deklinaci takovou pro slovanštinu. Můžeme tedy pro slovanštinu předpokládati řadu nominativních tvarů, v nichž *-ъ* vzniklo z býv. *-is*. Vlivem těchto nominativů (*jь* z *-jus* a *-is*) přijaly nominativy na *-jos* = sl. **-je*, které snad ve slovanštině byly, také koncovku *-ъ*, a spolupůsobily pak ku podobné změně v nom. tvrdých *o*-kmenů, jak naznačeno již výše.

31. Tím, co pověděno v § 11—28 o koncovém *-os* ve slovanštině, vyložen také nom. sg. *s*-kmenů, jež jsou ve slovanštině veskrze neutra. Proti stind. *śrávas*, řec. **κλέϝος**, lat. *genus* atd. je slov. *slovo*, tedy *-o* za býv. *-os*. Týž tvar, který je v subst. *slovo*, je také v adverbiích **vętje* (csl. *vęšte*, čes. *viece* atd.), *dalje*, *mьnje* atd.; jsou to nom.-akk. sg. komparativního kmene, utvořeného kmenotvornou příponou *-ję*s*/-jos*, a odpovídají docela lat. *maius* (= **magjos* = stir. *má*), stind. *prājaḥ* ‚většinou, obyčejně', (= av. *frājo*), *bhūjaḥ* ‚více', arkad. **πλῶς** (z **πλωιος**) atd. Srv. Brugmann Grundr. 2[2]. 2. 149, KZ. 24. 58, Kretschmer KZ. 31. 352.

32. Tím, co pověděno při výkladu nom. sg. mužských *o*-kmenů, vyložen již také nom. sg. středních *o*-kmenů. Slovanská koncovka *-o*

---

[1]) Srv. ještě csl. *vъspętь* : *pęta*; *osobь* **καθ' ἑαυτόν** : *osoba*, *otъnǫdь* ‚úplně' : *nǫžda*, *izdręďь* ‚mimořádný, vynikající' : *ręďь* atd. Srv. Leskien Gram. 158 n.

[2]) Leskien Gram. 126 vyslovuje domněnku, že v těchto tvarech na *-ъ* jsou akkusativy *i*-kmenové, tak jako v lat. *partim*, *statim*. Ale latinská adverbia jsou docela zřejmé *i*-kmeny a mají vedle sebe namnoze i ostatní tvary *i*-deklinace. U slov slovanských, o které jde, je však dosti těžko mysliti na *i*-kmeny, zejména u uvedených komposit, neboť *-i-* není v jazycích indoevropských obvyklým prostředkem k adjektivisování výrazů vzniklých z předložek a jmen.

[3]) Snad takového původu jsou i některá abstrakta (na př. *zъlъ* **κακία**, *tvrdъ* **στερέωμα**) a kollektiva (*ǫdolъ* **κοιλάς**, srv. got. *ibdalja*) na *ъ*, která přešla k *i*-kmenům podobně jako uvedená adjektiva latinská. Srv. Meillet Études 265.

(*město*) nemůže býti hláskoslovnou střídnicí za indoevrop. koncovku *-om* (srv. r. *ἔργον*, lat. *verbum*, stprus. *assaran* ‚jezero', *dalpian* ‚dláto'; srv. Berneker Jag. Arch. 25. 482), neboť za *-om* nalézáme jinak koncovku *-ъ*: srv. akk. sg. *tokъ* vedle lit. *tāką*, ř. *λόγον*, 1. os. sg. aor. *mogъ* vedle ř. *ἔλαβον*, předložky *sъ*, *vъ*, vedle *sǫ-pьrъ*, *sǫ-sědъ*, *on-usta*. Je tedy nom. slovanských neuter *o*-kmenových nutno vyložiti analogií, která je tu docela patrná: působila tu koncovka neuter zájmenných (*to* z býv. **tod*) a *s*-kmenových (*slovo*), jak vyložil již Leskien Decl. 67 n. (srv. i Brugmann Grundr. 2^1, 565 n.). Býv. **-om* přešlo v *-ъ* pravděpodobně později, než provedena praslovanská přehláska *jo* v *je*: odtud je nom. sg. neuter kmene *-jo-* hláskoslovný (*morje* z *-jom -jе*[*m*]). Tento tvar měkkých kmenů na *-je* podporoval vznik novotvarů na *-o* u kmenů tvrdých: v deklinaci zájmenné bylo ode dávna *je*, *se* vedle *to*; týž poměr přenesen nejprve do adjektiva a pak i k substantivům, podporován jsa ovšem analogií středních *s*-kmenů (Streitberg IF. 1. 285 n., Meillet Recherches 108). Působila tu i ta okolnost, že v nom.-akk. pl. se tvary zájmenné shodovaly se jmennými (*ta iga*), odkudž snaha, aby shoda taková byla i v sg. (*to igo* místo hláskoslovného **to igъ*), srv. Kretschmer KZ. 31. 360 a J. Schmidt ib. 468.

Za analogické vykládají se tvary středních *o*-kmenů obecně; rozdíl je pouze v tom, působila-li tu pouze analogie neuter zájmenných, jak musejí uznávati přívrženci výkladu, že *-os* > *-ъ*, poněvadž pak i nom. neuter takových jako *slovo* je nehláskoslovný, analogický podle neuter zájmenných (Fortunatov BB. 22. 164 pozn., Berneker KZ. 37. 370 n., Pedersen KZ. 38. 321, Ljapunov 6, Brugmann KVG. 380, Vondrák Vgl. Gram. 1. 81 a 2, str. 3, BB. 29. 217, Meillet Recherches 108 n.). Výklad ten má tu nevýhodu, že všechny nominativy jmenných neuter vykládá podle zájmen. Přenesení koncovky *-o* od zájmen k *s*-kmenům není tak jednoduché; co se dá uvésti na podporu výkladu, že přeneseno *-o* ke středním *o*-kmenům z deklinace zájmenné, nedá se říci o kmenech na *-s*: k nom. pl. *slovesa* by vznikl podle *ta*: *to* nom. sg. *sloveso*; k vedle nom. **slovъ* není nominativů měkkých na *-je*, jež by podle poměru *je*: *to* vyvolaly nominativ na *-o*; a vznikl-li nový nominativ místo hláskoslovného na *-ъ* podle deklinace zájmenné, skoro se zdá pravdě podobnějším, že by vznikl tvar na *-e*, asi takový, jako je čes. *nebe* vedle *nebese*, jenž by se shodoval se zněním ostatních pádů (*sloves-*) a měl oporu v tvarech měkkých kmenů zájmenných (*se*, *je*) a po případě adjektivních. Okolnost ta trvám svědčí také pro výklad nahoře v § 31 podaný o hláskoslovném původě nominativu *s*-kmenů. Hirt IF. 2. 345 nn. ovšem vykládal ve shodě se svou theorií *o* ve středních *o*-kmenech tím, že zpovšechnělo znění původně oprávněné jen pod přízvukem, poněvadž *-o* se stalo charakteristickou známkou neuter; pokud se *-ъ* v koncovce slov sem náležejících udrželo, přešla prý tato slova k mužským kmenům na *-o*: *dvorъ* vedle stind. *dvāram*, lat. *forum*, sl. *dolъ* vedle got. *dal*, sthn. *tal* n. atd. To odmítl již Meillet Recherches 108 z toho důvodu, že je mnoho substantiv, jež jsou paroxytona, tedy většina vyžaduje

koncovky -ъ. A jména, jež podle Hirta se zdála nasvědčovati tomu, že přešla od neuter k maskulinům, mohla býti již původně maskulina (Meillet ib. a De quelques innovations 13). Mikkola Rocznik slaw. 1. 11 konečně, dovolávaje se toho, že také litevština nemá neuter na *-om*, usuzuje, že koncovku *-om* již v dobách předhistorických potlačilo *-os*, koncovka nom. sg. středních *s*-kmenů. Poněvadž litevština vůbec neutra nemá, možno prý souditi, že litevská neutra na *-as* (= indoevrop. *-os*), shodujíce se zněním s nom. *o*-kmenů (*-os* = lit. *-as*), přešla úplně k deklinaci na *o* a stala se maskuliny a že při tom strhla s sebou i neutra *o*-kmenová, s nimiž se po tomto přechodu shodovala v deklinaci až na nom. akk. sg. Ale v slovanštině podobného postupu není a není ho ani k výkladu středních nom. na *-o* třeba.

33. Mužské *n*-kmeny mají již v cslovanštině nejhojněji koncovku *-enь* vedle koncovky *-y*, doložené jen u dvou substantiv: *kamy*, *plamy*. Vedle toho je koncovka *-y* dochována jen v starosrbském *kami* (Daničić **Историја облика** 11) a polab. *komoi* (Rost **393**), jinak ukazují všechny slov. jazyky v nominativu koncovku *-enь*. Přes to, že *-y* je tak řídké, není pochyby, že tato koncovka je vlastní koncovkou nom. sg. mužských *n*-kmenů, *-enь* pak zcela patrný novotvar vzniklý tím, že nominativní *-y*, příliš se odchylující od ostatních pádů, v nichž vesměs se jeví kmen *-en-*, pozměněno podle těchto ostatních pádů a sice tak, že tvar nominativní rovná se pak akkusativu, což bylo usnadněno tím, že nom. a akk. se shodují v *i*-deklinaci, s níž deklinace konsonantická i jinak značně se shoduje.

Nominativní *-y* dříve vykládáno z býv. *-ons*, t. j. uznávalo se, že ke kmeni *-on-* přistoupila nominativní přípona *-s*. Tak na př. Schleicher Lit. Gram. 191, Compendium[3] 144 a 514 vykládá lit. *akmů* z **akmans* a slov. *kamy* z **kamans*. Podobně Leskien Decl. 19 n. (slovansko-lit. nom. zněl **akmans*, odtud lit. **akmans* > *akmuns* > *akmů* a slov. **kamans* > **kamuns* > **kamūn* > *kamy*), Brückner Jag. Arch. 2. 264 nn. a ještě Valjavec Rad. 101 (1890) 171. Ale Brückner l. c. v poznámce na str. 267 dobře připomíná, že žádný jazyk indoevropský nemá u těchto kmenů koncovky *-s* v nom. sg.[1]); Leskien veden byl k výkladu tomu zejména předpokladem, že slov. *-y* může vzniknouti pouze ze skupiny vokál + *n* + konsonant. Brückner však uvádí, že se v slovanštině střídá *-y* a *-ę*, a jako *ę* může býti z pouhého vokálu + nosovky, tak že také *-y* by bylo možno vykládati ze skupiny vokálu a nosovky, i dospívá k tomu, že by se snad mohlo vycházeti od pův. **akmān*, z něhož i lit. *-ů* snadno by se vyložilo. K výsledku témuž dospěl Bechtel AfdA. 3. (1877) 218 nn. v recensi spisu Leskienova, rovněž se dovolávaje toho, že koncové *-s* v nom. sg. *n*-kmenů je pravdě nepodobné (lze je podle něho prokázati jen pro jazyky árské), a doporučí vycházeti v slovanštině i v litevštině od **akmān*, z čehož **akmūn*, *kamy*. Srv. i Mahlow 114, Leskien Berichte

[1]) Podobně Müllenhoff Monatsberichte preuss. Akad. 1879. 436.

d. sächs. Ges. d. Wiss. 1884 str. 100. Výkladu tomu na závadu byla ta okolnost, že *-ōm* s taženou intonací (= *-õ̃m*) v litevštině přešlo v *-ų̄-,ū* (Wiedemann KZ. 32. 111), jak zřejmě ukazuje gen. plur. všech kmenů, pro který je bezpečně zaručena prajazyková koncovka *-õ̃m* a který se v litevštině vesměs končí na *-ū*. Již Osthoff MU. 4. (1881) 204 užil k výkladu nom. sg. *n*-kmenů Havetova učení o větných doublettách *-ō* a *-ōn* (MSL. 4. 274) a vykládal, že got. *guma*, *auhsa* spolu se stind. *ukšā́*, ř. *ἀηδών*, *αἰχώ*, lat. *homo*, lit. *žmů*, *akmů* vede k původní koncovce bez *-n* (tedy *-ō*) a ags. *guma*, stsas. *gume*, sthněm. *gomo*, *ohso* spolu se stind. *pī́vān*, ř. *τέκτων*, *ἀηδών*, *αἰχών*, stbulh. *kamy* k pův. koncovce *-ōn*.[1]) Tím v podstatě nastoupena správná cesta k výkladu tvarů slovanských i litevských: v jednotlivostech výklad tento proveden a podepřen teprve, když podařilo se Michelsovi v IF. 1. 22 a současně Kretschmerovi KZ. 31. 358 vysvětliti taženou intonaci nominativů litevských. Rozdíl mezi intonací řeckého *ποιμήν* a lit. *akmů*, *vandů* byl patrný již Hanssenovi KZ. 27. 616, který si vykládal odchylný přízvuk litevský vlivem slov *szů*, *žmů*, která jakožto jednoslabičná zachovala délku a mají intonaci taženou. Že výklad tento byl právě jen výkladem z nouze, je patrno. Michels l. c. a Kretschmer l. c. však ukázali, že se intonace tažená v litevštině objevuje proti tažené intonaci řecké v takových případech, v nichž se v řečtině příslušná slabika končí souhláskou (*n*, *r*), kdežto v litevštině souhlásek těch není (srv. str. 4 pozn. 2.): *akmů*: *ποιμήν*; *motẽ* : *μάτηρ*. Bylo patrno, že intonace tažená souvisí se ztrátou nosovky nebo likvidy a to spojeno s naukou Havetovou o doublettách vedlo k poznání, že původní *-ōn*, *-ēn*, *-ōr*, *ēr*, tedy dlouhé difthongy, jejichž druhým komponentem je liquida nebo nosovka, již v prajazyce v souvislosti větové mohly tento druhý komponent ztrácetí, při čemž změněna jejich intonace ražená v taženou. Tak byly vedle sebe tvary na *-ǒn* a *-ō̃*, *-ěr* a *-ẽ̃* atd.; v jazycích některých lze konstatovati dosud oboje tvary vedle sebe: tak na př. v germánštině se vykládá stsev. *tunga*, sthněm. *zunga* atd. z býv. *-ǒn*, naproti tomu sthněm. *gomo*, stsas. *gumo* atd. z *-ō̃* (srv. Hirt IF. 1. 21, PBSBeitr. 18. 290, Janko Soustava 72 nn. a 154 nn.); nebo lit. dial. nominativy *ménung*, *sesuñg*, *szuñg* bývají také vykládány za svědectví pro koncovku *-ōn* (Brugmann Grundr. 1[1]. 87, Zubatý LF. 13. [1886] 364 pozn. 2, Jag. Arch. 15. 507), kdežto jinak má litevština koncovku *-ù* z býv. *-ō̃*; tažená intonace těchto tvarů plnějších by ovšem v tom případě byla přenesena od druhé kategorie *-n*-kmenů, která měla koncovku taženou. Jindy vykládají se tyto tvary tak, že nosovka přenesena do nominativu z pádů ostatních (Hirt IF. 1. 19, PBSBeitr. 18. 292, Streitberg IF. 1. 265), což zdá se pravdě podobnějším.

Způsobem tímto objasněn lit. nominativ na *-ũ̃*: *-ũ* vede k původnímu *-ō* (jak vykládal již Osthoff, Brugmann a zejména Wiedemann KZ.

[1]) Srv. Brugmann Grundr. 1[1]. 87, Zubatý LF. 13. (1886) 364, Sobolevskij РФВ. 22. (1889) 7 n. atd.

32. 111), jež bylo prajazykovou doublettou koncovky *-ōn*; tím vysvětlena tažená intonace litevská (ražené délky se v koncovkách krátí).

34. Právě tak jako litevské *-ū* u těchto kmenů chtěl Streitberg IF. 1. 294 n. vykládati také koncovku *-y* ve slovanštině. Výklad, že toto *-y* z *-ōn*, pokládá za neudržitelný. Argumentace jeho je taková: Změna *-ōn* v *-y* nemá naprosto žádné opory; v akk. pl. *o*-kmenů je *-y* z býv. *-ons*. Je-li slov. *-y* z *-ōn*, pak musíme se domnívati, že změna tato provedena v době, kdy ještě bylo v slovanštině rozlišeno pův. *ā* a *ō*, neboť za *-ām* je v slov. *-ǫ* (srv. akk. sg. *ā*-kmenů *ženǫ* = stind. *gnā́m*). Dále změna *-ōn* v *-ūn* a *-y* je parallelní změně *-om* v *-um* a *-ъ*; tato změna *-om* v *-ъ* provedena však, když již *jo* přešlo v *je* (srv. § 87). Podle toho je pravdě podobno, že *-ōn* v *-y* přešlo také teprve v době, kdy již bylo *je* za staré *jo* (a snad i *jē* za staré *jō*). Ale když přechází *jo* v *je*, jest již v slovanštině za býv. *a* také *o*, jak svědčí vok. sg. *i̯ā*-kmenů, který má koncovku *-e* (*duše*) proti koncovce *o* u kmenů tvrdých (*rybo*). Z toho plyne, že *-om* přešlo v *-ъ*, když již *a* a *o* splynuly (dokladu pro *-ъ* z pův. *-am* není), *-ōn* v *-y* však, když ještě *ā* a *ō* bylo rozlišeno. Proto se zdá Streitbergovi výklad tento nepodobným a vycházeje od toho, že tažené *-ē* dává v slovanštině *-i* (*mati*, **dъkti* vedle lit. *motė̃*, *duktė̃*, srv. § 53), usuzuje, že podobně tažené koncové *-ō* přešlo ve slovanštině v *-ū*; podle výkladu toho tedy je *kamy* právě tak jako lit. *akmů̃* z býv. **akmō*. P r o t i výkladu tomu nedá se prý nic uvésti; subst. *voda* a *sestra*, jež vedle lit. *vandů̃*, *sesů̃* se zdají tomu odporovati, nemají *-ō̃*, nýbrž *-ā́* (str. 297); oporou mu je *-i* za *-ē̃*.

Výklad tento, na pohled tak přesvědčující, se neujal; jen Pedersen KZ. 38. (1905) 322 se ho přidržuje proti běžnému mínění, jež i po výkladě Streitbergově setrvalo při výkladě, že toto slov. *-y* je z býv. *-ǫ́n*.

35. Streitbergovu výkladu sotva by byly uškodily námitky Hirtovy (IF. 2. 363), jenž uváděl proti němu zejména tu okolnost, že nikde není dokladu pro to, aby různá intonace působila změnu kvality příslušné samohlásky, jak tomu je při výkladě Streitbergově, podle něhož ražené *-ō* se jeví v slovanštině jako *-a*, tažené však jako *-y*. V lit. a germ. není v případech těch různá *kvalita* hlásek, nýbrž jen různá *kvantita*. Námitky jeho nemohly vyvrátiti výkladu Streitbergova: neboť není-li pro tento zjev dokladu jinde, bylo by přece působení takové docela dobře možné, byl-li by výklad ten jinak zaručen. Poukaz, že *voda* se shoduje s germ. *watō* a *sestra* že je z býv. **sesa* = lit. *sesů̃*, do něhož se z pádů ostatních dostalo *r*, a že tudíž se tu jeví býv. *-ō̃* v slovanštině jakožto *-a*, byl pouhým tvrzením postaveným proti tvrzení Streitbergovu: oba tvary jsou sporné, nemohou tedy dáti svědectví ani pro ani proti; pravděpodobně musí se vykládati ve smyslu Streitbergově.

36. Závažnější námitky proti Streitbergovi pronesl Zubatý Jag. Arch. 15. 502 n. tím, že uvádí doklady, v nichž podle jeho soudu jsou vedle sebe tvary na *-y* a *-a*, ukazující na býv. *-ǫ́n* a *-ō̃*. Je to subst. *sršeň*, jež vedle lit. *szirszů̃* zdá se ukazovati na *-ō* (není-li z býv. **sr̥chi̯ā*), dále nom. sg. mask.

part. na *-nt* (*vedy* vedle západoslov. a rus. *veda*) a adverbia taková jako *kъda: kъdy*, z nichž prvé ukazuje na pův. *-ō*, druhé na pův. *-ōn* právě tak jako stind. *kadā* vedle *kadān-īyaḥ*, *tadā* vedle *tadān-īm*; tvary s koncovou nosovkou máme v lit. *kadà*, *kadangi*, *tadà*, *tadangi*. O nominativech participiálních bude řeč níže; uvedené tvary adverbiální zdají se skutečně nasvědčovati tomu, že *-ǫ́n* > *-y*, *-ǭ* > *-a*.

Je-li tomu tak, jak srovnati to s chronologií Streitbergovou, na pohled tak výmluvně svědčící proti tomuto výkladu? Vada její je trvám v tom, že ztotožňuje změny týkající se dlouhých vokálů *ā*, *ō* se změnami vokálů krátkých *a*, *o*. Je docela dobře myslitelno, že *a* a *o* krátké splynulo dříve než dlouhé *ā* a *ō*, že tedy v době, kdy *-om* přešlo v *-um* a *-ōn* v *-ūn*, představuje slov. *o* již pův. *o*, *a*, ale slov. *ō* ještě bylo od *ā* rozdílné; tak mohlo *-ōn* > *-ūn* > *y*, ale *-ām* > *-ą̄*. V litevštině splývá *a*, *o* rovněž, ale *ā*, *ō* zůstává rozlišeno! A na druhé straně, je jisto, že změna *-om* > *-um* a *-ōn* > *-ūn* je současná? Je docela dobře možno, že jen směr změny je týž, že však provedena v případě jednom dříve, v případě druhém později, o čemž nic bližšího se nedá říci.

Je patrno, že z chronologie hláskových změn slovanských nelze čerpati důvodů proti výkladu, že pův. *-ǫ́n* se měnilo v slovanštině do *-y*. Pro výklad, že *-ǭ* se jeví v slovanštině jakožto *-y*, nedá se uvésti nic jiného, než nominativní tvary *r*-kmenů *mati*, **dъkti*, v nichž *-i* pravdě podobně je z pův. *-ē̆*. Ale osudy koncového *-ē̆* nic nepraví ještě o osudech koncového *-ǭ*. A poněvadž výklad tento, že *-ǭ* > *-y* se zakládá jen na tomto tvaru, který připouští i výklad jiný, je přirozeně výklad ten velmi nejistý, tím nejistější, že výklad druhý je mnohem pravdě podobnější: nalézáme-li, že se *o* před *-m* (*n*) mění do *-u* (*ъ*), před *-ns* do *-y*, je pravdě podobno, že smíme podobnou změnu hledati i při dlouhém *-ōm*, *-ōn* (třeba ne v témž čase), zejména když se podobá, že toto *-y* z *-ǫ́n* a *-a* z *-ǭ* je doloženo v slovanštině i jinak.

Tak výklad starší, i po výkladě Streitbergově, uznáván skoro obecně. Srv. Hirt Akzent 116, Mikkola BB. 22. 250, Vondrák BB. 29. 220, Vgl. Gram. 1. 107 a 124, 2. 2, Brugmann Grundr. 1^2. 941, 2^2. 2. 125, KVG. 280, Leskien Gram. 13 a 50.

37. I ti, kteří nechtějí uznati změny *-ōn* v *-y*, ohlížejí se po výkladu jiném, než byl Streitbergův. Tak Meillet Recherches 104 n. chce vykládati slov. *plamy* tak, že k býv. nom. na *-ō* přistoupilo podle ostatních nominativů koncové *-s* podobně jako v řec. *ἄρσης* nebo av. *advå*. Sám o sobě by výklad takový nemožný nebyl, ale změna koncového *-ōs* v *-y* je sama velmi problematická (srv. § 68). Lorentz, který v Jag. Arch. 18. 98 pozn. se prohlásil proti výkladu Streitbergovu a pro výklad, že *-y* je z *-ōn*, souhlasí nověji KZ. 37. (1904) 339 n. sice se Streitbergem, že *-y* není z *-ōn*, vykládá je však z *-ōns* (*kamy* z **kamōns*), vzniklého tím, že k nominativu na *-ōn* přistoupilo podle ostatních mužských nominativů koncové *-s*. Zdá se mu pravdě podobnějším, že *-ōn* dalo v slovanštině *-ǫ*, jak ukazuje

1) instrum. sg. v slovinckém a severokašub. dial., který podle jeho výkladu ukazuje na býv. *-ǫ* z *-ǫ̃m* (*ruoką*, kašub. *rùoką*) a 2) 1. os. sg. *-ǫ* z býv. *-ōm*; že by to byl tvar konjunktivní na *-ām*, o tom pochybuje (jako Streitberg IF. 1. 292 n.). Ale sám doznává, že dokázati se změna *-ōm* v *-ǫ* nedá právě tak, jako se nedá vyvrátiti, že *-ōn* dává ve slovanštině *-y*. Tak je výklad tento, že *-y* v nom. sg. mužských *n*-kmenů je z býv. *-ǫ́n*, stále ještě pravdě nejpodobnější.

38. Vedle koncovky *-ǫ́n* (*-ō̃*) měl nominativ mužských *n*-kmenů také koncovku *-ę́n* (*-ę̃*); srv. řec. ***ποιμήν***, got. *hana*, stisl. *hane*. Takovýto nominativ na *-ēn* je snad zachován v csl. *korę*[1]) (Zubatý LF. 25. 239, Rocznik slaw. 2. [1909] 4); dále subst. *Slověn-*, ukazující kmen na *-ēn*, vzniklo patrně tím, že nominativní *-ēn* proniklo do všech pádů (Zubatý Roczn. slaw. 2. 4 pozn. 1, LF. 29. 224 nn.). Tento nom. na *-ēn* je asi základem subst. *měsęcь*, jež vzniklo tak, že nom. na *-ę* (z pův. *-ēn*) rozšířen dále příponou *-kъ* (z čehož *-cь*) podobně jako *plamykъ*, *kamykъ* atd. (v. § 5). Srv. Mahlow 114, Zubatý LF. 25. 239. Podobně snad vzniklo i *zajęcь*. Bylo by ovšem možno vykládati tyto tvary tak, že přípona *-ko-* přistoupila na kmen *-en-*[2]) odkudž *-enko-*, *-ęce-*. Ale délka v čes. *zajiec*, *měsiec* i pol. *miesiąc*, *zając* ukazuje na intonaci raženou, krátký difthong *-en-* ve kmeni *-enko-* (i *-ьnko-* za *-ynko*) by měl však jako krátké difthongy slovanské vůbec intonaci taženou. Naproti tomu nominativní *-ēn* má intonaci raženou, a proto je pravdě podobnější, že tomuto rozšíření o příponu *-ko-* byl základem nikoliv kmen, nýbrž hotový již tvar nominativní.[3]) Tyto nominativy na *-ę́* byly v deklinaci slovanské příliš ojedinělé (podobně jako nominativy na *-y*) a proto odstraňovány jednak tím, že přivěšena k nim přípona další, nebo se připodobnily pádům ostatním a přijímají koncovku *-enь* (srv. *korenь* vedle *korę*).

39. Vedle koncovky *-ǫ́n* bývají i v slovanštině v některých případech hledány zbytky býv. nominativů na *-ō̃*, které končíce se v slovanštině na *-a* přešly ovšem k ženským *ā*-kmenům. Nejčastěji se způsobem takovým vykládá subst. *voda*. Substantivum znamenající „voda“ bylo v jazycích indoevropských středním *n*-kmenem, jak patrno ze stind. gen. *udn-áḥ*, ř. ***ὕδα-τος*** (*α* z *y*), lot. *ūdens*, stprus. *unds*, *undan*, *wundan*, lit. *vandů*, *vandeñs*, got. *watō*, *watins* (srv. Schmidt KZ. 25. 22); vedle toho byl kmen *-r*, jako podobně i u jiných starobylých neuter se střídal kmen *-r* s kmenem *-n* (***ἦπαρ***, lat. *iecur*, stind. *jákṛt* vedle ***ἥπατος***, *iecin-oris*, *jaknáḥ* atd.), odtud ř. ***ὕδωρ***, sthněm. *wazzar*.

Slov. *voda* však připouští výklad různý; koncové *-a* může býti z býv. *-ō* nebo *-ā*, toto *-ō* pak může býti doublettou prajazykového *-ōn* nebo *-ōr*. A tak skutečně rozmanitě vykládáno: J. Schmidt KZ. 25. 22,

[1]) Již Müllenhoff Monatsberichte d. preus. Akad. 1879. 436 pomýšlí na srovnání sl. *kamy* s řec. *ἄκμων* a sl. *korę* s řec. *ποιμήν*; podobně Mahlow 110 a 114.

[2]) Meillet Études 336 vykládá *měsęcь* z pův. **mēsṇko*.

[3]) V subst. *zajęcь* mohl by býti základem také nom. na *-jōn*.

ztotožňoval slov. *voda* (rus. *vodá*) se sthněm. *wazzar*, ř. *ὕδωρ*, k čemuž později (Neutra 193[1] a 203 n.) připojuje i lit. *vandů̃* (srv. i Johansson BB. 18. 10, Streitberg UG. 183, 206, 210, jenž tak vykládá i got. *watō*). Jindy vykládáno toto *-a* z *-ō*. nominativu *-n*-kmenového (Mikkola BB. 22. 250, Hirt PBSBeitr. 18. 297).

Výklad obojí je naprosto nejistý, poněvadž není možnosti rozeznati, co je pravdě podobnější, je-li základem tvaru slovanskému nominativ *r*-kmene nebo *n*-kmene. K tomu přistupuje, že v latinském *unda* se jeví i kmen na *-ā*, který je docela dobře možno viděti i v slov. *voda* (srv. Streitberg IF. 1. 298, Zubatý Jag. Arch. 15. 502). A tak vykládá Pedersen KZ. 32. 258 poměr mezi sl. *voda* a ř. *ὕδα-τος* jako mezi *ōrā*: *ōs*, *jucha*: *jus*, *srda*: *cor*, *hṛd-*, v nichž vedle konsonantických kmenů se jeví kmen *-ā*. Rovněž tak Meillet MSL. 14. 342 (srv. i Études 208 a 250) vidí tu substantivum tvořené suff. *-ā* od km. *u̯ed-* (*ud-*, *u̯od-*) podobně jako vedle *ἀλκί* (tedy kmene konsonantického) je *ἀλκ-ή* a *ἄλκ-αρ*. Výklad ten je pravdě nejpodobnější. V prajazyce byly asi vedle sebe kmeny *uder-* (*udr-*), *uden-* (*udn-*) a *u̯edā-* (*u̯odā-*). Ke kmeni *-r* náleží ř. *ὕδωρ*, sthněm. *wazzar*, odvozeniny *samudráh*, *udráh*, *ὕδρος*, *ὕδρα*, *ἔνυδρις*, slov. *vědro*, stisl. *vátr* sl. *vydra*; lit. *údra*, srv. Pedersen KZ. 32. 246, Meillet MSL. 14. 342, Études 407 n. Tvary ukazující *n*-kmen uvedeny výše. Lit. *vandů̃* může představovati nom. náležející k *n*-deklinaci, t. j. *ů̃* = *-ō̃*, jež je ve střídě s *-ṓn*; je-li tomu tak, pak bychom tu měli přenesení *n*-kmene z pádů ostatních do nominativu, podobně jako máme *n*-kmen i v nominativu stnor. *vatn*. Ale lit. *vandů̃* může také představovati v koncovce týž tvar jako ř. *ὕδωρ*, sthněm. *wazzar*. Podobně nemožno je rozhodnouti o got. *watō*, které Pedersen l. c. má za *n*-kmenový tvar, Streitberg UG. 206 a 210 za *r*-kmenový. Na *ā*-kmen ukazuje lat. *unda* a slov. *voda*. Tyto různé kmeny působily na sebe ve stupni kořenné samohlásky: kmeny *-r*, *-n* měly asi pův. stupeň oslabený (*ud-*), kmen *-ā* stupeň plný (*u̯ed-*, *u̯od-*); lat. *unda* nám představuje asi kontaminaci býv. **u̯edā-* a **udn-* (odtud také asi „nosový infix“) a naopak litevské a germánské tvary *n-* (nebo *r-*) kmenové mají stupeň vokálu z bývalého *ā*-kmene (*vandů̃* podle bývalého **vanda* atd.).

Podobně zcela nejisty jsou i jiné doklady, jež se někdy uvádívají za zbytky bývalých nominativů na *-ō̃*.

Nominativ na *-ē̃*, který býval vedle tvarů na *-ḗn*, vidí Zubatý Rocznik slaw. 2. 4 n. v strus. *scrša* (= prasl. **sъrša*), jež se úplně shoduje s lit. *szirszė*, v němž vidí Zubatý také nominativ *n*-kmenový. Je-li tomu tak, musíme se domnívati, že *-chē̃* přešlo dříve v *-ša* než koncové *-ē̃* přešlo v *-i*; srv. i § 2.

Máme tedy proti původní pestrosti nominativních koncovek u mužských *n*-kmenů (*-ṓn*, *-ō̃*, *-ḗn*, *-ē̃*) ve slovanštině koncovku *-ṓn*, v nepatrných zbytcích také *-ḗn* a v jednom případě snad i *-ē̃*. Litevština naopak podržela tvary na *-ū̃* (lit. *-ů*), v několika zbytcích tvary na *-ē̃* (Zubatý LF. 25. 239, Rocznik slaw. 2. 4); tvary na *-ōn* jsou nejisty (v. § 33).

40. K *u*-kmenům náleží také substantivum *dьnь* (srv. gen. sg. *dьne*, slov. *dne*, čes. *dne* atd., loc. sg. *dьnc*, pol. *we dnie*, kajkav. *dne*, čes. *vedne* atd. Miklosich Vgl. Gram. 3^2. 41, Scholvin Jag. Arch. 2. 519 n., Vondrák Vgl. Gram. 2. 54). Nom. sg. podlehl úplně vlivu ostatních pádů, jež tvořeny od kmene *din-*, s nímž lze srovnati stind. akk. sg. *dinam* z býv. **dinm*. Jak zněl původně slovanský nominativ, těžko říci. Leskien Jag. Arch. 3. 108 n. podle lit. *szů*, *szunìs* soudí, že nom. slovanský zněl **dьję* (= **dijōn*); nebo — souvisí-li slovo toto s kořenem *div-*, — **dьvy* (gen. **dьvne*). Srv. i Osthoff MU. 2. 171 n. a 4. 319. J. Schmidt KZ. 25. 23 stanoví silný kmen *dcjan-*, slabý *din-*. Sobolevskij ЖМНП. 342 (1902) str. 398, Baudouin de Courienay Sprawozdania Akadem. Umiejętności 1904 hledá v polském *dziś* pův. praslovanský nom. sg. **dī* se zájmenem *sь*. Výklad ten je úplně pravdě nepodobný: stpol. zní adverbium toto *dziń́ś* (Brückner KZ. 43. 319), a nom. **dī* sám sebou je jinak nedoložen a již a priori velmi málo pravdě podobný.

41. S kmeny na *-n* stojí v blízké souvislosti nominativy mužských participií praesentis (kmene na *-nt*). U sloves, jejichž kmen praesentní je zakončen na *-e/-o* nebo *-ję/-jo* (= sl. *-je*), zní kmen participia *-ont-* (= sl. *-ǫt-*), *-jont-* (= sl. *-jǫt*); u sloves, jejichž praesentní kmen končí se na *-ī* (= sl. *-i*: **viditь*, **tьrpitь*), je participiální kmen v slovanštině *-ęt-*. Nomin. sg. u praesentních *o/ę*-kmenů má koncovku *-y* (*vedy*, *nesy*), u *-jo*-kmenu *-jǫ* (*kryjǫ*, *dělajǫ*), u *ī*-kmenů *-ę* (*vidę*, *nosę*). Vedle tvarů na *-y* jsou v ruštině, češtině a asi také v polštině tvary na *-a*: čes. *bera*, strus. бepa, mlrus. a bělorus. dosud мога.

Při výkladu těchto nominativů třeba odloučiti tvary praesentních *e/o-* a *ję/jo*-kmenů od *ī*-kmenů.

42. V tvaru nom. sg. u participií na *-nt* se jazyky indoevropské rozcházejí a u výkladu těchto růzností nedosaženo dosud bezpečných výsledků. V jaz. stindickém je koncovka *-an* (*bhárat*), po případě *-ąs* (*bhárąs*), jež ukazuje na pův. *-onts* (indické *a* ovšem také může býti z pův. *e*, ale vzhledem k řec. *φέροντ-*, got. *bairand-* je patrno, že je tu za býv. *o*); podobně av. *pərəsąs* (= stind. *pṛcchán*). Latinské *ferens*, umb. *restef* (= instaurans; *-ef* za *-ens*) vede k býv. *-ents*; *-onts* lze viděti v lit. *vežą̃s*. Řečtina má koncovku *-ων* (*φέρων*); athem. *τιθείς* z býv. **τιθέντς* ukazuje také koncovku *-nts*. Na tvar *-ont-s* t. j. na tvar s nominativním *-s* dají se tedy uvésti nom. stindický, latinský (se zpovšechněním stupně *e* ve všech pádech) a litevský (*vežą̃s*). Z této koncovky *-onts* se také obyčejně vykládá slov. *-y* (po případě *-ję* z pův. *-*jonts*). Z *-onts* vznikla podle výkladu toho zjednodušením skupiny *-nts* koncovka *-ons*, za niž podobně jako v akk. pl. mužských *o*-kmenů je v slovanštině *-y* po souhláskách tvrdých, *-ę* po souhláskách palatalisovaných (srv. § 101). Tak vykládá na př. Brückner Jag. Arch. 3. 267, 29. 113, Mikkola BB. 22. 250, Ljapunov 65, Leskien Gram. 10 a 51, Vondrák BB. 29. 221, Vgl. Gram. 1. 108,

2. 69, Brugmann KVG. 376 a 280, Grundr. 1^2. 392, 717 a 943, 2^2. 2. 130, Wiedemann Handbuch 73, Meillet Recherches 42, Auduin 351.

Jinak vykládá nominativní *-y* Zubatý Jag. Arch. 15. 503 nn. Ukazuje, že řečtina ve svých tvarech na *-ων* (*φέρων*) zachovala prajazykový tvar nom. sg. mask. těchto participií nejvěrněji. Toto *φέρων* ukazuje na pův. **bherōn*, jež snad již v prajazyce vzniklo z **bherōnt*; jinými slovy pověděno: také participia na *-nt* tvoří nom. sg. mask. asigmaticky, pouhým zdloužením kmenové samohlásky, — právě tak jak to vidíme u ostatních konsonantických deklinací; participia jednoslabičná měla nominativní *-s*, shodujíce se tak s tvořením nominativu u substantiv kořenných, — zjev, který konstatoval již J. Schmidt KZ. 27. 392. Stind. *bháran* je podle výkladu toho novotvar, vzniklý podle akk. *bhárantam*, podobně lat. *ferens* obdrželo nom. *-s* podle konsonantických kmenů ostatních. S tímto řeckým tvarem se úplně shoduje slov. *-y* (*bery*: *φέρων*), kdež tedy *-y* je z býv. *-ōn*.[1]) Vedle *-ōn* byl druhotvar *-ō*; druhotvar ten dochován v slovanštině v některých nářečích: odtud české a struské nominativy na *-a*: *bera* (mlrus. a běloruské dosud *moga*). Srv. i Listy fil. 13. (1886) 365 n., 16. (1889) 197, WZKM. 4. 92.

Výklad tento opírá se především o řec. nom. na *-ων*, jež pokládá za reflex prajazykového *-ōn*. Výklad dříve podaný, podle něhož zněl nom. sg. mužských participií na *-nt -onts*, musí řec. tvary na *-ων* vykládati ovšem za řecký novotvar. Brugmann Griech. Gram.^{2}109 a Grundriss 2^1. 536 vykládá jej tak, že mask. na *-ων* vzniklo k neutru na *-ον* (z pův. *-ont*) analogií podle obdobných tvarů u kmenů na *-n*, kde vedle neutra *-ον* bylo u maskulin *-ων*; tedy jako *πῖον* : *πίων*, tak také k *φέρον* vzniklo *φέρων*. Při tom spolupůsobil i vok.: jako k vok. *δαῖμον* je nom. *δαίμων*, tak k vok. *γέρον* vzniká nom. *γέρων*. Proti tomuto výkladu namítl Solmsen BB. 17. 337 n., že vokativu se u participií neužívá, vok. *γέρον* je osamocen, a neutrum *φέρον* že samo je novotvar vzniklý k nominativu maskulina, neboť původně znělo **φέρα*, **φέρατος* jako *ὄνομα*, *ὀνόματος*, jak vyložil J. Schmidt Neutra 187 n. Podobně proti výkladu tomu uvádí i Zubatý l. c. 503, že neutra i u participií i u adjektiv byla velmi řídká, aby mohla způsobiti novotvar u maskulin. Solmsen sám podle Bartholomaea BB. 16. 278 a KZ. 29. 568 se domnívá, že pův. nom. sg. měl koncovku *-ōnt*; v koncovce této v postavení pausovém odpadlo koncové *-t*, čímž vznikly dvojtvary *-ōnt* (uprostřed věty), *-ōn* v pause. Skupina *-ōnt* se přirozeně zkrátila v *-ont*, čímž vznikly dvojtvary *-ovτ* : *-ων* (**φέροντ* : *φέρων*, **ἔγνοντ* : *ἔγνων*). Tvar pausový pak přenesen i do prostřed věty a **φέρον*, jež musilo vzniknouti z předpokládaného **φέροντ*, zaniklo, protože se shodovalo s tvarem neutra.

[1]) Slovanskou koncovku *-y* vykládá z *-ōn* a tudíž *nesy* na roveň staví s nom. *kamy* již Müllenhoff Monatsberichte d. preuss. Akad. 1879. 436 n., Jagić Arch. 8. 139, 10. 190, Sobolevskij РФВ. 22. (1889) 8 nn. Srv. i Vondrák Jag. Arch. 20. (1898) 342.

Tento výklad Solmsenův připouští Brugmann Griech. Gram.[3] 219, ale v Grundr. 2[2]. 2. 131 dává přednost staršímu výkladu svému, že *-ων* u participií je analogické podle *n*-kmenů.

Z toho patrno, že řec. nom. *φέρων* je tvar dosud sporný; námitky, které proti výkladu Brugmannovu proneseny, jsou zajisté závažné, a výklad podaný Solmsenem je poněkud komplikovaný, nom. na *-ōnt* jinak nedoložen (v slovanštině by zněl asi na *-ǫ*). Výklad Zubatého řeší otázku tu nejjednodušeji: lze-li předpokládati prajazykovou koncovku *-ōn*, pak je řecký nom. na *-ων* zcela jasný.

43. Oporou pro takovýto výklad řeckého nominativu na *-ων* byl by participiální nom. sg. na *-y* ve slovanštině, kdyby bylo lze dokázati, že toto *-y* je z pův. *-ǫ́n*. Pak by se podporovaly oba tvary navzájem. Ale slovanské koncové *-y* je dvouznačné: může býti z býv. *-ōn*, ale také z býv. *-ǫnts*.[1]) Tu je důležitá otázka, jakého původu jsou nominativy na *-a* (*bera*, *veda*), jež se ve slovanštině vyskýtají vedle tvarů na *-y*. Důležitá je otázka ta proto, že bychom v nich měli svědectví pro nominativ na *-ǫ́n*, je-li pravdě podobno, že jejich *-a* je z býv. *-ǭ*, v čemž by pak byla známá nám již doubletta nominativu na *-ǫ́n* (v. § 33).

Nominativy na *-a* jsou doloženy v struštině (Sobolevskij Лекціи по исторіи русскаго языка[1] 116 a 182, РФВ. 22. [1889] 8 n.) a v češtině (srv. Gebauer Hist. Mluvn. 3. 1. 9) a asi také v stpol. *rzeka*[2]) (doloženo v památce Kazania Świętokrzyskie, otištěné v Prac. filol. 3. 708 nn., kde jen jednou je *rzekę*, jinak vždy *rzeka*) a v obecně polském *chocia*, *chocia-ž*, *chocia-j* (proti csl. *chotę* rus. хотя), srv. Sobolevskij ЖМНП. 299. 1895. 91 n., Rozwadowski Roczn. slaw. 2. (1909) 4 pozn. 2. Obyčejně se vykládají tvary české a ruské tak, že se v nich vidí koncovka *-ę*, přenesená ke kmenům na *-o* od kmenů na *-jo*/*-je* (Miklosich Vgl. Gram. 3[2]. 95, Gebauer Hist. Mluvn. 3. 1. 9). V cslovanštině jsou doloženy nominativy na *-ę* místo žádaného *-y* (Leskien Handbuch[3] 79, Vondrák Vgl. Gram. 2. 69) jako na př. **грѧдѧи, несѧ, ѣдѧи** atd. Také srb. **море, гредѐ** atd. (vždy tak), slovin. *gredé* (rovněž vždy), rus. идя (tyto tvary na *-ja* u tvrdých kmenů jsou v ruštině doloženy od XIV. stol. a nyní obecny), stpol. *kladą*, *rzką* atd., hluž. *kładžo*, *wjedžo* (= **vedę*) nebo čes. dial. *veďa*, *iďa*, *přaďa* atd. (Gebauer Hist. Mluvn. 3. 2. 82) jsou zcela patrné novotvary podle těch participií, která ode dávna měla v nom. sg. koncovku *-ę*. Vidíme, že kon-

[1]) Streitberg IF. 3. 353 uznává za možné vykládati slov. *-y* z pův. *-ōn*; ale nom. *-ōnt* zdá se mu tvarem příliš zvláštním, ojedinělým, v řečtině i stará jména mají nom. na *-onts* (*ὀδούς*); slov. *-y* může býti také z *-onts* a poněvadž *-onts* je známo i z jiných jazyků a *-ōnts* odporuje zákonu o vzniku dlouhého stupně, rozhoduje se Streitberg pro *-onts*.

[2]) Brückner Jag. Arch. 15. 559, Prace filologiczne 3. 738 pokládá polské *rzeka* za bohemismus; ale tu bychom čekali *rzka*, tím spíše, že znění *rzk-* není polštině neznámo, srv. *arzką*, *arzkąc* v bibli Soph. vedle *arzekąc* (Jag. Arch. 4. 269, Babiaczyk, Lexikon zur altpolnischer Bibel 1455 [Breslau 1906], str. 253). Srv. i Sobolevskij ЖМНП. 299. 91.

covka *-ę* v jazycích slovanských ovládla, *-y* doloženo jen v cslovanštině a stsrbštině; provedeno v těchto jazycích to, co v cslovanštině vidíme teprve v začátcích (srv. Leskien Jag. Arch. 4. 149).

Nesnadnější je výklad čes. *jda*, *veda*, *peka*, *bera* atd., strus. ида, мога, неса atd., v nichž — jsou-li také podle uvedených tvarů na *-ę* — čekáme koncovku měkkou, tedy *-ʲa*. Tuto obtíž hleděl odstraniti Sobolevskij РФВ. 22. 8 n. výkladem nemožným,[1]) který odmítnut Oblakem Jag. Arch. 12. 590. Ale přes výklady Oblakovy, že tato tvrdá koncovka činí obtíže vlastně jen v ruštině, kdežto v češtině se dá snadno vyložiti, v ruštině pak že působily pády nepřímé na znění nominativu, pokládá Zubatý l. c. výklad takový pro tvary české a ruské za nemožný a vykládá je způsobem nahoře naznačeným z býv. *-ō̃*.[2])

Proti výkladu tomuto poukazuje Jagić Arch. 15. 520 n. na to, že nelze od sebe děliti rus. бера a srb. море, táže se, proč v strus. památkách je v době nejstarší jen koncovka *-a* (ида atd.) a ne také идя, proč идя se teprvé vyskytuje, když ида mizí. Proti výkladu Zubatého se vyslovil také Vondrák Jag. Arch. 20. 342, a učení, že tato koncovka *-ę* (nebo její střídnice) mechanicky přeneseny k slovesům všem bez měkčení předchozí souhlásky (asi tak jako v čes. dial. tvarech *na břechech*, *na rukech*, *vojákech*, *ženichech* nebo v srb. gen. sg. *ruke* podle *duše*), ovládlo úplně (srv. Gebauer Hist. Ml. 3. 1. 9, Vodnrák Vgl. Gram. 2. 69.).

44. Výkladu Zubatého, který nepůsobí nesnází hláskoslovných a předpokládá tvary docela možné, lze právě jen vytknouti, že odděluje od sebe tvary srb. море a čes. a rus. *moha*, мога, které se zdají býti totožnými. Ale je nutno pokládati je za tvary úplně totožné? Připusťme, že byly kdysi — v době předslovanské — vedle sebe tvary na *-ō̃*, *-ǫ́n* (*-jǫ́n*), z čehož je v slov. *-a*, *-y*, (*-jȩ*). V průběhu vývoje jazyků slovanských pozorujeme, že nom. na *-y* zaniká: dochován je *jen* v cslovanštině (kde však vedle něho jsou již také tvary analogické na *-ę*) a v stsrbštině (asi vlivem cslov.). Jinak jsou tvary jiné a sice záhadné tvary na *-a* v ruštině a češtině a tvary s touže koncovkou, kterou nalézáme u nominativů končících se ode dávna

[1]) Vykládá, že *-ons* v některých dialektech ztratilo nosovku, což provázeno náhradným dloužením předcházejícího vokálu, takže pak bylo v slovanštině jednak *-ons*, jednak *-ōs*; z prvého je *-y*, z druhého *-a*.

[2]) Jiný výklad podal Pastrnek Jag. Arch. 13. 110 nn.; podle něho je čes. a rus. *-a* vlastně koncovka nom. sg. participií na *-us-*, jež zněla *-ǭs*: tedy *vida* = ř. ϝειδώς. Výklad ten zamítnut Jagićem ib. 114 nn., poněvadž v ostatních pádech není ani stopy po deklinaci, která se tu předpokládá pro nominativ. Ani Jagiče neuspokojuje docela výklad, že strus. мога, ида je podle *znaję*, *pišę*, vadí mu značné stáří těchto tvarů a jejich rozšíření. Ale ukazuje na srb. море (rus. мога, čes *moha*), na stpol. participia na *-ę* (*przeydǫ*: rus прѣидя, *rzkǫ*: čes. *řka*) i na tu okolnost, že ostatní jazyky kromě češtiny a ruštiny nemají ani stopy po tvarech vedoucích k jiné nějaké koncovce starobylé. Ale ani jeho výklad, že takové *ę*, které není v ablautovém poměru k *ǫ*, nýbrž představuje jakousi přehlásku *ǫ* do *ę*, bylo vždy tvrdé, obtíží neodstranil: pro výklad takový není nijakých bezpečných svědectví, adverbia *onady*, *ottad*, *dotad*, *kadyž* atd. jsou docela pozdní a snadno pochopitelné novotvary.

na *-ę* (srb., slov., hluž., stpol.). Tvary čes. a rus. liší se od tvarů skupiny druhé tím, že čekáme zde místo *-a* koncovku měkkou *-ʲa*. Je trvám docela dobře možno se domnívati, že na místo zanikajících tvarů na *-y* na území jedněch dialektů slovanských nastupuje koncovka *-ę*, na území dialektů druhých koncovka *-a*, s koncovkou *-y* původně parallelní a stejně oprávněná. A sice ujala se koncovka tato právě v dialektech, v nichž střídnice za *-ę* je *-ʲa*, takže tvary na *-a* od tvarů na *-ę* se lišily jen tvrdostí koncové hlásky; tím dosaženo téhož výsledku, jako v dialektech ostatních zpovšechněním koncovky *-ę:* rozdíl koncovek v nom. sg. participií na *-nt* odstraněn. V češtině stav ten celkem zůstal: odtud *veda*, *nesa* vedle *trpě* (za st. *trpʲa*), *prose* (za st. *prosʲa*). Jen v dialektech některých nastalo ještě další sblížení obou tvarů: odtud *iďa*, *přaďa* atd. jako *choďa*. V ruštině do stol. XIV. je **ида**; od stol. XIV. tyto tvary se podobně sbližují ještě více s tvary na *-я* (za býv. *-ę*): odtud **идя** a pod. Srb. **море**, jež nastoupilo na místo praslov. *mogy* a *moga*, dostalo koncovku *-ę*, když prasl. *-ę* přešlo již v *-e*; toto srbské *-e* není měkké, nepalatalisuje předchozí souhlásky; je tedy srbské **море** jiného rázu než rus. **мора** a čes. *moha*. V luž. srbštině je za *ę* střídnice *jo* (*znajo* z býv. *znaję*) a toto *jo* nalézáme také v novotvarech, o nichž jednáme: *bjerjo* (za pův. *bery*), *wjedžo* (: csl. *vedy*) atd.

Dají se tedy ruské i české tvary na *-a* docela dobře vyložiti při výkladu Zubatého, lze při něm vysvětliti, proč je strus. **ида** a pak teprve **идя**, je pochopitelno, proč úplně zanikly tyto tvary na *-a* v některých jazycích. Naproti tomu při běžném výkladě, že toto *-a* je od kmenů, které ode dávna měly koncovku *-ę*, se nepodařilo dosud nesnáze uspokojivě odstraniti. Proto jest myslím dáti přednost výkladu tomuto, že čes. a rus. tvary na *-a* jsou pokračováním býv. nominativů na *-ō̃*. Tím je však též řečeno, že tvary na *-y* jsou z pův. *-ōn*, poněvadž *-ō̃* je právě doublettou tvarů na *-ōn*; shodují se tedy tvary slovanské s tvarem řeckým (*φέρων*) a ukazují, že prajazykový nominativ sg. těchto participií měl koncovku *-ōn*. Toto *-ōn* ovšem nevzniklo v prajazyku ze staršího *-ōnt*, jak se domníval Zubatý,[1]) nýbrž je to vlastně tvar náležející *n*-kmenům. Na souvislost *n*-kmenů a *nt*-kmenů ukázal nejnověji Zimmermann KZ. 41. 379, který řec. *φέρων* rovněž pokládá za nom. sg. *n*-kmenový.

45. Nom. sg. participia u sloves, jejichž praesentní kmen zakončen je samohláskou *-ī-* (*vidi-tъ*, *chvali-tъ*), má koncovku *-ę* (*vidę*, *chvalę*); kmen ostatních pádů zní *chvalęt-*, *vidęt-*. Výklad tvaru toho je obtížný. Podle *vedont-*, *kryjont-* lze pro toto participium předpokládati tvoření podobné, t. j. ke kmeni na *-ī-* přistoupila kmenotvorná přípona participia *-nt*; tedy **vidint-*, **chvalint-*. Nominativy *chvalę*, *vidę* se z těchto kmenů tím způsobem jako *vedy*, *kryję* vyložiti nedají: vycházíme-li od **vedonts*, dostali bychom v této třídě sloves **chvalin(t)s*, **vidin(t)s*, což by vedlo ke **chvali*, **vidi* (jako *gosti* z býv. **gostins*).

[1]) Nyní (Rocznik slaw. 2: 1909. 4) vidí Zubatý v těchto tvarech na *-ōn* také tvar. *n*-kmenový.

Je tedy pravdě podobno, že nominativní *-ę* je z pádů nepřímých (Lorentz Jag. Arch. 18. 101 n.[1]), Ljapunov. 65).

Ovšem toto *ę* v pádech nepřímých samo není dosud náležitě vysvětleno; otázka tato souvisí se spletitým problemem vzniku slovanských nosovek. Skupina *-īn + souhl.* jeví se v slovanštině pravidelně jakožto *-i + souhl.* (*isto*: lit. *inkstas*), srv. Leskien Gram. 47, 191, 205. Lorentz Jag. Arch. 18. 103 se domnívá, že *-īnt-*, mající původně jakožto dlouhý difthong intonaci raženou, obdrželo podle nominativu intonaci taženou; dovolávaje se theorie Streitbergovy a Bartholomaefovy, že dlouhé difthongy tažené se krátí, vykládá, že toto *-īnt-* se zkrátilo v *-int-*, kteréžto podle jeho theorie (že totiž *iñ* před souhláskami = *ę*, *in* však *i*) pak přešlo v *-ę-*. Ale tato theorie, že *-iñt-* = *-ęt-*, *-int-* = *-it-*, se neujala: Pedersen Materyały i prace 1. 167 nn. a KZ. 38. 323 dokazoval, že žádné *in*, *im* ve slovanštině nepřechází v nosovku; s ním souhlasí Vondrák BB. 29. 202 nn., jenž rovněž vedle theoretických námitek proti tomuto výkladu, čerpaných z povahy tažené intonace, ukazuje na to, že není bezpečných dokladů pro přechod *-iñt-* > *-ęt-*. Srv. i Leskien Gram. 47, Vondrák Vgl. Gram. 1. 117.

Vondrák sám vykládá, že **chvalīntjo-* bylo vlivem **vedontjo-* zkráceno, čímž vzniklo **chvalintjo-*[2]); v případech jiných by za *-int-* bylo *-it-*, v případě tomto však zase vlivem tvarů **vedontjo-* se skupina *-int-* udržela, přešla v *-ьnt-* a to pak v *-ęt-*. Je možno, že *-in-* takto sekundárně teprve vzniklé přešlo v slovanštině do *-ę-*; mohlo by se s tím shodovati *ę* v přejatých slovech z germánštiny, v nichž germ. *-ingas* odpovídá slov. *-ęgъ*, *-ęzь*.

Nejspíše snad lze vyložiti záhady tyto tím, že kmen *chvalęt-*, *tьrpęt-* vznikl analogií podle participií sloves thematických, a sice východiskem byl tvar 3. os. plur. praes. Jako bylo vedle *vedǫtь* partic. *vedǫtjo-*, vedle **znajętь* partic. **znajętjo-*, tak ke 3. pl. *tьrpętь*, *chvalętь* ntvořen kmen participiální *tьrpętjo-*, *chvalętjo-*. U sloves praesentního kmene *jo/je* zněl nominativ sing. *znaję* (z bývalé **znajōn*), jemuž odpovídal v pádech ostatních km. *znajętje-*. V době té ke kmeni *tьrpętje-*, *chvalętje-* vznikl podle *znajętje-*: *znaję* nominativ *tьrpę*, *chvalę*. U sloves na *-jo/je* přehláska až na nominativ vlivem sloves kmene *o/e* zrušena (srv. Brückner KZ. 43. 372), tak že zní 3. pl. zase *znajǫtь*, v participiu pak nom. *znaje* a pády ostatní *znajǫtje-*. Jak vznikla 3. os. pl. *tьrpętь*, *chvalętь*, je otázka jiná.

46. Nominativ sg. neut. při participiích rovná se nom. mužskému, tedy *vedy* (*veda*) *ἄγον*, *bьje παῖον* atd. Mikkola BB. 22. 250 se domníval, že je to týž zjev jako v latině, že i ve slovanštině nom. sg. neutra měl příponu *s* podobně jako v lat. *ferens*. V latině však zjev ten dosud nevysvětlen zcela nepochybně a souvisí zajisté s tím, že i adjektiva konso-

[1]) Lorentz ovšem vychází od tvaru **vedonts* a vykládá: *vedonts*: *vedǫtja* = = *chvalīns*: *chvalętja*; odtud **chvalens* > *chvalę*.

[2]) Brugmann Grundr. 2[2]. 1. 458 prostě konstatuje, že *-ęt-* je z *-int-* a to ze staršího *-īnt-*.

nantického kmene mají v nom. neutra tvar shodný s nom. maskulina. Srv. Meillet De quelques innovations de la déclinaison latine (Paris 1906) 17 nn., Skutsch Wölfflin's Archiv 15. 35 nn., Brugmann Grundr. 2^2. 2. 107, Stolz Lat. Gram.[4] 191 (tam i lit.). Soudí se nyní (Brugmann, Stolz), že komposita jako na př. *bidens*, *princeps* anebo i simplicia (*rapax*) mohla původně jakožto substantiva býti attributem i u neuter a podržela týž tvar i potom, když se stala adjektivy; od případů takových přeneseno to k adjektivům zakončeným explosivami vůbec. Tedy nemá zjev tento se zjevem slovanským nic společného.

Jinak mají jazyky indoevropské v nom. neutr. jednak tvary ukazující na zakončení *-n̥t* (stind. *bhárat* = **bhérn̥t*), jednak na *-ont* (řec. *φέρον*, lit. *vežą*). Slov. *vedy*, *nesy* hláskoslovně býti nemůže, ať již tvar původní zněl *-ont*, jak soudil Brugmann (Grundr. 2^1. 295 n.; srv. nyní Grundr. 2^2. 2. 146), anebo *-n̥t*, jak vykládá J. Schmidt Neutra 187 nn.; srv. i Solmsen BB. 17. 337, Kretschmer KZ. 31. 346, Streitberg IF. 1. 290, Auduin 351. Neboť **vedont* by pravděpodobně dalo *vedǫ*, z **vedn̥t* by vzniklo **vedę* (srv. *pęsę* z **pēsn̥t*).

Ale hláskoslovně splynul tvar neutra s tvarem maskulina u sloves kmene *-jo-*: neutrum *znaję* mohlo by býti z **ǵnōi̯n̥t* (Streitberg IF. 1. 290, Auduin l. c.) a tak docela odpovídati stind. *bhárat* (z **bhárn̥t*). Ale také z býv. **ǵnōi̯ont*[1]) by vzešlo slov. *znaję*, pak by naše *znaję* mohlo odpovídati řec. *φέρον*, *ἰδόν* atd., v nichž (podobně jako v adjektivech *n*-kmene) do neutra uveden kmen *-ont-*, srv. Brugmann Grundr. 2^2. 2. 146. Také u sloves kmene *-ī-* (*chvali-tь*, *vidi-tь*), jakmile participialní kmen *chvalęt-*, *vidęt-* přenesen i do nominativu, nemohlo neutrum znít jinak než *chvalę*, *vidę*[2]), tedy právě tak jako maskulinum (Leskien Gram. 205). Z těchto případů vyšel asi popud, že i u participií slovesných kmenů na *-e/o-* neutrum do-

[1]) Leskien Gram. 205 se domnívá, že z **ǵnōi̯ont* by vzniklo **znajǫ*. Ale podle výkladů Brücknerových KZ. 43. 369 n. se *jǫ* přehlasovalo v *ję*; kde je v slovanštině *jǫ*, je to analogické. Srv. i § 45. Brückner l. c. vykládá, že nom. part. praes. neut. zněl v slovanštině původně **veds* z býv. **vedont*, poněvadž v koncovce *-ont* odpadlo *-t* již v době baltsko-slovanské, tak že na půdě slovanské je z býv. *-ont* jen *-on*, které se mění jako původní *-on* v *-s*. Výklad ten zakládá se na předpokladu, že koncové *-t* odpadlo v době baltsko-slovanské, což však dokonce není jisto a ani ne pravdě podobno. Nehledě ani k tomu, můžeme-li vůbec mluviti o době baltsko-slovanské, nelze z té okolnosti, že koncová zubnice odpadla i v slovanštině i v baltštině již v době předhistorické, již usuzovati, že se to musilo státi v periodě společného jejich vývoje. Mohlo odpadnutí to nastati v baltštině a slovanštině docela neodvisle (táž změna je i v řečtině!). a také asi musíme předpokládati, že tomu tak jest: Předložka — praeverbium *ot* ukazuje, že *t* dochováno až do slovanštiny, neboť tu teprve přijalo podle ostatních předložek koncové *s* (srv. § 19 n.). Dále koncovka 3. os. plur. aoristu sigmatického *-ę* je pochopitelná jen při koncovém *-t*: *pęsę* z býv. **pēn-s-n̥t*; odpadlo-li koncové *-t* v době pradávné, zůstala do slovanštiny koncovka *-sn̥*, z níž by vzniklo asi **-sъ* (srv. akk. sg. kmenů konsonantických). Jak vyložiti pak *-ę*?

[2]) Auduin 351 vykládá *-ę* u těchto sloves z *-i̯n̥t*, pak bychom z **prosi̯n̥t* musili míti **prošę*.

stalo tvar maskulina, k čemuž přispěla i ta okolnost, že u participia na *-s* neutrum a maskulinum bezpochyby byly tvarem shodny (v. § 52). Meillet[2]) De quelques innovations 18, Brugmann Grundr. 2^2. 2. 147 vykládají slov. neutrum na *-y* jen tímto vlivem.

47. Vedle mužských *n*-kmenů má slovanština i střední *n*-kmeny. Jejich nominativ má koncovku *-ę*: *imę*, *sěmę*, *slěmę* atd. Ostatní jazyky indoevropské ukazují jednak na koncovku *-n* (stind. *nā́ma*, av. *nąma*, arm. *anun*, ř. *ὄνομα*, alb. geg. *emεn*, lat. *nomen*, umb. *numen*, *nome*, stir. *ainm n-*), jednak na koncovky s dlouhým vokálem (*-ṓn*, *-ḗn*), vedle nichž podle toho, co pověděno v § 33, byla také koncovka *-ō̃* (a *-ē̃?*): got. *namō*, *haírtō* atd., (v germánštině západní původní neutrum **namō*, shodující se tvarem s nom. sg. maskulin na *-ō̃*, přešlo k maskulinům; tak sthněm. *namo*), lit. *szelmů* (: slov. *slěmę*), *sẽmů* (: lat. *sēmen*), *jùsmů* (ř. *ζῶμα*) atd.; a podobně i véd. nom. sg. *nā́mā*, *dhā́mā* vedou k tomuto druhotvaru na *-ō̃*. Tedy v prajazyce byly jednak nominativy na *-mn̥*, jednak *-mḗn*, *-mṓn* (*-mō̃*). Srv. J. Schmidt Neutra 90 n., Kretschmer KZ. 31. 349, Hirt PBSBeitr. 18. 295, IF. 6. 56 a 71, Akzent 118 a 237, Streitberg UG. 189, 208, 258, Auduin 3, Brugmann KVG. 379, Grundr. 2^2. 2. 145.

Slov. koncovka *-ę* zcela patrně ukazuje na pův. *-ēn* a lze ji tudíž přiřaditi ke skupině druhé: již Leskien Decl. 63 nn. odvozuje slov. *imę* z býv. **imēn* a srovnává se stind. *nā́mā*, a tak vykládá se obecně. Jen Mikkola chtěl BB. 22. 253 sl. *imę* srovnávati se stprus. *emmens* a vykládati z býv. **inmens* (jako *nesy* z **nekons*). Nověji pak Pedersen KZ. 38. 323 vidí i v slov. *imę* totéž co v řec. *ὄνομα*, lat. *nomen*, stind. *nāma*, t. j. koncovku *-mn̥*. Ale dokladů jiných pro *ę* z pův. koncového *-n̥* není; již ta okolnost činí zajisté výklad tento velmi problematickým. Máme-li pak, jak ukázáno, v různých jazycích indoevropských tvary s dlouhým kmenovým vokálem v nom. sg. středních *n*-kmenů zcela bezpečně doloženy, je výklad ten i docela zbytečný; právem tedy odmítnut Brugmannem v Grundr. 2^2. 2. 145. Vondrák BB. 29. 215 zamítá sice výklad Pedersenův, že *-ę* je z *-n̥*, ale vychází také od původ. **imn̥*: podle jeho výkladu přešlo **imn̥* v **imъ* a to se podle ostatních pádů, v nichž byl kmen *imen-*, změnilo v **imen*, z čehož *imę*. Ale přechod od **imen* k *imę* Vondrák nevysvětlil; a výklad ten je zbytečný z téhož důvodu jako výklad Pedersenův. Proto výklad starý, vycházející od koncovky *-ēn* a srovnávající ji s uvedenými tvary příbuzných jazyků s kmenovým *-ṓn* (*-ō̃*) je nejpřirozenější a přes uvedené pokusy jiné uznáván dosud; srv. Brugmann Grundr. 2^2. 2. 145, Leskien Gram. 9 a 50.

Nejvýše snad kvalita vokálu by mohla býti nápadná: germánština a litevština ukazují na koncovky se samohláskou *-ō*[1]) jazyk stind. svým *-ā*

[2]) Meillet chce podobně vykládati i lat. *ferens* v neutru.

[1]) Lit. *tekmẽ* ‚pramen', *gẽsmẽ* ‚píseň', *dermẽ* ‚úmluva' atd. jsou nejistým dokladem pro pův. *-mẽ*; Schmidt l. c. vykládal *-ė* vlivem ostatních pádů.

o kvalitě původního vokálu nedává poučení, — slovanština naproti tomu ukazuje na *-ēn*. J. Schmidt Neutra 90 srovnávaje sl. *sěmę* s lit. *sėmů̃*, *slěmę* s lit. *szelmů̃*, sl. *imę* s got. *namō* atd., usuzoval, že i slovanština pův. měla v případech těchto koncovku *-mōn*, že však kvalita vokálu podle ostatních pádů, kde byl vesměs kmen *-men-*, pozměněna. Hirt PBSBeitr. 18. 292 n. vykládá, že pův. koncovka *-n̥*, jevící se v slovanštině jakožto *-ь*, úplně zanikla, a nahrazena koncovkou *-ēn* od maskulin; stará neutra na *-ōn* přešla k maskulinům a tak se koncovky *-ōn* a *-ēn* differencovaly tím směrem, že *-ōn* se stalo koncovkou maskulina, *-ēn* koncovkou neutra. Lze-li již pro prajazyk předpokládati neutra na *-mēn*, je nejisto — nejsou kromě slovanštiny doložena bezpečně. V slovanštině pak nemáme (až na nepatrné zbytky) maskulin na *-ēn*: i není pravdě nepodobno, že skutečně teprve na půdě slovanské nastává jakási differenciace, jež koncovku *-ōn* činí výhradně koncovkou maskulina, koncovku *-ēn* výhradně koncovkou neutra.

48. Touž koncovku *ę* nalézáme také u substantivních *nt*-kmenů, jež jsou vesměs neutra. Na př. *kurę*, *agnę* atd. Kmen těchto substantiv je *-ęt-* (*kuręt-*, *agnęt-* atd.). Kmenové *-ęt-* může býti buď z býv. *-n̥t-* nebo z *-ent-*; ze slovanštiny samotné nedá se věc rozhodnouti. Že kmeny tyto jsou odvozeny od *n*-kmenů, poznáno již dříve: již Fick konstatoval, že vedle těchto kmenů na *-ęt-* bývají substantiva na *-en-ьcь*, tedy jiná odvozenina kmene téhož (*mladę*: *mladenьcь*, *telę*: r. телёнокъ atd.); srv. i Brugmann Grundr. 2[1]. 596; k tomu dodal Gebauer Hist. Mluvn. 3. 1. 5, že k sing. *-ęt-* bývá plural kmene *-enьce-*: stč. *kuřě*: pl. *kuřenci*, *lvíčě*: pl. *lvíčenci*, dial. (hroz.) *hrjebja*: pl. *hrjebence* atd. Podle toho se zdá, že v slabice *-ęt-* je býv. *-ent-*. Brugmann l. c. vykládal tyto kmeny tak, že od kmene *-en-* příponou ablativní *-tos* *-tes* utvořen gen.-abl. *-entos*, v slovanštině pozměněný podle ostatních genitivů konsonantických, jež mají vesměs koncovku *-es*, v *-entes*, *-ęte*. Tím, že se zde vidí koncovka *-e* jako v jiných případech, vzniká kmen na *-ęt-*. Ale výklad tento vychází od adverbiálního tvoření na *-tos* (srov. lat. *coelitus*, *radicitus* atd.), které je těžko pochopitelno u slov, u kterých kmen *-ęt-* v slovanštině právě nalézáme; vychází od předpokladu, že toto *-tos* mělo pův. ablativní význam, což není naprosto jisto (srv. *intus*, uvnitř', ř. ἔντος atd.); nevysvětluje ani zdaleka deminutivního významu slovanských kmenů na *-ęt-*, který s nimi je nerozlučně spojen.[1]) Johansson Beiträge zur griech. Sprachkunde (Upsala 1891) str. 117 hledal původ těchto *-nt*-kmenů v nepřímých pádech takové deklinace, jež o *-t-* mohla býti rozšířena. Vychází od subst. *žrěbę*, pro něž předpokládá deklinaci *-s-*, *-n-* a *-r-* kmene, a sestavuje deklinaci: **gerbhr-*, gen. **gerbhn̥tos* atd. Ale ovšem ani tato theorie nevysvětluje významu slovanských *nt*-kmenů

[1]) Jeví se tento deminutivní význam i tím, že kmeny na *-ęt-* bývají stejnoznačné se substantivy na *-ьcь*; srv. na př. *žrěbę* vedle chrv. dial. *ždribȁc*, *ždriebȁc*, ‚hříbě' (= *žrěbьcь*), nebo *kozьlę* vedle *kozьlištь*, chrv. *kozlić*; srv. Zgrablić Čakavski dijalekat u Sv. Ivanu i Pavlu te Žminju (Progr. gymn. v Pazinu 1907), str. 11.

nehledě ani k tomu, že vychází od útvarů příliš ojedinělých a vzácných. Obtíží výkladu těchto kmenů nepřekonal ani Meillet Études 430, jenž spokojuje se poukazem na to, že *-en*-kmeny rozšířeny o *-t-* (o něm Sur une difficulté générale de la grammaire comparée 14, Hirt Handbuch 272 nn., Osthoff Etym. Parerga 1. 247 n.) a v *-ę-* vidí býv. *-ēn-*.

Správně asi původ tohoto tvoření ukázal teprve Solmsen, jenž Rhein. Museum 59. 503 pozn. 3, 60. 636 n., 62. 636 n. a zejména DLZ. 1906. 1692 srovnává se slov. *-ęt-* řecký deminutivní suffix *-ασιον* (z **-n̥tijon*) ve slovích jako **φαικάσιον, κοράσιον**, *Adelphasium, Philocomasium*. Suffix tento (*-n̥t-*) vznikl tím, že kmen *-n-* rozšířen o suffix *-t*, který sám již měl význam deminutivní (srv. stprus. *smunents*, akk. *smunentin* vedle adj. *smūnenisku* ‚lidský', což již Leskien Bildung der Nomina im Litauischen 384 se slov. neutry na *-ęt-* srovnával), a který se vidí v lit. koncovkách *-ùtis, -áitis* (*meszkùtis, vilkùtis, jaunikáitis, akáitė*), v nichž podobně suffixální *t* splynulo s kmenovým původně *-u-* a *-ai-* (= ř. *-οι*) v suffix nový. Pro toto deminutivní *-t-* nalézá doklady i mimo jazyky baltsko-slovanské: ř. **νηπ-ύτ-ιος** vedle **νήπ-ιο-ς βόλβ-ιτ-ον** vedle **βολβ-ός, Ἡδύ-τ-ιον, Εὔρυ-τ-ος** atd. Srv. i jeho Beiträge zur griech. Wortforschung (1909) str. 55.

Kryje-li se slov. *-ęt-* s ř. **ατ-ιον**, jak se Solmsen DLZ. 1906. 1692 domnívá, pak bychom měli vyjíti od km. *-n̥t-*; nomin. sg. by byl rovněž *-n̥t*, z čehož pravděpodobně **-ę(t), -ę*. Ale Meillet Jag. Arch. 25. 428 ukazuje, že intonace tohoto *-ę-* byla ražená, jak viděti ze srb. дјѐтета (ze staršího дјетѐта, ve kterémž je přízvuk na *e* [= *ę*] z předcházející slabiky pošinut, protože slabika první byla tažená, druhá ražená, srv. i rus. порося́ (srb. прâсе je anal.); proto Études 430 předpokládá pro *-ęt-* starší *-ēnt-*.[1]) Ale i když je toto pozorování správné, že intonace slabiky *-ęt-* byla ražená, je přece těžko vycházeti od stupně *-ēnt-*: tvoření těchto kmenů pomocí suffixu *-t-*

---

[1]) Pozorování, pokud se intonace kmenového *ę* týče, je nepochybně správné: mlrus. дитя́, теля́, песя́, порося́ (Hanusz Jag. Arch. 7. 228), štok. дéте, тѐле, штѐне, slovin. *volčȅ*, rezjan. *talȅ* ukazují veskrze pošinutí přízvuku se slabiky první (krátké nebo tažené délky) na slabiku následující; to lze vysvětliti jen tím, že slabika *-ę* byla ražená. S tím souhlasí i mlrus. звѣ́ря, ка́ча, ря́мя, štok. jȁгне, jȁре, пи̏ле, čak. *gȉle, pȉplje, pȉle, jȁnje, mȁče* atd. (Program gymn. v Pazinu 1907, str. 11), v nichž slabika první byla ražená, pročež pošinutí nenastalo. Podle toho v době po provedeném pošinutí přízvuku na slabiku raženou byl v této deklinaci dvojí system akcentuace: jedna substantiva měla přízvuk na *-ę-*, jiná na slabice první. Je přirozeno, že se rozdíly tyto vyrovnávají: v ruštině jsou slova ta veskrze oxytona, jinde bývá kolísání' na př. v maloruštině vedle теля́ je také те́ля, vedle *porosjá* uvádí Broch *pôrôša'* v slovin. vedle *talȅ* je *téle*, v bulh. vedle де́те je дете́, vedle тале́ je та́ле (Jag. Arch. 7. 228), v dialektě čakavském, popisovaném od Zgrabliće v uvedeném již programu pazinském, je oxytonon jen *dité* (srv. mlrus. дитя́, nebo *dîtá* u Brocha Jag. Arch. 17. 394), *živīnčȅ* a *divōjčȅ*. Ostatek jsou veskrze paroxytona, tedy i *prâse, tȅle* (proti štok. тѐле, mlrus. теля́ u Hanusze, *tȅlá* u Brocha), *kljûse*. System paroxytonování této třídy slov tak se vyvinul, že v tomto dialektě slova víceslabičná, pokud nejsou oxytona (*divōjčȅ, živīnčȅ*), jsou paroxytona, nikdy — aspoň v dokladech Zgrabličem uvedených — není přízvuk na slabice první.

je patrně starobylé podle toho, co ukázal Solmsen, a v útvarech takových stěží lze viděti základem zdloužený stupeň kmene; není pro taková tvoření dokladů, základem dalších odvozenin bývá stupeň *-en-* nebo *-n-* (*-ŋ-*). Ale ani Solmsenovo úplné ztotožnění slov. *-ęt-* s řec. *ασ-ιον*, (ze star. *ατ-ιον*, *-ŋt-i̯o-*) není hrubě pravdě podobné: ve slovanštině nullový stupeň suffixu *-en-* je dochován ve velmi nepatrných zbytcích (snad jen v deklinaci subst. *dьnь*, srv. § 40); v odvozeninách, jejichž základem je *-en*-kmen, pravidlem nalézáme kmen tento v plném stupni *-en-*; a třeba že není nemožno i v slovanštině hledati ve tvarech, o nichž jednáme, zbytky starobylého nullového stupně *n*-kmenů, přece je pravděpodobnější vycházeti od stupně *-en-t-*, zejména, když i v jazycích baltských máme tvoření takové dosvědčeno uvedeným již stprus. *smunents*, *smunentin*. Toto *-en-t-* mělo ovšem intonaci taženou, a je-li nutno předpokládati pro slovanštinu intonaci raženou, jak tvrdí Meillet l. c., lze i při výkladě tuto podaném uspokojivě ji vyložiti: nom. sg. *-ę*, vzniklý ze staršího *-ent*, shoduje se svým zněním s nom. neuter *n*-kmene (*imę*: *kurę*); obojí jsou neutra: je dobře možno, že kvalita tonu z koncovky neuter *n*-kmenových, jež původně již byla ražená (*-ēn*), přenesena i do nominativu *nt*-kmenů jinak stejně znějícího. Z nominativu pak mohla býti intonace ta přenesena i do pádů ostatních.

Netřeba tedy vykládati slov. *-ęt-* z býv. *-ēn-t-* s Meilletem, ale pravděpodobně netřeba toto *-ęt-* ztotožnovati s řec. *-ατ-*, jak chce Solmsen. Poměr mezi řeckými deminutivy na *-ασ-ιον* a slovanskými kmeny na *-ęt-* je ten, že je to stejné tvoření, lišící se pouze tím, že v řečtině základem byl kmen oslabený *-ŋ-* (před souhláskou ovšem *-ŋ-*), v slovanštině (a stpruštině) však stupeň *-en-*.

49. Kmeny zakončené souhláskou *-s-* jsou ve slovanštině vedle neuter, o nichž byla řeč v § 31, zastoupeny v participiích praeteritálních (t. zv. *s*-participium) a v komparativech.

Participia na *-s* tvořena jsou kmenotvornou příponou *-u̯es*, která se ovšem může jeviti v různých stupních (*-u̯ŏs*, *-us*). Vedle toho však třeba připomenouti, že některé tvary se tvoří od kmene *-u̯ot-*. Tak v řečtině *εἰδώς* z býv. *ϝειδϝως*, fem. *ἰδυῖα* z býv. *ϝιδ-υσ-ια* (: stind. *vidúšī*) i neutrum *εἰδός* (*ϝειδ-ϝος*) ukazuje na kmen *-u̯es-*, ostatní pády maskulina a neutra však tvořeny jsou od kmene *-u̯ot-*: *εἰδότος*; srv. i got. *weitwōþs* ‚svědek'. Srv. Brugman Grundr. 2². 1. 426 a 563 nn..

V slovanštině není po km. *-u̯ot-* stopy; kmen *-u̯es-* pak se vyskytá jen ve stupni *-us-* (= sl. *-ъs-*) a je — vyjímaje nom. sg. a plur. mask. a snad akk. sg. — rozšířen o další kmenovou příponu *-i̯o-* podobně jako v participiu na *-nt* a jako v komparativu. Poněvadž toto rozšíření pův. konsonantických kmenů o *-i̯o-* nalézáme právě v těch případech, kde vedle maskulina konsonantického je femininum na *-ī*/*i̯ā-*, je patrno, že právě tyto tvary feminina, mající kmen *-i̯ā-*, daly popud k tomu, aby v maskulinu byl uveden kmen *-i̯o-*: tak k fem. *vedǫtjā-* vzniklo mask. *vedǫtjo-*, k fem. *nesъsjā-* (*nesъša-*) mask. *nesъsjo-* (*nesъše-*) atd.

Nom. sg. u maskulina končí se v slovanštině na -ъ (*nesъ*, *vedъ* atd.); u sloves, jejichž kmen základní (infinitivní) se končí samohláskou, zní koncovka -*vъ* (*uměvъ*, *dělavъ*, *kryvъ* atd.). Jde o to, jakého původu je koncové -ъ těchto tvarů (ь ve tvarech jako *chvaljь*, *prošь* je jen obměnou býv. ъ) a odkud je různost mezi -*ъs*- a -*vъs*-.

V příbuzných jazycích zní nominativní koncovka těchto participií -*u̯ōs*: řec. *εἰδώς*, av. *vīδvå*. Stind. *vidvā́n*, *vidvā́s*, lit. *mìręs* atd. jsou tvary odchylné, vzniklé na půdě jednotlivých těchto jazyků. Srv. Brugmann Grundr. 2². 1. 564 a 571 nn., 2². 2. 128. Slovanské tvary na -ъ (-*vъ*) s pův. koncovkou -*u̯ōs* spojiti ovšem nelze.[1]) Je patrno, že slov. -ъ ukazuje na býv. -*us*, které v nominativě mohlo vzniknouti tím, že kmen -*us*-, tvořící všecky pády ostatní, přenesen i do nominativu a nastoupil za býv. -*u̯ōs* (srv. Miklosich Beiträge zur altslov. Gram., Wien 1875, str. 5 nn., Vgl. Gram. 3². 72, Brückner Jag. Arch. 3. 268, Ljapunov 67). Koncovka -*us* v nominativě maskulin těchto participií je také v jazycích árských; vedle tvarů na -*vān*, -*vā̧s* (= pův. *-*u̯ēnts*, *-*u̯ōnts*) v jaz. stindickém a na -*vå* (= **u̯ōs*) v avestě jsou v obou jazycích nominativy na -*us* (stind. *vidúś*, av. *vīduš*), které se úplně shodují se slovanskými tvary na -ъ (Bartholomae KZ. 29. 531 a 539, Grundriss der iran. Philologie 1. 115 n., Meillet Recherches 42, De quelques innovations 18, Brugmann Grundr. 2². 1. 563 a 571 n.). Je možno, že toto -*us* již v prajazyce částečně proniklo z pádů nepřímých do nominativu sg., a že tudíž mezi sl. -ъ a árskými tvary na -*us* je přímá souvislost; je však také možno, že se tvary tyto nezávisle od sebe vyvinuly jednak v jazycích árských, jednak v slovanštině (a baltštině, srv. stprus. koncovku -*wuns*; -*uns* z býv. -*vus*, -*us* vlivem participia praesentního, srv. Brugmann Grundr. 2². 1. 572, jinak Trautmann 257).

Koncovka -*vъ* (v ostatních pádech -*vъs*-) po samohláskách vykládána dříve tím, že -*v*- pokládáno za hiatové (Brückner Jag. Arch. 3. 268, Miklosich Vgl. Gram. 1². 268, 2². 328).[2]) Proti tomu J. Schmidt KZ. 23. 366 n., Brugmann KZ. 24. 82, Grundr. 2¹. 414 vykládají toto -*vъs*- tak, že je výsledkem vzájemného působení pádů silných, kde bylo *v* po právu (kmen -*u̯es*- nebo -*u̯os*-), a pádů slabých, kde bylo po právu -ъ (kmen -*us*-); spojením obou vzniká -*vъs*-. Srv. i Gebauer Hist. Mluv. 3. 2. 97 (= 3. 2². 98 n.).[3]) Nověji však Brugmann (Grundr. 2². 1. 572) pokládá za pravdě

---

[1]) Činí tak nověji jen Vondrák Vgl. Gram. 1. 498 a 2. 2; proti tomu Zubatý Roczn. sław. 2. (1909) 2. Vondrák vykládá, že -*u̯ōs* přešlo v -*u̯ūs* a to pak že se vlivem jiných adjektiv zkrátilo; odtud -*u̯us* a -*vъ*. Ale přechod -*ōs* v -*ūs* je velmi pochybný (srv. § 22) a také zkrácení předpokládaného -*ūs* do *us* je úplně bez analogie.

[2]) Tak ještě Ljapunov 67 má *v* ve tvarech jako *znavъ* za hlásku, vyvinuvší se na půdě slovanské mezi samohláskami před *u* (sl. = ъ). V stpruském -*wuns* vidí *v* hiatové Trautmann 257.

[3]) Srv. i Vondrák Vgl. Gram. 1. 496, podle něhož -*vъ* (vzniklé z -*u̯us*, -*u̯ōs*) po souhláskách ztratilo *v* vlivem ostatních pádů, ale udrželo se po samohláskách.

podobné, že se v slovanštině vůbec nezachovala nijaká stopa po silném kmeni *-ues-*, *-uos-*; toto *-v-* v suffixu *-vъs-* není tedy z takovéhoto plného stupně, nýbrž je od těch sloves, jejichž kmen základní se končil na *-ū* (= slov. *y*, na př. *myti*, *byti*, *kryti*), slovesa tato tvořila part. pfeti act. od kmene *-ūu-* (srv. stind. pfet. *babhúva*, part. *babhūvúś-*, Bartholomae KZ. 29. 531 a 535, Thumb Handbuch des Sanskrit 368), ve sl. *byvъ*, *kryvъ* atd. tedy v nepatří ke koncovce, nýbrž ke kořeni (tedy jest děliti *byv-ъ*, *kryv-ъ* atd.). Od sloves takových podle výkladu Brugmannova pak abstrahována koncovka *-vъ* a přenesena ke slovesům samohláskovým (podle poměru *byti*: *byvъ* také *dělati*: *dělavъ*, *trpěti*: *trpěvъ* atd.). Výklad ten je velmi případný; podobné abstrahování celé kmenotvorné přípony právě u týchž sloves konstatováno v iterativní příponě *-va-*, která vznikla tím, že v iterativech *kryv-a-ti*, *myv-a-ti* atd. se při srovnání s inf. *kryti*, *myti* viděla přípona *-va-* a ta pak přenesena jinam (Sommer IF. 11. 202 n.); poměry slovanské se tím dobře vykládají; jde jen o to, je-li takovéto tvoření *--ūuus-* (silný km. *--ūuos-*? srv. stind. *babhūvāṣ-* v silných pádech) pro prajazyk dosti zaručeno.

50. Zcela obdobně je tomu při komparativech. Kmenotvorná přípona v jazycích indoevropských je *-i̯ōs*, *-i̯es*, *-i̯s*; srv. stind. gen. sg. *svādīyas-aḥ*, ř. acc. sg. *ἡδίω* (z býv. **ἡδιϳοσα*, **ἡδιϳοσμ*), lat. *maiōrem* (**maiōsm*), lit. *gerēsnis* (**ger-jes-*) atd.

Také v slovanštině tvoří se komparativy tímto způsobem; jenže v slovanštině se jeví kmenotvornou příponou *-jьs-* (na př. fem. nom. sg. csl. *chuždьši* z býv. **chud-jьs-ī*), která právě tak jako u participií na *-nt-* a na *-s-* podle feminina, kde již původně byla deklinace *-ī/i̯ā-*, přijala ještě další kmenotvornou příponu *-i̯-*: odtud gen. sg. masc. a neutr. **chud-jьs-ja* (csl. *chuždьša*) atd. V jistých případech přistupuje tato kmenotvorná přípona *-jьs-* nikoli přímo na kmen adjektivní, nýbrž na kmen rozšířený o *ē* (= slov. *ě*): k adj. *bogatъ* zní komp. kmen *bogatějьs-* atd. O původu tohoto rozšířeného základního kmene nedá se nic bezpečného říci.[1])

Nom. sg. masc. zní v slov. *bogatějь*, *novějь*, u komparativů tvořených přímo od adjektivního základu nerozšířeného o *-ě-*, **mьnjьjь*, **chudjьjь* (csl. *mьńьjь*, čes. *mení*, csl. *chuždьjь*, čes. *chuzí* atd.). V příbuzných jazycích zní nominativní koncovka *-i̯ōs* (lat. *maior*). Z tohoto *-i̯ōs* se slov. *-jь* v *bogatě-jь*,

[1]) Brugmann KVG. 321, Grundr. 2². 1. 562 vidí v první části těchto komparativů adverbium na *-ě*, snad pův. instr. sg. na *-ē*; srv. i Vondrák Vgl. Gram. 1. 496. Steitberg PBSBeitr. 16. 266, Zur germanischen Sprachgeschichte 22 viděl v slov. *-ějьs-* plný stupeň k stind. suffixu komparativnímu *-ī-jas-* (srv. i Hirt Akzent 242); proti tomu je Meillet MSL. 9. 139, jenž *novějь* vykládá z býv. *novja* + *jь*; *jь* je sekundární tak jako v *chuždьjь*, **novjā* je nom. sg. z býv. **novi̯ōs*; za *i̯ō* je sl. *jā*, jež přešlo v *jě* když potom přistoupilo *jь* (**novjějь*), první *j* zaniklo. Výklad ten, na první pohled pravdě nepodobný, zamítl Brugmann Grundr. 2². 1. 562. V komparativech jako *dobrě-jь* viděl adverbium *dobrě* již Mahlow, srv. Jagić Arch. 8. 151.

nově-jь vysvětliti nedá[1]): koncové *-ь* ukazuje patrně na býv. *-is*[2]) t. j. nejnižší stupeň suffixu *-jes-* v deklinaci slovanské zpovšechněl a přenesen i do nominativu; ale naopak z koncovky *-jes-* (*-jos-*) přeneseno *i* i do pádu tvořených od kmene *-is-* (= sl. *-bs-*), čímž vznikla v slovanštině komparativní přípona *-jьs-*. Tak z bývalého **chudjos* (nom.), **chudjisjo-* (kmen pádů ostatních) vzniklo **chudjis* (= esl. **chudьdь*), *chudjisjo-* (= esl. *chudьdьše-*) a tak také nom. *bogatějь*, km. *bogatějьše-* atd. Předpokládané **chudjь* není však doloženo; místo něho jsou tvary ukazující na **chudjьjь* (esl. *chudьdьjь*, č. *chuzí*). Toto koncové *-jь* je docela patrně na hotový tvar nominativní **chudjь*, **mьnjь* atd. připojeno podle tvaru druhé skupiny na *-ějь* (*novějь*, *bogatějь*),[3]) v niehž koncové *-jь* proti positivu se jeví charakteristickou známkou nominativu komparativního, kdežto ve tvarech **chudjь*, **mьnjь* vlastně charakteristické přípony zvláštní není, liší se od positivu pouze palatalností kmenové souhlásky, jinak se docela podobají nominativum *-jo*-kmenu. Ta okolnost vedla asi k uvedeným novotvarum, jak správně vykládá Leskien Gram. 125. Docela obdobné vyrovnávání obou kategorií komparativních nominativů nalézáme v češtině. V češtině nastala totiž opět neshoda mezi kratšími komparativy na *-jьjь* (**chudjьjь*, **mьńьjь*) a delšími na *-ějь* (*bogatějь*) tím, že u oněch koncové *-bjь* staženo v *-í* (*chuzí*, *meňí*). Tak vznikla dvojice komparativních tvarů na *-í* a **-ějь*, která odstraněna tím, že koncovka *-í* přenesena i ke skupině druhé: odtud komparativy na *-ějí* (*bohatější* atd.; srv. doklady u Gebauera Hist. Ml. 3. 1. 301).

51. Neutra komparativních kmenů na *-s-* vyložena již nahoře v § 31: *mьńe*, *vyše* atd. z puv. *-jos* jako v lat. *maius* atd. Tyto nom.-akk. však nezůstaly tvary paradigmatickými, nýbrž ustrnuly v adverbia; ve funkci adjektivní vznikají novotvary podle ostatních pádu: kmen *-jьsjo-*,

[1]) Vykládal tak dříve J. Schmidt KZ. 26. 391, k čemuž srv. Jagić Arch. 8. 151. Novější i pro slovanštinu vychází od *-jōs* Vondrák Vgl. Gram. 1. 495 pozn. 2 a 2. 2; *-jōs* přešlo podle něho v *-jūs*, kteréž se vlivem ostatních adjektiv (*o-*, *jo-* kmeny měly nom. *-us*, *-jus*) zkrátilo. Viz, co pověděno o podobném výkladě koncovky *-s* v nom. sg. *s*-participia (str. 53 pozn. 1).

[2]) Brugmann Grundr. 2². 1. 562. Toto *-is* není sice nikde jinde v nom. sg. komparativu dosvědčeno, ale přes to je výklad ten velmi pravdě podobný, již vzhledem na nom. sg. mask. participia na *-s*, kde máme poměry docela obdobné a tvary árskými potvrzené. Leskien Gram. 125 připouští výklad slovanské koncovky z býv. *-is*, ale uvádí i možnost druhou, že totiž toto *-jь* v maskulinu je novotvar vzniklý podle adjektivních *jo*-kmenu. Původní tvar (snad **nověja* nebo **nověji*) byl příliš ojedinělý; příslušné k němu neutrum mělo koncovku *-je* (*nověje*) z býv. *-jos*, tedy koncovku touž, jako má nom. sg. neut. adjektivních *jo*-kmenů (*buje*, *tъšte*). A jako k neutru. *buje*, *tъšte* je mask. *bujь*, *tъšťь*, tak ke komparativu neut. *nověje* utvořeno mask. *novějь*. Je docela dobře možno, že obojí výklad je správný: analogie adjektivních koncovek *-jь*: *-je* mohla podporovati vznik nominativů na *-jь* způsobem nahoře naznačeným.

[3]) Brugmann Grundr. 2². 1. 562 vidí v těchto tvarech rozšířených o *-jь* „určitý" tvar, t. j. t. zv. skloněním složené. Výklad takový je již u Schleichera Comp.⁴ 466, Leskiena Decl. 66. Ale již Schmidt KZ. 26. 391 proti němu právem uvedl, proč je tento „určitý" tvar jen v nom. sg.

od něhož tvořeny všechny pády ostatní, přenesen do nominativu, a tak vzniká u neutra nominativ týž jako u středních *io*-km.: *bogatějьše*, *novějьše* atd.

Vedle nom. neut. na *-ios* byl v neutru také nominativ na *-is*, t. j. kmenotvorná přípona *-ios/ies-* objevovala se tu ve stupni oslabeném. Srv. lat. *magis*, got. *mins*, sthněm. *min* ‚méně', stprus. *tālis* ‚dále', oské *mais* ‚více', got. *mais* ‚více' atd. Srv. Kretschmer KZ. 31. 352, Brugmann Grundr. 2^2. 1. 548, 2^2. 2. 149. Stopy takovýchto tvarů hledávají se také v některých slovanských adverbiích na *-ь*: na př. *proč*ь (z **prokis*) vedle *proče* (komp. **-ios*) jako *magis* vedle *maius*, *dalečь* vedle *daleče*, *poslědь* vedle *poslěže* atd.; srv. Osthoff IF. 8. 49, Brugmann IF. 14. 10, Grundr. 2^2. 1. 562. O některých, která Osthoff uvádí, lze říci docela bezpečně, že nejsou to tvary komparativní, nýbrž tvary, o nichž mluveno v § 30; srv. *opętь*, *vьspętь*, *vьznačь*. O ostatních je to velmi pochybno, zvláště když nemají ani komparativního významu, který v lat. *magis*, oském *mais* atd. je docela patrný.

52. Neutrum participií na *-s* má v slovanštině v nom. sg. koncovku *-ъ* (*vedъ*, *nesъ*). Toto *-ъ* je patrně ze staršího *-us*, kterážto koncovka asi byla již v prajazyku v tomto pádě vedle koncovky *-ų̄os* (ř. *εἰδός*). Není sice nikde jinde doložena, ale možná, že jen náhodou: avesta, která má ì v nom. sg. mask. koncovku *-uš* (v. § 49), nemá vůbec bezpečného dokladu pro nominativ neutra těchto participií (Bartholomae Grundriss der iranischen Philologie 1. 119, Meillet Quelques innovations 18). Obdobný nom. neuter u kmenů na *-ios*, končící se na *-is* (v. § 51), činí pak velmi pravděpodobným, že také u kmenů na *-ų̄os* míval nom. sg. neut. koncovku *-us*. Srv. Brugmann Grundr. 2^2. 1. 572, 2^2. 2. 149. Nominativ neutra a maskulina tedy v těchto participiích hláskoslovně splynul a tato shoda byla asi příčinou toho, že také u participií na *-nt* tvar maskulina na *-y* uveden i do nom. neutra (§ 46). Srv. Meillet l. c., Brugmann Grundr. 2^2. 2. 147.

53. Zbývá pouze dodati několik slov o nominativech *r*-kmenů *mati*, **dъkti* (csl. *mati*, *dъšti*, čes. *dci*, *máti*, bulh. dial. *mati*, *dъšti*, srb.-chrv. *màti*, *kćî*, slov. *hčî*, *máti*). Tvary tyto odpovídají pravděpodobně lit. tvarům *motẽ* (stprus. *mūti*), *duktẽ* a stind. *mātā́*, *duhitā́* a jsou tedy z původního **mātẽ*, **duktẽ*, jak vyložil Streitberg IF. 1. 271. Pro změnu *-ẽ* > *-i* nemáme ovšem bezpečných dokladů jiných; spojka *i*, kterou Zubatý IF. 4. 471 spojoval s lit. *ẽ* a odvozoval ze staršího **ẽd* (srv. Brugmann Grundr. 1^2. 152 a 941), což by bylo novým dokladem pro přechod *-ẽ* > *-i*, se nyní raději vykládá z pův. **ei* (v ř. *εἰ-τα*, *εἰ*, got. *ei*) jakožto lok. sg. zájmenného kmene *e/o* (Meillet MSL. 14. 387, Brugmann KVG. 670, Berichte der königl. sächs. Gesellschaft, phil.-hist. Kl., 60. 1908, 63, 69 a Grundr. 2^2. 2. 327). Přes to však je výklad ten velmi pravděpodobný, poněvadž nemluví nic proti němu, koncové *-ēr* (= ř. *μάτηρ*, lat. *mater*) hláskoslovně k *-i* vésti nemůže (není ani jisto, odpadalo-li koncové *r* ve slovanštině nebo ne,

poněvadž není dokladů; v litevštině aspoň se zdá, že neodpadalo[1]); srv. praefix *pér-*; praefixy jinak prodělávají tytéž změny jako koncové slabiky; srv. *nu-* vedle předl. *nů-*; srv. i *kuř*). Sobolevskij РФВ. 22. (1889) 21 a Древній церковно-славянскій языкъ 105 chce toto *-i* raději vykládati analogií podle feminin takových jako *pustyńi, davъši, bolьši* atd. Ale feminina tato na *-i* mají vesměs (až na abstrakta) vedle sebe maskulina, nejeví se v slovanštině kategorií životnou, během času spíše zanikají, proto zdá se správnějším dáti přednost výkladu, který umožňuje obejíti se bez této analogie a vyložiti tvary uvedené hláskoslovně.

Tvary **mātĭ̄, *duktĭ̄*, které pro slovanštinu (spolu s baltštinou a jaz. stindickým) musíme předpokládati, jsou větové doubletty plnějších tvarů **mātēr, *duktēr*, doubletty, které vznikly právě tak jako nom. na *-ō̆* vedle *-ón* v deklinaci *n*-kmenů, o čemž byla řeč v § 33. Tažená intonace lit. tvaru, která vykládána Hanssenem KZ. 27. 616 podle fem. na *-ē̆* (*žolē̆*), vysvětlena objevem Michels-Kretschmerovým (v. § 2.). Touto taženou intonací možno také vysvětliti, že za koncové *-ē̆*, za něž obyčejně bývá střídnice *-ĕ*, máme v případě tomto *-i* (Streitberg l. c.).

54. Z ostatních kmenů na *-r* substantivum *jętry*, odpovídající řec. *εἰνατέρες*[2]) atd., přešlo ke kmenům na *-u*, patrně zejména analogií subst. *svekry*, jemuž je velmi blízké významem (v. § 8).[3]) Proti ř. *δᾱήρ* (z býv. *δαιϝηρ*), lat. *lēvir*, stind. *dēvár-* ‚švagr, mužův bratr', sthněm. *zeihhur* má slovanština *děverъ* ve shodě s lit. *dẽveris*.[4]) Původní konsonantický kmen přešel do *i*-deklinace, a sice zpovšechněl tu kmen silný *(-er-)*[5]); východištěm byl patrně akk. sg., kde z býv. **daiverm* musilo vzniknouti v litevštině *dẽverį*, v slovanštině *děverь*, tedy tvar právě takový jako v deklinaci *i*-kmenů.

Z příbuzenských jmen náležely původně k *r*-kmenům také *bratrъ* (*bratъ*), *sestra*. Substantivum, znamenající „bratr", skloňovalo se pův. tak jako všechna ostatní jména příbuzenská: v nom. *-tḗr* nebo *-tē̆* (lat. *frāter*,

[1]) Srv. Hirt IF. 1. 30, Streitberg IF. 1. 272, Hirt IF. 2. 360, jinak J. Schmidt KZ. 32. 401 pozn. 1.

[2]) Srv. stind. *jātar-* ‚žena mužova bratra', lit. *jénte*, lot. *eetere, jentere*, lat. *janitrices*, ‚manželky bratří.'

[3]) Základem novotvaru je kmen ve stupni oslabeném (*jentr-*), v čemž máme svědectví, že v slovanštině se původně také střídal kmen na *-tĕr-* s oslabeným kmenem na *-tr-* (*-tr̥-*). V deklinaci substantiv *mati, dъšti* rozdílu, toho již není, v litevštině jsou aspoň stopy po tomto kmenostupu v odvozeninách *dukrẽlė, dukrà* (z býv. **duktra*), *dukrýtė, dukrùžė, pódukrė* ‚nevlastní dcera', stprus. *poducre, pomatre* ‚nevlastní matka' atd. Srv. Leskien Jag. Arch. 3. 111, Brugmann Curt. Stud. 9. 100.

[4]) V litevštině dochovány ještě stopy deklinace konsonantické v některých pádech; tak gen. sg. zní *dẽveřs*, dat. *dẽver* (Leskien Bildung der Nomina im Litauischen 433), nom. pl. *dẽvers*, gen. pl. *dẽverų̃*. Srv. Wiedemann Handbuch 73.

[5]) Leskien Jag. Arch 3. 111 vykládá silný stupeň kmene v tomto slově proti slabému stupni všech ostatních *r*-kmenů, které přešly v deklinaci jinou, nemožností skuliny *-tr-*, která by tak byla vznikla; jednodušeji lze snad vyložiti to právě tou okolností, že východištěm byl akk. sg., tedy tvar silný.

ř. φράτηρ, got. *brōþar* atd. — stind. *bhrấtā*), v pádech ostatních jednak *-ter-* (v akk. sg., v nom. akk. vok. du. a nom. vok. pl.: ř. φρατέρα, φρατέρες, stind. *bhrấtaram* atd.), jednak *-tr-* (*-tṛ-*): lat. gen. *frātris*, dat. *frātri* = stind. *bhrấtre*, ř. φρᾱτράσι = stind. *bhrấtṛšu* atd. V slovanštině od času nejstarších se skloňuje subst. *bratrъ* podle *o*-deklinace. Činěny ruzné pokusy toto sklonění přímo uvésti ve spojení s puvodní deklinací konsonantickou: Hirt IF. 2. 360 (srv. i Akzent 227) chtěl vykládati druhotvar *bratъ* z býv. **bhrātōr*[1]); vychází od předpokladu, že koncové *-r* dochováno až do slovanštiny (v litevštině neodpadá vubec), ale v slovanštině v době, kdy slovanština odstraňuje zavřené slabiky, odpadlo, a sice asi teprve potom, když již dlouhé difthongy koncové zkráceny, když tedy z býv. *-ōr* vzniklo již *-o*. Po odpadnutí koncového *r* krátké nepřízvučné *o* podle theorie Hirtovy (viz § 12) přešlo v *-ъ*. Theorie o bezpřízvučném koncovém *-o* se nepotvrdila, jak ukázáno výše: již tím pozbývá celý tento výklad oprávněnosti, tím spíše, že i jinak pohybuje se na pudě docela neznámé: nic nevíme o osudech koncového *r* (odpadlo v slovanštině či nikoliv?), nevíme, kdy odpadlo, a je konečně pravdě nepodobné, že by se zachoval právě u tohoto substantiva nominativ s koncovým *r*, když jinak u všech substantiv tohoto druhu v slovanštině zpovšechněl tvar bez koncového *-r*. V žádném jazyce nenalézáme vedle sebe nominativy na **-tḗr* a na **-tḗ*.[2]) Srv. Brugmann Grundr. I[2]. 451. Brugmann vyložil již v Curt. Stud. 9. 405 znění *bratъ* dissimilací z *bratrъ*; s ním souhlasí i Kretschmer KZ. 31. 368 pozn. 1., Vondrák Aksl. Gram. 108, Pedersen KZ. 38. (1905) 322, srv. i Brugmann Grundr. I[2]. 451, II[2]. 2. 127. Příklady, jež se k dissimilaci takové u Brugmanna a Kretschmera uvádějí, sice dissimilace takové nemají,[3]) ale přes to je to výklad nejjednodušší.

[1]) Již Mahlow 88 a 115 ztožňoval slov. *bratъ* přímo s řec. φράτωρ, ale nevyložil ho hláskoslovně (Osthoff MU. 4. 63 pozn. 1). Osthoff sám vykládá znění *bratъ* z vok. sg. Puvodní vok. **bhrater* (stind. *bhrấtar*, srv. řec. πάτερ) zněl v slovanštině *brate*, což pojato jako vok. *rabe* a podle toho pak vzniká nom. *bratъ* a deklinace *o*-kmenová. Srv. i Meillet Recherches 38.

[2]) Solmsen KZ. 34. 550 pozn. 2 vyslovuje domněnku, není-li v Hesychiově glosse ἀδῆ· (= ἀϊδήρ)· οὐρανὸς Μακεδόνες zachován takový nominativ na *-ē̃*. Věc je ovšem zcela nejistá; a je-li tu vskutku nominativ *r*-kmene, zakončený na *-ē̃*, jde tu o makedonštinu a nelze beze všeho říci, že tu máme pro řečtinu dosvědčeno nominativní zakončení obojí (*-ē̃* a *-ḗr*) vedle sebe.

[3]) Kretschmer uvádí na př. *prostъ* vedle *prostrъ* (srv. i Brugmann Grundr. I[2]. 450 a 501). Ale *prostъ* je pravděpodobně kompositum, v jehož druhé části je kořen *stā* (Grammont Dissimilation 32; srv. i Vondrák Vgl. Gram. 1. 170, Aksl. Gram. 108), tedy tvoření podobné jako v adj. *probus*, *superbus*, kde je koř. **bhū̆-*. Jediným obdobným dokladem by mohlo býti pol. *grab*, mor. dial. *hrabí* (= čes. *habří*), *hrab* asi z býv. *grabro-*; srv. mou rozpravu Dissimilace souhlásek v češtině (Prog. akad. gymn. v Praze 1905), str. 17. Berneker Etym. Wb. 343. Jinak vykládá ještě znění *bratъ* Streitberg IF. 1. 296 (z **bhrātō̃*) a Rozwadowski Rozprawy Akad. Umiej. 25. 426 (obměnou puv. **bhrāte*, *bhratō*, jež bylo příliš ojedinělé; s ním souhlasí Berneker Etym. Wb. 82).

Jde tedy jen o výklad nom. *bratrъ*. Hirt předpokládaje, že *bratъ* se vyvinulo z **bhrātōr*,[1]) soudil, že *bratrъ* vzniklo z *bratъ* tím, že kmen *bratr-*, od něhož se tvořily pády ostatní (gen. **bhrātres* atd.), pronikl i do nominativu. Meillet MSL. 8. 236 vykládal *bratrъ* z pův. **bhrātrm*, t. j. za akk. sg. konsonantického kmene *bhrātr-* a v Recherches 46 uznávaje, že jindy vždy je v akk. sg. za koncové *-m* koncovka *-ъ*, dodává, že býv. **brātrъ* (= stind. *bhrātaram*) se změnilo v *bratrъ* spojeným vlivem ostatních pádu, v nichž byl kmen *bratr-*, a akk. sg. kmenu na *-o* (*vetъchъ*: *veterem*). Ale tím pád ten vysvětlen není, proto výklad ten zamítnut Berneker KZ. 37. 381. Není pochyby, že slov. *bratrъ* vzniklo tím, že kmen *bratr-* převeden do deklinace *-o*. Z toho plyne, že v indoevrop. substantivu **bhrātr-* ve slovanštině zpovšechněl oslabený stupeň kmene, podobně jako v subst. *jętry*, kdežto u subst. *mati*, **dъkti*, *děverъ* atd. deklinací proveden kmen plný *-ter-*. Co vedlo v případu jednom ke zpovšechnění kmene slabého, v případě druhém k zpovšechnění kmene silného, těžko říci. Přechod z deklinace konsonantické v deklinaci *-o* lze asi vysvětliti pravdě nejpodobněji vlivem substantiva *sestra*, s nímž sdruženo subst. *bratrъ* významově a vlivem toho i formálně: k subst. *sestra*, jež se v slovanštině stalo *ā*-kmenem, zcela přirozeně přitvořeno příslušné maskulinum v *o*-kmen.

55. Substantivum, znamenající „*sestra*“, lišilo se svou deklinací pův. od ostatních názvů, značících vztahy příbuzenské. Jasně je to viděti v latině: vedle *pater — patris*, *patri*, *māter — mātris*, *matri* atd. je *soror*, *sorōris*, *sorōri*; podobně v jaz. stindickém *svásā*: *svásāram* vedle *pitā*: *pitáram*; aspoň v nom. je rozdíl ten patrný i v litevštině (*sesů* vedle *motė*, *duktė*) i stirštině (*siur* z býv. **suesōr* proti *mathir* ‚matka‘, *athir* ‚otec‘). Substantivum **suesōr* skloňovalo se pův. ne jako ostatní jména příbuzenská, nýbrž jako nomina agentis. Rozdíly ve sklonění se časem vyrovnávají: i substantivum značící „sestra“ se přizpůsobuje ostatním názvům příbuzenským. Tak v staré irštině přijímá toto substantivum v ostatních pádech mimo nom. sg. netoliko sklonění, ale i kmen ode jmen na *-tēr*: jako je vedle nom. *athir*, *máthir* (= lat. *pater*, *māter*) gen. *athar*, *máthar*, dat. a akk. *athir*, *máthir*, tak i k nom. *siur* zní ostatní pády *sethar*, *sethir*. Také lit. *sesů* se v ostatních pádech shoduje s deklinací subst. *motė*, *duktė*: gen. *sesers*, akk. *sēserį*, nom. pl. *sēsers* atd. jako *motės*, *mótерį*, *móters*. V slovanštině zpovšechněl patrně kmen oslabený **suesr-* podobně, jako jsme konstatovali při kmeni **bhrāter-* v slovanštině km. **bhrātr-*. Neboť jen tak vyložíme historické tvary *ā*-deklinace, jejímž základem je právě oslabený stupeň *sucstr-* (*sestr-a*). Nominativ tohoto substantiva měl koncovku *-ōr* (srv. lat. *soror*, nor. rún. *swestar*, got. *swistar*) a *-ō* (stind. *svásā*, lit. *sesů*). Vidíme-li, že v slovanštině *r*-kmeny mají nominativ bez koncového *r*, shodujíce se tak s litevštinou, můžeme se značnou pravděpodobností předpokládati, že i nom. substantiva „sestra“ se pův. shodoval

[1]) Souhlasí s ním Grammont Dissimilation 32.

s tvarem litevským, t. j. i v slovanštině můžeme vycházeti od pův. znění **sụesō̃*. Že koncové tažené *-ō̃* se jeví v slovanštině jakožto *-a*, ukázáno při nom. *n*-kmenů (srv. § 36): dostáváme tedy pro slovanštinu nom. **sesa*, k němuž pády ostatní tvořeny od kmene *sesr-*, *sestr-*. Původní tato deklinace porušena tím, že kmen, jevící se ve všech pádech, pronikl i do nominativu — odtud *sesra*, *sestra*, a na druhé straně, vlivem nominativu proniká *ā*-deklinace i do pádů ostatních. To se stalo tím spíše, že se tak získala deklinace femininum charakterisující,[1]) kdežto původní deklinace konsonontická grammatického rodu nevyznačovala. Stalo se tu v dobách předhistorických totéž, co provedeno u substantiv **dъkti* a *mati* v dobách historických: proti csl. *dъšti*, stč. *dci* má čeština nová jen *dcera*, *dcery* atd. (se zbytkem konsonantické deklinace v dat. sg. *dceři*); podobně polština má nyní jen *cora*, — tedy táž přeměna *r-* deklinace v deklinaci na *-ā*, s tím rozdílem, že základem novotvarů je kmen silný — *dcer-* (**dъkter-*) —, což je ovšem docela přirozeno. A podobně u slova *mati* v stčeštině zní plurál pravidlem *matery*, *matcrách* atd. — tedy tvar týž jako *dcery*, *dcerách* atd.; tak i v jiných jazycích, srv. Vondrák Vgl. Gram. 2. 58 n. Přechod v deklinaci na *-ā* byl usnadněn tím, že gen. pl. původní konsonantické deklinace končil se právě tak na *-ъ* jako gen. pl. *ā*-deklinace. U substantiva *sestra* stala se tedy v dobách pradávných změna táž, která později po různu s větší nebo menší důsledností se provedla i u druhých dvou ženských *r*-kmenů. Že u subst. *sestra* změna tato provedena již v praslovanštině, příčinu toho je viděti třeba asi v té okolnosti, že nom. sg. se koncovkou úplně shodoval s nom. *ā*-kmenů.

56. Nepohodlná deklinace substantiva *mati*, **dъkti* odstraňována i jinak: nom. tvary v některých jazycích slovanských přecházejí k deklinaci *ja*-km. (čes. *mátě*, *dcě*, Gebauer Hist. Ml. 3. 1. 429), vedle toho ve všech jazycích jsou tvary ukazující na koncové *-tь* (rus. *matь*, č. *mát*, pol. *mać*, hluž. *mać*, dluž. *maš*, čak. *màt*); tvary ty chtěl Lorentz Jag. Arch. 19. 345 vykládati z prasl. **matь*, které pokládal za vedlejší tvar nominativu *mati*, a třeba že ovšem nemůže toho nijak opříti, je nakloněn věřiti, že nom. **matь* je z býv. **mātĕr* a nom. *mati* z býv. **mātē̃*. Výklad ten je ovšem úplně pravdě nepodobný, protože naprosto nelze viděti, jak by z býv. *-ĕr* mohlo vzniknouti slov. *-ь*. Tvary uvedené nejsou patrně nic jiného než novotvary, které nejspíše asi vyvolalo blízké substantivum *chotь* „coniunx“. V češtině je vzájemný styk obou substantiv docela patrný: poněvadž *chot* je commune, sáhá se druhdy k rozlišení maskulina a feminina tím, že ve fem. vzniká tvar *choti* (srv. Gebauer Hist. Ml. 3. 1. 343 a 384; podobně i v subst. *host*). Vzorem pro tyto nominativy na *-i* ovšem mohla býti i substantiva jako *prorokyni* a pod. Ale nejblíže na snadě je domněnka, že na vznik nominativu *choti* působilo subst. *máti*, a naopak podle tvaru *chot* vzniká *mát* a u obou jsou vedle toho i novotvary *mátě*, *chotě*, vzniklé

[1]) Srv. i stprus. *swestro*.

patrně podle nom. *ja*-kmenů, v nichž dosti hojně jsou vedle sebe nominativy na *-ě* a nominativy bez koncového *-ě* (*-e*) (*díže* — *díž* atd.). V jazycích jiných, v nichž nom. bez koncového *-i* je znám, není snad nominativů takových jako *choti*, ale vliv subst. *chotь* na *mati* i tu je docela pravděpodobný.[1])

Jinak nahrazen nom. *mati* další odvozeninou č. a pol. *matka*, jejímž základem je právě vyložené substantivum *mát* nebo *mátě*. Je patrno, že je to odvození původu pozdního, staré by musilo býti tvořeno od kmene na *-r* (srv. *dcerka*).

57. Stopy druhé třídy kmenů na *-r*, do níž náležela nomina agentis, hledávají se někdy v slov. substantivech na *-tajь* (csl. *ratajь*, č. *rataj*, pol. *rataj*, srb. *ràtaj*, rus. *rátaj*; srv. i csl. *vozatajь*, *chodatajь* **πρόξενος**, **πρέσβυς**, **μεσίτης** atd. (srv. Miklosich Vgl. Gram. 2. 171, Leskien Bildung der Nomina im Litauischen 329 n.), a sice tak, že se v nich vidí nom. sg. na *-tō*, jenž rozšířen dále o příponu *-jo-*. Srv. J. Schmidt KZ. 25. 27, Vondrák Jag. Arch. 20. 341, Vgl. Gram. 1. 443, Brugmann Curt. Stud. 9. 401 (srovnával suff. *-tōjo-* s lat. *-tōrio-*, ř. *-τηριο-*), Jagić Archiv 13. 628 (*ratajь*: lat. *arātor*). Samo o sobě bylo by to docela dobře možno: nomina agentis *r*-kmene měla v nom. koncovku *-tōr* (lat. *victor*, ř. **δότωρ**), vedle níž byla doubletta bez koncového *-r* s intonací taženou *-tō̃* (stind. *dātā́*). Mohl by tedy v slovanštině zníti nomin. sg. na *-a* (**rata*). A také další rozšíření příponou *-jo-*, připiatou přímo na hotový tvar nominativní, není nemožné: již Brugmann ukázal na obdobné lat. *-tōrium*, odvozené od nom. na *-tōr*, a řec. *-τήριον* od nom. na *-τηρ*. Ale se slov. *ratajь* docela se kryje lit. *artójis* ‚oráč' (stprus. *artoys*). Také toto *artójis* vzniklo rozšířením staršího **arto* o další příponu *-jo*. Ale toto **arto* nelze ztotožnovati s pův. nominativem na *-tō̃*, poněvadž by musil v litevštině zníti *-tū̃* (srv. *akmů̃*, *sesů̃*); lit. *-o* vede k býv. *-ā*, a tak dospíváme k suffixu *-tā-*, který je dosvědčen u maskulin v řečtině (**ἀρότης**, **προδότης**, **κριτής**, **ποιητής**, **μαθητής**). Také slov. *-ta-* lze odvoditi z býv. suff. *-tā-*. Tento kmen na *-tā-* pak v slovanštině a litevštině rozšířen další příponou *-jo-*, odtud *rata-jь* = řec. **ἀρότης**. Srv. Meillet Études 295, 312, 391, Brugmann Grundr. 2^2. 1. 196. Prajazykového data ovšem tato maskulina na *-tā-* nejsou: prajazyk měl maskulina kmene *-ā-* jen v kompositech (tedy řec. **προδότης**, **ὑψιπέτης** představují útvar starobylý); naše maskulina na *-tā-* se vyvinula z původních abstrakt (podobně jako *junota*, *sirota*, *starosta*, ř. **αἰχμητής** atd.), srv. Ul'janov **Χαριστήρια** (Сборникъ въ честь Ѳ. Е. Корша. Москва 1896),

[1]) Tyto trojí tvary na *-i*, *-ě* a bez koncovky jsou v staročeštině také u jmen na *-yni* (*bezdětkyni*, *hospodyni* — *bezdětkyně*, *hospodyně* — *bezdětkyň*, *hospodyň*, srv. Gebauer Hist. Ml. 3. 1. 204 n.). Tu je asi především záměna *-i* s koncovkou *-ě* podle *ja*-kmenů, s nimiž se v ostatních pádech tyto nominativy na *-i* shodují; potom odsutí *-ě* jako u četných jiných substantiv vzoru *duše*. Tvary na *-i* v stč. doloženy jen u jmen osob, appellativa jiná mají jen koncovku *-ě* (*kuchyně*, *svatyně* atd.) — patrno, že se v stč. přechylující význam koncovky *-yňi*, *-ni* ještě cítil.

str. 123 nn. V řečtině je nepůvodnost jejich ještě docela patrna: feminina k těmto maskulinům na *-τηϛ* jsou tvořena od kmene *-ter-*: *ψάλτηϛ*: *ψάλτρια*; srv. i vedle mask. *ἀρότηϛ* neutrum *ἄροτρον*: tedy tato nově vzniklá maskulina na *-τηϛ* zatlačila v těchto případech kmeny na *-ter* (*-tor*). Není nemožno si mysliti, že něco podobného stalo se i ve slovanštině a baltštině, že tu splynuly býv. nominativy na *-tō̃* (kmene *-ter/tor*) se jmény na *-tā*, s nimiž se v slovanštině shodovaly, pokud se nominativu týče, úplně. Ostatně zdá se, že východištěm všech těchto (nečetných) substantiv na *-tajь* je jediné slovo *ratajь* (srv. Leskien Gram. 72).

O subst. *voda*, v němž se také někdy vidí nom. *r*-kmene, promluveno v § 39.

58. Shrneme-li, co zde vyloženo o slovanském nom. sg., vidíme: vzhledem k ostatním jazykům příbuzným slovanština ve všech deklinacích zachovala tvary, které i jinak jsou dosvědčeny. Jen v nom. *o*-kmenů mužských a středních tvary ty zaměněny na půdě slovanské novotvary ze slovanštiny samé lehko pochopitelnými. V případech, v nichž v prajazyku byl výběr mezi tvary dvěma, shledáváme, že se slovanština shoduje s jazyky baltskými a árskými, majíc nom. *r*-kmenů bez koncového *-r*, liší se od nich a shoduje se s latinou a řečtinou ve tvaru nom. sg. *n*-kmenů, kde má tvary s koncovým *-n*. V tvoření nom. sg. participiálních *nt*-kmenů, se shoduje pouze s řečtinou, zachovavši — pravděpodobně — starý nomin. na *-ōn*, kdežto jazyky ostatní (i litevština) převedly i do nominativů kmen *-nt*, jednak vlivem pádů ostatních, jednak vlivem těch participiálních nominativů, jež od dob nejstarších měly nominativ na *-nts* (u sloves athematických). Zvláštních společných rysů, jež by charakterisovaly v tvoření nom. sg. jazyky slovanské a baltské proti jazykům ostatním, není.

O koncovkových slabikách slovanských shledali jsme pak — pokud jsou sporny — toto: pův. *-os* = sl. *-o*; pův. *-om* (*-on*) = sl. *-ъ*; pův. *-ō̃* = sl. *-a*; pův. *-ē̃* = sl. *-i*; pův. *-ṓn* = sl. *-y*; pův. *-ḗn* = sl. *-ę*; pův. *-jṓn* = sl. *-jǫ*; pův. *-ont* = sl. *-ǫ*.

Nominativ plur.

59. V celé řadě tvarů nom. pl. nalézáme koncovku *-e*: tak v csl. *pǫtьje*, *synove*, *svekrъve*, *dьne*, *graždane*, *vedǫšte*, *nesъše*, *mytare*, *sъkazatele* atd. A na koncovku takovou ukazují i jiné jazyky slovanské. Koncovka tato odpovídá indoevrop. koncovce *-es*; tvoření slovanské ničím se neliší od tvoření ostatních jazyků: *pǫtьje*, *trъje* z býv. *-ies* u *i*-kmenů jako stind. *mátajaḥ*, *trájaḥ*, řec. *πόλεις*, kret. *τρέες*, lat. *hostēs*. Jen v tom se liší slovanština od jazyků ostatních, že u feminin této třídy má nom. plur. koncovku *-i*: *kosti*. Obyčejně se to pokládá za tvar akkusativní, který převzat do nominativu[1]) podle *-ā* a *jā*-deklinace, v nichž rovněž

[1]) Srv. Brugmann KVG. 391, Grundr. 2². 2. 217, Vondrák Vgl. Gram. 2. 8. Leskien Gram. 111.

tvar akk. pl. = nom. pl. (a gen. sg.). Ale je možno, že nominativ na *-i* není přímo tvar akkusativní, nýbrž novotvar vzniklý podle *ā*-deklinace: v deklinaci té puv. byl nom. plur. *-ās*, akk. *-ans* (v. § 93 nn.); je možno, že podle toho k starému akk. na *-ins* přidělen nom. *-īs*.[1]) Později ovšem vývojem dalším *-īs* a *-ins* splynulo v *-īs*; podobně třeba vyložiti i litevský nom. *i*-kmenů na *-ys* (*avỹs* „ovce" atd.), který sice Wiedemann Handbuch 31 vykládá z býv. *-eies*, ale poněvadž přechod puv. *-eies* v *-īs* (= lit. *-ys*) se nedá dokázati, je pravdě podobnější výklad uvedený. Srv. i Leskien Decl. 80, Brugmann Grundr. 2^1. 665, 2^2. 2. 216. Leskien Bildung 243 má *-ys* za koncovku příslušející pův. kmenům na *-ī-* (*-iį-*). Výklad uvedený pro slovanský nom. na *-i* doporučí se i proto, že nabýváme tak východiště, z kterého možno vyložiti nom. pl. *ā*-kmenů (*ryby*). Srv. § 68.

Sl. *synove* (*u*-kmen) odpovídá docela stind. *sūnávaḥ*, ř. *πῆχεες* (z *πηχεϝες*), got. *sunjus*; lit. *sūnūs* asi podle vyloženého právě nominativu *i*-deklinace na *-ys*. Obě deklinace jsou v litevštině docela parallelní, nečiní tedy výklad ten obtíží.

U konsonantických kmenů je koncovka *-es* rovněž docela patrná. Palatalisovaný konsonant před koncovým *e* ve tvarech participialních (csl. *vedošte*, čes. *vedúce* atd.), v subst. *sъkazatelje* atd., ukazující na koncovku *-jes*, se vysvětluje vlivem ostatních pádů, v nichž ve všech těchto případech byl kmen *-jo-*.

60. Obtíže působí výklad nominativu plur. mužských *o*-kmenů a nom.-plur. *ā*-kmenů.

V slovanštině končí se nom. pl. mužských *o*-kmenů vesměs na *-i*: *rabi*, **vьlci*, *kraji* atd. V jazycích ostatních lze s tím srovnati koncovku *-oi*, která se vyskytá v litevštině (*vilkaĩ*, *takaĩ*, *darbaĩ* vedle adjekt. *gerì-jì*, *gerì* „dobří"), v germánštině (jen u adjektiv: got. *blindai*, sthněm. *blinte*), v keltštině (gall. *Tanotaliknoi*, stir. *cèli* atd.), v latině (*lupi*, *boni*, starší *-oe*: *poploe*), a v řečtině (*θεοί*, *ἀγαθοί*). To to *-oi* není koncovka původní: již stind. má koncovku *-āsas* (*brāhmaṇās*), s čímž se shoduje got. *wulfōs* a oské *Núvlanús* (= *Nolani*) atd.: jazyky ty ukazují na koncovku *-ōs*, a sice intonace tažné, jak svědčí gotština. Že *-ōs* je původnější, je patrno: shoduje se s tvořením nominativu plur. u ostatních kmenů, obsahujíc koncovku *-es* (*-ōs* z býv. *-o-es*), a koncovka druhá (*-oi*) se snadno dá vyložiti jakožto novotvar podle deklinace zájmenné, která vesměs má v nom. pl. mask. koncovku *-oi* (stind. *tē*, av. *tē*, ř. *τοί*, lat. *isti*, got. *þai*, stprus. *stai* atd.). Je tedy stav původní ten, že v deklinaci jmenné byla koncovka *-ōs*, v zájmenné *-oi*. Působením vzájemným obou deklinac se stalo, že *-oi* přeneseno i do deklinace jmenné; opačným směrem brало se toto vzájemné působení v jazyce oském, kde *-ōs* z deklinace jmenné přeneseno do deklinace zájmenné: tam zní nom. pl. nejen *Núvlanús*, ale i *pús* (= lat. qui).

---

[1]) Srv. oský nom. plur. a i d i l i s (*-is* = pův. *-īs*), kde koncovka *-is* vznikla podle koncovky *-ōs*, *-ās* u kmenů na *-o*, *-ā*.

Tyto tvary oské svědčí zároveň, že novotvary na *-oi* nejsou prajazykové, třeba že jsou dosvědčeny v několika jazycích: větev italská ještě měla nom. na *-ōs* a teprve v době samostatného vývoje této větve přešla koncovka *-oi* od zájmen ke jmenům v části jedné a naopak *-ōs* od deklinace jmenné k zájmenům v části druhé.

Novotvar takový nastal patrně i ve slovanštině; tu koncovka *-i*, společná deklinaci jmenné i zájmenné (*ti*, *oni*, *ji*), se nedá vyložiti jinak než z býv. *-oi* a tak vždy vykládáno; srv. Leskien Decl. 82, Brugmann Grundr. 2^2. 2. 213 atd. Obtíž je tu pouze ta, že za původ. (a řec.) koncové *-oi* nalézáme jindy *-ě*, srv. lok. sg. *rabě* vedle ř. *Ἰσθμοῖ*, *οἴκοι*; to jsou vlastně také jediné příklady koncového pův. *-oi* ve slovanštině. Poněvadž pak řec. *θεοί*, *ἀγαθοί*, *τοί* se od lok. sg. *οἴκοι* *Ἰσθμοῖ* liší intonací koncovky (v nom. pl. je ražená, v lok. sg. tažená), je na snadě domněnka, že také rozdíl, který jsme konstatovali v slovanštině mezi koncovkou lok. sg. a nom. pl., se zakládá na rozdílné intonaci, že tedy koncovka *-oi* (intonace ražené) = sl. *-i*, *-oĭ* (int. tažené) = slov. *-ě*. Srv. Mahlow 103 n., Hirt IF. 1. 40, Streitberg IF. 1. 282 (a nejnověji Jagić Archiv 28. 120).

Ale věc ta není tak jednoduchá, jak se na první pohled zdá. Je tu obtíž dvojí: předně rozdělení slov. *-i* a *-ě*, které jsme nahoře na základě nom. pl. a lok. sg. *o*-kmenů konstatovali za býv. *-oi* v slabikách koncových, nesouhlasí vždy s rozdílem intonací, jak se jeví v ostatních jazycích: t. j. nalézáme v slovanštině *-i*, kde se podle svědectví litevštiny nebo řečtiny v koncovce jeví intonace tažená a naopak (srv. na př. imper. *beri*: lit. *te sukĕ*, ř. *φέροι*), a za druhé i v nom. pl., který nám byl východištěm, nalézáme v litevštině u adjektiv sice intonaci raženou (*gerì*, *gerẽji* ‚dobří'), ale v deklinaci jmenné (a zájmenné) intonaci taženou (*dẽvaĩ*, *tẽ*). Vzniká tu pak otázka, co je původnější, intonace ražená nebo tažená, a jakou intonaci máme předpokládati pro slovanštinu? Podle toho, jak zodpovědĕny tyto otázky, utváří se také pravidlo pro střídnice za koncové *-oi* ve slovanštině. A skutečně také dospěli někteří k výsledku právě opačnému než je ten, který jsme nahoře vyvodili ze srovnání tvarů slovanských a řeckých: Mikkola BB. 22. 249 pozn. 1, Meillet MSL. 8. 239 n., Pedersen KZ. 38. (1905) 327 n., Ljapunov 18 a 54, Vondrák Vgl. Gram. 1. 59 n. učí, že pův. *-oĭ* = sl. *-i*, pův. *-oi* = sl. *-ě*. Jak tato dvě mínění docela opáčná ukazují, je otázka o osudech koncového *-oi* v slovanštině, která byla problemem Saussureovi Mémoire 69 (srv. i 93 pozn. 1), nerozluštěným problemem dosud: Brugmann IF. 22. (1907/8) 337 pozn. 2 poznamenává, že poměr mezi *-i* a *-ě* v těchto případech je dosti nejasný (v Grundr. 2^2. 2. 213 se připojil k výkladu Jagićovu Arch. 28. 102 n., srv. níže) a Leskien Gram. 12 konstatuje, že příčina, proč za býv. *-oi* je někdy *-i*, někdy *-ě*, není bezpečně známá; patrně vlivu různé intonace na různé zastoupení pův. *-oi* ve slovanštině neuznává.

Chceme-li otázku tuto přehlédnouti a o pravděpodobné zodpovědění její se pokusiti, musíme nejprvé zjistiti, jak se má věc s intonací v nomi-

nativě litevském; neboť je-li možnost, že *-oi* v nom. pl. *o*-kmenů bylo tažené, pak je theorie, že pův. *-oí* = slov. *-i* značně ohrožena. Dále třeba uvážiti všechny případy koncového *oi* ve slovanštině a případné výjimky od pozorovaného pravidla vysvětliti.

61. V litevštině, jak již pověděno, zní nom. pl. u substantiv *dẽvaĩ*, *takaĩ* atd., u zájmen *tẽ* a adjektiv *gerì* (ze staršího **gerẽ*, dochovaného ve tvaru složeném *gerẽji*), tedy proti jednotnému řeckému *-οι*, latinskému *-ī* koncovka vlastně trojí: *-ẽ*, *-ẽ* (*-ì*), *-aĩ*. Shoda řec. *ἀγαθοί* s lit. *gerẽ-ji*, *gerì* je úplná (poznal již HANSEN KZ. 27. 615): koncové *-oi* přechází v litevštině v *-ẽ*, které se krátí v *-ì*, má-li intonaci raženou, jak poznal již LESKIEN Jag. Arch. 5. 188 n. O shodě této sotva lze pochybovati, a tak ražené *-oi* je pro adjektivní nom. pl. docela bezpečně zaručeno; ale adjektivní koncovka není jiná než koncovka jmenná a ta zase přejata od zájmen[1]): již z toho patrno, že ražená intonace v koncovce nom. pl. *o*-kmenů je nepochybná a že pro slovanštinu můžeme vycházeti od pův. *-oí*. Tažená intonace litevských tvarů na *-ai* je patrná odchylka pouze litevská; koncovka ta činí totiž obtíže i po stránce hláskoslovné: za ražené *-oi* čekáme v litevštině *-ì*, za tažené *-ẽ* (srv. *tẽ sukẽ*: ř. *παιδεύοι*, *namẽ*: ř. *Ἰσθμοῖ*). Tak se také obyčejně vykládá: srv. Hirt IF. 1. 7, 33, 219, Akzent 37, 114, VAN HELTEN IF. 14. 81, STREITBERG UG. 185, BRUGMANN KVG. 390, Grundr. 2^2. 2. 212 n., JANKO Soustava 237 atd.

Litevská odchylka bývá pak různě vykládána. Odchylnou intonaci taženou vykládal HIRT IF. l. c. tím, že novotvar na *-oi* podržel intonaci bývalého tvaru na *-ōs*. STREITBERG UG. 185 připouští tento výklad, ale má za pravdě podobnější, že působil tu vliv slov jednoslabičných, kdežto MEILLET MSL. 8. 239 n. přenesení takové pokládá za nepřirozené a namítá,

---

[1]) Zájmenný tvar *tẽ* (= ř. *τοί*, sl. *ti*) atd. se odchyluje v intonaci jen zdánlivě od *gerì*, *gerẽji*. Difthong *-ẽ* (proti *-ì* v *gerì*) zachován vlivem tažené intonace a ta je sekundární, vzniklá teprve v litevštině. Obyčejně se vykládá, že slova jednoslabičná nekrátí koncové dlouhé slabiky, i když má intonaci raženou, nýbrž mění pravidelně intonaci raženou v taženou. Tak vykládal již HANSSEN KZ. 27. 613 a 616; srv. i BRÜCKNER Jag. Arch. 3. 265 pozn. 1, J. SCHMIDT KZ. 32. 400, WIEDEMANN Handbuch 43, JANKO Soustava 217. Tedy příčina odchylné intonace tažené viděna v jednoslabičnosti těchto slov. Správněji trvám udává důvod tohoto zjevu BEZZENBERGER BB. 10. 203 n., jenž uvádí řadu slov jednoslabičných, která přes to podržela intonaci raženou a zkrátila pův. dlouhý vokal: příčinou rozdílného přizvukování je různost přízvuku větného. V postavení proklitickém, kde slovo předcházející s následujícím tvoří celek, není koncová slabika slova proklitického vlastně slabikou koncovou, nýbrž středoslovnou, zůstává tedy dlouhou, a dostává-li pak sekundární přízvuk, je to přízvuk tažený, jako vůbec sekundární přízvuk litevský je tažený. Naopak slovo i jednoslabičné, zůstalo-li přízvučným, podléhá týmž změnám jako jiné slabiky koncové: mělo-li intonaci raženou, krátí se jeho vokál. Tím vznikly u slov, která mohou se vyskýtati v postavení obojím, dvojtvary; s tím asi souvisí takové dvojice jako akk. pl. *tùs* a *tũs* a pod. — Jinak vykládá intonaci lit. *tẽ* VAN HELTEN IF. 14. 81: prý je podle fem. *tõs*, s nímž se maskulinum v pádech ostatních shodovalo.

že není ostatně jisto, měla-li všechna nářečí indoevropská a také litevsko-slovanská nominativ na *-ōs*. Ani výklad Hirtův ani Streitbergův nevyhovuje, zejména také ne proto, že nevykládá hláskoslovné stránky koncovky *-ai*, za niž očekáváme *-ē*. Toto *-aĩ*, jež je jediným dokladem difthongu *ai* za pův. *oi* v koncovce, vykládá Brugmann Grundr. 1². 191, hypothesu Wiedemannovu (Das lit. Präteritum 16 n. a 31, Handbuch 13 a 16) a Hirtovu (IF. 1. 36 nn.) o střídání *ē* a *ai* zamítnuv, tak, jako vykládá střídání *ē* a *ai* uvnitř slova: podle výkladu toho působila tu kvalita následujícího vokálu; totéž platí o koncových slabikách uprostřed věty, v pause prý bylo hláskoslovné *-ē*. Stav ten porušen tím, že znění jedno nebo druhé zpovšechnělo a sice u substantiv *-ai*, u adjektiv a zájmen *-ē*. Ale ani tento výklad neuspokojuje: proč zpovšechnělo znění jiné u substantiv a jiné u adjektiv, nehledíme-li ani k tomu, že učení, jakoby se *ē* a *ai* střídaly v koncovkách tak jako ve středosloví, je úplně nejisté (srv. Gauthiot IF. 26. 355 n.)? Tažené intonace výklad tento také nevysvětluje.

Obojí, i stránka hláskoslovná i přízvuk, je jasno při výkladě, který vidí ve tvarech těchto vlastně nom. plur. rodu středního na *-āi*, přenesený sem od zájmen. Mahlow 81, J. Schmidt KZ. 26. 363 n., 27. 381 pozn., Neutra 231, Wiedemann Das lit. Präteritum 16 a 200 nn., Handbuch 64, Hirt IF. 10. 49 nn., Meillet De quelques innovations 15 n. srovnávají tyto nominativy na *-aĩ* s *taĩ*, *kaĩ* atd., v nichž shledávají střední nom. plur. zájmen *to-*, *q"o-*, tvar týž, který je v lat. nom. pl. neut. *quae*. Toto *-ai*, náležející původně jen zájmenům, přeneseno také k adjektivům a substantivům. U zájmen jsou oba tvary, nom. mask. (**toí*) a neutra (**tāi*), dochovány (*tẽ*: *taĩ*), podobně u adjektiv (*gerì* ‚dobří': *geraĩ* ‚dobře'). U substantiv koncovka *-ai* nastoupila místo staré koncovky nom. plur. středních *o*-kmenů (*-ă*) a když splynulo neutrum s maskulinem, zaniklo v singuláru neutrum v maskulinu, v plurálu naopak maskulinum přijalo koncovku neutra. Tím také se vysvětluje známý rys jazyků baltských, že ve slovese nečiní rozdílu mezi 3. osobou sg. a pl., což je docela pochopitelno, vzpomeneme-li, že sloveso bývalo v indoevrop. jazycích v čísle jednotném, byl-li podmětem plurál neutra: v litevštině neutrum v plurále ovládlo, ovládl tedy i tvar slovesný, který k němu ve větě náležel (srv. Meillet l. c. 16, Trautmann 219).

Při výkladě tom je jasný i difthong *-ai* i tažená intonace, je-li ovšem správné, že původní koncovka těchto tvarů zněla *-āi* a vznikla z neuter na *-ā* + *i* (Schmidt Neutra 227 nn.).[1]) Neboť pův. *-ãi* = lit. *-aĩ* (srv. dat.

[1]) S těmito nom. pl. neut. *taĩ*, *kaĩ* atd. se spojuje také řec. *καί* a v jeho přízvuku se vidí svědectví, že *-ai* v těchto tvarech mělo intonaci raženou; litevská intonace tažená se vykládá jednoslabičností. Srv. Jaňko Soustava 217. Závěr ten nutný není, řec. *καί*, náleží-li sem, není bezpečným svědectvím pro raženou intonaci, poněvadž jeho akut může býti za býv. circumflex vlivem proklise (jako *ἐμοί*, *σοί* vedle *οἱ* atd.). Původní taženou intonaci potvrzuje i stprus. *kāi*, odpovídající lit. *kaĩ(p)* a slov. *cě* (Solmsen KZ. 33. 300, Trautmann 350); slov. *cě* také podle toho, co níže vyloženo, svědčí pro intonaci taženou.

sg. *ā*-km. *raňkai*). Ale jiní v těchto zájmenných neutrech vidí koncovku *-āi* (Brugmann Grundr. 2^1. 791, Pedersen KZ. 38. 328, Bartholomae IF. 23. 48; Brugmann Grundr. 2^2. 2. 368 stanoví koncovku *-ai* nebo *-ǝi*).[1] Pak ovšem není vyloženo lit. *-ai*, ať již byla pův. koncovka ražená nebo tažená; že by se snad *-ai* jevilo v litevštině jinak než *-oi*, není pravděpodobno. Námitek podobných prost je nejnovější výklad těchto tvarů se týkající, který podal Gauthiot IF. 26. 353 n.: podle něho vznikla litevská neutra na *-ai* teprve v litevštině tím, že ke starým tvarům na *-ā́* připojena partikule *-i*: tím by bylo lze vysvětliti i zachování difthongu *-ai* i jeho intonaci. Který z obou výkladů je pravdě blíže, nechci rozhodovati; ale cesta, kterou se při výkladu nomin. plur. na *-aĩ* berou, jistě je správná: ve tvarech těch jistě jsou bývalá neutra, splynutí 3. sg. a pl. ve slovese a pak i ta okolnost, že tyto nominativy na *-aĩ* pošinují přízvuk na koncovku právě tak jako nom. pl. neuter na *-ā* (Gauthiot IF. 26. 356), tomu docela patrně nasvědčuje.

62. Je patrno, že litevský nom. plur. na *-aĩ* nemůže býti svědectvím pro taženou intonaci nominativní koncovky *-oi*. Jestliže však přece se pro slovanštinu intonace taková předpokládá a nominativ litevský bývá uváděn za oporu toho mínění, děje se to vlastně jen proto, aby se odstranil doklad, který spolu s lok. sg. *o*-kmenů příčí se výkladu, že za pův. *-oi* je ve slovanštině *-ě*, za pův. *-oĩ* pak *-i*, jinými slovy: výkladu, že pravidlo, které stanovil Streitberg IF. 1. 295 pro koncové *-ē* (v. § 53), platí také o koncovém difthongu *-oi* (*-ai*),[2] jenž i jinak jeví tytéž střídnice jako pův. *ē*. Původcem výkladu toho je Meillet (MSL. 8. 239 nn.), jenž intonaci nom. pl. substantiva (*takaĩ*) a zájmene (*tẽ*) vykládal za původnější než intonaci adjektiva (*gerẽ-ji*); odchylné řecké *πιστοί* vykládal podle *πισταί* (= sl. *rǫcě*, lit. *gerì*), při čemž zase toto *πισταί*, pův. duál, nabylo podle *πιστοί* významu plurálu. Totéž se stalo v litevštině u adjektiva, nikoliv u substantiva a zájmene. Tedy pův. koncovka nom. pl. je *-oĩ*[3] a slovanské *-i* je střídnicí za tažené *-oi*.[4] Srv. i La Parole 1900. 193.[5] Lokal sg. *o*-kmenů,

[1] Přes tyto výklady vidí v těchto zájmenných nom. pl. neut. difthong dlouhý Stolz Lat. Gram.[4] 224 (*quae* z **quā-i*); také Trautmann 218 n. úplně souhlasí se Schmidtem a učí, že ve všech třech baltských jazycích pronikla v nom. pl. koncovka neutra *-āi*.

[2] Streitberg IF. 1. 282 popíral, že by různost střídnic za pův. *-oi* souvisela s růzností intonace.

[3] Stopy intonace tažené v nom. na *-oi* možno dle Meilleta viděti v dor. přizvukování *φιλοσόφοι*, *θορῆται*, jež dosvědčeno grammatiky; podob. *ἀγκύραι*, kamž intonace tažená přenesena od *o*-kmenů.

[4] Ale Meillet připouští i možnost, že *-oi* s intonací raženou je starší; pro slovanštinu vychází však i v případu tom od intonace tažené, která se pak musí vysvětliti tak jako intonace litevská.

[5] Zde zejména vykládá, že intonace ražená v *gerěji* vznikla tím, že ve slabice, o niž jde, zanikl jeden vrchol, t. j. pův. *-ai* přešlo v *-ǯei*, ve sklonění složeném vzniká koncovka *-ieĩ-jieĩ*, skupina *-jj-* tu vzniklá zjednodušena tím, že jedno *j* zaniklo, čímž ze slabiky *ǯei* zanikl jeden vrchol; odtud *-iéj-*, *-ěj-*.

který svědčí proti tomuto výkladu, poněvadž jeho koncovka *-ě* odpovídá řec. *-οῖ* (*Ἰσθμοῖ*, srv. i lit. *namẽ*), vyložil pak tím způsobem, že toto *-ě* buď je z býv. *-ē* tak jako v lit. *vilkè* (srv. § 135) anebo že koncovka lok. sg. *o*-kmenů přijata od lok. sg. *ā*-kmenů (**vьlcě* podle *rǫcě*).

Výkladu toho se přidržel Pedersen KZ. 38. (1905) 327 n., jenž i pro slovanštinu přijímá dvojí intonaci nominativní koncovky: sledy koncovky ražené (ř. *ἀγαθοί, τοί* atd.) vidí v rus. *tě, vsě*; koncovka tažená pak je podle něho nejen u substantiv jako v litevštině, nýbrž pronikla i k adjektivům (a zájmenům). Odkud je v baltštině a slovanštině tato tažená intonace, Pedersen vyložiti nedovede; theorie Hirtova (IF. 10. 49), že tu je přenesení koncovky neutrální, nezdá se mu dosti odůvodněnou. Podobně Vondrák Vgl. Gram. 1. 59 n.

K výkladům těmto vede právě okolnost, že v případech některých slovanské *-i* odpovídá tažené intonaci litevské nebo řecké. Pedersen KZ. 38. 328 uvádí vedle nom. *mati* a spojky *i*, kde *-i* = *-ẽ* (srv. § 53) tyto případy: sl. *rabi*: lit. *dẽvaĩ*, imperat. *nesi*: lit. *te-sukẽ*, ř. *παιδεύοις, παιδεύοι* (paroxyt. svědčí o intonaci tažené) a dat. *mi, ti, si*: ř. *οἱ, ἑοῖ*. Vondrák Vgl. Gram. 1. 60 uvádí ještě gen. sg. *i*-kmenů *gosti, kosti* z pův. *-oīs* (: lit. *naktẽs* = csl. *nošti*; got. *anstais*, stind. *matẽḥ*). Případy tyto svědčí tedy proti výkladu, jenž se podával pro různost slovanského *-i* a *-ě* za srovnání slovanského a řeckého nominativu pl. a lokálu sg. *o*-kmenů, jak jsme nahoře (§ 60) ukázali. Nutno tedy, máme-li se pro to či ono rozhodnouti, případy tyto analysovati; vedou-li nutně ke koncovce tažené, nezbývá, než řec. lok. s koncovkou taženou vykládati jinak.

63. V imperat. *nesi* z býv. **nekois*, **nekoit* nemůže být pochyby, že intonace koncovky byla tažená: svědčí o tom litevština i řečtina, i původ koncovky (*-o* + *ī-*) nasvědčuje intonaci tažené. Také v gen. sg. *i*-kmenu nemůže být o tažené intonaci pochyby: lit. *-ẽs* nepřipouští jiného výkladu a Streitbergův výklad, že dlouhá ražená slabika dostává intonaci taženou, zaniká-li slabika následující (tedy *-oīs* z býv. *-oiso*), vysvětluje pravděpodobně tuto intonaci. Ale pro zastoupení taženého koncového *oi* není tvar tento dokladem dosti bezpečným, neboť slov. *-i* může býti také z býv. *-eis*; proto snad Pedersen tvaru tohoto neuvádí. Ale vzhledem ke got. *anstais* a lit. *-ẽs*, jež ukazují na pův. *-ois*, je pravdě podobno, že také slov. *-i* je z býv. **-ois* a nikoliv z **-eis*.

Srovnáváme-li tyto tvary, v nichž *-i* jistě je za bývalý difthong tažený, s lok. sg. *o*-kmenů, pro nějž nám řečtina a částečně i litevština dosvědčuje intonaci taženou, v němž však slovanština má koncové *-ě*, vidíme, že v nich je *-oi* v slabice *zavřené* (v imperat. *-ois*, *-oit*, v gen. *i*-kmenů *-ois*), v lok. sg. pak že jde o slabiku *otevřenou*. A není snad nemožno v tomto rozdílu viděti příčinu různých střídnic slovanských: podle toho pův. *oī* *v koncové slabice zavřené se jeví v slovanštině jako -i, v slabice otevřené jakožto -ě.*

64. Tomu se zdají odporovati dat. sg. *mi*, *ti*, *si*; pro tyto tvary zaručuje intonaci taženou řec. *οἱ*, *ἑοῖ*; jinak obvyklé tvary *ἐμοί*, *μοὶ*, *σοί*, *οἱ* mají akut vzniklý v enklisi (Brugmann KVG. 453 pozn., Pedersen KZ. 38. 328). Taženou intonaci pravděpodobně ukazuje i původ těchto tvarů, vzniklých z kmenů *mo-*, *tuo-*, *suo-* a přípony *-i*. Srv. Brugmann KVG. 411 n., Grundr. 2². 2. 407. V slovanštině máme za toto **moi*, **t(u)oi*, **s(u)oi* tvary na *-i*: *mi*, *ti*, *si*, tedy proti *-oī* koncovku *-i* (srv. Vondrák Vgl. Gram. 1. 60) a sice v slabice otevřené, což by svědčilo proti tomu, co právě pověděno.

Ale tu třeba vzpomenouti litevských tvarů *mi*, *-m*, (*ti*), *si*, z nichž *mi* přistupuje jakožto objekt ke slovesům ve významu *dativu* nebo *akkusativu* a vyskytá se jen v řeči starší, nyní jen v kostelních písních (Kurschat Gram. § 1150), *-si* pak slouží k tvoření sloves reflexivných (Kurschat § 1140 nn.). Obojí jest enklitické, ve slovesech složených stávají tvary ty mezi praeverbiem a slovesem (*jìs už-mi-stój* ‚stojí při mně'. Srv. i stpruské *-si* v *grīki-si*, *dātun-si* (Berneker Preuss. Sprache 45, 7, Bezzenberger BB. 23. 340, Trautmann 271, 443).

Tvary tyto, mající význam jednak dativní jednak akkusativní, vykládají se pravidelně za totožné se slov. *mi*, *ti*, *si*, ř. *ἐ-μοί*, *σοί*, *οἱ*, stind. *mē*, *tē*, prakrt. *se*. Srv. Brückner Jag. Arch. 4. 7, Brugmann Grundr. 2¹. 820. Pro akkusativní jejich význam vyslovil Bezzenberger BB. 28. 304 pochybnost, máme-li v tvarech těchto skutečně tvary dativní; Meillet MSL. 12. 232 nn. pak vykládá je tak, že k pův. tvarům akkusativním **me*, **te*, **se* a dat. **moi*, **toi*, **soi* přistoupila partikule *-i* nebo *-in*, při čemž samohláska, resp. dvojhláska před touto partikulí odpadla, srovnávaje s tím řec. *τεῖν* z **τεϝ-ίν*, *εἶν* z býv. *ἐϝ-ίν*. Vedle významu, skoro napořád akkusativního, svědčí mu proti obyčejnému výkladu 1. že koncové *i* je skutečně krátké a ne jako *i* původu difthongického, 2. že tvar *mataũs(i)* podržel svůj tažený akcent, z čehož vidět, že koncovka není z býv. difthongu raženého, 3. stpruské *si*; v stpruštině není *-ë* za býv. *-ai*, nemůže tedy býti toto lit. *-i* z býv. *-ë*.

Odpadávání tohoto *-i* již v dobách nejstarších a přizvukování lit. *mataũs(i)* sotva lze uváděti proti výkladu z býv. difthongu *-oi*: ta okolnost, že jde tu o enklitiku již prajazykovou, asi vysvětlí dostatečně tyto odchylky. Stprus. *-si* ve tvarech jako *dātunsi*, *grīkisi* možno vykládati z býv. *-sei* (srv. Brugmann Grundr. 2². 2. 408 pozn.)[1]: vedle tvarů **moi* byly i tvary **mei* (srv. lat. *meus*, pravděpodobně z **meį-os*) a pro stpruštinu je koncovka *-ei* pravděpodobná i proto, že se objevuje také v dat. přízvučných zájmen osobních *mennei*, *tebbei*, *sebbei*, kam se asi dostala právě od nepřízvučných starých tvarů **mei*, **tei*, **sei*. Odchylný význam, který vidíme v tvarech těchto v litevštině, patrně se vyvinul tím, že enklitické **moi*, **toi*, **soi* zatlačilo enklitické tvary akk. sg. a převzalo i jejich funkci (srv. Brugmann Grundr. 2². 2. 408); snad spolupůsobil

[1]) Trautmann 271: „*-si* ist balt. *-sei* oder *-sai* = lit. *-si*".

při tom i plurál, kde staré **nōs*, **u̯ōs* (v lit. nahrazeno tvary *mùs*, *jùs*) mívalo význam dativní i akkusativní (srv. slov. *ny*). Srv. o tom Brückner Jag. Arch. 4. 19 n. Vzpomeneme-li pak, že tvar odpovídající předpokládanému **toi* máme pravděpodobně i přímo dosvědčen v stlit. *tẽg* (srv. Zubatý IF. 4. 472), uznáme pravdě podobnějším, že v lit. tvarech *-mi* (*-m*), *-ti* (*-t*), *-si* (*-s*) jsou dat. sg. identické se slov. *mi*, *ti*, *si* a řec. **μοι**, **τοι**, **οἱ**, t. j. z puv. **moi*, **t(u̯)oi*, **s(u̯)oi*. Ale lit. *-i* proti původnímu difthongu ukazuje na býv. difthong ražený, neboť difthong tažený nikdy se nekrátí. Brugmann l. c. a Grundr. 1^2. 938 také vykládá *mi*, *ti*, *si* z raženého *mẽ*, *tẽ*, *sẽ* a srovnává s řec. **ἐμοί**, **σοί**. Ale řecký akcent se vykládá, jak jsme nahoře konstatovali, za nepůvodní: vedle akutu v **σοί**, **ἐμοί** je circumflex v **οἷ**, **ἑοῖ**. Jak tedy vyložiti intonaci raženou v litevštině? Zdá se, že v případech těchto máme svědectví o změně intonace (kvality přízvuku), způsobené již v prajazyce enklisí: *intonace tažená v enklisi přešla v intonaci raženou*. Starobylý tvar **moi*, **t(u̯)oi*, **s(u̯)oi* puv. mohl býti přízvučný i enklitický: v případě prvém byl tažené intonace, v případě druhém ražené. Tam, kde se vedle něho vyvinul tvar ještě jiný, duraznější, stal se tvar tento pouze enklitickým a tudíž měl pouze intonaci raženou: tak v řečtině **ἐ-μοί**, **σοί**, v lit. *-mi*, *-ti*; **sμοι* podrželo význam obojí, proto se udržela v řečtině i jeho intonace tažená. O povaze intonace ražené a tažené jsou mínění různá a sotva lze ji přesně stanoviti. Obyčejně za hlavní znak intonace tažené se uvádí dvojvrcholovost; je-li to správné, je přechod intonace tažené v raženou při enklisi docela pochopitelný: v enklisi ztrácí se jeden vrchol intonace původně dvojvrcholové a vzniká tím intonace jednovrcholová, ražená.

Pro zákon tento těžko lze najíti parallel jiných, protože není mnoho slov s taženou intonací, o nichž bychom tak bezpečně mohli říci, že jsou to již prajazyková enklitika. Ale shoda řečtiny a litevštiny nás snad k této domněnce opravňuje, tím spíše, že v litevštině není viděti výkladu, který by litevskou intonaci raženou uspokojivě vyložil, a výklad takový, pokud vím, vůbec nepodán. A domněnka tato je trvám tím pravděpodobnější, že i v slovanštině velmi dobře vyjdeme s intonací raženou. Viděli jsme nahoře, že pro *mi* atd. se přijímá táž intonace jako v řec. **οἷ**, **ἑοῖ** a že řec. **ἐ-μοί**, **σοί** se pokládá za řec. novotvar. Ale ukázáno také, že koncové *-oi* se jeví jinak v případech nepochybných v slovanštině jakožto *-ě* i e n v slabikách zavřených. A vzpomeneme-li, že pro nominativní *-oi* máme předpokládati puv. intonaci raženou a že litevština ve tvarech **moi*, **toi*, **soi* rovněž ukazuje na intonaci raženou, nebudeme se trvám rozpakovati, i v slov. *mi*, *ti*, *si* viděti pokračování *tvarů s intonací raženou*. Tím nám jednak tvary slovanské rovněž svědčí pro domněnku nahoře vyslovenou, že v enklitikách intonace tažená přešla v raženou, jednak na straně druhé potvrzují domněnku o osudech koncového *-oi* ve slovanštině: ražené *-oi* přešlo v *-i*, tažené *-oi* přešlo také v *-i* v slabikách zavřených (*-ois*) a v *-ě* v slabikách otevřených (lok. sg.).

65. Pedersen l. c. uvádí ovšem i příklady, v nichž za koncové ražené *-oi* je v slovanštině *-ě*. Nehledě k případům s koncovým *-ē* (*vě* v du.) jsou to tyto tvary: 1. nom. du. *rǫcě*: lit. *rankì*; 2. *městě* (identické s tvarem feminina); 3. rus. nom. pl. *tě, vsě*: *gerêji*, *οἵκοι*, *ἀγαθοί*, 4. *vědě*: *φέρομαι*.

Z případů těchto především odpadá rus. *vsě, tě*, v nichž Pedersen vidí pokračování starobylé koncovky ražené (*-oí*), která prý jinak v slovanštině ustoupila intonaci tažené. Ale rus. tvary mají koncové *-ě* podle ostatních pádu (*těchъ, těmъ* atd.), jak vyložil již Oblak Jag. Archiv 14. 443[1]); srv. i Ljapunov 54. Ostatní případy všechny jsou svým původem naprosto záhadny. Nom. du. *ā*-kmenů a středních *o*-kmenů končí se v slovanštině na *-ě* (*dъvě, rybě, městě*). Pedersen pokládá obojí koncovku za totožnou. V *ā*-kmenech máme k slov. *-ě* parallelu v lit. *-ì* (*rǫcě: rankì, gerì, gerêji*), v stind. *-ē* (*aśvē*), av. *-e*; po příkladě Brugmannově (KZ. 27. 200) se sem počítává i řecký nom. pl. *ā*-km. *χῶραι, θεαί*. Pro raženou intonaci svědčí litevština a — jsou-li uvedené nom. pl. *ā*-kmenů skutečně pův. duály — také řečtina. Za koncovku se uvádí ob. *-ai* (Streitberg UG. 238, IF. 1. 281, Hirt Akzent 113, Endzelin Изв. 12. [1907] 1. 64, Lorentz IF. 8. 97, Ljapunov 33, Leskien Gram. 45), někdy *-oi* (Meillet Introd.[2] 285, srv. již Hirt IF. 1. 41); Brugmann Grundr. 2[2]. 2. 198 připouští ražené *-ai* nebo *-oi*. V neutru je patrná koncovka *-oi*: stind. *jugé*, slov. *iže* a snad ags. *twá*. stsas. *twê*. Srv. Brugmann ib. 201. O původu těchto koncovek lze říci sotva co bezpečného. Někdy se v nich vidí koncovka jedna a táž, — v případě tom je otázka, je-li tvar ten u obou deklinac původní, nebo od jedné z nich přenesen a od které a proč, — jindy se pro *o*-kmeny přijímá koncovka *-oi* vedle ženské koncovky *-ai*. Srv. o tom § 175 a násl.

Dokud otázky tyto nebudou rozřešeny, sotva lze užiti těchto tvaru za podporu nějakého zákona hláskoslovného. Neboť je docela dobře možno, že intonace litevská a řecká jsou zde nepůvodní: v řečtině fungují tvary, jež se sem počítají, jakožto plurál a nabyly té funkce jistě vlivem nominativu na *-oi* (*θεοί, ἀγαθοί*): je docela dobře možno, že původní intonace tažená přeměněna pod vlivem těchto tvaru na *-oi* v raženou. A pokud se litevštiny týče, nutno uvážiti, že nom. du. *o-, i-, u*-kmenů vesměs má intonaci raženou, že konsonantické kmeny ženské (*motẽ* atd.), přijavše koncovku *i*-kmenů (*móteri, dùkteri, sẽseri*), měly rovněž intonaci raženou: není nemožno, že podle těchto všech ostatních tříd substantivních změněna také intonace nominativu du. *ā*-kmenů v raženou, tím spíše, že i v nom. plur. se intonace koncovek ve všech deklinacích samohláskových shodovala, když nom. *o*-kmenů přejal intonaci taženou. Původní tažená intonace koncovky nom. du. středních *o*-kmenů není také pravdě nepodobná: je možno, že koncovka *-oi* vznikla kontrakcí kmenového *-o* s příponou *-ī*, kterou nalézáme v deklinaci konsonantické (stind. *mánasī, dhāmanī*, slov. *imeni, slovesi* atd.); srv. Mahlow 103, Meillet Introd.[2]

[1]) Oblak uvádí obdobné slovin. *téga* a rus. *тѣю* (Jagić Крит. замѣтки 121)

292, Ljapunov 26 (srv. § 80)[1]). V případě tom ovšem by byla intonace koncovky tak vzniklé tažená. Jistoty se dopátrati v těchto otázkách je nesnadno. Ale tolik je snad z toho, co tu uvedeno, patrno, že tvary nom. du. s koncovým *-ě* nemohou býti bezpečným svědectvím pro *-ě* z raženého difthongu.

66. Ani sl. *vědě* není příkladem bezpečnějším. Obyčejně se v něm vidí koncovka mediální *-ai*, jak ji známe z řec. **φέρομαι**, stind. *tutudé* atd. Tak vyložil ji již Miklosich Formenlehre der aksl. Sprache[2] (1854) § 252; srv. i Bopp Vgl. Gram. 2[2]. 382 n., Scherer ZGDS[1]. 226 = 345[2], Osthoff Perf. 191, Collitz BB. 17. 231, Hirt IF. 2. 358, Akzent 178, Solmsen IF. 4. 241, Meillet Recherches 106, Berneker Jag. Arch. 25. 490, Brugmann KVG. 594, Vondrák Aksl. Gram. 253, Vgl. Gram. 1. 61, Leskien Gram. 190. Miklosich sám Vgl. Gram. 3[2]. 125 má však tvar ten za záhadný a záhadným je zajisté podnes. Je záhadno, jak se tento tvar mediální do slovanštiny, která jinak medium ztratila, zachoval.[2]) Mediální koncovka 1. os. sg. perfekta je neméně nejasná: lat. *tutudī*, stind. *tutudé* ukazují na difthong, ale o jeho intonaci nic nevíme. Řecká koncovka **-μαι** je patrně pod vlivem praesentu a nepoučuje nás rovněž nijak o intonaci koncovky perfektní. Mikkola Rocznik slaw. 1. 7 vidí ve sl. *vědě* tvar, odpovídající indickým tvarům 1. os. sg. mediálního konjunktivu na *-āi* (*bhavāi*), ve shodě se svým výkladem, že slovanské koncové *-ě*, pokud je původu difthongického, ukazuje na pův. difthong dlouhý (v případě našem patrně *-ōi*), kdežto difthong krátký se jeví ve slovanštině jakožto *i* bez ohledu na intonaci.[3]) Konjunktiv na *-ōi* (= stind. *bhavāi*) představuje vlastně tvar, který očekáváme také v 1. os. med. indikativu sloves thematických. Neboť máme-li v jaz. árských v konjugaci athematické v 1. os. sg. med. koncovku *-ē* (stind. *bruvé* = av. *mrujē*), ukazující na pův. *i*-difthong, očekáváme pro týž tvar v konjugaci thematické koncovku, vzniklou kontrakcí thematického vokalu *-o* s difthongem přípony,[4]) tedy patrně dlouhý difthong; takový tvar je ve stind. konjunktivu na *-āi*. Že konjunktiv by byl v této osobě identický s indikativem, není nic divného: vidíme zjev týž v konjugaci aktivní, kde 1. osoba indikativu úplně se shoduje s 1. os. konjunktivu; srv. řec. **φέρω** = ind. i konj.; a že to byl stav prajazykový, o tom svědčí ved. *brávā* vedle novotvaru *brávāṇi*, av. *mrava* vedle *mravāni* (srv. Thumb Handbuch des Sanskrit 288, Bartholomae Grundriss der

[1]) Koncovka *-ē* v nom. dual. nepodléhá v sanskrtě sandhi. Je v tom snad stopa pův. intonace tažené?

[2]) Meillet Recherches 106 ukazuje, že sloveso toto bývalo v prajaz. deponentní: ř. **εἶσομαι**, stir. *rofetar*.

[3]) Výklad tento nevyhovuje, neboť pak musí vykládati lok. sg. *o*-kmenů s koncovkou *-ě* (**vъlcě*) za pův. dat. sg. (= **λύκῳ**) a pro nom. dual. středních *o*-kmenu (*městě*) musí předpokládati koncovku *-āi*. Obé je úplně pravdě nepodobné, zejména výklad o lok. sg. Srv. i Brückner IF. Anz. 26. 41.

[4]) Srv. Bartholomae Grundr. der iran. Phil. 1. 62, Brugmann Grundr. 2[1]. 1875, Reichelt Awestisches Elementarbuch 131.

iran. Phil. 1. 58). Můžeme tedy předpokládati pro mediální 1. os. sg. indik. sloves thematických koncovku s dlouhým difthongem (asi *-ōi*), vzniklou kontrakcí thematického vokalu *-o* s příponou 1. os. sg. med. (asi *-ai*, jak lze souditi podle řec. *φέρομαι*). Pak ovšem tato koncovka, vzniklá kontrakcí, měla intonaci taženou. Slov. *vědě* m o h l o by míti tuto koncovku *praesentního* média sloves *thematických*. Nebof sloveso toto, původně perfektum, velmi záhy přijímá koncovky praesentní (stind. *védmi*, slov. *věmь* vedle stind. *véda* = ř. *οἶδα*). Mívá pak sloveso toto tvary mediální (srv. str. 72 pozn. 2), bylo by tedy možno se domnívati, že v slovanštině sloveso to přijalo koncovku mediálního praesenta. A ovšem koncovku sloves thematických (nebof *-āi* náleží jen slovesům thematickým), což ovšem není nemožné: byl by v tom postup týž, který pozorujeme v jazyce staroindickém, kdež tvar příslušející jen konjugaci athematické (*bruvé*) přenesen i do konjugace thematické (*bhárē*). Je-li tomu tak, pak bychom měli v slov. *vědě* koncové *ě* za d l o u h ý d i f t h o n g t a ž e n ý (*-ēi*), tedy docela ve shodě s případy jinými, kde za takovýto dlouhý difthong má slovanština *ě* (dat. sg. *ā*-kmenů *rǫcě* z *-āi*, v. § 128); pak bychom v něm měli případ svědčící proti theorii, že za pův. koncové *-ēi* má slovanština *-u* (srv. § 129).

To všecko je ovšem pouze hypothesa, na jejíž podporu sotva lze co uvésti pro naprostý nedostatek jakýchkoliv tvarů podobných, která pro sebe zatím nemá nic jiného, než-li že jest možná. Ale ani výklad, že toto *vědě* je tvar v koncovce totožný s lat. *tutudī*, stind. *tutudé*, nemá pro sebe o mnoho více. Z toho ze všeho je patrno, že nelze tvaru tohoto užiti ani pro ani proti tomu nebo onomu výkladu o koncovém *-ě*.

67. Tím vyčerpány jsou doklady, o něž se opírá theorie, že za ražené *-oi* je v slovanštině *-ě*, za tažené *-oi* pak *-i*: ukázalo se, že žádný z nich není dokladem bezpečným. Proti této theorii vedle nom. plur. mužských *o*-kmenů svědčí lok. sg. *o*-kmenů, kde slovanská koncovka *-ě* docela souhlasí s lit. *namẽ*, stlit. *diewiep*, ř. *Ἰσθμοῖ* atd.; ti, kdo uznávají, že *-oi* = sl. *-i*, musí vykládati, že toto *-ě* je podle *ā*-kmenů (**vьlcě* podle *rǫcě*), což ovšem je právě jen východ z nouze. Dále svědčí proti výkladu takovému dat. a lok. sg. *ā*-kmenů, kde nalézáme koncovku *-ě*, ač intonace koncovek těchto tvarů docela jistě byla tažená (§ 128); nesnáz ta pak různě odstraňována, ale výklad nejpřirozenější je, že za *-āi* je v slovanštině *-ě*, t. j. dlouhý difthong tažený se na půdě slovanské zkrátil a pak se měnil tak jako krátké tažené difthongy vůbec. A konečně dat. sg. konsonantických kmenů, mající koncovku *-i* (*kameni*), dá se vysvětliti nejsnáze, vidíme-li v jeho koncovce reflex prajazykového *-ai*, tedy *-i* za difthong ražený (srv. o tom § 122 nn.).

Shrneme-li, co tuto vyloženo, vidíme: 1. krátký difthong tažený v koncové slabice otevřené je v lok. sg. *o*-kmenů (*Ἰσθμοῖ, οἴκοι*, lit. *namẽ*, *diewiep*, sl. **vьlcě*) a snad v nom. dual. středních *o*-kmenů (*městě*), je-li tu koncovka *oi* z býv. *o* + *ī*; 2. krátký difthong tažený v koncové slabice

zavřené je 2. a 3. os. sg. optativu (= slov. imperativu): *beri*, lit. *te sukẽ*, ř. *παιδεύοις*, *παιδεύοι(τ)*, a snad v gen. sg. *i*-kmenů: *kosti*, *gosti* vedle lit. *avẽs*, got. *anstais*; 3. krátký difthong ražený je v nom. pl. mužských *o*-kmenů (*dobri*: *ἀγαθοί*, lit. *gerì*, *gerẽ-ji*, **vьlci*: řec. *λύκοι* atd.), v zájmenech *mi*, *ti*, *si* = lit. *mi*, *ti*, *si*, řec. *μοί*, *ἐμοί*, *σοί*, *οἵ*, a asi také v dat. sg. kmenů konsonantických (*kameni* = stind. *aśmanē*).

Z toho lze vyvoditi pro zastoupení pův. krátkých difthongů *oi*, *ai* v koncových slabikách slovanských toto pravidlo: *Ražený difthong v koncovce přechází v -i, tažený difthong v slabice zavřené v -i, v slabice otevřené v -ě.*

68. Nom. plur. *ā*-kmenů má v slovanštině koncovku *-y* u tvrdých, *-ę* u měkkých, srv. *ryby*, *zmiję*. Vedle toho některé jazyky slovanské ukazují na koncovku *-ě*. Trojitost tato jeví se také v gen. sg. a v akk. plur. těchto kmenů (čes. *duše*, *zmiję*, pol. tvary bez nosovky, strus. tvary na *-ѣ*), s nimiž se nom. plur úplně shoduje. V jazycích ostatních nalézáme v této deklinaci koncovku *-ās*: stind. *áśvās*, got. *gibōs*, sthn. *geba*, lit. *meřgos* atd. Latina a řečtina se tu vývojem pozdějším odchýlily: lat. *terrae*, řec. *χῶραι* má koncovku *ai* buď podle *o*-kmenů, nebo podle výkladu jiného je to vlastně nom.-duálu, jenž vzat do plurálu (Brugmann KZ. 27. 199, srv. § 77). Prajazyková koncovka nom. plur. *ā*-kmenů byla tedy *-ās*, intonace tažené, jak svědčí lit. *meřgos*, *tõs* (dlouhé *-os* a pak okolnost, že přízvuk prvé slabiky, ač je tažená, nepošinut, ukazují, že koncová slabika byla intonace tažené) a snad i ags. nom. *ʒiſa* proti akk. *ʒiſe* (srv. Osthoff IF. 20. 177[1], tam lit.) Srv. Hirt Akzent 115, Streitberg UG. 186 a 237, Meillet Introd.[2] 285, Brugmann KVG. 390, Grundriss 2[2]. 2. 213. Touto intonací lišil se také v prajazyku nomin. pl. od akk. pl., který měl rovněž koncovku *-ās*, ale intonace ražené (v. § 93). Tažená intonace koncovky nominativní činí pravděpodobným, že koncovka tato vznikla kontrakcí kmenového *-ā* s nominativní koncovkou *-es* odjinud známou (tedy *ās* < *ā* + *es*).

Slovanská koncovka *-y*, *-ę* většinou vykládá se za koncovku akk. pl. a vidí se zde přenesení tvaru akkusativního do nominativu; srv. na př. Brugmann KVG. 391, Grundriss 2[1]. 663, 2[2]. 2. 214, Leskien Gram. 111, Zubatý Jag. Arch. 15. 511.

Ale byly učiněny pokusy, slovanské *-y* vysvětliti z pův. *-ās*. Poprvé učinil tak Hirt IF. 2. 353 n., jenž vykládá, že *-ās* přešlo v slovanštině v *-ōs* a to pak v *-y*. Tím splynul nominativ s akkusativem a podle toho pak i u měkkých koncovka *-ę*, původně jen akkusativní, přenesena do nominativu. Touž změnu *-ās* v *-y* přijímá i Meillet Recherches 96, 104, 125, dovolávaje se při tom akk. plur. *ny*, *vy* z pův. **nōs*, **u̯ōs* (= lat. *nōs*, *vōs*); podobně Auduin 353, Vondrák BB. 29. (1905) 218 n., 30. (1906) 152, Статьи по славяновѣдѣнію 1. (1904) 10 nn., Vgl. Gram. 1. 53 (ale 2. 8 přidržuje se mínění obecného, že zde přejat akk. do nom.).

Pro přechod pův. *-ās* ve sl. *-y* není kromě gen. sg. a nom.-akk. plur. *ā*-kmenů příkladů jiných. Meillet l. c. a po něm Vondrák Vgl. Gram. 1. 53 srovnávají s tím slov. *ny*, *vy* z býv. **nōs*, **u̯ōs* = lat. *nōs*, *vōs*. Ale

předně nejde tu o případ docela týž: v nom. plur. *ā*-kmenů jde o koncovku s původním *ā*, kdežto při *ny*, *vy* jde o původní *-ōs*. I nelze ještě z toho, že *-ōs* > *-y* usuzovati na změnu *-ās* > *-y*. VONDRÁK Vgl. Gram. 1. 52 se dovolává instr. sg. *rybǫ*, *dušǫ*, kde *-ām* přešlo v *-ǫ* prý přes *-ōn* (tedy *-ām* > *-ōn* > *-ǫ*); *-ām* přešlo v *-ōn*, když již pův. *-ōn* (v nom. *n*-kmenů) přešlo v *-y*. Ve změně *-ām* > *-ōm* vidí působení koncové nosovky; týmž způsobem jako nosovka působí v koncové slabice na předcházející samohlásku i souhláska *s* (srv. nom. sg. *rokъ* z býv. **rokos*, jež nejprve přešlo v **rokus* a akk. sg. *rokъ* z býv. **rokom*).

Bylo by tedy v koncovce *-ās* především jakési ztemnění vokálu vlivem koncového *-s*, čímž *ā* přechází v *ō*; potom znovu *-ōs* se mění vlivem koncového *-s* v *-ūs* (jako *-os* v *-us*), z čehož pak je ovšem slov. *-y*. Předpoklad tento je na obou stupních nedosti odůvodněn a pravdě nepodoben. Vliv koncového *-s* na předcházející vokál se nedá vůbec dokázati; jediným dokladem bývá nom. sg. *o*-kmenů (**vьlkъ*: *λύκος*), ale o tom ukázáno nahoře v §§ 11 nn., že je při nejmenším velmi nejistý. Padá tím tedy vlastně podklad tohoto výkladu: neboť nelze-li předpokládati ztemňujícího vlivu koncového *-s* na předcházející vokál, pak těžko je vysvětliti změnu *-ās* v *-ōs*, když v slovanštině jinak naopak *ō* přechází v *a* (*δῶρον*: *darъ*, *vьkā*: *vьlka* atd.). Pro koncovku *-ās* máme jinak doklad jen ve 2. os. aoristu sloves s infinitivním kmenem na *-a* (*děla*, *tesa* atd.), kde za *-ās* je v slovanštině *-a*. Je ovšem rozdíl mezi naším *-ās* v nom. pl. a tímto *-ās* v aoristě: ono bylo intonace tažené, toto ražené; ale v rozdílu intonace nelze spatřovati příčinu různého zastoupení koncového *-ās*: v abl. sg. *o*-kmenů byla koncovka rovněž tažená (*-ōt*, srv. § 112) a máme za ni ve slovanštině *-a* právě tak jako za kterékoliv *ō* jiné. Je možno se domnívati, že *-ō* + kons. se měnilo zcela pravidelně v *-a*, ale *-ā* + *s* že přešlo v *-ō*? Jest tedy přechod *ā* v *ō* v této koncovce nedoložen a dle výkladu tohoto nepochopitelný.

Ale ani druhá část tohoto výkladu, podle níž takto vzniklé *-ōs* přešlo v *-y*, není pravdě podobnější. VONDRÁK vykládá tuto změnu za parallelní se změnou *-os* v *-us*, kterouž jsme popřeli v §§ 11 n.[1] Ale i když ji při-

[1] Pro přechod *-ōs* v *-y* uvádí se doklad jediný: *ny*, *vy* z býv. **nōs*, **uōs* (MEILLET-VONDRÁK). Ale je doklad ten dosti spolehlivý? Jen latina a avesta má tvary, jež by odpovídal yslov. *ny*, *vy* (**nōs*, **uōs*). BRUGMANN KVG. 411, Grundr. 2². 2. 420 má slov. *ny*, *vy* za tvary vzniklé podle *rǫky*, *vlьky*. VONDRÁK BB. 29. 219 naproti tomu ukazuje na to, že slovanština tvary **nōs*, **uōs* měla, jak svědčí gen. plur. *nasъ* vzniklý z býv. **nōs-som*, není prý tedy třeba vykládati *ny*, *vy* analogií, nýbrž z **nōs*, *uōs*, jež jinými pády nepochybně dosvědčeno. Argumentace tato sotva je správná: z toho, že slovanština tvary **nōs*, **uōs* měla, nevyplývá ještě, že *ny*, *vy* vzniklo z tohoto **nōs*, **uōs*.

Ostatně není tak jisto, měla-li slovanština tyto tvary. Hledávají se obyčejně v gen. plur. *nasъ*, jež se vykládá z býv. **nōs-som*, a v lok. *nasъ* z býv. **nōs-su*. Srv. BRUGMANN KVG. 412, Grundr. 2². 2. 420 a 422, VONDRÁK Vgl. Gram. 2. 87. LESKIEN Gram. 131. Výklad takový je ovšem možný; neboť pův. **nōs*, **uōs* (po případě **nos*, **uos* = stind. *naḥ*, *vaḥ*) měly význam velmi široký, zastupovaly tři pády, gen., dat., akk. Je tedy možno, že toto **nōs*, **uōs*, mající také význam genitivní,

pustíme, ocitáme se tu v nesnázi jiné: vliv koncového *-s* jevil se tu na koncovce *-ās* dvakrát; jednou změnil *-ā-* v *-ō-* (*-ās* přešlo v *-ōs*) a pak změnil toto *-ō-* v *-ū-* (*-ōs* > *-ūs*). Je to pravdě podobné? Samohláska *-ā* před *m* (v koncovce *-ām*) musila přejíti v *-ō*, když již *-ǫ́n* přešlo v *-y*, tedy snad bychom si měli mysliti tento postup parallelně, t. j. v jisté době působí koncové *-m* a *-s* na předcházející vokál tak, že se stává zavřenějším (*-os* > *-us*, *-om* > *-um*, *-ōm* > *-ūm*, *-ōs* > *-ūs* a *-ās* > *-ōs*). Ale pak *-ōs* takto vzniklé již neprodělává týchž změn jako pův. *-ōs*, jež zatím již přešlo v *-ūs*, právě tak, jako *-ōm* vzniklé z *-ām* nemění se již tak jako pův. *-ōm*, nýbrž jinak. Hlavní oporou výkladu, že *-ās* přechází v *-ōs* je parallelism slabik s koncovou nosovkou: ale z toho, co právě uvedeno, je vidět, že parallelism ten je jen částečný (nehledě zatím k tomu, že střední stupeň *-ōm* mezi pův. předslov. *-ām* a historickým *-ǫ* není dokonce tak bezpečný, jak se zdá), tedy nemůže být oporou výkladu jinak nepodepřenému.

Je trvám patrno, že výklad tento neobstojí ani tenkrát, když připustíme velmi problematický vliv koncového *-s* na předcházející samohlásku. Z toho ze všeho viděti, že slovanské *-y* z býv. *-ās* vykládati nelze. Je tedy tvar tento vlastně akkusativ přejatý do nominativu[1]) a třeba jej vyložiti v souvislosti s výkladem o akkusativu plur. (v. § 93).

69. Nom. plur. neuter všech kmenů má ve slovanštině koncovku *-a*: *města* (*o*-kmen), u souhláskových *imena*, *slovesa*, *telęta*. V latině i v řečtině je podobně koncovka *-a* u *o*-kmenů i u kmenů konsonantních: *verba*, *genera*, *nomina* atd., *ἔργα*, *γένε(σ)α* atd. V jazycích árských však *o*-kmeny mají koncovku *-ā* a z ní vzniklou *-āṇi*, u konsonantických pak je dílem koncovka *-i*, na př. stind. *bháranti* (: ř. *φέροντα*), av. *ašaoni* (zbožná), *nāmāni* (: nomina) atd., dílem není koncovka žádná, ale koncová slabika kmenová se jeví ve stupni zdlouženém: av. *manå* (*-å* z pův. *-ās*; ř. *μένος*).

---

přijalo v slovanštině (a stpruštině, srv. *noūson*) koncovku zájmenného genitivu plur., čímž vzniklo **nōs-som*, z čehož *nasъ*; a podobně lze vyložiti i lok. pl. *nasъ* z **nōs-su*. Ale nutný ten výklad není: dat. a instr. plur. je v slovanštině, stpruštině i v latině tvořen od kmene vlastně dualového *nō*. Lat. *nōbis* nelze vyložiti **nōzbhīs*, podobně prus. *noūmans* ukazuje na kmen *nō-* a tak i slov. *namъ*. Srv. BRUGMANN Grundr. 2². 2. 421 n. Zjev ten lze vysvětliti takto: jako k duálu *těma*, *jima* je plur. *těmъ*, *jimъ*, *těmi*, *jimi*, tak k duálu *nama* utvořen plur. *namъ*, *nami*; a jako ke tvarům *těmъ*, *těmi* je gen. **těsъ*, lok. **těsъ*, tak utvořen k dat. *namъ*, instr. *nami* také gen. *nasъ*, lok. *nasъ*. Způsobem tím lze vyložiti neméně pravděpodobně tvary *nasъ*, *vasъ* bez předpokládaného **nōs*, **ųōs*.

Deklinace tato, ať již vzniká jakkoli, shodovala se ve třech pádech s deklinací *ā*-kmenů: *namъ*: *rybamъ*, *nasъ*: **rybasъ* (z toho později *rybachъ*), *nami*: *rybami*. I není nemožno, že akk. plur., který snad zněl pův. **na*, chceme-li vycházeti od tvarů **nōs*, **ųōs*, a tak splýval s nom. dualis (*na* z býv. **nō*; srv. řec. *νώ*, *σφώ*, av. *na*, slov. *va* stind. *vām* z **vā* + *am* atd.; srv. BRUGMANN Grundr. 2². 2. 409 a 412), byl podle deklinace *ā*-kmenů změněn v *ny*.

[1]) K přejetí tomu vedla asi ta okolnost, že nom. plur. na *-ās* by hláskoslovně splynul s nominativem sing.; vzorem pak byly ženské *i*-kmeny, u nichž nominativ a akkusativ zatím splynuly v tvar jeden (srv. § 59).

nāmąn (= nomina), *dāmąn* (‚bydliště'; *-ąn* za ar. *ān*); vedle tvarů na *-ān* byly také tvary bez koncového nasalu (podle § 32): stind. *nā́mā*, av. *nąma* (‚nomina'; km. *nāman-*), stind. *dhā́mā* (km. *dhāman-* ‚bydliště, sídlo') atd. Vzájemným působením obou těchto tříd, t. j. tvarů s koncovým *-i* a tvarů se zdlouženým kmenem vznikají pak nominativy na *-āni*, *-āsi*, *-ānti* atd., srv. stind. *nā́māni* proti av. *nāmąn*, véd. *nā́mā*, *dhā́māni* proti véd. *dhā́mā* a av. *dāmąn* atd. Srv. Bartholomae Grundriss der iran. Philologie 1. 132, Brugmann KVG. 393, Grundr. 2². 2. 231 nn.

Proti jednotné koncovce slovanské a jednotné koncovce řecké a latinské je tedy v jazycích árských u kmenů konsonantických původně tvoření dvojí: koncovkou *-i* a druhé bez koncovky, takže se nom. (akk.) pl. neut. rovná kmeni s kmenovou slabikou dlouženou.

To je asi stav původnější, neboť jednotnost, kterou pozorujeme v slovanštině, latině a řečtině, dá se vyložiti jakožto novotvar jednotlivých těchto jazyků, rozmanitost jazyků árských se však z původní nějaké koncovky jednotné vyložiti nedá. Byla tedy původně u *o*-kmenů koncovka *-ā* (stind. véd. *jugā́*, av. *χšaϑra*, got. *juka*, *waúrda*, stprus. *slavo* ‚sáňě'; lat. krátké *-a* (*juga*) vzniklo na půdě latinské ze staršího *-ā*, které dosvědčeno ještě tvary oskými a umberskými: oské *prúftú* (= posita), umb. i u k u, i u k a, ‚preces'. Podobně řec. *-α* (*ζυγά*) vzniklo až na půdě řecké: obyčejně se vykládá, že pův. *-ā* hláskoslovně se zkrátilo před následující samohláskou, odtud pak, že se *-a* krátké rozšířilo všeobecně (srv. Brugmann Grundr. 2². 2. 233, Griech. Gram.³ 235, Hirt Handbuch 246 n.), podporováno jsouc koncovkou *-α*, jež hláskoslovně se vyvinula u kmenů konsonantických.

70. Již Windisch Curt. Stud. 2. (1869) 265 vyslovil domněnku, že nom.-akk. plur. středních *o*-kmenů je tvar totožný s nom. sg. *ā*-kmenů a že je v tvaru tomto pouhý kmen bez jakékoliv koncovky; domněnku tu dokázal J. Schmidt Pluralbildungen der idg. Neutra, str. 1 nn.; podle výkladů těch, dnes obecně uznaných (srv. Brugmann Grundr. 2². 2. 231), je tento nom. plur. na *-ā* svým původem nom. sg. *ā*-kmenů; a sice byla to stará kollektiva, která podle svého významu byla časem považována za plurál a obdržela v pádech ostatních flexi plurální. Srv. Michels Germania 36. 132, Johansson KZ. 30. 400, Hanssen Commentationes in honorem Guilelmi Studemundi (1889) str. 116 n., Streitberg UG. 198.

Je tedy i slov. *města* atd. týž tvar jako *ryba*. Ražená intonace koncovky, dosvědčená lit. *keturiólika*, got. *juka*, *waúrda* (srv. Hirt Akzent 113, Streitberg UG. 187), jeví se ve slovanštině tím, že přechází podle zákona Saussureova (v. str. 2. pozn.) přízvuk na koncovku, je-li slabika původně přízvučná krátká nebo dlouhá, ale intonace tažené: odtud srb. дриjѐва proti sg. дри̏jево, ме́са proti sg. мêсо, сиjѐна proti sg. си̏jено, r. мяса́: мя́со, дерева́: де́рево, сѣна́ proti сѣ́но, моря́: мо́ре, поля́: по́ле, пива́: пи́во. Srv. Kul'bakin Изв. 11. (1906) 4. 257 nn. [1])

[1]) Tam, kde byla kořenná slabika dlouhá intonace ražené, pošinutí ovšem nenastalo: srb. бљу̏да (: бљу̏до), дjѐла (: дjѐло), са̄ла (: са̄ло), дла̄та (: дла̄то), ста̄да (: ста̄до).

71. U kmenů konsonantických mají jazyky árské, jak pověděno, koncovku *-i*, kdežto latina a řečtina má koncovku *-a*, slovanština *-a* (= *ā*). Koncovka *-i* bývá vykládána z býv. *-ə* (Brugmann MU. 5. 52 nn.), z něhož lze vyložiti i řec. *-α* i lat. *-a* (srv. stind. *pitā*, řec. *πατήρ*, lat. *pater* — pův. **patē(r)*). Toto *-ə* pak může býti oslabeným stupněm koncovky *-ā*, kterou jsme konstatovali v nom. pl. středních *o*-kmenů. Srv. Streitberg IF. 3. 376 nn., Brugmann Grundr. 2². 2. 231, Meillet MSL. 13. 206. Slovanské *-a* u konsonantických kmenů (*imęna, slovesa, telęta*) nemůže býti střídnicí tohoto *-ə*. Neboť za *ə* má slovanština ve středu slov *o* (srv. stind. *sphirás:* sl. *sporъ*); pro koncové *-ə* není dokladů, ale nic neopravňuje nás k tomu, uznávati pro koncové *-ə* ve slovanštině střídnici jinou, tím méně, když *-a* v našem případě snadno lze vysvětliti přenesením z deklinace středních *o*-kmenů (*města, nova*), s níž shodoval se i příslušný tvar deklinace zájmenné (*ta*).[2]) V řečtině je tomu naopak: koncovka *-α* (z býv. *ə*), příslušející pův. jen kmenům konsonantickým, přenesena i ke středním *o*-kmenům; podobně v latině krátké *-a* v deklinaci *o*-kmenů může býti podle kmenů konsonantických; přenesení to však mohlo nastati až na půdě latinské, poněvadž dialekty osko-umberské mají ještě koncovky, ukazující na pův. *-ā*.

Slovanština tedy bývalý poměr, dle něhož bývalo *-ā* v deklinaci *o*-kmenů a *-ə* v deklinaci konsonantické, porušila tím směrem, že koncovku *-ā* přenesla do kmenů všech.

Nominativ dualis.

72. Nom. dual. má ve slovanštině u mužských *o*-kmenů koncovku *-a* (*raba*). Toto slov. *-a* odpovídá latinské koncovce v *duo, ambo, Poplio* atd. řec. *τώ, λύκω*, a je za pův. *-ō*, které se jeví také ve véd. tvarech na *-ā* (vedle tvarů na *-āu*) a ve tvarech litevských na *-u* (*vilkù*), kdež *-ù* je z býv. koncového *-ṓ*. Ve tvaru tomto je tedy úplná shoda mezi jazyky indoevropskými; odchyluje se jen jaz. staroindický, který v nejstarší své fasi, v dialektě védském, má vedle koncovky *-ā* ještě také koncovku *-āu* (= *ōu*), čímž představuje nám asi stav, jaký máme předpokládati pro prajazyk. Koncovka nejstarší byla asi *-ōu*, vedle níž se ještě v prajazyku vyvinula podle toho, co ve větě následovalo, větová doubletta na *-ō*. Ve védech je koncovka *-ā* před souhláskou, *-āv* před samohláskou — snad tedy stav podobný byl i v prajazyce.[2]) Z této dvojí koncovky časem jedna zaniká: v jaz.

[2]) Ljapunov 26 nechává nerozhodnuto, je-li toto *-a* v deklinacích konsonantických přeneseno analogií nebo je-li pokračováním indoevrop. *-ā*, jež dialekticky se již v prajazyce u těchto kmenů vyskýtalo. Ale o dialektické koncovce *-ā* v prajazyce není nic známo: lat. a řec. *-a* může býti docela hláskoslovnou střídnicí býv. *-ə*, tedy není třeba pro prajazyk přijímati koncovku *-ā* u kmenů konsonantických.

[2]) Srv. Benfey Vollständige sanskrit-grammatik 302 pozn. 5, Meringer KZ. 28. 217 n., BB. 16. 228, ZföG. 39. 135, Bechtel Hauptprobleme der idg. Lautlehre 279 nn.

staroind. zůstala pouze koncovka *-ōu* (= stind. *āu*), v jazycích ostatních zustaly tvary na *-ō* (lat. *ambo*, *octo*, ř. *λύκω*, sl. *-a*, lit. *-u*); tvary na *-ōu* zachovány jen snad v got. *ahtau* = stind. *aṣṭā́u* (proti lat. *octo*, ř. *ὀκτώ*).

Koncovka *-ō*, kterou máme tedy ve všech jazycích indoevropských vyjímaje sanskrt, byla intonace ražené[1]: svědčí o tom shoda řec. *ποταμώ* s lit. *ponù* (Hanssen KZ. 27. 615, Hirt Akzent 113, Streitberg UG. 187). Je-li toto *-ō* z bývalého *-ōu*, pak podle toho, co vyloženo na str. 4 pozn. 2, očekáváme intonaci taženou. Neshoda tato vykládána různě: nehledě k Hirtovi, který vubec popíral, že by po ztrátě *i̯*, *u̯* přecházela intonace ražená v taženou (IF. 1. 25, 2. 338, Akzent 101), vykládal Streitberg IF. 1. 275 a 280, že ražený ton koncovky *-ō* přenesen na ni s druhotvaru *-ōu*, později však, když Michels blíže precisoval zákon o monofthongisování dlouhých difthongů a spojené s ním změně intonace, vykládal Streitberg (Zur germanischen Sprachgeschichte 43, IF. 3. 375) ražený ton v duálu tím, že koncovka jeho byla nepřízvučná. Ovšem má-li pravdu Hirt IF. 17. 78 (srv. i Brugmann IF. 24. 168, Berichte der sächs. Gesellschaft, phil.-hist. Cl., 60, 1908. 27 pozn. 1, Wendt IF. Anz. 11. 9), že toto *-ōu* je z bývalého *-o-ue*, t. j. ze spojení *o*-kmene s číslovkou *-ue* (srv. **ue̯i-kmti*, řec. *εἴ-κοσι*, lat. *vī-gintī*, stind. *vi̯-śatíḥ*), pak opět nelze užíti výkladu Michelsova o tažené intonaci této koncovky; neboť podle výkladů Streitbergových o vzniku stupně zdlouženého (IF. 3. 414) mohlo *-ōu* vzniknouti z *-ouc* jen tehdy, byla-li předposlední slabika akcentována (tedy *-óu̯e* > *-ṓu*), ale pak z *-ṓu* po ztrátě *-u̯* čekáme *-ō*: musili bychom se domnívati, že akcent původní již záhy pošinut s koncovky na počátek slova.

Nejsnáze bylo by lze vyložiti intonaci duální koncovky *-ō* při domněnce Meilletově (Introd.[2] 291), že střídání *-ōu*, *-ō*, jak je vidíme v jaz. stindickém a v íránštině, vzniklo analogií podle *duōu* a *duō*, kde je jistě starobylé. Je-li duál vlastně samostatnou deklinací *ou̯*-kmene (nom. *-ōu* tak jako u kmenu souhláskových *-ṓn*, *-ṓr* atd., gen. *-ous* atd.), jak přesvědčivě vyložil Meringer KZ. 28. 233 a BB. 16. 227 (srv. i Hirt IF. 1. 31), pak musíme původ této deklinace hledati asi u slov, která již svým kmenem znamenala „dvojici, pár" a pod.; to bylo patrně slovo **duōu*, **ambhōu* (lat. *ambo*, ř. *ἄμφω*, sl. *oba*, lit. *abù*, stind. *ubhā́u*) a snad i **oktōu*. Byl-li pak u *o*-kmenů nom. dual. na *-ō* a u těchto *ou̯*-kmenů nom. na *-ou* a vedle něho na *-ō* (intonace tažené?), bylo by pochopitelno, že vedle jmenných nominativů na *-ṓ* podle oněch tvarů na *-ṓu* vznikly také tvary na *-ōu*, jak je známe z jazyků árských, a že přijaly také jejich deklinaci.

[1]) Tato intonace ražená jeví se snad také v ruských nominativech pl. takových jako **бéрегá** (: **бéрегъ**), **бокá**, **рукавá**, kde pošinut akcent na koncovku (v. § 1); tvary tyto jsou asi původem nom. duální (srv. Kul'bakin Изв. 11. (1906) 4. 255, Nehring DLZ. 1908. 861). Jiné takovéto nominativy plur. na *-a* jsou jednak stará kollektiva na *-ā* a tedy tvar týž jako nom. pl. středních *o*-kmenů (v. § 70), jednak vznikly podle těch tvarů, které svým původem byly nom. duální.

Výklady starší, které viděly v tomto pádě kontrakci tvaru na *-ō* s enklitickou partikulí *-u* (Benfey Vollständige Grammatik der Sanskritsprache § 776 V. 3, Zimmer Die nominalsuffixe *a* und *ā*, str. 18, Osthoff MU. 4. 252 pozn. 1, Bartholomae BB. 9. 300, srv. ještě i Grundr. der iran. Philol. 1. § 221 pozn. 1, Brugmann Grundr. 2¹. 641), jsou ovšem dnes již opuštěny.[1])

73. Slov. koncové *-a* tedy je z druhotvaru na *-ó* právě tak jako lit. *vilkù*, *geriù-ju* (*-ù*, *-ů-* z pův. *-ō*). Jen Ljapunov 16 pokládá také za možné, že lit. *-u* a slov. *-a* je z býv. *-ōu*, a sice tak, že v difthongu *-ōu*, jenž dochoval se až do baltštiny a slovanštiny, zanikl teprve v těchto jazycích neslabičný komponent dříve, než difthong zkrácen. Ale o možnosti té sotva lze mluviti: není jiných příkladů podobných, v nichž by dlouhý difthong teprve na půdě slovanské ztratil neslabičný komponent, neboť všude tam, kde jde o ztrátu druhé součásti dlouhého difthongu, lze předpokládati ztrátu tu již pro prajazyk. V případě našem většina jazyků má koncovku bez *-u̯*, ztráta takového *-u̯* pro řečtinu je nemyslitelná, v latině pravdě nepodobná (pak by lat. *octo* mělo dlouhé *-ō*, nikoliv *-o*, srv. Streitberg IF. 1. 280). A také pro litevštinu, kde zejména Wiedemann (Das lit. Präteritum 33 n., Handbuch 42 a 65) koncovku *-u* (*-ů-ju*) vykládal z *-ōu*, vycházeje od svého tvrzení, že lit. *-ù* vede k pův. *-ōu* (srv. o tom Zubatý Jag. Arch. 16. 151), není nejmenší příčiny uchylovati se od výkladu, který podal již Bechtel AfdA. 3. (1877) 226, srovnávaje proti Leskienovi i lit. *vilkù* se stind. *vṛ́kā*, tedy *-ù* z býv. *-ō*.

74. Zbytky tvarů na *-ōu* hledá Pogodin Къ исторіи формъ 16 v slovin. nom. akk. du. *dvorû*, *čepû*. V slovinštině totiž vedle nom. *dvorâ*, *dvorôva*, je tvar *dvorû*; Pogodin vykládá *dvora* za starý tvar na *-a* (pův. *-ṓ*), a tvar *dvorû* za pokračování praslov. tvaru na **-u* (= pův. *-ōu*). Oblak (Jag. Arch. 12. 414) viděl ve tvarech na *-u* tvary lok.-gen. *u*-kmenů, jež pronikly do gen.-lok. *o*-kmenů, a poněvadž u životných gen. = akk., přešly i do akkusativu, a poněvadž u neživotných akk. = nom., přeneseny konečně i do nominativu. Podle výkladů Oblakových vyskýtají se tvary na *-u* jen u monosylab, zvláště často u slova *sin*, průběhem XVII. a XVIII. stol. zanikají docela a nyní lze je nalézti jen zcela ojediněle v některých dialektech. Srv. i Vondrák Vgl. Gram. 2. 15.

Jinak vykládal tyto tvary na *-u* Belić Глас српске краљевске академије 62. (1901) 241 n., který v tomto *-u* vidí tvar nom. du. vzniklý v deklinaci *u*-kmenů; podle toho, že v *o*-deklinaci se gen. sg. a nom. dual. shodují (*róh*: gen. sg. *róha*: nom. du. *róha*) uvedena shoda podobná také v deklinaci *u*-kmenů a koncovka gen. *sinu* přenesena také do nom. du. (*sin*: *sinu*: *sinu*). Od *u*-kmenů pak tento nom. dual. na *-u* přenesen k *o*-kmenům, nejprve jednoslabičným, u nichž také podle svědectví Oblakova nejhojněji je dosvědčen.

[1]) Domněnka Bezzenbergerova (BB. 12. 79 pozn. 1), jakoby pův. koncovka *-ōu* měla dvojí intonaci, raženou i taženou, je úplně bezpodstatná.

Výklad Belićův trvám uspokojuje nejspíše: je tím vysvětleno, proč se vyskytá tvar ten nejvíce u subst. *sin* a pak u slov jednoslabičných, a lze-li vyložiti tyto tvary za novotvary, dáme zajisté výkladu takovému přednost před výkladem, který je odvozuje z tvarů prajazykových, v slovanštině jinak vůbec nedoložených, vyskytujících se jen v některých skupinách jazykových, kdež však zase ovládly. Máme tedy v slovanštině právě tak jako v latině, řečtině jen nom. du. na *-ō* (= sl. *-a*).

75. Střední *o*-kmeny mají v slovanštině koncovku touž jako *ā*-kmeny: *lětě, rybě*. Také árské jazyky mají koncovku u obou kmenů touž: *jugē* (= slov. *iže*), av. *χšaθre* vedle *áśvē* (kmen *áśvā-* ‚kobyla'). Jinak lze se slovanským a árským nom. dual. *ā*-kmenů s bezpečností srovnávati jen lit. *rankì* (*-i* z *-ē*), *tẽ-dvi*; někdy se sem počítají také řec. nom. pl. *αἱ θεαί, ἀγαθαί* (Brugmann KZ. 27. 200, Hanssen ib. 615, Hirt IF. 1. 41, Akzent 113, Lorentz IF. 8. 97.

Že by koncovka nom. du. středních *o*-kmenů a ženských *ā*-kmenů, byla totožná již v prajazyku (Meringer KZ. 28. 234, Streitberg UG. 238, Mikkola Rocznik slaw. 1. str. 7), je málo pravdě podobno. Brugmann Grundr. 2². 2. 198 uvádí při nom. du. *ā*-kmenů jakožto koncovku „ražené *-ai*, anebo snad *-oi* jako u středních *o*-kmenů". Ale jak vyložiti koncovku *-oi* v deklinaci *-ā*-kmenů? A uznáme-li za prajazykovou koncovku, oběma deklinacím společnou, pův. *-ai*, jak vyložiti pak toto *-ai* v duále *o*-kmenů? Doporučuje se tedy posuzovati každý z těchto tvarů o sobě a hledati, nesplynuly-li tvary tyto teprve hláskoslovným vývojem koncových slabik v jednotlivých jazycích.

76. Jak již naznačeno, pro nom. du. středních *o*-kmenů máme vedle slov. tvarů na *-ě* (*městě, lětě*) dosvědčenu difthongickou koncovku v jazyce stind. (*jugē*) a avestském (*χšaθre*). Jaký difthong byl tu původně, není jasno ani z koncovky slovanské ani z koncovek árských. Mahlow 103 vychází od pův. *-oi*, a tak se uznává skoro obecně: srv. Schulze KZ. 28. 277¹, Streitberg IF. 1. 281 (s otazníkem), Hirt IF. 1. 41, 2. 357, Auduin 4, Ljapunov 26, Leskien Gram. 45, Brugmann KVG. 388, Grundriss 2². 2. 201, Vondrák Vgl. Gram. 2. 7. Slovanština má za býv. *-oi* jednak *-i*, jednak *-ě*; podle výkladu nahoře podaného souvisí tato různost s růzností intonace; třeba tedy se ohlédnouti po tom, jakou intonaci měla tato předpokládaná koncovka nom. du. neuter. Streitbergovi IF. 1. 281 je kvalita akcentu při této koncovce neznáma. Brugmann KVG. 388 o intonaci koncovky nemluví, Grundr. 2². 2. 201 dodává v závorce, že koncovka ta byla „vermutlich stosstonig"; podobně raženou intonaci předpokládá zde Jagić Arch. 28. 123 n.; tak i Ljapunov 26. Co vede k tomuto předpokladu? Snad jen analogie nom. du. *ā*-kmenů. Brugmann na uv. m. aspoň poukazuje na koncovku *-ai* při *ā*-kmenech; jiného důvodu pro předpoklad ten nevidím. O intonaci koncovky v nom. du. *ā*-kmenů bude řeč níže, ale i když by se dalo dokázati, že koncovka ta u *ā*-kmenů byla ražená, lze z toho něco usuzovati na intonaci koncovky téhož pádu u střed-

ních *o*-kmenů? Stejnost koncovek, jež se jeví v jednotlivých jazycích, v nichž se tento tvar dá stopovati, nás k takovému postupu nikterak neopravňuje. V případě tomto, kde nemáme pomůcek, jež jindy nás o intonaci poměrně bezpečně poučují, ježto ani litevština ani řečtina příslušných tvarů nemá, může nám přispěti pouze analyse koncovky. Tu je na snadě koncovku *-oi* rozložiti na kmenové *-o* a příponu *-i* nebo *-ī*. Vidíme-li pak v nom. du. kmenů konsonantických koncovku *-ī* (stind. *mánasī*, *dhā́manī*, slov. *imeni*, *slovesi* atd., pak lze s dosti velkou pravdě podobností viděti v koncovce *-oi* kontrakci kmenového *-o* s příponou nom. du. *-ī*. Tak vykládal již Mahlow 103, srv. i Schulze KZ. 28. 277[1]; dosud výkladu toho se drží Meiller Introduction[2] 292, za možný jej má Ljapunov 26.

Je-li tomu tak, pak byla intonace této koncovky, vzniklé kontrakcí, tažená. Pak je slov. *-ě* střídnicí za difthong tažený právě tak jako v lok. sg. *o*-kmenů (*Ἰσθμοῖ, οἴκοι*: slov. **vьlcě*). Pak netřeba *-ě* v neutru vykládati přenesením od *ā*-kmenů (Jagić Arch. 28. 123 n.), což samo o sobě není dosti pravdě podobné. Tím padá také jeden doklad pro theorii, že ražený difthong *oi* (*ai*) přechází v koncovce slovanské do *-ě*. Srv. § 65.

77. Jiného původu patrně je *-ě* v nom. du. *ā*-kmenů, neboť koncovku *-oi* těžko by bylo pochopiti u kmenů na *-ā*. Při tvarů tomto jsme potud proti tvaru neuter *o*-kmenů ve výhodě, že také litevština má obdobné tvary (*rankì*: *rǫcě*, *gerė́ji*), tak že bezpečně lze tu srovnávati tvary stindické, avestské, slovanské, baltské a stirské: srv. *rǫcě* (u měkkých náležitou změnou hláskovou *zmiji*), lit. *rankì*, *gerė́ji*,[1]) stind. *áśvē* (kmen *áśvā-* ‚kobyla'), av. *urvaire* ‚dvě rostliny', stir. *tuaith* (z **tōtī* a to z **toutai*; kmen *teutā-* ‚obec'). O kvalitě difthongu by nás mohly poučiti řec. nom. plur. *ā*-kmenů (*θεαί, ταί ἀγαθαί*), které Brugmann KZ. 27. 199 n. vykládal za tvary původně duálové; srv. i Hanssen ib. 27. 615, Hirt[2]) Akzent 113, Lorentz IF. 8. 97. Ale věc ta je naprosto nejistá: neboť řec. koncovka nom. plur. *-αι* místo starší *-ās* mohla také docela dobře vzniknouti podle koncovky *-οι* v nom. *o*-kmenů (tak Solmsen IF. 4. 242 n., Hirt Handbuch 234 a 304); Brugmann, jenž KVG. 388 dával výkladu svému ještě přednost, uvádí v Grundr. 2². 2. 199 možnost obojí.[3])

---

[1]) Bezzenberger BB. 23. 303 vidí nom. dual. ve staropruských tvarech na *-ai*, v nichž Berneker vidí tvary plurálové (Die preuss. Sprache 192),: *gennai* (= *ženě*), *broakay*, *strannay*, *ycroy*; také Trautmann 227 vidí v nich nom. plur. s koncovkou podle nom. pl. *o*-kmenů.

[2]) Hirt IF. 1. 41 se domnívá, že *ταί* je býv. duál, jehož koncovka již v prajazyce přenesena do deklinace jmenné (*gerí* = *τιμαί*). Později (Handbuch 234 a 304) modifikuje svůj výklad tak, že *ταί* je starý dual, *τιμαί* však je podle *ἵπποι*. Ale rozlišování koncovky pronominální od jmenné je naprosto neodůvodněné (Brugmann Grundr. 2². 2. 199 pozn. 1).

[3]) Lat. *istae*, *litterae*, které také KZ. 27. 200 vykládal za dual, na uv. m. Grundrissu již ani neuvádí, poněvadž za koncové *-ai* se jeví v latině *-ī*, kdežto *-ae* ukazuje na puv. difthong dlouhý (srv. Solmsen IF. 4. 243), ale v nom. du. dlouhý difthong býti nemohl, jak ukazuje jaz. staroindický.

Ale ať již řecký nom. pl. na *-αι* je svým původem duál nebo tvar vzniklý analogicky, je koncovka *-ai* v nom. duálu *ā*-kmenů pravdě nejpodobnější a tak se obyčejně také vykládá. Srv. Schmidt KZ. 26. 392, Streitberg IF. 1. 281, UG. 238, Hirt Akzent 113, Endzelin Изв. 12. (1907) 1. 64, Ljapunov 33, Leskien Gram. 45, Vondrák Vgl. Gram. 2.7, Brugmann KVG. 388,[1]) Meillet Introduct.[2] 285.

Je tedy slov. *-ě* zde pravdě podobně střídnicí za *-ai*; v odstavcích předcházejících a nahoře v § 67 dospěli jsme k závěru, že *-ě* je střídnicí difthongu taženého v otevřené slabice koncové; je otázka, byl-li také v tomto případě koncový difthong tažený? Nehledíme-li k řeckým nom. na *-αι*, jež mají intonaci raženou (*ταί, θεαί* atd.), jakožto k tvarům pochybným, zbývají nám k určení intonace této koncovky pouze tvary litevské, *rankì*: *rǫcė, gerì, gerė̃-ji, tė̃-dvi*, a ty ukazují intonaci raženou, neboť intonace zájmen (*tė̃-dvi* atd.) je způsobena okolnostmi zvláštními, srv. str. 65 pozn. 1. Podle svědectví tohoto (po případě spolu se svědectvím řečtiny) se také obecně uznává za koncovku nom. duálu r a ž e n é *-ai*; tak již Hanssen KZ. 27. 615 (srovnával ř. *τίμαί* s lit. *mergì*), Lorentz IF. 8. 97, Streitberg IF. 1. 281, UG. 238, Brugmann KVG. 388 a Grundr. 2[2]. 2. 198, Vondrák Vgl. Gram. 1. 61.

Jak tedy srovnati to, co zde vyloženo, s tím, co pověděno výše o původu koncového *-ě*? Především třeba se poohlédnouti, je-li ražená intonace koncovky nom. du. tak nepochybná. Viděli jsme, že vlastně jen tvary litevské vedou k tomuto závěru. Neboť i když by měl Brugmann pravdu, že řec. *θεαί, ταί* jsou pův. tvary duálové, není možno z nich pro pův. intonaci této koncovky vyvozovati nic, proto že je docela dobře možno, že tyto tvary, nabyvše významu plurálového vlivem tvarů *o*-kmenových na *-oí*, přijaly také intonaci koncovky těch tvarů, s nimiž byly uvedeny ve spojení. Že nom. pl. *o*-kmenů měl intonaci raženou, vyloženo v § 60 n.

Nutno tedy spoléhati na svědectví jediné litevštiny. Že častokrát svědectví litevštiny samotné nás dosti bezpečně poučuje o původní intonaci koncovek, uznává se obecně, zejména je-li závěr, z poměrů litevských vyvozený, potvrzován pravdě podobným původem koncovky, o niž jde. Ale v případě našem svědectví to bezpečné není. Jakého je asi původu koncovka *-ai*? Leží na snadě, hledati v této koncovce příponu nom. dualis, kterou jsme konstatovali v nom. du. středních *o*-kmenů a která se vyskýtá u konsonantických kmenů středních, totiž příponu *-ī*; tak srv. již Schulze KZ. 28. 276 pozn. 1. Analysujeme-li koncovku *-ai* v *a* + *ī*, zbývá vyložiti krátké *-a* před koncovým *-ī*; u kmenů na *-ā* čekali bychom koncovku *-āi*, ta však je vyloučena árskými tvary na *-ē*, jež předpokládají

[1]) Na uv. místě uvádí Brugmann koncovku *-ai* „d. i. *-aí* (schwerlich *-oi*)"; v Grundrissu 2[2]. 2. 198: „uridg. stosstonig *-ai* (oder vielleicht *-oi*, wie bei den neutr. *o*-Stämmen)."

difthong krátký.[1]) A tu je trvám velmi pravdě podobno, že v tomto kmeni na *-a* máme týž tvar, který nalézáme ve vok. sg. *ā*-kmenů (ř. *νύμφα*, sl. *ženo*), t. j. kmen s oslabenou koncovkou kmenovou, ať již je tímto oslabeným stupněm k plnému stupni *ā* krátké *a* (jak myslí Pedersen KZ. 36. 1 nn.) anebo *ə*. Pro případ náš je to lhostejno, neboť v případě obojím vzniká kontrakcí s příponou *ī* difthong *-ai*, jelikož pův. *-əi* přechází v jaz. árských také v *-ai* (v. Meillet Introd.[2] 285). Koncovku *-əi* viděl ve tvaru, o němž mluvíme, již Hirt IF. 1. 41 („*təi* als Ablaut zu *tāi*") a nověji Meillet Introduct.[2] 285.

Je-li výklad tento správný, pak očekáváme podle toho, co o vzniku indoevropských intonací víme, v této koncovce intonaci taženou, a požadavku tomu docela dobře vyhovuje tvar slovanský, zakončený na *-ě*; neboť, jak již výše konstatováno, tažený difthong v koncové slabice otevřené se jeví ve slovanštině jakožto *-ě*. Pravdě podobná analysa koncovky ve shodě se střídnicí slovanskou ukazuje tedy intonaci taženou: to pak je tím pravdě podobnější, podaří-li se uspokojivě vyložiti odchylnou intonaci litevskou. A odchylka ta dá se pochopiti bez jakéhokoliv násilného výkladu: koncovka nom. du. je ve všech deklinacích ostatních ražená, (srv. *vilkù, gerù, gerúju* v dekl. *o*-kmenu, *-ì, -ù* v deklinaci *i*- a *u*-kmenů, podobně u kmenů konsonantických, jež přejaly koncovku od *i*-kmenů), lze tedy se dobře domnívati, že intonace v koncovce *ā*-kmenů, původně tažená, podle ostatních deklinac se změnila v intonaci raženou; přeměna ta je tím pochopitelnější, že také v nom. plur. má litevština ve všech deklinacích intonaci koncovky stejnou. Že ani intonace řeckých nom. plur. na *-αι*, patří-li sem, nevadí výkladu tuto podanému, pověděno již výše.[2])

Lze tedy slov. *-ě* vyvozovati z býv. taženého *-ai*, jež může býti pokračováním ještě staršího *-əi*.

78. Kmeny *-i* a *-u* mají v slovanštině v nom. du. koncovku *-i, -y* (*kosti, gosti, syny*[3]); i shodují se úplně s lit. *akì, avì*, stind. *pátī, ávī*, av. *paiti*, což vede k býv. koncovce *-ī*, a s lit. *sūnù*, stind. *sūnū́*, av. *pasu*, což ukazuje na býv. *-ū*.

Představují tedy slov. tvary na *-i, -y* pokračování prajazykových tvarů na *-ī, -ū*. Koncovky ty vykládají se obyčejně tak, že vznikly napodobením podle *o*-kmenů: jako je v *o*-deklinaci nom. sg. *-os*, akk. sg. *-om*, nom. du. *-ō*, tak k nom. *-is, -us*, akk. *-im, -um* utvořen duál *-ī, -ū*. Srv. Osthoff MU.

[1]) Z býv. *-āi* vykládá slov. *-ě* Mikkola Roczn. slaw. 1. 1908. 7, ve shodě se svou theorií, že koncové sl. *-ě* odpovídá pův. d l o u h é m u difthongu, kdežto za difthong krátký že má slovanština v koncovce vždy *-i*. Ale pak zbývá mu vysvětliti tuto kon koncovku *-āi*, ježto stind. *-ē* ukazuje zřejmě na difthong krátký.

[2]) Pozoruhodná je také ta okolnost, že koncovka *-ē* v stind. nepodléhá podle svědectví grammatiků ve shodě s dochovanými texty sandhi. Není snad možno v této okolnosti viděti sled bývalé tažené intonace této koncovky?

[3]) V csl. doloženo v nom. jen jednou (Cod. Mar. Matth. 20. 21), jinak jsou tvary analogické podle *o*-km. (*syna*), v akk. dvakrát v Assem; ale tvar *-y* dobře doložen v jazycích ostatních; v češtině ovládl i v deklinaci *o*-kmenů.

2. 132 n., Bartholomae Grundr. der iran. Phil. 1. 127, Reichelt BB. 25. 245 n., Meillet Introduction[2] 263. Výklad starší, že v tomto *-ī*, *-ū* je výsledek kontrakce kmenového *-i*, *-u* s koncovkou nom. dual. *-e* (v ř. *πόδε*), — srv. J. Schmidt KZ. 26. 17 a 27. 292, Kretschmer KZ. 31. 380 n. — je málo pravdě podobný již proto, že koncovka *-e* není ani bezpečně pro prajazyk zaručena (v. § 79.); proti kontrakci svědčí také ražená infonace tvarů litevských. Nutno tedy přestati na tom, že pův. koncovka byla *-ī́*, *-ū́*, jež snad vznikla napodobením *o*-kmenů.

79. Konsonantické kmeny m u ž s k é i ž e n s k é mají ve slovanštině koncovku *-i* (csl. *kameni*, *dьni*): koncovka ta patrně přejata od *i*-kmenů, s nimiž se deklinace konsonantická v některých pádech shodovala (dat. pl. *kamenьmъ*: *gostьmъ*, lok. pl. *kamenьchъ*: *gostьchъ*, instr. sg. *kamenьmь*: *gostьmь*). V jazycích ostatních je také týž tvar pro feminina i maskulina; v jazycích árských s koncovkou přenesenou sem od *o*-kmenů (stind. *pádā*(*u*): řec. *πόδε*, *śvánā*(*u*): řec. *κύνε* atd.; podob. av. *pāda*, *zāmātara* ‚dva zeťové', ačkoliv av. *-a* může býti také z pův. *-e* a tudíž se shodovati s řeckými tvary na *-ε*); v řečtině je koncovka *-ε* (*ποιμένε*, *μητέρε*, *κύνε* atd.) a toto *-e* bývá někdy pokládáno za koncovku původní u těchto kmenů (Meringer KZ. 28. 230, Osthoff IF. 20. 193, Meillet Introd.[2] 262, Brugmann Griech. Gram.[3] 231, KVG. 388, Grundr. 2[2]. 2. 200), jež m ů ž e býti také v keltském nom. dual., z něhož je patrno pouze, že v koncovce byl palatální vokál (stir. *dá drúith*, dva kouzelníci'), a lze se domnívati, že tu byla koncovka *-e* (srv. Thurneysen Handbuch des Altirischen 194). Dále pak m ů ž e býti *-e*, jak již řečeno, také v iranských tvarech na *-a* (*nara*: *ἀνέρε*, dva mužové', *bərəzanta*: *φέροντε*, srv. Bartholomae Grundr. der iran. Phil. 1. 127). Prajazykový původ duálních tvarů na *-e* by dosvědčovaly litevské tvary na *-e*, jež se v nom. du. vyskytují, lze-li je za takovéto starobylé tvary považovati: srv. J. Schmidt KZ. 26. 360, jenž uvádí stlit. *atějuse* (z r. 1612), dále *iszgěruse*, *įějuse*, *negālincze* z chrestomathie Schleicherovy,[1]) Brugmann Grundr. 2[1] 645 (ve vydání novém jich neuvádí), Wiedemann Handbuch 73 n. Jiní vykládají řecké *-ε* jinak. Wheeler IF. 6. 139 myslí, že *πόδε* vzniklo vedle plur. *πόδες* podle toho, že v deklinaci *o*-kmenů vedle plur. na *-ōs* byl du. na- *ō*; tedy jako bylo vedle sebe **ἵππως*: *ἵππω*, tak podle toho i *πόδες*: *πόδε*[2]); srv. i Hirt IF. 17. 78 pozn. 2, Handbuch 216, kdež pokládá výklad tento za jedině možný, poněvadž ta okolnost, že tvary na *-e* doloženy jsou bezpečně j e n v řečtině, nedovoluje uznati koncovku tu pro prajazyk. Proti vývodům Wheelerovým polemisuje Brugmann Griech. Gram.[3] 231: je mu pravdě nepodobné, že by

[1]) Srv. ještě *du põniszku pro szālį eĩdamu taĩ girděje iř artỹ priějuse pamāti*. Jurkschat Lit. Märchen 24, *anůdu prispýruse klási* ib. Jinak má litevština tvary na *-i* (podle *i*-kmenů; *móteri* = csl. *materi*) nebo na *-iu* (podle *jo*-kmenů: *ãkmeniu*).

[2]) Pro tvary keltské předpokládá nikoliv *-e*, nýbrž *-i*, tedy koncovku přenesenou od *i*-kmenů. Podle něho i v deklinaci konsonantické byla koncovka *-ōu*, *-ō*, jak svědčí shoda stind. *pắdāu*, av. *pāδa*, agsas. *nosu*, *ðuru*.

v keltštině byla přejata koncovka *i*-kmenů, poněvadž konsonantická deklinace keltská nepřechází k dekl. *i*-kmenů, a pak očekával by spíše novotvar **πόδω* než *πόδε*.

Z toho patrno, že prajazykový tvar nom. dual. u kmenů konsonantických není ještě nade vši pochybnost stanoven; pro slovanštinu není věc ta konečně zásadního významu, protože slovanské tvary jsou docela bezpečné novotvary, neboť koncovka *-i* ani při tom ani při onom výkladě z koncovky prajazykové se vyložiti nedá.

80. Konsonantické kmeny střední mají v slovanštině jednak *-i* jednak *-ě*: *imeni, tělesi, otročęti* vedle *imeně, tělesě, otročętě*. V jaz. stind. mají obdobné tvary koncovku *-ī*: *ǧánasī* (kmen *ǧanas-*: ř. *γενος-*), *nāmanī* (kmen *nāman-*: lat. *nōmen-*), av. *vī-saiti*, lat. *vīginti*.[1]) Je tedy docela dobře možno slov. tvary ztotožňovati s uvedenými tvary jazyků ostatních a vésti je k pův. nom. du. na *-ī*. Srv. Brugmann Grundr. 2. 647 n., 2². 2. 202, Meillet Introd.² 263, Ljapunov 63, Vondrák Vgl. Gram. 2. 7.[2]) Tvary na *-ě* jsou patrné novotvary podle středních *o*-kmenů (*otročętě* podle *městě*).

81. K těmto konsonantickým nom. dual. na *-ī* pravděpodobně náleží i slov. substantiva *oči, uši*. Obyčejně se vykládají za nom. dual. *i*-kmenový, tedy *oči, uši* jako *kosti*. Srv. Osthoff PBSBeitr. 3. 7, Vondrák Vgl. Gram. 2. 7, Leskien Gram. 119, Pastrnek Tvarosloví XXIX. Slova ta jsou v slovanštině feminina, ale to je sotva původní, srovnání ostatních jazyků indoevropských tomu aspoň nenasvědčuje; neboť tam, kde nalézáme slova sem náležející v rodě ženském a v *i*-deklinaci, tam všude se dá deklinace tato a s ní i její rod vyložiti přechodem bývalé deklinace konsonantické v deklinaci *i*-kmenů. Konečně i slovanština vedle duálu fem. *oči, uši* má v singuláru neutra *oko, ucho*. I vykládá se, že tu jde o staré střední *i*-kmeny, které pak přejaly rod, který se u většiny substantiv *i*-kmenových jeví. Ale již J. Schmidt KZ. 26. (1883) 17 ukázal na to, že slovanština středních *i*-kmenu vubec nemá, a vykládal slov. *oči* za nom. dual. konsonantického kmene *oq"-* (sl. *ok-*). Nasvědčuje tomu podle jeho výkladu i ta okolnost, že střední *i*-kmen se pro tato slova nedá dokázati z žádného jazyka indoevropského; *i*-deklinace, kterou v některých jazycích nalézáme (ř. *ὄψις*, lit. *akìs*, lat. *auris*, lit. *ausìs*), je snadno pochopitelná, neboť konsonantické kmeny se ode dávna blízce stýkaly s kmeny na *-i*, a v případě tomto nom. du. na *-ī* byl v obou deklinacích stejný, i provedena *i*-deklinace úplně a slova ta stala se femininy; kdežto při předpokladu, že zde jde o stará neutra *i*-kmenová, musíme se ptáti, proč změněn jejich rod.

---

[1]) Řečtina má krátké *-i*: boiot. *Fίκατι*, att. *εἴκοσι* atd. Schulze KZ. 28. 277, pozn. 1.

[2]) Hirt IF. 2. 357 vykládaje, že přízvučné *-oí* přechází ve slovanštině v *-ě* a nepřízvučné v *-i* (tak jako přízvučné *-ós* v *-o* a nepřízvučné v *-ъ*), viděl v koncovkách *-i* a *-ě* u slov. neuter různé střídnice za pův. *-oi* podle toho, byla-li koncovka přízvučná čili nikoliv.

Je tedy pravdě podobno, že nom. *oči, uši* nejsou tvary *i*-kmenové, nýbrž tvary nom. dual. středního kmene konsonantického: *oči* z býv. **oq"ī*, *uši* z býv. **ousī*. Po Schmidtovi, jenž takto vyložil sl. *oči*, srovnávaje tvar ten se stind. *akṣī*, řec. *ὄσσε* = **okje* (srv. i jeho Neutra 251, 388 n., 398, 406), vykládá tak W. Schulze KZ. 28. 277 a pozn., Johansson BB. 18. 25, Brugmann Grundr. 2¹. 263, Griech. Gram.³ 231, Meillet MSL. 12. 237. Brugmann Grundr. 2². 1. 132, 174, 577 vykládal všecky tyto tvary (slov. *oči*, *uši*, baltské *akìs*, *ausìs*, stind. *akṣí*, av. *aši*, *ušī*) za tvary *i*-kmenové, nyní však (Grundr. 2². 2. 202) uznává v nich tvary kmenů konsonantických, zejména na základě výkladu Bartholomaeova (Wochenschr. für klass. Phil. 1908. 61), který upozornil na to, že přízvuk těchto slov v stind. se shoduje s přízvukem nom. dual. kmenů konsonantických (*akṣī*, vedle sing. *ákṣi*, jako *bṛhatī*) a odchyluje se od přízvuku nom. dual. *i*-kmenů (*śúčī*).

Náleží tedy slov. *uši* (= býv. **ousī*) spolu s av. *uši* a lit. *ausìs* ke kmenu souhláskovému *ous-*, který dochován v lat. *auscultare* a snad i v *audio* z býv. **aus-dio*, v stir. *ó* (z býv. **aus*) a v lit. gen. plur. *ausų*; srv. De Saussure Mémoire 224, Schmidt Neutra 406 n., Johansson BB. 18. 25, Walde Lat. et. Wb. 56 n. Vedle kmene *ous-* byl kmen rozšířený **ouses-*, odkudž hom. *ὦος*, att. *οὖς* (z býv. **ousos*), srv. *ΟΣ* = *ὦς* CIA. I. 322[a] 93[1]); s tímto **ousos* úplně se shoduje slov. *ucho*. Podle nom. du. *ausì* vznikl pak v litevštině i singulár *ausìs* a podobně snad vzniklo i lat. *auris*.

S deklinací subst. *ucho* je v slovanštině úplně parallelní deklinace subst. *oko*. Tvar duálový *oči* je nepochybně starý: vede s lit. *akì* a s árskými tvary, odchylujícími se hláskovou podobou slabiky kořenné — srv. stind. *akṣī*, av. *aši* — k pův. kmeni konsonantickému *oq"-* (tvary árské k pův. *okᵖ-*). Ke kmeni *oq-* náleží v podstatě i řec. *ὄσσε* z býv. **ὄκjε*, jež vzniklo pravděpodobně tím, že tvar starší, snad **ὄσσα* (z býv. **oq"i̯ə*, kdež *-i̯ə* se má k *-ī* ostatních jazyků, jako v nom. sg. kmenů na *-ī/i̯ā*; srv. § 4), přejalo koncovku *-ε* běžnou v nom. duálu maskulin a feminin podobně, jako to vidíme ve tvarech *γένεε* (: *γένος*), *σκέλει*, *δοῦρε*. Srv. Wheeler IF. 6. 139, Brugmann Grundr. 2². 2. 202. Sing. *oko*, *očese* je patrný novotvar slovanský, vzniklý podle poměru *uši*: *ucho*, *ušesc*. Neboť pro kmen **oq"es-* není v žádném jazyce jiném dokladu a vzájemné působení obou slov na sebe při tak nápadné shodě tvaru duálových je docela přirozené. V litevštině ovšem pochodem týmž, který naznačen výše, se vyvinul i sing. *akìs* a podobně snad i řec. *ὄπις*.

---

[1]) Dor. *ὦς* vykládá Sommer Griechische Lautstudien 16 z býv. **ōus*; tak již Meringer Sitzungsber. Wiener Akademie 125. II. 12 n., s pochybnostmi G. Mayer Alb. Studien III. 11.

Vokativ sing.

82. V plurálu a duálu je vokativ veskrze roven nominativu. Jde tu tedy jen o vokativ singuláru.

U kmenů na *-o* má vok. sg. v slovanštině koncovku *-e* (*rabe*), koncovku patrně touž, která je v lat. *lupe* ř. λύκε, stind. *výka* atd.,[1]) tedy indoevrop. *-e*. Je to pouhý kmen, jehož koncovka kmenová se zde objevuje ve stupni *e*, proti stupni *o* pádů jiných. V slovanštině se vyskytuje pravidlem jen u substantiv,[2]) u adjektiv jen výjimkou (na př. ДОБРѢ РАБЕ БЛАГѢ ВѢРНѢ atd., hojněji na př. v středobulh. oktoichu XI. stol.: *besъmrъtne, blaže, dlъgotrъpe gospodi* atd.; srv. Jag. Arch. 3. 175), obyčejně je za to tvar nominativní, sklonění složeného.

83. Kmeny na *-jo* se v tomto pádě od kmenů na *-o* úplně odchylují: mají veskrze koncovku *-u* (*kraju, koňu, mažu*), tedy koncovku touž jako *u*-kmeny (v. § 85).

Deklinaci *jo*-kmenové koncovka ta náležeti nemůže, je to tedy patrně koncovka náležející pův. *u*-kmenům, jež sem přenesena. Jak se stalo, že právě při *jo*-kmenech stará koncovka úplně zanikla a na její místo nastoupila koncovka *u*-kmenů, na to odpovídáno různě: MEILLET Recherches 52 počátek toho hledal u jmen na *-teljь* a *-arjь*, u nichž jakožto starých kmenů konsonantických byl akk. sg. (*-ь* za pův. *-ṃ*) roven nom. sg. (*-ь* jako v nom. *jo*-kmenů); v té věci se shodovala tato jména s deklinací *u*-kmenů a poněvadž u těchto je vok. sg. zakončen na *-u*, přijala koncovku tu i jména ona. Od nich pak, ježto to byla slova ve vok. nejhojněji užívaná, přešlo *-u* i k ostatním kmenům na *-jo*. Výkladem tím se však nevysvětluje to, že všechna substantiva *jo*-kmenová již v době praslovanské přejala koncovku *u*-kmenů, a proto právem vrací se BERNEKER KZ. 37. 382 k vý-

---

[1]) Litevský vok. sg. těchto kmenů má také koncovku *-e*, ale koncovka ta je do jisté míry záhadná: strhuje na sebe přízvuk, je-li předcházející slabika krátká nebo obsahuje-li délku taženou (*vilkè: vilkas, ponè: pônas, dẽwè: dẽwas* atd.). Pošinutí takové děje se jen v případech takových, kde po tažené (nebo krátké) slabice původně přizvukované, následuje délka ražená (srv. str. 2). Z toho usuzují, někteří, že koncovka litevského vokativu ukazuje na pův. *-ē*. (MEILLET Introd.[2] 288, De quelques innovations 25 n.). BEZZENBERGER BB. 21. 290 pozn. 2 proti svému staršímu výkladu (BB. 15. 298), kdy viděl v tomto litevském přízvuku stopy původního přizvukování vokativu, pokládá zjev ten za nepůvodní, upozorňuje, že vlastně jen málo slov tohoto typu se vyskytá ve vokativě a z nich prý jen *dẽwè* se slyší s přízvukem na koncovce při emfatickém oslovení, nedovede však zjevu toho vysvětliti. LORENTZ (IF. 8. 97, Jag. Arch. 19. 343 pozn. 1) přičítá přizvukování koncovky povaze tohoto tvaru jakožto tvaru volání; tak si vykládal věc tu již HANUSZ Jag. Arch. 7. 327 nalézaje, že při volání do dálky bývá poslední slabika dloužena, takže se zdá, jakoby měla přízvuk (srv. mlrus. vok. мáти při volání матй, kdy slabika přízvučná vůbec přízvuku téměř ani nemá, ale koncovka má prodloužený, t. j. s počátku stoupající, pak klesající přízvuk, VERCHRATSKIJ Jag. Arch. 3. 387). Srv. i KRETSCHMER KZ. 31. 356.

[2]) Je to asi stav původní; srv. WACKERNAGEL Mélanges de linguistique offerts à F. de Saussure (Paris 1908), str. 151.

kladu Leskienovu (Bildung der Nomina im Litauischen 328), podle něhož přenesena tato koncovka vokativní k *jo*-kmenům od *ju*-kmenů. Tyto kmeny ve slovanštině v nom. a akk. sg. splynuly s *jo*-kmeny (*-jus, -jum* = *jь*) a přijaly posléze vůbec deklinaci *jo*-kmenů (srv. § 30); při splynutí tom však naopak vok. těchto *ju*-kmenů ovládl a zatlačil tvar, který původně u *jo*-kmenů býval.[1]) Výklad ten je velmi pravdě podobný, má analogon v litevštině a lotyštině; v litevštině substantiva na *-tojis* (tedy *jo*-kmeny), značící nomina agentium, mají ve vok. sg. koncovku *-au* (*-tojau*) právě podle substantiv na *-ius*, s nimiž se druhdy i významem stýkají (Kurschat Gram. § 517*a*, Wiedemann Handbuch 67 n., Porzezinskij Изв. 3. [1898] 4. 1128). V litevštině jména na *-ius* mají celý plurál a duál podle *jo*-kmenů; v slovanštině šla věc ještě dále, i singulár obou deklinac splynul: tím je přenesení vokativu od *ju*-kmenů ke kmenům na *-jo* docela pochopitelné. Že slovanština takové kmeny na *-ju* měla, lze předpokládati právě z toho, že je má litevština a že je mají i jiné jazyky, zejména árské: srv. na př. řec. *νίύς, πρᾶΰς*, stind. *stājúh, tājúh*, av. *tājuš* ‚zloděj' atd. Druhdy stojí *ju*-kmen vedle kmene *-jo*: *νίύς* vedle *νιός*, stind. *vājúh* ‚vítr' vedle lit. *vėjas* atd. Srv. Brugmann Grundr. 2^2. 1. 223 n., 2^2. 2. 134, Mikkola Roczn. slaw. 1. 11.

84. Vokativ v deklinaci *ā*-kmenů má koncovku *-o* (*žęno*), po případě po souhláskách měkkých náležitou její obměnu *-e* (*duše*); toto *-o* ve shodě s koncovkou řeckou *-α* (*δέσποτα, νύμφα*, umb. *Tursa*) ukazuje buď na pův. *-a* nebo *-ə*. Neboť indoevrop. *ə* se jeví v jazycích evropských tak jako pův. *-a*. Rozhodnouti, zda ve vokativě *ā*-kmenů byla koncovka *-a* nebo *-ə*, není možno; tu by mohly pouze rozhodnouti obdobné tvary jazyků árských, které mají za *-ə* střídnici *-i* (srv. koncovku 1. os. pl. med. hlavních časů *-mahi*: řec. *-μεθα*, nom. pl. neutr. part. praes. act. *bháranti*: ř. *φέροντα*). Tvarů takových však v árských jazycích není. Stind. *amba*[2]) nemůže svědčiti ani proti koncovce *-ə*, jak se domníval Pedersen KZ. 36. 78 n., ani pro koncovku *-a*. Jisto jest jen tolik, že mezi nomin. a vok. těchto kmenů (*δεσπότη-ς*: *δέσποτα*, *žena*: *ženo*) je poměr obdobný jako u *o*-kmenů, kde proti nom. *-o* je vokativní *-e* (srv. již Saussure Mém. 93) nebo jako v deklinaci konsonantické, kde nom. má kmen zdloužený, vok. prostě plný stupeň (*γείτων*: *γεῖτον* atd.), že tedy vokativní tvar i v této deklinaci

[1]) Ljapunov 32 pozn. 1. vykládá podle Fortunatova přenesení koncovky *-u* od *u*-kmenů k *jo*-kmenům tím, že prý vok. sg. u *jo*-kmenů již v praslovanštině splynul s nominativem (nikoli však u *jo*-kmenů). Výklad naprosto nepřesvědčivý.

[2]) Dříve se uvádělo a druhdy ještě uvádívá toto *amba*, náležející k subst. *ambā* ‚matka', ale hojně užívané jako interjekce, za stindický doklad pův. vok. kmene na *-ā* — srv. Saussure Mémoire 93, Brugmann Curt. Stud 9. 371, Grundr. 1^1. 88, Finck 10, Bogorodickij 18, Hirt IF. 17. 68, Vondrák Vgl. Gram. 1. 83; ale slova toho nelze k nijakému výkladu užiti, protože je příliš ojedinělé a vlastně interjekcí (Bechtel Hauptprobleme der idg. Lautlehre 265 n., Wackernagel Altindische Grammatik 1. 6, Meillet Introd.[2] 285 n., Bartholomae Wochenschr. für klass. Philol. 1902. 627, Brugmann Grundr. 2^2. 2. 134).

je pouhý kmen, ale proti nom. sg. s kmenovou samohláskou oslabenou. Proti *ā* je stupeň oslabený *ə* (srv. Hirt Ablaut 5, Brugmann KVG. 146), je tedy docela dobře možno viděti ve slov. *-o*, v lat. *-a*, v řec. *-α* pokračování bývalého *-ə* (Hirt IF. 17. 68, Meillet Introd.[2] 285 n.). Ale poněvadž o původu tohoto kmenového *-ā* nic nevíme (srv. str. 1 pozn. 4), není nemožno, viděti zde ablaut *ā*: *a*; pak by slov. *o*, lat. *a*, řec. *α* bylo z pův. *-a* (J. Schmidt KZ. 27. 381, Pedersen KZ. 36. 78 a 38. 406, Vondrák Vgl. Gram. 1. 83 a 2. 5.

85. Kmeny na *-i* a *-u* mají ve slovanštině koncovku *-i*, *-u* (*kosti*, *synu*). Koncovky ty jsou patrně původu difthongického a shodují se tudíž s koncovkami lit. *-ė*, *-au* (*akė̃*, *sūnaũ*) a indickými *-ē*, *-ō* (*ágnē*, *sūnō*). Kvalita tohoto difthongu těžko dá se určiti: lit. *-ė̃* může být za býv. *-ei* nebo *-oi* (Wiedemann Handbuch 57, Endzelin Изв. 12. 1907. 1. 66, tam i lit.). Intonace koncovky té byla dle svědectví litevštiny tažená,[1]) a poněvadž tažené *-oi* v koncové slabice otevřené pravděpodobně dává v slovanštině *-ě* (v. § 67), zdá se, že koncovkou u *i*-kmenů bývalo *-ei*. S tím souhlasí, že i řecké ***Ποτειδάϝων***, hom. ***Ποσειδάων***, v kterémž Kretschmer Glotta 1. 27 n. a O. Hoffmann 84. Jahresbericht der Schlesischen Ges. für vaterl. Cultur, Breslau 1906 (srv. Glotta 1. 382 n.) poznali vok. ****Ποτει*** k subst. ***πόσις***, ukazuje na koncovku *-ei*. Můžeme tedy pro slov. *-i* předpokládati pův. koncovku *-ei*. Srv. i Vondrák Vgl. Gram. 2. 5, Leskien Gram. 111.

Pro vok. *u*-kmenů se zdá pravděpodobnější koncovka *-ou*, jak svědčí lit. *sūnaũ*, a pravděpodobně i got. *sunau* (v. Helten IF. 14. 78 n., Hirt PBSBeitr. 18.. 280 pozn. 1., Janko Soustava 249 a IF. Anz. 15. 261, Brugmann Grundr. 2[2]. 2. 135). Je tedy pravděpodobno, že také slov. koncovka *-u* je z býv. *-ou*, ač těžko by bylo vyvrátiti tvrzení, že jde zde o pův. *-eu*[2]); neboť i když bychom uznávali správnost učení, že pův. *eu* = slov. *ju*, přece snadno pochopíme nepalatalisovanou koncovku v naší deklinaci podle pádu ostatních, z nichž v žádném nebylo podobné palatalisace.

Vedle koncovek tuto uvedených byly i koncovky *-i*, *-u*, t. j. vedle kmene plného fungoval ve významu vokativu také kmen oslabený: srv. ř. *ὄφι*, av. *aši*, got. *gast*, a ř. *πῆχυ*, got. *sunu* — snad novotvary vzniklé podle nom. na *-is*, *-us* (Reichelt BB. 25. 1899. 247). V slovanštině tvarů takových není.

86. Vokativ jeví v jazycích indoevropských zvláštnost v přízvukování: v jaz. stindickém bývá nepřízvukován, stojí-li uprostřed věty; stojí-li na počátku věty, má přízvuk a sice vždy na prvé slabice. Něco podobného nalézáme i v řečtině: i tu je řada substantiv, která ve vokativě zvracejí přízvuk; srv. ***ἄδελφε***: ***ἀδελφός***, ***πάτερ***: ***πατήρ***, ***ἄνερ***: ***ἀνήρ***, ***δᾶερ***: ***δαήρ***, ***θύγατερ***: ***θυγατρός*** atd. Srv. Hirt Akzent 294, Vendryes Accentuation

[1]) Intonaci lit. *akė̃*, *dangaũ* s řec. *βασιλεῦ*, *Λητοῖ* srovnal již Hanssen KZ. 27. 614. Srv. i Hirt Akzent 116 a 208.

[2]) Koncovku *-eu* v slovanském *-u* vidí Vondrák Vgl. Gram. 2. 5, Leskien Gram. 111.

grecque str. 203 nn. Také ve slovanštině nalézáme ve vokativě zvrat přízvuku; srv. na př. mlrus. дьак, дьака, ale vok. дьáче, což již Hanusz Jag. Arch. 7. 326 srovnával s akcentuací staroindickou a s řeckým zvratem přízvuku; a tak v maloruštině všeobecně „wird der Hochton bei der sonstigen Betonung der Casusendungen gegen Wortanfang zurückgeschoben", Hanusz l. c. 383; tak uvádí i O. Broch Jag. Arch. 17. 383 z uherské maloruštiny vok. *žóno*, kdežto všechny pády ostatní jsou oxytonovány; v čakavštině je u *ā*-kmenů ve vok. přízvuk vesměs na první slabice (*nogȁ*: *nȍgo*, *rukȁ*: *rûko* atd., srv. Hirt Akzent 295). Z této shody jaz. stindického, řeckého a slovanského lze souditi, že již v prajazyku vokativ, pokud nebyl enklitický, měl přízvuk na první slabice. Tak vykládá Kretschmer KZ. 31. 359, Meillet De quelques innovations 22 (srv. i Introduction 290), Vendryes MSL. 13. 137.[1]) Tím by také bylo lze vysvětliti redukci kmenového *ā* ve vok. *ā*-kmenů. Vedle toho ovšem v případech jiných býval ve vokativě přízvuk týž jako v nominativě — odtud oxytonování vok. *i*- a *ú*-kmenů (lit. *akẽ*, *sūnaũ*), s čímž souhlasí i plný stupeň kmenového zakončení, jako zase koncovka *-i*, *-u*, dosvědčená některými jazyky, by mohla ukazovati, že i zde býval někdy přízvuk na slabice počáteční.

Jinak vykládá akcentuaci vokativu Hirt Akzent 296 a IF. 9. 284 n., kde hájí svého výkladu proti námitkám Klugeovým Litteraturblatt 1895. 330, Solmsenovým IF. 7. 49. Hirt uznává dvojí akcentuaci vokativu pro prajazyk: enklisi a orthotonesi, při níž byl přízvuk takový jako v nom. sg. Zvrat přízvuku, který nalézáme v jazyce stindickém, řečtině a slovanštině, pokládá za náhradu enklise. To by mohlo platiti o řečtině, kde pravděpodobně také akcentuace slovesa vznikla náhradou za bývalou enklisi. Ale v jazyce stindickém ani v slovanštině nemáme nic podobného, nelze uvésti případů jiných toho, že by tvar kdysi bezpřízvučný, přijal přízvuk na první slabice. Proto zdá se, že stav, který se ve třech jazykových větvích dá doložiti, sotva je náhodný, jak Hirt (Akzent 296) myslí; pravděpodobnější je, že je v tom zbytek stavu prajazykového, ač ovšem zcela bezpečně stav ten zkonstruovati nedovedeme, nedovedeme stanoviti, kdy přízvuk se ve vokativě pošinoval na první slabiku slova a kdy nikoliv, neboť že vedle počátečního přizvukování bylo i přizvukování koncové, zdá se nepochybno; obojí dosvědčeno v řečtině i slovanštině, dílem oslabený, dílem plný stupeň koncové samohlásky kmenové tomu nasvědčuje; v stindštině snad nastalo dalším vývojem přenesení akcentuace počáteční na případy všechny.

Akkusativ sing.

87. Akkusativ sg. u kmenů na *-i* a *-u* má koncovku *-ь*, *-ъ*, jež odpovídá koncovce *-im* *-um* jazyků ostatních: sl. *gostь*, *synъ*, lit. *akį*, *sūnų*, lat. *turrim*, *portum*, ř. *πόλιν*, *γλυκύν*, stind. *agnim*, *sūnúm* atd.

[1]) Srv. i Kluge, Litteraturblatt für germanische und romanische Philologie 1895. 330, Solmsen IF. 7. 49, Richter IF. 9. 12 pozn. 3.

U mužských *o*-kmenů je koncovka *-ъ*. Toto *-ъ* je patrnou střídnicí za prajaz. *-om*, které nalézáme v lit. *tāką*, stlat. *servom*, ř. *ἵππον*, stind. *áśvam* atd. Pro *-ъ* za koncové *-om* svědčí ještě 1. os. sg. silného aoristu *nesъ*, *vedъ* s koncovkou touž jako ř. *ἔφυγ-ον*, *ἔλιπ-ον* nebo stind. *ádiśam* atd., dále pak, jsou-li správny výklady podané nahoře v § 15, 16, také 1. os. pl. *-mъ* z býv. *-mom* (vedle řec. *-μεν*) a v koncovce dat. plur. *-mъ*.

Kmeny měkké mají koncovku *-ъ*, jež může být náležitou střídnicí koncovky předslovanské v těch případech, kde jde o býv. *-ią*-kmeny (v. § 30, 83), takže koncové *-jь* je z býv. koncovky *-jum* (> *-jъ*, *-jь*), a pak v případech takových, kde jde o kmeny, v nichž proti kmenovému východu *-jo-* býval v některých pádech kmen na *-i* (v. § 30); pak je toto *-ь* z býv. *-im*, jako nominativní *-ь* z býv. *-is*. V případech takových ovšem měkkost předcházející souhlásky přenesena z pádů těch, kde byl kmen na *-jo*. Z býv. *-jom* slovanská koncovka *-jь* býti nemůže, protože *-om* po souhlásce *j* nepřechází v *-ъ*, buď že *-jom* přešlo v *-jem* dříve, než *-om* se měnilo v *-um* (tak se soudí obecně), nebo že změna *-om* v *-um* po předcházejícím *j* nenastávala (Brückner KZ. 43. 371). Soudíme-li podle *dělaję* za býv. **dělajōn*, *kraję* za býv. **krajons*, očekáváme za *-jom* nejspíše *-je*, kteréž máme asi v nom. akk. sg. středních *jo*-kmenů: *morje* z býv. **morjom* (srv. § 32). U těch slov, kde byla pův. koncovka *-jom* je slovanské *-jь* analogické: působil tu akk. sg. tvrdých *o*-kmenů spolu s tvary právě uvedenými, v nichž koncové *-jь* bylo jednak z býv. *-jum*, jednak z býv. *-im*. V jednotlivých případech ovšem nelze rozhodnouti, o kterou koncovku v daném případě jde: zda o koncovku analogickou či o koncovku *-jum* nebo *-im*.

Kmeny na *-ā* mají v slovanštině koncovku *-ǫ*: *rybǫ*, *dušǫ*. Jazyky ostatní ukazují na původní koncovku *-ām*: stind. *áśvām*, řec. *χώρᾱν*, *θεάν*, lat. *terram*, *equam*, lit. *raňką*, got. *giba* atd. Srv. Brugmann Grundr. 2^2. 2. 139. Slovanská koncovka *-ǫ* se pak vykládá také z tohoto pův. *-ām*. Pro přechod pův. *-ām* ve slov. *-ǫ* vedle akk. sg. *ā*-kmenů lze uvésti ještě instrum. sg. týchž kmenů: *rǫkojǫ*, *rybojǫ* má koncové *-ǫ* z *-ām*, jak ukazuje také lit. *rankà* (dial. *runkù* zaručuje pro litevštinu koncovku *-ām*, srv. § 159); dále bývá také koncovka *-ǫ* v 1. os. sg. praes. (*vedǫ*) vykládána z *-ām*, t. j. vidí se v tvaru tomto původní 1. os. sg. konjunktivu, tedy sl. *berǫ* = lat. *feram*,[1]) srv. Mahlow 114, Hirt Akzent 114, Zubatý Jag. Arch. 15. 510, Brugmann KVG. 589 a 553, Vondrák Aksl. Gram. 75, Vgl.

[1]) Jindy se vykládá koncovka *ǫ* v 1. os. sg. z *-ōm* t. j. *-ō* + *-m*, ke tvaru na *-ō* (řec. *φέρω*, lat. *fero*) připojeno podle časů vedlejších koncové *-m* (Thurneysen BB. 8. 270, Bogorodickij ΡΦΒ. 33. 233, Mellet MSL. 14. 412, Mikkola Roczn. slaw. 1. 12. Od *-ōm* také vychází, ale jinak je vykládá Hirt IF. 17. 83. V případě tom, že by toto *-ǫ* bylo z *-ōm*, musili bychom uznati s Mikkolou, že býv. *-ōn* (s nosovkou zubnou) = slov. *-y*, kdežto *-ōm* (s nosovkou retnou) = slov. *-ǫ*. Ale domnění takové sotva je správné, nikde ve slovanštině nenalézáme případu obdobného, že by koncové *-m* bylo rozlišeno od koncového *-n*; správně tedy asi poznamenává Leskien Gram. 190, že *-ǫ* nelze vykládati z *-ōm*.

Vgl. Gram. 1. 123, 2. 132, Brückner Jag. Arch. 29. 113, Leskien Gram. 190.[1])

Poněvadž podle svědectví nom. sg. *kamy* je v slovanštině za býv. *-ǫ́n* koncovka *-y* (v. § 33 nn.), musíme předpokládati, že *-ā́m* přešlo v *-ā* a *-ǫ́n* se změnilo směrem k *-ūn* dříve, než *ā* splynulo s *ō*[2]): jen tak lze vyložiti, že *-ā́m* a *-ǫ́n* dávají střídnice různé, ačkoliv jinak *ā* a *ō* splývají. Předpokladu tomu také nic nebrání. Ve středosloví sice splynulo *ă* a *ŏ* dříve, než vznikly nosovky (srv. Vondrák Vgl. Gram. 1. 120, Brückner Jag. Arch. 29. 113), takže *-an-*, *-am-* i *-on-*, *-om-* přecházejí v *ǫ*. Ale v případě tom jde o slabiky středoslovné, v případě našem o koncové, a nelze změny konstatované pro středosloví prostě přenášeti na slabiky koncové; a pak splynutí *a* a *o* ve středosloví před vznikem nosovek dá se trvám dokázati jen pro krátké *a* a *o*; Brückner na uv. m. praví totéž také o dlouhém *ā* a *ō*, ale není pro to dokladů. Je docela dobře myslitelno, že *ā* a *ō* ještě bylo rozlišeno, když již *a* a *o* splynulo v jednotném *o*; neboť obojí změna nesouvisí nikterak vespolek, nejsou ani stejného rázu (při hláskách krátkých pozorujeme přechod od otevřenější samohl. *a* k zavřenějšímu *o*, kdežto při délkách je tomu naopak). Obdobu toho nalézáme i v litevštině: *a* a *o* splývají v *a* podobně jako v slovanštině v *o*; ale délky *ā*, *ō* zustávají rozlišeny: za *ā* je litevské *ō*, za pův. *ō* pak *uo*. I když tedy *a* a *o* splynuly ve středosloví dříve, než vznikly z nich nosovky, neplyne z toho, že také *ā* a *ō* splynuly před vznikem nosovek. A i kdyby tomu tak bylo, nelze z toho nic uváděti proti slabikám koncovým: v nich mohlo *-ān* a *-ōn* zustati rozlišeno déle (Brugmann Grundr. 1[2]. 941) anebo se změniti dříve než se dostavilo splynutí *ā* s *ō*, t. j. *-ōn* se změnilo směrem k *-ūn* dříve, než splynulo *ā* s *ō*, po případě také *-ām* přešlo dříve v *-ą*; odtud pak různý vývoj: *-ā́m* > *-ą* > *-ǫ*[3]) (nebo *-ām* > *-ōm* > *ǫ*), kdežto *-ǫ́n* > *-ūn* > *-y*.

Tím způsobem lze trvám dobře rozřešiti otázku koncových dlouhých slabik zavřených nosovkami. Jde tu ovšem jen o koncovky s intonací ražcnou; koncovka gen. plur. *-ōm*, *-ām* má osudy jiné, poněvadž se od koncovek právě vyložených intonancí liší (v. § 119 nn.). Tak lze odstraniti pochybnosti Brücknerovy v Jag. Arch. 29. 113, jenž táže se, odkud *-y* za býv. *-ōn* v nom. *kamy* a *-ъ* za *-ōm* v gen. plur., a jenž pro ten případ, že změna *ō* v *ā* nastala dříve než změna *-ōn* v *-ūn*, připouští výklad, že *kamy* je z býv. *-ons*. Po tom, co tu vyloženo, co pro nedostatek

---

[1]) Koncovka *-ām* bývala snad také v gen. plur. *ā*-kmenů; ale věc není jistá, a pak bylo-li zde *-ām*, mělo intonaci taženou, tedy nelze ho srovnávati s *-ā́m* raženým.

[2]) Srv. již Mahlow 114.

[3]) Brückner Jag. Arch. 29. 113 vykládá slov. *-ǫ* z *-ām* a vidí v tomto *-ǫ* pokračování nosového *ą* (nikoliv *ǫ*), takže rozeznává pro koncové slabiky trojí nosovku: *ǫ*, *ę*, *ą* (t. j. nosové *o*, *e*, *a*), z nichž později *ǫ* a *ą* splynuly. Je dost možno, že byl postup takový, že *-ām* > *-ą* > *-ǫ*, ale věc ta nedá se bezpečně stanoviti. Srv. nyní KZ. 43. 369 nn.

materialu nedá se sice striktně dokázati, ale přece je velmi pravdě podobné, možnost takovéhoto návratu k výkladu starému odpadá.

Mikkola Roczn. slaw. 1. (1908) 11 n. nesouhlasí s výkladem, že by *ā* a *ō* bylo zůstalo rozlišeno před nosovkami, a vykládá rozdíl mezi *-y* z *-on* (*kamy*) a *-ǫ* z *-ām* (*ženǫ*, *berǫ*) tím, že po *ā* (= pův. *ō* nebo *ā*) následuje jednou nosovka *-n*, podruhé *-m*: v této různosti hledá příčinu různé střídnice slovanské. Poněvadž však předpoklad, že *-ōn* > *-ūn* dříve než *-ō* > *-ā*, je docela dobře možný — Mikkola se možnosti této ani nedotýká, zamítaje pouze výklad, že před nosovkami *-ā*, *-ō* zůstalo rozlišeno — a poněvadž různost *-m*, *-n* se v koncovkách slov. jinak konstatovati nedá, jest trvám výklad nahoře podaný pravdě podobnější než výklad Mikkolův.

Měkké kmeny mají koncovku touž: *dušǫ*. Proti lit. *žẽmę* má slovanština **ženiǫ*; koncovka slovanská může býti z býv. *-ięm*, t. j. pův. *ē* přešlo po *į* jako obyčejně v *ā* a takto vzniklé *-įām* pak změněno jako pův. *-ām* v *-jǫ*[1]); tvrditi toho však nelze, neboť slovanská koncovka může býti také analogická podle *-įā* kmenů (*duša*), s nimiž kmeny na *-įē* musily hláskoslovně v slovanštině v četných pádech splynouti.[2]) Věc ta nedá se rozhodnouti. Srv. i Zubatý Jag. Arch. 13. 624, 15. 510, Streitberg UG. 190.

88. V deklinaci konsonantické nalézáme v slovanštině u maskulin i feminin koncovku *-ъ*: *kamenь*, *materь* atd.[3]) Jazyky ostatní ukazují na indoevropskou koncovku *-m̥* (: lat. *matrem*, *hominem*, ř. **μητέρα**, **ἄκμονα**, stind. *mātáram*, *áśmānam*, lit. *móterį*, *dùkterį*, *ākmenį* atd. Slovanské *-ъ* je v případě tomto patrně také střídnicí tohoto prajazykového *-m̥*, jež se v baltštině a slovanštině vyvíjelo směrem stejným, měníc samohláskový prvek, jímž asi ode dávna v posicích takovýchto bylo provázeno (srv. Schmidtovo *əm*, Hirtovo *ᵉm*, Meilletovo *ᵒm* atd.), ve kvalitu vokálu *i*; tedy *m̥* (nebo *ᵒm*) v baltštině i slovanštině > *-im*, odtud v konci slova lit. *-į*,

[1]) Streitberg IF. 1. 293, Hirt IF. 1. 202, 6. 64, 66, Akzent 88, 113.

[2]) Podobně je tomu v pádech ostatních, proto se zde dále pravidlem o kmenech na *-įē* zvlášť nemluví.

[3]) Možná, že také u participií akkusativ sg. **berǫtjь* (csl. *berǫšь* atd.) vedle ř. **φέροντα**, lat. *ferentem*, lit. *bẽrantį*, stind. *bhárantam* a *vedъšь* (lit. *vẽdusį*) má koncovku touž, t. j. *-ъ* za *-m̥*, při čemž *tj* (: csl. *št*, čes. *c*, rus. *č* atd.) v participiu praesentis by bylo lze vysvětliti přenesením z ostatních pádu. Srv. Meillet Recherches 47 n., Vondrák Vgl. Gram. 1. 141, 2. 4, Brugmann Grundr. 2². 2. 143 n. Ale poněvadž také *jo*-kmeny mají v akk. sg. koncovku *-ъ*, není vyloučena možnost, že tu jde o tvary *jo*-kmenové; srv. Štrekelj Jag. Arch. 26. 569. Také v celé řadě substantiv, která se stanoviska mluvnice slovanské jsou *i*-kmeny, jimž však v jazycích ostatních odpovídají kmeny konsonantické, jest akk. sg. vlastně tvarem náležejícím starší deklinaci konsonantické: na př. *myšь* = lat. *mūrem*, stind. *mū́šam* (Schmidt Neutra 64 n, Meillet Recherches 37, Brugmann Grundr. 2². 2. 143), *brъvь* = stind. *bhrúvam*, lit. *brùvį*, *vьšь* = stind. *víšam*, *dъždь* z býv. **dhvᵉrm̥* (Meillet l. c. 43), sl. *žeravь* má koncovku touž jako řec. *ἦρως* (Solmsen Beiträge zur griech. Wortforschung 120 n.).

slov. -ь. Dokladů jiných pro koncové -m̥ není; že by za -m̥ (-n̥) byla v slovanštině také střídnice -ъ (Vondrák Vgl. Gram. 1. 138), není pravdě podobno.

89. Touž koncovku -ь = -m̥ nalézáme u kmenů na -ū (*svekrъvь* atd.). Před příponou -m̥ kmenové -ū- přešlo v -uu̯- = sl. -ъv-, byl tedy akk. sg. těchto jmen zakončen na -ūu̯m̥ = sl. -ъvь; srv. stind. *tanúvam, tanvàm*, av. *tanvəm* (= **tanuvam*), stind. *śvaśrúvam* (= sl. *svekrъvь*), *bhrúvam* (= sl. *brъvь*); sl. *krъvь* (= av. *χrūm*) atd.

Vedle koncovky -uu̯m̥ bývala u této třídy substantiv také koncovka -ūm, t. j. -m̥ bylo souhláskové a předcházející -ū zůstalo nezměněno; srv. ř. *βρωτύν, ἰχθύν*, lat. *socrum*, sthněm. *quirn* (= **gᵘ̯ernūm*). Srv. Brugmann Grundr. 2². 2. 141. Takovýto tvar na -ūm hledává se v csl. *ljuby, prěljuby*, dochovaném ve frasi *ljuby dějati, tvoriti* *μοιχεύειν*; srv. Brugmann[1]) Grundr. 2¹. 550, Sobolevskij ЖМНП. 1904 březen 180, Vondrák Vgl. Gram. 2. 50, Meillet Recherches 73, Études 269. 90.

Naproti tomu Iljinskij (О нѣкоторыхъ архаизмахъ и новообразованіяхъ праславянскаго языка, Praha 1902, str. 1 nn.) vykládá tvar *ljuby* za akk. plur. *o*-kmene (*ljubъ, prěljubъ*), dovolávaje se toho, že v řadě slovanských jazyků dá se dokázati *o*-kmen tohoto slova. Ljapunov 59 n. připouští také možnost tohoto výkladu, proti němuž se ozval Jagić Archiv 24. 579 n., Sobolevskij na uv. m., Meillet Études 269. Námitky proti výkladu tomu uvedené rozebral nejnověji Iljinskij РФВ. 60. 1908. 435 n. a na potvrzení jeho uvádí z jednoho překladu Jana Hamartola tuto větu: **Ꙗко блꙋдныи жены творѧть любы без числа, въ скверныхъ веселѧтсѧ грѣсѣхъ,** kde ve výrazu **без числа** vidí Iljinskij nepochybné svědectví toho, že výraz **любы** je plurál. Důležitější je snad to, co uvádí na str. 440 v pozn. 2; cituje zde verš z jedné byliny ruské, kde *ljuby* přizvukováno na koncovce, kdežto nominativ (a s ním by se shodoval i akk.) sg. *ū*-kmene *ljuby* má přízvuk na slabice první (srv. srb. лӱби). Ale přízvuk ruský je jasný, vidíme-li v tvaru *ljuby* akkus. pl. *o*-kmenový.

Třeba že není nemožno, viděti ve tvarech, o něž jde, zbytky starobylých tvarů na -ūm, a pro výklad druhý nelze uvésti duvodů, jež by rozhodně nutily k zavržení výkladu dřívějšího a k uznání výkladu tohoto, přece zdá se pravdě podobnějším, že máme tu asi tvar akk. plur. Neboť tvary oba -ūm a -uu̯m̥ vedle sebe má jen jaz. védský; avestské tvary na -ūm (*tanūm* vedle gáth. *tanvəm*) mohou býti z pův. -ūm, ale také zcela dobře z býv. -uvəm, t. j. přediran. -uvam = pův. -uu̯m̥ (Brugmann Grundr. 2². 2. 141). Řec. akk. *ἰχθύα, ὀφρύα* jsou tvary pozdní, vzniklé asi podle pl. *ἰχθύας, ὀφρύας* (Brugmann Grundr. 2². 2. 141), a lat. *sucm* vedle umb. *sim* (= puv. **sūm*) je také silně podezřelé z původu teprve pozdějšího. Smíme tedy předpokládati, že koncovky -ūm a -uu̯m̥ se obě vedle sebe zachovaly až do slovanštiny? Na druhé straně vedle *ljuby* (*ljubъv-*) je

[1]) Ve vydání druhém tvar tento při indoevropských akkusativech na -ūm neuveden.

všemi jazyky slovanskými dosvědčen *o*-kmen *ljubъ*; v té souvislosti pak můžeme tvar *ljubъ*, který se jednou vyskytá a který obyčejně bývá vykládán za přepsání, pokládati za gen. plur. tohoto subst. *ljubъ*, jehož akk. plur. podle toho asi máme ve frasi *ljuby*, *prěljuby dějati*.

Jsou ojediněle ještě jiné případy, kde tvar na *-y* se vyskytuje ve funkci akk. sg. a v nichž by se tedy mohl viděti akk. na *-ūm*; Veiter, Zur Geschichte der nominalen Declination im Russischen (Lipsko 1883), str. 67 uvádí z ruské písně akk. sg. *svekry* (**какъ назвать свекры матушкой!**); v bibli královny Žofie se čte *świekry swą* (srv. Kalina Historya języka polskiego 230 a 236). Ale po tom, co nahoře pověděno, sotva lze viděti v nich tvary staré: v téže bibli se čte také *z luby*, t. j. tvar na *-y* místo genitivu, a z dialektů jihoruských uvádí Sobolevskij **Лекціи по исторіи русскаго языка**[2] 212 **отъ свекры** — zdá se, že nom. na *-y* ustrnul a stal se nesklonným. Srv. Vondrák Vgl. Gram. 2. 50 n.

91. U kmenů konsonantických a kmenů na *-ū* je v cslovanštině vedle pravidelného akk. sg. na *-ь* hojně dokladů akk. sg. na *-e*: *matere*, *dъštere*, *svekrъve* atd. Srv. Leskien Handbuch[3] 61 a 65, Scholvin 522, Vondrák Aksl. Gram. 174, Pastrnek 13 a 17. Dříve bývala tato koncovka vykládána za tvar starobylý (Schleicher Compendium § 249, Miklosich Vgl. Gram. 1. 4, Brugmann Grundr. 1[1]. 189, 527, kde vykládá *-e* z býv. *-m̥*, srv. i Curt. Stud. 9. (1876) 301); podobně Fortunatov (podle Ljapunova 57) vykládal dříve toto *-e* z býv. *-am̥* (nověji vyvozuje z tohoto *am̥* slov. *-ь*), ale již Leskien Decl. 62, Scholvin Jag. Arch. 2. 523 zavrhli výklad ten, a také Brugmann Grundr. 2[1]. 546, 550, 552 se ho vzdal. Tyto tvary na *-e* jsou patrné genitivy, jež přeneseny i do akkusativu. Meillet Recherches 70 n. a po něm i Auduin 360, Ljapunov 57, Vondrák Aksl. Gram. 174, Vgl. Gram. 2. 51 vykládají přenesení toto analogií dle *o*-kmenů, kde patrně již v praslovanštině při jménech označujících bytosti oduševněné brán tvar genitivní i do akk. sg.[1]): jako *otьca*, *syna* je gen. i akk., tak i *matere*, *dъštere* převzato z gen. také do akk.[2]) Podle *matere*, *dъštere* je pak také *svekrъve* (Meillet myslí tu na napodobení maskulina *svekra*, gen.-akk. k nom. *svekrъ*), podle čehož pak vznikly také ostatní akkusativy na *-e* u kmenů na *-ū*: *smokъve*, *ljubъve*, *crъkъve* atd. Mühlenbach Изв. 4. 1899.

---

[1]) Zjev ten není dosud vysvětlen nepochybně. Srv. Leskien Decl. 62, Miklosich Vgl. Gram. 4. 469, Delbrück Grundr. 3. 320, Meillet Recherches sur l'émploi du génitif-accusatif in vieux-slave, Paris 1897, Mühlenbach Объ употребленіи родительнаго падежа вмѣстѣ винительнаго въ славянскихъ языкахъ. Изв. 4. 1899. 4. 1192—1217, Vondrák Einige Bemerkungen anlässlich Meillet's „Recherches etc." Jag. Arch. 20. 325—342 (srv. i Altkslav. Gram. 282 nn., Vgl. Gram. 2. 12), Nekrasov О замѣнительныхъ падежахъ : родительномь и винительномъ въ современномъ русскомъ языкѣ. Изв. 10. 1905. 2. 31—65. Všecky tyto výklady má za neuspokojivé a pokouší se o nový A. Thomson Beiträge zur Kasuslehre (I. Über den Genitiv-Akkusativ im Slavischen.) IF. 24. 293—307.

[2]) Meillet uvádí velmi názorný příklad ze Sav. knigy 30[b]: **любѧі ѻ҃ца ли м҃тре . . . любѧі с҃на ли дъщере.**

4. 1211 n. vidí v těchto akkusativech na *-e* napodobení deklinace zájmene osobního, kde *mene*, *tebe*, shodující se koncovkou s gen. konsonantické deklinace (*matere*, *cr̥kv̥e*), je genitivem i akkusativem; podle toho *-e* z gen. přeneseno do akk. sg. i v uvedených substantivech. Vliv, který předpokládá Meillet je nepoměrně přirozenější než výklad Mühlenbachův: podle něho přenesen tvar genitivní do akkusativu pod vlivem substantiv, jež jsou si velmi blízké významem, stojí často vedle sebe, jak viděti i z příkladu Meilletem uvedeného a výše citovaného.

92. Akkusativ sg. je zajímavý také po stránce přízvuku. Podobně jako v litevštině, tak také i v slovanštině je v akk. sg. zvrat přízvuku, t. j. i když nom. sg. má přízvuk na koncovce, má akk. přízvuk na kmeni: srv. lit. nom. *naktìs*, gen. *naktẽs*: akk. *nãkti*, nom. *sūnùs*, gen. *sūnaũs*: akk. *sūnų*, nom. *akmů*, gen. *akmeñs*: akk. *ãkmenį*, nom. *duktẽ*, gen. *dukterš*: akk. *dùkterį*, nom. *mergà*: akk. *mẽrgą* atd. V slovanštině zjev podobný lze pozorovati v deklinaci *ā*-kmenů: srv. rus. голова́: akk. го́лову, зима́, gen. зимы́: akk. зи́му, pod. čak. *glāvà*, gen. *glāvî*: akk. *glâvu*, *zimà*, gen. *zīmî*: akk. *zîmu* (srv. lit. *galvà*: akk. *gálvą* atd.) V deklinacích ostatních přízvuk akkusativní působil i na nom. sg., takže v nom. *i*- a *u*-kmenů bývalá oxytona (o nichž nám svědčí litevština) přešla v paroxytona; podobně u *o*-kmenů i u deklinace konsonantické. Slovanské коса́: ко́сы (čak. *kosà*: *kòsu*, lit. *kasà*: *kãsą*) atd. by ještě samo o sobě o zvratu přízvuku ovšem svědčiti nemohlo, neboť by bylo lze se domnívati, že také v nom. byl původně přízvuk na slabice kmenové, že však přešel na koncovku obsahující ražené *-ā́*, poněvadž slabika, na níž původně byl přízvuk, byla krátká (**kósa*) nebo dlouhá s taženou intonací (**zĩma*). Ale tu svědčí pády ostatní, kde příležitost k pošinutí takovému nebyla, že již pův. přízvuk byl na koncovce (gen. rus. зимы́, čak. *zīmî* atd.) Ve spojení pak s obdobným zjevem litevským jeví se toto zvláštní přizvukování akk. sg. jakožto pošinutí přízvuku se slabiky koncové na slabiku kořennou, které je společné jazykům baltským a slovanským, a které se vedle akk. sg. jeví zejména také v nom. plur. a akk. plur. — tedy v pádech, kteréž také v stindické a řecké deklinaci konsonantické mají přízvuk na kmeni a nikoliv na koncovce a kteréž přizvukování takové měly v prajazyce; srv. stind. gen. sg. *padáḥ*, lok. *padí* atd., ale akk. sg. *pádam*: řec. **πόδα**, nom. plur. *pádaḥ*: ř. **πόδες**; v akk. pl. má stind. *padáḥ*, ale řečt. **πόδας**; slovanština se v této příčině shoduje s řečtinou. Jazyky baltsko-slovanské přenesly tedy tuto akcentuaci, vlastní původně jen deklinaci konsonantické, také na deklinaci samohláskovou; odtud pošinutí přízvuku u původních oxyton s koncovky na kmen v uvedených pádech. Že střídání přízvuku v nom. a akk. sg. se zakládá na podkladě starobylém, poznal již Bopp Vgl. Gramm. § 132. 3 a Accentuationssystem § 62 a 65. Že vzorem tu byla deklinace konsonantická, ukázal pro litevštinu de Saussure IF. Anz. 6. 163 a na slovanštinu to rozšířil Meillet MSL. 11. 350; srv. i Pedersen KZ. 38. (1905) 354 n. a 40. (1907) 213 n. Pošinutí toto nastalo v době baltsko-slovanské, tedy před působením zákona Saussureova, podle něhož přízvuk

se slabiky krátké anebo dlouhé tažené přechází na následující raženou (str. 2 pozn.), což se pravděpodobně stalo teprve docela neodvisle v litevštině a slovanštině. V akk. sg. *ā*-kmenů bývala koncovka *-ām*, tedy koncovka intonace ražené. Všechna substantiva měla po provedení pošinutí právě vyjčeného v akk. sg. přízvuk na kmeni; i očekáváme, že ve všech případech, kde byla slabika kmenová krátká nebo dlouhá tažená, přejde přízvuk v akk. sg. *ā*-kmenů na koncovku: t. j. za bývalé **roñkām* čekáme v slovanštině *rǫkǫ̀* a v litevštině **rankà*, ale je lit. *rañką* a slov. **rǫ̀kǫ* (rus. рýку, srb. рȕку, čak. *rûku*); tak. i prasl. **gòrǫ* (rus. рóру, srb. рȍру, čak. *göru*), **zìmǫ* (rus. зúму, čak. *zîmu*, lit. *žẽmą*), **kòsǫ* (rus. кóсу, čak. *kösu*, lit. *kãsą*) atd. Tedy pošinutí očekávané zde nenastalo. Jak to vysvětliti? Hirt Akzent 147 n., IF. Anz. 6. 20 vysvětloval to analogií *o*-kmenů, kde pošinutí na koncovku nastati nemohlo, poněvadž koncovka nebyla ražená (*-om*). S ním souhlasil Vondrák BB. 30. 150, jemuž to bylo zároveň svědectvím, že zákon Saussureův není z doby baltsko-slovanské (jak se domnívá Fortunatov BB. 22. 186, srv. i Torbiörnsson Liquidamet. 50 n.), nýbrž teprve z doby samostatného života obou těchto větví. Uvažoval takto: Koncové ražené *-ām* změnilo podle *o*-, *i*- *u*-kmenů svou intonaci, t. j. zkrátilo se; to se však mohlo státi teprve na půdě slovanské, neboť jinak by se bylo baltsko-slovanské *-ām* změnilo v *-ъ*. A poněvadž pošinutí zde právě bylo zabráněno touto teprve v slovanštině vzniklou koncovkou krátkou, musí se pošinutí, jak je vyslovuje zákon Saussureův, položiti do doby samostatného vývoje jazyků slovanských. Vondrák KZ. 41. 1907. 133 n. (trvaje na svém datování proti Pedersenovi KZ. 38. 335) poznal, že argumentace ta pro věc, o niž Vondrákovi běží, nestačí: neboť analogie všech ostatních deklinac,[1]) které měly v akk. sg. přízvuk na kmeni i po působení zákona Saussureova, poněvadž v koncovce jejich nebyla ražená délka, mohla docela dobře přenésti i v deklinaci *ā*-kmenů zase přízvuk na kmen, byl-li dříve uvedeným pošinutím přenesen se slabiky kmenové na slabiku koncovou. Ale o datování tohoto zjevu nám zde nejde (viz o tom str. 2 pozn.), zde jde o to, že přízvuk zůstal v tomto pádě na kmeni docela patrně vlivem deklinací ostatních, které vesměs mají přízvuk na kmeni a nikoliv na koncovce.

c. Akkusativ plur.

93. V deklinaci *ā*-kmenů je koncovka *-y* u tvrdých, *-ę* u měkkých (*ryby*, *dušę*), vedle toho jsou v jazycích některých tvary kmenu měkkých, ukazující na koncovku *-ě* (**dušě*), srv. o nich níže § 96 n. Indoevropská koncovka tohoto pádu byla původně *-āns*, ale již v prajazyku *n* před *s* po přív. *ā* odpadlo, jak ukázal J. Schmidt KZ. 26. 337 n.; srv. i Hirt IF. 1. 7 a 22, Streitberg IF. 3. 153, UG. 237, Meillet De quelques in-

[1]) Vondrák KZ. 41. 138, Vgl. Gram. 1. 207 myslí zvláště na vliv ženských *i*-kmenů, jež měly akcent na kmeni.

novations 11, Introd.² 285, Brugmann KVG. 392, Grundriss 2². 2. 225. Tedy prajazyková koncovka tohoto pádu je *-ās*; intonace její není dosti jista: poněvadž je *-ās* z býv. *-āns*, přijímá se pro toto *-ās* podle zákona Michels-Kretschmerova (str. 4 pozn. 2) intonace tažená (Hirt IF. 1. 7 a 22, Akzent 116, Streitberg UG. 237 n., Vondrák Vgl. Gram. 1. 53), ač nikde není dosvědčena (svědectví jazyka stindického, kde *-ās* bývá ve verši měřeno dvojslabičně [Hirt IF. 1. 7], je nespolehlivé, srv. Zubatý LF. 23. 1896. 196 n., Litteraturblatt für germ. und rom. Philol. 28. 1907. 90, Janko Soustava str. 21); litevština má intonaci raženou (*rankàs*), kterou vykládá Hirt podle ostatních kmenů, jež měly v akk. pl. veskrze intonaci raženou. Naproti tomu Meillet De quelques innovations 11 se domnívá, že akk. plur. *ā*-kmenů se intonací lišil od nom. pl., který měl intonaci taženou. Není nemožno, že *-ās* podrželo přízvuk ražený, protože koncovka nebyla přízvučná, patřil akkusativ plur. někdy k pádům slabým (akcent na koncovce), jindy k pádům silným.

Tento starý tvar na *-as* je dochován v stind. *áśvāḥ*, av. *zaoθrå* (*-å* = pův. *-ās*), got. *gibōs*, sthněm. *geba* atd. V lit. *rankàs* uznávají někteří také koncovku *-ās* (Zubatý Jag. Arch. 15. 500 pozn. 1, Finck 13, Berneker Die preuss. Sprache 195, Meillet De quelques innovations 11, Introd.² 87, 291), kdežto jiní vidí v ní reflex koncovky *-ans* (J. Schmidt KZ. 26. 337 n., Streitberg IF. 3. 15, Lorentz IF. 8. 97, Vondrák KZ. 41. 143 (kdežto dříve BB. 29. 219 vykládal lit. *-às* z *-ās*), Wiedemann Handbuch 50, Brugmann Grundr. 2². 2. 226). Ale východolit. *-as* a lot. *-as* svědčí, že lit. *-às* je z býv. *-ās*, neboť koncovka *-ans* by tu zněla *-us*. K předpokladu, že *-as* je z *-ans* vedla Schmidta patrně ta okolnost, že pův. *-ās* v nom. plur. se jeví jakožto *-os*, tedy nezkráceno, v akk. plur. však jako *-às*. Rozdíl ten způsoben je ovšem různou intonací, ať již intonace ta je prajazyková nebo teprve se vyvinula na půdě baltské (litevské). Ostatně tato nepravidelná intonace byla důvodem i Streitbergovi, že pro litevštinu uznává raději koncovku *-ans* než *-ās*, důvod to sotva závažný proti znění tvarů těchto v dialektech východolitevských. Stprus. *rankans* může býti novotvarem podle *o*-kmenů tak jako nom. plur. *gennai* (Zubatý Jag. Arch. 15. 500 pozn. 1); a konečně i když se v stpruštině uzná, že toto *-ans* je reflexem předbaltské koncovky *-āns*, neznamená to ještě, že také lit. *-as* je původu téhož.

V jazycích jiných starý tvar na *-ās* podlehl analogii ostatních akkusativů plur., jež se vesměs končí na *-ns*, a tak vzniká znova koncovka *-āns*, která se pak mění podle hláskoslovných zákonů toho kterého jazyka. Odtud kret. *τιμάνς*, att. *τιμάς* atd. — *-āns* se v řečtině zkrátilo v *-ans*, z čehož je attic. *-ās* —, tak vzniklo také lat. *-ās* z býv. *-ans*, jak ukazuje oské *víass* (*-ss* z *-ns*) = lat. *vias* a umb. *uitlaf* = lat. *vitulas* (*-f* z býv. *-ns*), a snad stprus. *rankans*. Srv. Brugmann KVG. 392, Grundr. 2². 2. 226.

94. Jde o to, lze-li s koncovkami těmito buď *-ās* nebo *-āns* (*-ans*) spojiti také koncovky slovanské *-y* (*-ę*). Pro *-ę* u kmenů měkkých je původ z býv. *-į-ās* vyloučen; proto pokusy, které chtějí koncovku *-y* u kmenů

tvrdých uvésti ve spojení s předslov. *-ās*, musí pokládati koncovku kmenů měkkých za analogickou podle *o*-kmenů, kde rovněž byly vedle sebe koncovky *-y* u kmenů tvrdých, *-ę* u kmenů měkkých (Vondrák Vgl. Gram. 1. 53, BB. 29. 219, IF. Anz. 21. 132). Podle výkladu toho býv. *-ās* přešlo v slovanštině v *-ōs* (*ā* přešlo v *ō* vlivem koncového *s*, Vgl. Gram. 1. 53), z čehož je u kmenů tvrdých *-y*, u kmenů měkkých *-ě* (*-i̯ās* přešlo v *-i̯ōs*, to pak v *-i̯ēs* a *-'ě* (Jag. Arch. 20. 337, BB. 29. 220, IF. Anz. 21. 132). Tak vznikly podle Vondráka koncovky *-y* (*ryby*) u tvrdých, a *-é* (*duše*) u měkkých. U *o*-kmenů bylo vedle *-y* (*vьlky*) u měkkých *-ę* (*konję*); to podle Vondráka vyrovnáno tak, že v jazycích některých přeneseno *-ě* i k deklinaci *o*-kmenové (čes., rus.), kdežto v jihoslovanštině naopak koncovka měkkých *o*-kmenů *-ę* přenesena i do deklinace *ā*-kmenů; odtud *dušę*, srb. *duše* atd.

Není pochyby, že by se výkladem tímto daly vyložiti velmi dobře dvojtvary *-ę* a *-ě* v měkkých *o-* a *ā*-kmenech. Ale hláskoslovně je výklad ten naprosto pravdě nepodobný. Pro změnu *-ās* v *-ōs* není nijakých dokladů jiných a je sama sebou pravdě nepodobna, podobně přechod *-ōs* v *-y*, srv. § 68.

Zbývá tedy možnost ta, že *-y* a *-'ę* jsou z býv. *-āns*, které nastupuje za starší *-ās* podle *-ons*, *-ins*, *-uns* v deklinacích ostatních. Srv. Brückner. Jag. Arch. 3. 295 pozn., Meillet Recherches 105, 125, Loreniz Jag. Arch. 18. 104, J. Schmidt KZ. 26. 338, Brugmann KVG. 392, Grundr. 2². 2. 226, Leskien Gram. 112. Při výkladě tom nutno předpokládati postup takový: *-āns* se zkrátilo v *-ans*, to přešlo v *-ons* a dále jako pův. *-ons* v *-ūs*, *-y*. Podobně při kmenech měkkých, kde však *-i̯ons* přešlo v *-i̯ę* (Schmidt. l. c., Meillet. l. c.).

Předpoklady, s nimiž výklad tento pracuje, lze trvám uvésti ve shodu s tím, co o hláskosloví slovanském víme odjinud. Krácení *-āns* v *-ans* je krácení dlouhého difthongu před souhláskou: jako v řečtině je z býv. **τιθηντς*, **τιθηνς* vzniká *τιθεὶς* a *τιθεῖς* (= *τιθεὶς*), jako z býv. **mēns* vzniká ř. **μενς* a *μείς* (dor. *μής*) atd., tak lze i v slovanštině předpokládati zkrácení dlouhého difthongu *-āns* v *-ans*, třeba že nedá se to dokázati, poněvadž není bezpečných příkladů jiných. Obdobný postup nalézáme při dlouhém difthongu *-āi* v dat. a lok. sg. *ā*-kmenů, za nějž je táž střídnice, jako za difthong *-oi*, takže můžeme předpokládati, že *-āi* přešlo v *-ai* a po splynutí *a* a *o* v *o* potom v *-oi*. Ovšem musilo toto zkrácení nastati před změnou *a* > *o*; předpokladu tomu také nic nebrání, a tak dospíváme od *-āns* k *-ānz* a k *-ŏns*, za něž pak je *-y* tak jako u *o*-kmenů.

95. Podle toho by se řadila slovanština v akk. plur. *ā*-kmenů k jazykům italským, k řečtině, k arménštině, které v tomto tvaru za staré *-ās* zavedly novotvar s nosovkou (t. j. na *-āns*). Jazyky baltské naproti tomu podle toho, co vyloženo výše, řadíme na rozdíl od Brugmanna Grundr. 2². 2. 226 s Meilletem a j. k jazykům árským a germánským, které starou koncovku *-ās* zachovaly. Jazyky keltské nedovolují rozhodnouti, ke které

z obou těchto skupin náležejí; koncovku jejich (gal. *artvass* ‚náhrobní kameny', stir. *tuatha* ‚obce,, *mnā* ‚ženy') lze vyložiti z *-ās* i z *-āns*; srv. Brugmann Grundr. 2^2. 2. 226, Thurneysen Handbuch 181.

Novotvary na *-āns* mohou býti původu dosti starého, mohly dialekticky vzniknouti již v prajazyku, mohly však také vzniknouti v jednotlivých jazycích nahoře uvedených zvlášť.

Tím odpadají výklady jiné, jež sice také vykládají koncovky *-y* (*-ę*) podle *o*-kmenů, ale způsobem v jednotlivostech poněkud odchylným: tak Jagić (Archiv 6. 153, 15. 324, 28. 124) pokládá *ženy*, *dušę* za přenesení analogické od *o*-kmenů, podobně podle Auduina 353 jsou tyto koncovky z *-ans*, jež vznikla v době baltsko-slovanské podle akk. plur. *o*-kmenů (tak také Brugmann Grundr. 2^1. 675); Zubatý Jag. Arch. 15. 511 soudí, že starý tvar na *-ās* poměrně pozdě zanikl a nahrazen byl tvarem od *o*-kmenů, k čemuž vedla ta okolnost, že po odpadnutí koncového *-s* se shodoval akk. plur. s nominativem sg. a s nominativem a vokativem plur.; shoda obou deklinac v některých pádech (gen., lok. du., gen. pl. a snad lok. sg.) při tom umožňovala přenesení tvaru *o*-kmenového ke kmenům na *-ā*: tedy *ryby* podle *raby*, *dušę* podle *kraję*. Ale přenesení hotové koncovky *-y* od deklinace jedné k deklinaci druhé není hrubě pravdě podobno, styčných bodu obou deklinac je málo a nejsou toho druhu, aby k přenesení takovému vedly (o akk. vzoru *dušę* uznává obtíže ty i Jagić Arch. 15. 524). Při výkladě Brugmannově a Auduinově, podle něhož ve slovanštině nastoupilo *-ans* podle *-ons* není dosti vysvětleno, proč by nastoupila hned koncovka s krátkým *a*; je-li u kmenů na *-o* akk. pl. *-ons*, u *i*-kmenů *-ins*, u *u*-kmenů *-uns*, je daleko pravdě podobnější, že k *ā*-kmenům utvořen podle obdoby těchto kmenů akk. pl. *-āns*, zejména když tato novota v slovanštině jako i v jiných jazycích podporována byla tvarem akk. sg. (srv. Wijk IF. 24. 29): jako je vedle sg. *-om* v pl. *-ons*, vedle *-im*: *ins*, *-um*: *-uns*, tak také k akk. na *-ām* utvořen novotvar *-āns*, jenž mění se pak, jak naznačeno nahoře.

Výklad Ljapunova-Fortunatova (Ljapunov 35), že *-ons*, z něhož přes *-ųs* vzniklo historické *-y*, je z býv. *-ǫns* (t. j. *-ōns*), není dosti jasný, jak uznal také Jagić Arch. 28. 124, aby mohl býti analysován a posouzen.

96. Ale vedle tvarů na *-ę* nalézáme v akk. plur. (a také v nom. plur. a gen. sg.) měkkých *a*-kmenů (a také v akk. plur. měkkých *o*-kmenů) v některých jazycích koncovku ukazující na býv. *-ę*. V ruštině, polštině, češtině a lužické srbštině jsou takové tvary na *-ě* dosvědčeny; srv. ruské doklady u Sobolevského ФВ. 3. 1881. 1 nn., Лекціи по исторіи русскаго языка^2 133 nn., polské u Hanusze Jag. Arch. 6. 3, srv. i Jag. Arch. 4. 259, v češtině je vedle západního *duše* také sloven. *duše* (za *ę* by tu bylo *a*), srv. Gebauer Hist. Mluvn. 1. 49 n., 3. 1. 208. Ruština a slovenština by musily míti za býv. *-ę* hlásku *-ʲa*, ale nalézáme *-ě*, *-e*; podobně v polštině místo nosovky, kterou zde za praslov. nosovku čekáme, nalézáme i v jaz. starém i v dialektech nynějších *-e*.

97 **97.** Nutno tedy nejprve vysvětliti dvojitost v deklinaci měkkých kmenů: jde tu o dvojitost starobylou, t. j. je nutno předpokládati, že již v praslovanštině ode dávna byly vedle sebe u měkkých *ā*-kmenů (*o*-kmenů) koncovky dvě, jednak s nosovkou *-ę*, jednak *-ě*, anebo se dá vyložiti koncovka jedna pozdějším vývojem z koncovky druhé, t. j. na př. že by se *-ě* v případě tomto vyvinulo z dřívějšího *-ę*?

Oboje mínění má zastance: Sobolevskij РФВ. 3. 1881. 1 nn. (= Изслѣдованія въ области русской грамматики 1881 str. 1 nn.) poprvé ukázal na tyto tvary, jimiž liší se struština od jaz. cslovanského a ostatních jazyků jihoslovanských, a srovnával s nimi polské tvary na *-e*; konstatoval tak pro tyto jazyky koncovku *-ě*, kterou pokládá za koncovku jinou, než je koncovka *-ę*. Srv. i Лекціи² 133. Podobně proti ztotožňování obou koncovek je Brandt (v překladě Miklosičovy srovn. mluvnice: Сравнительная морфологія славянскихъ языковъ, Москва), Leciejewski, Zubatý Jag. Arch. 15. 496 n., Vondrák Vgl. Gram. 1. 53, 2. 3, Leskien Gram. 109, Gebauer Hist. Mluvn. 1. 49 n.

Naproti tomu Jagić již v Arch. 6. 153 vyslovil se proti Sobolevskému: rus. tvary na *-ѣ* netřeba spojovati s pol. tvary *-e* nebo s českými na *-ě* (*e*), a třeba že je těchto dokladů dosti, myslí, že nemají principielního významu. Podobně v Arch. 10. 199 n. vykládá proti Brandtovi polské *-e* ze staršího *-ę*: nosovka v této koncovce nebyla prý jinak dosti chráněna i mohlo býv. *-ię* lehce přejíti v *-ie* podobně jako *mie, cie, sie* se vyvinuly vlivem enklitické své povahy z *mię, cię, się*, a v Arch. 15. 518 n. proti Zubatému trvá na výkladě, že ruské a západoslov. odchylky jsou výjimky, v nichž se v případě tomto koncové *-ę* měnilo jinak než obyčejně. Také Brückner Jag. Arch. 23. (1901) 241 mluvě o ztrátě nasálnosti v polštině, se znamením pochyby uvádí v závorce také tvary *dusze, konie*.

Pro výklad tento, že koncovky bez nosovek vyvinuly se ze starších koncovek s nosovkami, sotva lze uvésti nějaké rozhodující parallely a stěží lze vůbec pochod ten vysvětlit. Jak si mysliti, že v struštině za žádané *-ѧ* (z býv. *ę*) je *-ѣ*? Nebo že v slovenštině místo očekávaného *-a* je *-e*? Případy ty pouhou ztrátou nosovosti se vysvětliti nedají, jak by to snad bylo možno pro polské *-e* za žádané *-ę*. Nevidím možnosti, jak tyto koncovky uvésti ve spojení s koncovkou *-ę*, a myslím tudíž, že pravdě jsme nejblíže, předpokládáme-li již pro slovanský prajazyk v uvedených pádech *ā*-kmenů (a *o*-kmenů) koncovky dvě *-ę* a *-ě*, jež původně byly vedle sebe, v dialektech však ponenáhlu jedna nabývala převahy nad druhou, až vznikl stav, jak jej známe z doby historické: v jedněch jazycích zpovšechnělo *-ě*, v jiných *-ę*.

98. Jde tedy nyní o to, jakého původu je toto *-ě*? O pokusu Vondrákově vyloženo již výše v § 94: podle něho *-ịās* přešlo v *-ịōs* a to zase v *-ịēs* a v *-jě*; naznačeno také, že přechod *-ịās* v *-ịōs* je naprosto neodůvodněn. Vondrák sám byl si v Jag. Arch. 20. 337 hláskoslovných obtíží výkladu tohoto vědom. Ljapunov 35 vykládá s Fortunatovem, že původní praslovanskou koncovkou měkkých *ā*-kmenů byla nosovka *-ę̄* (*-ię̄*), z které již

v praslovanštině se vyvinulo jednak čisté *ě* (= rus., pol., čes.), jednak nosovka *ę*. Výklad ten visí rovněž ve vzduchu. Odkud víme něco o nasálním *ě* (*ę̌*); a odkud víme něco o přechodu takovéhoto *ę̌* jednak v *ě*, jednak v *ę*? Proto zdá se, že pravdě nejblíže je se svým výkladem Zubatý v Jag. Arch. 15. 493 n., podle něhož je toto *-ě* z býv. *-i̯ās*. V jednotlivostech snad nutno výklad tento změniti, ale myšlenka základní je trvám asi správná. Koncovka *-ě* vedle *-ę* se vyskytá v gen. sg., nom. akk., vok. pl. *ā*-kmenů, tedy vesměs v pádech, v nichž je zaručena prajazyková koncovka *-i̯ās*. Je to náhodou? Vedle toho se tato dvojitost vyskytá v akk. pl. *o*-kmenů (*kraję*: *krajě*), tedy v pádě, kde nelze mluviti o koncovce *-i̯ās*. Ale v případě tom se dvojitost *'ę*: *'ě* snadno dá vyložiti podle *ā*-kmenů. Měl-li jazyk v deklinaci *ā*-kmenů v akk. pl. vedle sebe tvary na *-y*, *-ę*, *-ě* a v deklinaci *o*-kmenů *-y*, *-ę*, bylo na snadě tvary tyto v koncovkách *-y*, *-ę* se shodující ztotožniti úplně, t. j. přenésti koncovku *-ě* od kmenů na *-ā* také ke kmenům na *-o*.

Tato okolnost činí velmi pravdě podobným, že koncoka *-ě* nějak souvisí se starou koncovkou *-i̯ās*. Zubatý na uv. m. nalézaje ještě dva nebo tři doklady jiné, v nichž podle jeho výkladu je v slovanštině *ě* proti indoevrop. *i̯ā*, pokládá *ě* za hláskoslovnou střídnici býv. *i̯ā* a ztotožňuje tudíž koncovku *-ě* s indoevrop. *-i̯ās*. Ale hláskoslovný vývoj pův. *i̯ā* ve slov. *ě* v této obecné platnosti je pochybný — doklady uvedené jsou počtem velmi nepatrné a rázu takového, že připouštějí i výklad jiný, může platiti však zákon Zubatým stanovený v míře omezenější, t. j. pro koncové *-i̯ās*. Na základě tří tvarů (nebo, odečteme-li nom. plur., který by bylo možno pokládati za tvar vzniklý podle akkusativu, na základě tvarů dvou), v kterých jazyky indoevropské zaručují koncové *-i̯ās* a v kterých slovanština má tvary na *-ě*, lze trvám usuzovati s jakousi pravděpodobností, že koncové *-ās* se v slovanštině proměnilo v *-ě*, zejména, když není dokladu, které by svědčily proti tomu. Jakou cestou dospěl vývoj od *-i̯ās* k *-ě*, nelze říci. Ale lze se domnívati, že předcházející *i̯* působilo jistou modifikaci takového následujícího *ā*, za nímž následovalo tautosylabické *-s*,[1]) kdežto *-ās*, před nímž nebylo hlásky palatální, zůstalo před ztrátou koncového *-s* nezměněno.

V slabikách jiných — t. j. otevřených anebo zakončených nějakou souhláskou jinou — zůstalo *i̯ā* beze změny; aspoň nemáme nijakého svědectví o tom, že by byla nějaká obdobná změna nastala, ač ovšem není nemyslitelno, že na př. v nom. sg., zakončeném na *-i̯ā*, změně koncovky zabráněno (nebo změna ta zrušena) analogií tvrdých kmenů na *-ā*. V pádech, o nichž jednáme, však vliv takový působiti nemohl, protože se u kmenů tvrdých vyvinuly tvary docela jinaké, tvary na *-y*.

---

[1]) Modifikace ta je tím pochopitelnější, že *ě* byla hláska patrně otevřená, blížící se hlásce *'a*, asi *ᵉa*, jak ještě zřetelně je viděti v hlaholských textech csl. a jak ukazuje také střídnice ruská (*я*), a česko-slovenská (*ia*).

Ostatně zjev, že nějaká samohláska nebo dvojhláska jinak se mění v slabice zavřené a jinak v slabice otevřené, není bez analogií; litevština má na př. za -ōl pravděpodobně -o (gen. sg. *vilko*: lat. *lupo*), kdežto za -ō má -ů (*akmů*: ἀκμών), a také pro slovanštinu zdá se pravděpodobným, že -oⁱs se jeví jakožto -i, kdežto za -oĭ je -ě. Srv. § 63.

99. Jsou-li domněnky tu pronesené správné, museli bychom uznati, že koncové -i̯ās ve slovanštině přešlo v -ěs, -ě.[1]) V případě tom měli bychom v slovanštině zastoupeny v akk. plur. koncovky s nosovkou (-āns u kmenů tvrdých, srv. § 94) i bez nosovky (-ās) u měkkých. Zjev ten lze snadno vysvětliti: u kmenů tvrdých byv. -ās přešlo v -a; poněvadž pak koncovka -ās je také v gen. sg. a v nom. a vok. pl., byly by tyto čtyři pády splynuly s nom. sg. (*ryba*). Tomu se předešlo tím, že se sáhlo k novotvaru na -āns, o němž vyloženo výše. U kmenů měkkých tohoto splynutí tvarů pův. na -ās s nom. sg. nebylo, protož nominativ se končil na -'a, gen. sg., nom. akk. vok. pl. na -ě, a proto se zde tvar starý zachoval a tvar novější na -āns vedle něho se vyvinuvší pronikl jen částečně — jen v oné oblasti jazyka praslovanského, z něhož vzešly jazyky jihoslovanské.

Podle toho bychom měli ve slovanštině zachováno starobylé -ās vedle mladšího -āns, což by bylo podobné poměru prus. *rankans* k lit. *rankàs* a lot. *rukas*. Novější -āns vedle staršího -ās mohlo vzniknouti dialekticky již v prajazyce a -ās se mohlo vedle něho udržeti do jednotlivých větví jazykových (baltské, slov.); ale -āns mohlo vzniknouti také docela nezávisle a samostatně na půdě jednotlivých jazyků samotných, a i v tom případě je existence staršího -ās vedle mladšího -āns docela pochopitelná.

100. Výklady tuto podané lze shrnouti tedy krátce takto: Prajazyk ve fasi nejstarší nám dostupné měl koncovku -āns, z níž ještě v prajazyce se vyvinulo -ās. Podle ostatních kmenů, jež vesměs měly příponu -ns (-ons, -ins, -uns) pozměněna snad také ještě v prajazyku, snad v jednotlivých jazycích samých tato koncovka -ās v -āns. Slovanština má koncovky obě: -ās se udrželo u kmenů měkkých, u kmenů tvrdých ujalo se -āns, kteréž u měkkých se rozšířilo jen částečně.

101. V akkusativu plur. slovanských *o*-kmenů nalézáme koncovky tytéž jako u *ā*-kmenů: -y u tvrdých, -ę, -ě u měkkých. Již výše (§ 98) ukázáno,

---

[1]) Je-li tomu tak, čekali bychom, že nebude toto *i̯* se jeviti na předcházející souhlásce. Jeví-li se souhláska palatalisovanou, je to jednak tím, že souhlásky velárné se palatalisovaly před nově vzniklým difthongem -ě, jednak tím, že palatálnost přenesena z pádů ostatních. Tím lze snad také vysvětliti, že toto -ě se nemění po předcházejících palatálách, kdežto ě vzniklé z ē nebo z *oi*, *ai* přechází jednak v *a*, jednak v *i*. Neboť když toto -ě vzniklo, nebylo před ním palatal, kdežto na př. ve slabikách s pův. ē (*kē*, *gē* atd.) nastala palatalisace dříve, než ē přešlo v ě (*kē* — **čē* jako *ke* — *če*); nebo **duchi̯ai* má před -āi hlásku palatální, dřív než vzniklo z tohoto -āi (> *ai* > *oi* >) ě, která pak působí na toto ě. Tím lze snad odstraniti pochybnosti, jež po této stránce daly by se činiti nahoře uvedenému výkladu a jež také učiněny výkladu ZUBATÉHO.

že koncovka *-ě* je asi z býv. *-i̯ās* a tudíž nemůže náležeti *o*-kmenům: je to patrný novotvar podle *ā*-kmenů způsobený tím, že se obě deklinace shodovaly v koncovkách *-y*, *-ę* (*ryby*, *dušę*: *raby*, *kraję*, tedy podle **dušě* také **krajě*). Zbývá tedy vyložiti koncovky *-y*, *-ę*. Koncovka kmenů měkkých *-ę* ukazuje zřejmě, že tu jde o slabiku obsahující souhlásku nosovou, kterou také v koncovce této ostatní jazyky příbuzné zaručují.

Jaká byla tato původní koncovka akkusativu plur. u *o*-kmenů, není dosud úplně jasno. Většinou uznává se koncovka *-ŏns* (Bartholomae Grundr. der iran. Phil. 1. 132, ZDMG. 50. 688, Streitberg IF. 1. 288, 3. 149 nn., Lorentz BB. 21. 177 n., Jag. Arch. 17. 98, Auduin 370, Foy KZ. 35. 66, Thumb Handbuch des Sanskrit 170, Brugmann KVG 398, Grundr. 2². 2. 224, Meillet Introd.² 290, Vondrák Vgl. Gram. 2. 9, BB. 29. 220, [jinak dříve v Jag. Arch. 20. 337 a Статьи по славяновѣдѣнію; srv. IF. Anz. 21. 132], Fortunatov-Ljapunov 22, Mikkola Roczn. slaw. 1. 12, Leskien Gram. 10, 13, 51), tedy koncovka, kterou lze viděti v av. *-ąs* (*vehrkąs-ča*), řec. kret. *λύκους* (att. *λύκους*), lat. *lupōs* (ze st. **lupons*), germ. *-ans* (got. *wulfans*, sthněm. *wolfa*), stprus. *deiwans* (deos) atd. Odchylné stindické a iránské *-āns* (*vṛ́kān*, *vṛ́kąs*) se vykládá při tom jednak dloužením samohlásky před tautosylabickým *-ns* (Sonne KZ. 12. 362 n., Lorentz BB. 21. 175 n., jenž klade dloužení to do doby praarijské, Foy KZ. 35. 66, jenž je klade teprve do doby samostatného vývoje jazyka indického), jednak analogií, která podle koncovek *-as* (nom. sg.): *-am* (akk. sg.) utvořila k nominativu plur. *-ās* akkusativ plur. *-āns* (Bartholomae ZDMG. 50. 688, Brugmann Grundr. 2². 2. 224, Thumb Handbuch des Sanskrit 170, Reichelt Awestisches Elementarbuch 176). Umberské *-uf* (v i t l u f ‚vitulos'), které ukazuje na býv. *-ōns*, se vykládá dloužením samohlásky, které spojeno bylo se změnou koncového *-ns* v *-f* (Buck Elementarbuch der oskisch-umbr. Dialekte 33), a také pův. délka koncovky litevské (*-us* z býv. *-ůs*: *gerùs* vedle *gerū́s-ius*) vysvětluje se tím, že samohláska se před *-ns* dloužila, což spojeno zároveň s redukcí nosovky (Streitberg IF. 1. 288 a zejména IF. 3. 149 nn.); tedy *-ons* podle toho v baltštině přešlo v *-ōs* a to v *-ōs*, *-ůs*, *-us*, nebo nosovka opět ožila, takže z *-ōs* se vyvinulo *-ōns*, *-ŏns*, *-ans* (stprus. *deiwans*, lit. dial. *-uns* ve *wilkuns*; lotyš. *-us* může býti i z *-ōs* i z *-ons*).

Podobně vysvětluje se podle výkladu tohoto i koncovka slovanská: *-ons* vlivem nosovky *n* přešlo v *-uns* (jako *-om* v *-um*), to pak zdlouženo v *-ūns*, z čehož redukcí nosovky *-ų̄s*, *-ūs*, *-y*[1]) právě tak jako pův. *-uns* v akk. plur. *u*-kmenů (a *-ins* v akk. plur. *i*-kmenů); u měkkých kmenů pak *-jons* přešlo v *-jens*, *-jęs*, *-ję*². Srv. Fortunatov Jag. Arch. 11. 574, Sobolevskij РФВ. 22. 1889. 10, Streitberg IF. 1. 285 nn., Hirt IF. 2. 361, Lorentz

[1]) Přechod od *-ons* k slov. *-y* bývá v jednotlivostech naznačován různě; tak, jak podán vývoj ten nahoře, myslí si jej Leskien; u Ljapunova je řada *-ons*, *-uns*, *-ų̄*, *-ū*, *-y*; u Sobolevského *-ons*, *-uns*, *-ūs*, *-y*; *-jons*, *-jens*, *-jēs*, *-jě* a *jons-*, *-jens*, *-ję* u Lorentze *-ons*, *-ōns*, *-y* atd.

Jag. Arch. 17. 98, Mikkola Roczn. slaw. 1. 1908. 12, Leskien Gram. 51, Vondrák Vgl. Gram. 1. 125, BB. 29. 220.[1])

102. Naproti tomu jiní pokládají koncovky jazyků árských za původní koncovky tohoto pádu i vycházejí tudíž z prajazykových koncovek dlouhých a to nejen u *o*-kmenů, ale také u kmenů na *-i* a *-u*, které v jaz. stindickém mají rovněž koncovky dlouhé (*-īḥ*, *-ūḥ* pro femininum, *-īn*, *-ūn* pro maskulinum); uznávají tudíž pro prajazyk v akk. plur. koncovky *-ōns*, *-īns*, *-ūns* (po případě pro femininum *-īs*, *-ūs*, srv. Zubatý IF. 6. 273 pozn. 1). Tak uznával koncovku *-ōns* již Bremer Berl. phil. Wochenschr. 1887. 502, Meringer ZföG. 1888. 773 (vedle *-ōns* také sandhiovou doublettu *-ōs*), Hanssen KZ. 27. 615 pozn. 1, nověji Zubatý Jag. Arch. 15. 508 nn., IF. 6. 273 pozn. 1, Thurneysen IF. Anz. 9. 185, Vondrák Jag. Arch. 20. 337 nn., Статьи по славяновѣдѣнію [IF. Anz. 21. 132] — ale nyní srv. BB. 29. 220 a Vgl. Gram. 1. 125 —, Mikkola BB. 22. 249 (uznává pro prajazyk *-ōns* a *-ōs*; ale srv. nyní Roczn. slaw. 1. 12), Jagić Arch. 15. 508 pozn. 1 a 28. 122,[2]) Hirt IF. 17. 58.

Při výkladu tomto jazyky, které ukazují na koncovku *-ons*, měly by pův. *-ōns* zkráceno v *-ons*. Lit. *-ůs*, *-us* pak by bylo přímo z tohoto *-ōns* (srv. Hirt IF. 17. 58) nebo z *-ōs*, které vzniklo podle akkusativů na *-īs*, *-ūs*, *-ās*, kdežto stprus. *-ans* (a lit. dial. *-uns*) by ukazovalo totéž zkrácení bývalého *-ōns* jako řec. *λύκους* atd. Srv. Zubatý IF. 6. 273 pozn. 1 a Jag. Arch. 15. 509. Slov. *-y* by bylo za *-ōns*, *-ję* za *-i̯ōns*, tedy střídnice podobné jako za *-ōn*, *-i̯ōń* (Jag. Arch. 15. 508).

103. Je patrno, že při obojím výkladě koncovky slovanské lze vyložiti a že nedá se ani ten ani onen výklad vyvrátiti právě proto, že tu jde o koncovky, jež jinak nemáme doloženy. Zodpovědění otázky, jakého původu jsou koncovky slovanské, záleží tedy úplně na tom, která koncovka pro prajazyk je pravdě podobnější. Mínění obě mají pro sebe důvody závažné a není snadno otázku tuto zodpověděti bezpečně; právem napsal Pogodin (Къ исторіи формъ 15), že původ slovanských tvarů na *-y* „является одной изъ труднѣйшихъ загадокъ сравнительнаго языкознанія“.[3]) Lze tedy mluviti jen o tom, které mínění je pravdě podobnější.

Srovnáváme-li, co se dá uvésti pro jeden i druhý výklad i proti němu, vidíme: koncovka *-ōns* přijímá se především proto, že árské tvary

---

[1]) Meillet Introd.[2] 290 mluvě o akkusativech pl. na *-ons* slovanských tvarů na *-y* (*-ę*) neuvádí.

[2]) Na uv. místě namítá Jagić, že za *-ons* bychom čekali *-ǫ* (jako *idǫ*) nebo *-ъ* (odpadlo-li koncové *s* dříve). Co se prvého týče, není věc tak jistá: z osudů koncovky *-ont* nemůžeme jen tak beze všeho souditi na osudy koncovky *-ons* (srv. i Vondrák Vgl. Gram. 1. 125). Jagić proti Ljapunovu souhlasí s Brugmannem KVG. § 362. 9 a dovolává se stind. *-ān*, jež mu svědčí pro pův. *-ōns*. Ale Brugmann pokládá ind. délku za indický novotvar a uznává pro slovanštinu dloužení původního *-ons* v *-ōns*, tedy je výklad Brugmannův v podstatě týž jako u Ljapunova.

[3]) Pogodin sám by chtěl vykládati slov. *-y* z býv. *-ōs* ale přechod *-ōs* v *-y* není prokázán. Srv. § 68.

na *-āns* působí obtíže výkladu, uznáváme-li koncovku *-ons*. Koncovky *-īs* a *-īn(s)*, *-ūs* a *-ūn(s)*, které se někdy také na základě jazyka staroindického uznávají pro prajazyk a kteréž by mohly býti v tvarech litevských na *-ìs*, *-ùs* a slovanských na *-i*, *-y*, jsou zcela patrné novotvary indické; prozrazuje to ta okolnost, že je tu různá koncovka pro maskulinum a femininum, což při deklinaci *i-* a *u*-kmenů v žádném jiném pádě není; kde rozdíly takové jsou (na př. slov. nom. mask. *pǫtьje* a fem. *kosti*, nebo instrum. sg. *pǫtьmь* mask. a *kostьjǫ* fem.), jsou to docela patrné novotvary, a novotvary jsou jistě i akkusativy na *-īš*, *-īn*, *-ūš*, *-ūn*; vznikly podle poměru akk. ženských *ā*-kmenů na *-ās* k akk. pl. mužských *o*-kmenů na *-ān* (*-āns*); srv. Thumb Handbuch des Sanskrit 186 nn., Brugmann Grundr. 2^2. 2. 223. Tím je vysvětlena i jejich délka a nic nebrání pro prajazyk viděti v akk. pl. kmenů na *-i* a *-u* koncovku *-ins*, *-uns*. Zbývalo by tedy pouze *-ōns*; vidíme-li však, že u *ā*-kmenů, *i-* a *u*-kmenů jakož i u kmenů konsonantických (v. § 106) se jeví příponou akkusativu pluralis pouhé *-ns*, je a priori daleko pravděpodobnější, že také v akk. pl. *o*-kmenů přistoupila přípona *-ns* ke kmeni na *-o* a že tak vznikla koncovka *-ons*, a podaří-li se se při této koncovce aspoň poněkud uspokojivě vyložiti tvary, které se zdají od takovéhoto tvaru odchylovati, dáme zajisté výkladu tomu přednost.

Jak se vykládá s tohoto stanoviska stindická koncovka *-āns*, pověděno již nahoře (§ 101), a třeba že vlivy, které se tu předpokládají, nejsou právě nejběžnější, přece snad není výklad ten nemožný. Tvarů baltských Streitberg (srv. § 101) nevyložil docela uspokojivě: není hrubě pravděpodobno, že by *-ǫs*, které vzniklo z býv. *-ons*, jednak přešlo v *-ōs* (> *-ús* > *-us*), jednak zase obnovilo nosovou souhlásku, z čehož *-ōns*, *-ons*, a *-ans* v stprus. *deiwans* (a lit. dial. *vilkuns*). Ale ani Brugmann, který uznává sice, že se po stránce hláskoslovné nedá výkladu Streitbercovu nic vytýkati, přece však se drží svého staršího výkladu (Grundr. 2^1. 673), že akk. *-ōs* (*-ûs*, *-us*) i *-ās* (*-às*) je podle lok. plur., nevysvětluje tvarů litevských dosti pravděpodobně. Podle něho lok. plur. *o*-kmenů místo staré koncovky **-oise* (: sl. *vьlcěchъ*, ř. *λύκοισι* atd.), přijal koncovku *-ōse* podle *ā*-kmenu, kde byla koncovka *-āse*. Obě deklinace se shodovaly v akk. plur., když pův. *o* a *a* splynulo v *a*: neboť býv. *-ons* a *-ans* (ze starš. **-āns*) splynulo v **-ans*; podle lok. plur. pak koncovka ta pozměněna: podle *-ōse* také *-ōns*, podle *-āse* také *-āns*, pak i *-ūns*, *-īns*, *-ēns* v deklinacích ostatních. Srv. Grundr. 2^2. 2. 224 n. Při výkladě tom se vychází od lok. plur., který sám je nejasný a právem bývá od jiných vykládán zase naopak podle akkusativu (Zubatý Jag. Arch. 15. 509, Streitberg IF. 3. 151). Vychází dále od předpokladu, že se akk. *ā*-kmenů shodoval s akk. *o*-kmenů, že tedy měl akkusativ *ā*-kmenů koncovku *-ans* ze staršího *-āns*, kdežto je daleko pravděpodobnější, že lit. *-às* je pokračováním prajazykového *-ā́s* (srv. § 93).

Přes to lze trvám při předpokladu původní koncovky *-ŭns* u *o*-kmenů a *-ā́s* u *ā*-kmenů tvary baltské docela uspokojivě vyložiti; podle poměru *-às*

v nom. plur. a *-ás* v akk. plur. *ā*-kmenů mohl docela dobře k nom. plur. **-ōs* býti utvořen akk. pl. *-ōs*, z čehož koncovky *-às*, *-ùs* u kmenů na *-ā*, *-o*. Změna tato nemusila se ovšem státi na území celém; na části mohl se bráti vývoj opáčně a mohly proniknouti tvary s koncovým *-ns*, t. j. tvary kmenů na *-o*, *-i*, *-u*; podle *-ons*, *-ins*, *-uns* také *-ānś* > *-ans*: odtud dial. litevské *vilkuns*, jež je snad kontaminací tvarů obou **vilkus* a **vilkans*, odtud dále stprus. *deiwans*, *rankans*, *ackins* atd.

104. Máme-li tedy vycházeti v akk. plur. *o*-kmenů od pův. koncovky *-ōns*, musíme předpokládati, že pův. *-ons* přešlo v slovanštině v *-y*, *-jons* v *-jǫ*. Předpokladu tomu také nic nevadí, třeba že není dokladu jiných pro tuto slabiku koncovou; je-li za **-ont* ve slov. *-ǫ*, není tím ještě nic řečeno o slabice *-ons*. Přechod *-ons* v *-y* (a *-jons* v *-jǫ*) je docela obdobný přechodu pův. *-ins* v *-i* a *-uns* v *-y* v akk. plur. kmenů na *-i* a *-u*, t. j. zakládá se na tom, že se samohláska před tautosylabickým *-ns* dlouží. Změny toho druhu jsou známy i z jazyků jiných srv. řec. *τιθείς* z býv. **τιθεντς*, lat. *cōnsul*, *cōnsero*, *īnsero*, adjekt. *-ēnsis* atd. (Sommer Handbuch 135, Stolz Lat. Gram.[5] 93), a podob. akk. plur. *-ōs* z býv. *-ōns*, *-ons*, *-īs* z *-ins*, *-ūs* z *-uns* (a to z *-ņs* u kmenů konsonantických), srv. i oské *kenzstur* ‚censor' (Buck Elementarbuch der oskisch-umbrischen Dialekte 33), podobně v ostrovní keltštině je za pův. skupinu ‚krátká samohláska + *ns*' po vypadnutí nosovky před zbylým *s* samohláska dlouhá (srv. Brugmann Grundr. I[2]. 378, Pedersen Vergleichende Grammatik der kelt. Sprachen 1. 151). Jakým postupem se změna ta brala, nelze ovšem říci: známe jen její začátek (*-ōns*, *-ins*, *-ūns*) a její konec (*-y*, *-ī*, *-y*). Je možno, že nejprve *-ons* přešlo v *-uns* vlivem následujícího *n* a že pak toto *-uns* zdlouženo v *-ūns*, z čehož *-ūs*, *-ūs*, *-y*; v případě tom by se slabika *-jons* měnila jinak: dříve než *-ons* přešlo v *-ūns*, změnilo se *-jons* v *-jēns*[1]) (srv. str. 92) a to pak dále v *-jēns*, *-jęs*, *-jǫ*. Ale je také možno, že již *-ons* se zdloužilo v *-ōns*, z čehož pak *-ūns* a konečně *-y*, a podobné z *-jons* nejprve *-jōns* a dále *-jēns*, *-jęs*, *-jǫ*; a je konečně i ta možnost, že *-ons* přešlo v *-ōns*, z čehož po ztrátě koncového *s* vzniká *-ōn* a to, jako pův. *-ōn*, přechází v *-y* (a *-jons*, *-jōns* zase v *-jōn*, *-jēn*, *-jǫ*). Jednotlivosti tyto nebudou asi nikdy jasny.

105. Tím, co v §§ předcházejících vyloženo, vysvětleny jsou zároveň také tvary akkusativu plur. u kmenů na *-i* a na *-u*, které v slovanštině mají koncovku *-i*, *-y* (*gosti*, *kosti*, *syny*). Slovan. *-i*, *-y* samo o sobě by mohlo také býti z pův. *-īs*, *-ūs* nebo *-īns*, *-ūns*, ale v souvislosti s tím, co

[1]) Fortunatov Jag. Arch. 11. 574 je proti odvozování slov. *-jǫ* z *-jons* prostřednictvím *-jens*, poněvadž změna *jo* > *je* jest mladší než vznik nosovek: vykládá postup takto: *-jons* přešlo v *-juns* (jako *-ons* v *-uns*) a to dále v *-jūs*, *-jūs*, *-jęs*, *-jǫ*(*s*), *-jǫ*. Srv. i Ljapunov 31. Za zbytečný pokládá výklad takový Jagić Arch. 28. 123. Brückner Jag. Arch. 29. 113 myslí, že snad souhlásky *j* a *s* zadržely změnu *o* v *u*, jež jinak nastala.

pověděno nahoře, je patrno, že zde máme pův. koncovku *-iņs, -uns*[1]) plně dochovanou v krét. *πόλινς, νίνς*, got. *anstins, sununs*, kdežto jinak podlehlo změnám hláskoslovným (řec. *πόλῑς*, hom. *γένῡς*, lat. *turrīs, manūs* atd.). Jak se z býv. *-ĭns, -uns* přesně vyvinulo *-ī, -ū* = *i, y*, nedá se opět ve všech podrobnostech říci: Streitberg IF. 1. 288 vykládá, že *-ins* přešlo v *-ьns* a to zase v *-i*, t. j. po ztrátě *n* se ь dlouží v *i*; podobně Vondrák BB. 29. 220, Vgl. Gram. 1. 124 soudí, že *-ins, -uns* po ztrátě nosovky přešlo v *-īs, -ūs* a *-i, -y* tak jako ve středosloví. Fortunatov Jag. Arch. 11. 572 (srv. i Ljapunov 43) představuje si postup tak, že *-ins, -uns* přešlo v- *įs, -ųs*, pak v *-īs, -ūs* a konečně v *-i, -y*. Leskien Gram. 51 předpokládá řadu *-īns, -įs, -īs, -i* a podobně při *-uns* — postup, který se zdá pravdě nejpodobnějším.

106. Deklinace konsonantické — až na neutra, kde akk. pl. = nom. pl. — mají koncovku *-i*: *materi, kameni, dьni*. Koncovka ta vykládá se někdy za nepůvodní, za analogickou podle *i*-kmenů, s nimiž se deklinace konsonantická úzce stýkala již od pradávna. Tedy *kameni, materi* podle *gosti, kosti*; tak Ljapunov 62, Vondrák Vgl. Gram. 2. 9.

Jindy pokládají se tvary ty za zcela hláskoslovné korrelaty obdobných tvarů ostatních jazyků indoevropských (lit. *szunìs, ākmenìs, móteris*, got. *fadruns, fōtuns*, lat. *patrēs, pŏdēs* atd., ř. *πατέρας, ἄκμονας, μητέρας* atd.), jež ukazují k pův. koncovce *-ņs*. Tak Meillet Recherches 43 vykládá, že pův. *-ņs* přešlo v slovanštině (a balt.) v *-ins* a to pak právě tak jako pův. *-iņs* (*gosti, kosti*) v *-i*; tak také Brugmann KVG. 392, Grundr. 2². 2. 228, Leskien Gram. 112 (ač připouští i výklad první).

Ljapunov na uv. m. uvádí proti hláskoslovnému výkladu tohoto tvaru, že za býv. *-ųs* čekáme v slovanštině *-ę*, jako v 3. os. pl. aor. *rěšę, privěsę* atd., kde je *-ę* z býv. *-ųt*. Námitka ta je lichá, neboť nejde tu o slabiky úplně tytéž: v akk. plur. jde o *ų* před koncovým *-s*, v případech ostatních o *ų* před koncovým *-t*. Ve slovanštině obojí souhláska, *s* i *t* odpadla, ale tím není řečeno, že odpadly v stejné době, a dokonce pak tím není dáno, že vliv jejich na slabiku, jež jimi se končila, byl stejný. Je-li správno, že se samohláska před koncovým *-ns* v slovanštině dloužila, pak je docela dobře možno, že z býv. *-ųs* vzniklo *-i*: střídnice *-ĭn, -ьn* za *-ų* je dosvědčena koncovkou akk. sg. u kmenů konsonantických (v. § 88); lze tedy předpokládati, že *-ųs* přešlo především v *-ins*. Toto *-ins* vzniklo patrně velmi záhy — také litevština má za *ų* střídnici *in* —, takže podléhá týmž změnám jako původní *-ins*, kde *-i* = indoevrop. *-ĭ*. A máme-li v akk. pl. *i*-kmenů koncovku *-i* z býv. *-ins*, lze postup týž předpokládati i pro *-ins* z býv. *-ųs* (po případě *-ns*). Máme ovšem pro koncové *-ųs* tento případ jediný a nelze

[1]) Reichelt BB. 25. 247 má za pův. koncovku *-iņs, -eiņs, -uņs, -euņs* (stind. *páśvāḥ*, řec. *βασιλέας, γλυκέας* atd.), koncovky *-īns, -ūns* jsou podle něho novotvary — ovšem již prajazykové — podle *o*-kmenů. Srv. Brugmann Grundr. 2². 2. 222. Bartholomae KZ. 29. 484 uznával pro feminina koncovky *-īs, -ūs* (srv. i Zubatý IF. 6. 273 pozn. 1); proti tomu Lorentz BB. 21., 175 pozn. 1. Srv. § 103.

tudíž výkladu tohoto s plnou přesností dokázati; ale předpoklady, které k němu vedou, jsou velice pravdě podobné, takže i výklad ten sám je za daných okolností pravdě nejpodobnější.

Genitiv sing.

107. S vyloženým právě tvarem akkusativu plur. *ā*-kmenů úzce souvisí tvar gen. sg. týchž kmenů: *ryby, dušę*; ruština a západní slovanština ukazuje u kmenů na *-įā* na tvar s koncovkou *-ě*, srov. §§ 97—99. Naznačeno již také, že tvar na *-ě* pravděpodobně odpovídá starým tvarům na *-įās*, t. j. indoevropskému gen. sg. *ā*-kmenů, jak jej vidíme v řec. *χώρας, μῶας*, lat. *familias*, lit. *raňkos, mergõs*, stind. *bṛhatjāḥ* atd. Brugmann Grundr. 2^2. 2. 155 poznamenává o těchto slov. tvarech na *-ě*, že jsou dosud nevysvětleny, a pronáší domněnku, že snad východištěm jejich byl genitiv kmenů na *-ī/įā* (v. o nich § 1 pozn. 1, a § 4), končící se na *-įes* (genitivní koncovka *-es* přistoupila na kmen *-ī*), od kterých se pak rozšířila koncovka takto vzniklá ke kmenům na *-įā* (v nichž se nestřídal kmen *-ī/-įā*) jako *duša, zmija*. Ale existence genitivu na *-įes* je velmi pochybná; jakožto analogon toho, že v deklinaci *ī/įā* je gen. na *-įos*, lze uvésti jen avestské novotvary jako *Haraiθjō* (vedle *Haraiθjå*, kde *-å* = pův. *-ās*); koncovka *-įos* (*-įes*) přísluší takovým *ī*-kmenům, jež kmen nominativní (*-ī*) provedly celou deklinací, a takovým *i*-kmenům, které nemají kmenostupu (stin. *ávjaḥ* ‚ovis', *árjaḥ* ‚zbožného'). Ale v slovanštině nic takového nelze v těchto tvarech hledati, a předpoklad genitivu na *-įes* visí úplně ve vzduchu. Nad to ani stránka hláskoslovná neuspokojuje: odkud víme co o změně *-įes* v *-ě*? Při výkladě, že toto *-ě* je z býv. *-įās*, zakládá se tento předpoklad na třech tvarech, které v indoevropských jazycích mají bezpečně koncovku *-įās* a v slovanštině koncovku *-ě* (gen. sg., nom. plur., akk. plur. *ā*-kmenů), u Brugmanna však domněnka, že *-ě* je z býv. *-įes* se zakládá jen na tvaru jediném, a to, jak ukázáno, velmi problematickém. A posléze, jak plyne již z toho, co pověděno, nevysvětluje se domněnkou Brugmannovou koncové *-ě* v akk. pl., jak Brugmann sám také připomíná. Nemá tedy domněnka tato nijakého pevného podkladu.

108 U kmenů tvrdých za býv. *-ās* bychom podle toho, co o slov. hláskosloví víme, nejspíše čekali koncovku *-a*. A taková asi skutečně byla střídnice za *-ās*, neboť jen tak si můžeme vysvětliti, že tvar tento zanikl a na jeho místo nastoupil tvar nový (Brugmann Grundr. 2^2. 2. 155), podle svědectví nosovky *-ę* (*dušę*) obsahující koncovku s nosovkou a naprosto se tedy neshodující s indoevrop. tvarem na *-ās*: novotvar ten mohl vzniknouti jen proto, že gen. by byl po odpadnutí koncového *-s* roven nominativu. Staly se sice pokusy, jak ukázáno již v § 94, vysvětliti *-y* hláskoslovně z býv. *-ās*, ale ukázáno také, s jakým výsledkem. Nezbývá, než pokládati tvary *-y*, *-ę* za novotvary, vzniklé na půdě slovanské. Jak vznikly, o tom podán výklad různý. Schérer ZGDS.[1] 291, 474 vykládá, že tvar *ręky*,

zmiję jsou vlastně akk. plur. (z *-āns*), který pronikl do nom. pl. a konečně i do stejně znějícího gen. sg.; toto proniknutí akkusativu pl. do nominativu pl. a genitivu sg. je prý tím pochopitelnější, že v akk. pl. vedle *-ans* byla také asi vedlejší forma na *-ās*[1]) (str. 474); srv. i Schleicher Compend.[3] 543 a Mahlow 35 n. Výklad ten zamítnut Leskienem Decl. 42 n., ale přijat zase u Bogorodického PFB. 33. 1895. 227, u Ljapunova 36, jenž podepírá jej i poukazem na tu okolnost, že gen. sg. i u kmenů konsonantických se shoduje s nom. pl. Ale právem poznamenává o výkladu tom Jagić Arch. 28. 124, že přenesení tvaru akk.-nom. pl. do gen. sg. je naprosto pravdě nepodobné. Dříve býval tvar slovanský vykládán ze starého lok. sg. na *ā-m* (Ebel KZ. 13. 447, Leskien Decl. 123 n.; srv. i Miklosich 3[2]. 4, Valjavec Rad 101. 1890. 176; proti tomu již Schmidt Jen. lit. zeit. 1877 art. 247, Mahlow 38, srv. i Schmidt KZ. 26. 338 pozn. 1, Oblak, Jag. Arch. 13. 607).[2])

Pozoruhodnější jsou výklady, které zde hledají koncovku přenesenou odjinud, z jiné deklinace. Již F. Müller Revue linguistique 4. (1870) 264 srovnával slovanské tvary na *-y*, *-ę* s got. *tuggōns*, *manageins*. Zubatý Jag. Arch. 15. 513 a zejména Ueber gewisse Genitivendungen str. 20 nn. srovnává se slovanskou koncovkou *-y* lotyšské gen. na *-ūs* u kmenů týchž (z býv. *-ōns*) a s jinými tvary podobnými a vidí v nich metaplastický tvar *n*-kmenů. Mikkola BB. 22. 249 n. vykládá, že *-y*, *-ę* je z býv. *-ōns*, tedy tvar kmene *-ōn* takový jako got. *tuggōns*. K tomuto tvaru sáhl jazyk z příčiny zřetelnosti; neboť když odpadlo v původní koncovce *-ās* koncové *-s*, splynul genitiv sg. s tvarem nominativu sg., a sáhl právě k tomuto tvaru, protože nom. *ā*-kmenů se v koncovce shodoval s nom. *-ōn*-kmenů, který se končil na *-ō* = slov. *-a*. Srv. o tom § 33 nn. V subst. *voda* viděl přímo takový *n*-kmen (: lit. *vandů*, *vandeñs*, stind. *udán-*, ř. *ὕδα-τος* m. *ὑδῡ-τος*, který vlivem nominativu přešel do deklinace *ā*-kmenu. Gen. *vody* podle něho je starobylý gen. *n*-kmenový; podobně vidí v subst. *sestra* nominativ *n*-kmene (**sestrōn-*), jenž vznikl kontaminací *r*- a *n*-kmene. Nejnověji výklad týž pro slovanské tvary na *-y*, *ę* hledá Brugmann IF. 22. 192 (srv. i Grundr. 2[2]. 2. 155 a 158), vycházeje ovšem odjinud než Mikkola: vedle shodnosti nom. sg. působilo tu i subst. *žena*, jež je *n*-kmenem v germánštině (got. *qinō*, *qinōns*) a arménštině; tedy také slov. *ženy* může odpovídati got. *qinōns*, t. j. muže býti původním tvarem *n*-kmenovým. Podle *žena* — *ženy* pak také *sestra* — *sestry*, *vьdova* — *vьdovy* atd.

109. Již z tohoto přehledu mínění je patrno, jak nesnadný je výklad tohoto tvaru; tolik je jisto, že koncovky *-y*, *-ę* ukazují na býv. *-ons*, a s konstatováním tím se také spokojuje Leskien Gram. 109. Toto *-ons* pak může

[1]) Jak viděti, tanula Schererovi na mysli podobná dvojice tvaru v akk. pl., k jaké jsme dospěli v § 100.

[2]) Kontaminaci gen. *-ās* s akk. *-ām* viděl ve slov. *-y*, *-ę* Iljinskij Наборникъ Кіевскій посвященный Флоринскому 1904, str. 162 n.): kontaminace taková je jistě velmi málo pravdě podobná.

býti z pův. *-ons*, *-ans*, *-ōns*, *-āns* (Leskien ib.). Jde o to, která z těchto koncovek je pravdě nejpodobnější, čili jinými slovy, která z nich se dá nejspíše analogií nějakou vyložiti, neboť, že v gen. *ā*-kmenů původní býti nemohou, je patrno. A tu je pravdě nejpodobnější domněnka, že máme ve tvaru tom vlastně gen. sg. *n*-kmenů, které měly v nom. koncovku *-a* (= pův. *-ō*). Takových *n*-kmenů sice v slovanštině není, ale to je snadno pochopitelno: shodujíce se v nom. sg. tvarem s nom. sg. *ā*-kmenů splynuly s nimi. V jazycích jiných jsou dosvědčeny (v litevštině, stindštině, latině a snad i řec. *ἀήδων*? srv. § 33 n.). A je docela dobře myslitelno, že při tomto splynutí uvedených *n*-kmenů s *ā*-kmeny přijaly *ā*-kmeny jejich tvar genitivní, poněvadž tvar gen. *ā*-kmenů nebyl dosti zřetelný. Subst. *žena* je asi takovým *n*-kmenem, a snad také *vьdova* (vzhledem ke germ. *widwō*)[1]; a dost možná, že i v leckterém jiném substantivu, které se stanoviska mluvnice slovanské se jeví *ā*-kmenem, je vlastně starý *n*-kmen.[2]

Je-li tomu tak, pak je pravdě podobno, že východištěm našeho *-y* je pův. *-ōns* (Brugmann Grundr. 2². 2. 158); v tvarech těch máme genitivy *n*-kmene, v němž celou deklinací pronikl stupeň *-ōn-* (srv. lat. *regio*, *-ōnis*, *sermo*, *-ōnis* atd.), tvořené nejnižším stupněm genitivní přípony *-s*; srv. podobně tvořené stind. *áhan* ‚dne', av. *aiąn* ‚dne', stir. *anme* ‚nominis' (*-me* z býv. **-mens*).

110. Od ostatních jazyků indoevropských se liší slovanština také v gen. sg. *o*-kmenů. Tvar ten vůbec v jazycích indoevrop. je nejednotný. Některé jazyky mají příponu *-sio* (po případě *-so*, která pravděpodobně vznikla jen obměnou původnějšího *-sio*), příponu, která vlastně náležela jen deklinaci pronominální a k deklinaci jmenné přenesena byla teprve odtud. Původní tedy je stind. *tásya* (gen. sg. kmene *to-*), ř. *τοῖο* (ze st. **τοσιο*), germ. *þis* (pův. **tesō*), sl. *česo*, *čьso* (snad z býv. **q"osó*, srv. LF. 29. 1902. 392, Vondrák Vgl. Gram. 2. 107; podle jiných z **q"esio*, srv. Brugmann KVG. 402 n., Grundr. 2². 2. 359, Berneker PFB. 1902. 219 n., Etym. Wb. 165). Podle tvarů těch pak také v deklinaci jmenné stind.

---

[1]) Snad také stčes. subst. *vdovně* ‚vidua' (srv. B. Jedlička LF. 21. 49 n.) vedle obecného *vdova* ukazuje, že subst. *vьdova* náleží k *n*-kmenům; pak bychom měli ve slovech těchto deklinaci *-ōn-* (nom. *-ō*) vedle deklinace na *-niā-* (nom. *-nī*); podobně k základnímu *n*-kmenu může ukazovati *vodně* (ŽKlem.), srv. stind. *udn-áh*, ř. *ὕδα-τος* atd. Srv. i *strавně* vedle *strava*, *hlavně* vedle *hlava*.

[2]) Subst. *voda*, jež uvedl Mikkola l. c., je v té příčině nejisté (srv. Zubatý Über gewisse Genitivendungen 22. pozn., Vondrák Jag. Arch. 20. 337 pozn. 1): může to být *r*-kmen (: ř. *ὕδωρ*), a nejspíše je to asi již od starodávna *ā*-kmen (v. § 39). Brugmann IF. 22. 192 podotýká, že subst. *voda* není takovým substantivem, které by mohlo býti pokládáno za východiště genitivu na *-y*, poněvadž to bylo staré *neutrum*. To by však asi nerozhodovalo. Kdo ví, bylo-li toto substantivum ještě neutrem, když tento vzájemný styk mezi *n*-kmeny s nominativem na *-a* (pův. *-ō*) a femininy *ā*-kmene nastal? Spíše tu padá na váhu ta okolnost, že slovo *voda* již z prajazyka přešlo do slovanštiny jakožto *ā*-kmen.

brāhmaṇásja, výkasja, av. (gáth.) *Ahurahjā*, av. *vehrkahe*, ř. **λύκοιο, λύκου**, got. *wulfis*, sthněm. *wolfes* atd. Srv. Brugmann Grundr. 2^2. 2. 161 n.

Jazyky italské a keltské naproti tomu ukazují na koncovku *-ī*: lat. *lupī*, ogam. náp. *maqi* (= mli), gal. *Ateknati*, stir. *eic* (= *equi*), *maicc* (gen. k nom. *mac*; *ai* ukazuje, že v gen. odpadla slabika obsahující *i*), *céli* (‚socii'; *-i* ze st. *-ī*). Latinský tvar na *-ī* dříve mylně vykládán za lok. sg. na *-oi* nebo *-ei* (tak již Bopp Vgl. Gram. 1^2. 399, nověji ještě Brugmann Grundr. 2^1. 586, Planta Gram. 2. 105 n., Lindsay-Nohl 435). Když však konstatováno, že již na nejstarších nápisích, které ještě označují bývalé difthongy, psáno je v gen. sg. vždy *-ī* a nikoliv *-ei*, jak bychom čekali (Solmsen IF. 4. 241, Wedding BB. 27. 49, Sommer Handbuch 368 n.), bylo patrno, že v tvaru tomto pův. lok. sg. na *-oi*, *-ei* býti nemůže, i přestávalo se na konstatování, že latina a keltština předpokládají u gen. sg. *o*-kmenů koncovku *-ī* (srv. Brugmann KVG. 382), o jejíž výklad se pokusil Sommer (Handbuch 371 pozn. 3, souhlasil s ním Hirt IF. 17. 49), již však uspokojivě vyložil teprve Wackernagel (Mélanges de linguistique à F. Saussure 123); ten ukázal, že jaz. sanskrtský má právě takové tvary na *-ī* v kompositech se slovesy *kṛ* (*karóti* ‚činiti, dělati') a *bhū* (*bhávati* ‚stávati se'), že tvary ty označují ‚čím se co činí nebo stává' (*brāhmaṇī-bhūja* = stav se brahmanem, *grāmī-bhavati*, stává se [majetníkem] vsí' atd.) a že tvary ty jsou v plném užívání právě u *o*-kmenů, odkudž teprve přeneseny ke kmenům jiným; shoda mezi těmito tvary indickými a latinskými jde tak daleko, že také u *jo*-kmenů mají tyto tvary koncovku *-ī* (nikoliv *-iī*) právě tak jako v latině (*matī-karōti* ‚vláčí'; *matjám* ‚brány'). Je patrno, že tu jde o tvary tytéž; i význam se shoduje — na mnoze indické tvary na *-ī* s příslušným slovesem mají význam possessivního genitivu v prædikatu (srv. lat. *facio, esse* s genit.).

Měl tedy prajazyk jakási adverbia na *-ī* náležející k *o*-kmenům; z nich vyvinul se v latině a keltštině genitiv sg.; tím se potvrzuje, co Brugmann Grundr. 2^1. 568 n. označil jakožto možnost, že v lat.-keltském genitivu na *-ī* máme zbytek původ. gen. sg., který v ostatních jazycích zanikl.

111. Tento poněkud obšírnější výklad byl nutný, protože se tím osvětlují osudy indoevropského gen. sg. *o*-kmenů. Pravděpodobně měl prajazyk adverbiální tvary s koncovkou *-ī*, tvořené od *o*-kmenů, které se v latině a keltštině vyvinuly v genitiv. Je náhodou, že v deklinacích, v nichž je docela určitě vyvinut tvar, kterému říkáme genitiv, není zvláštního tvaru pro ablativ sg. a naopak že v deklinaci *o*-kmenů, kde jedině lze pro prajazyk konstatovati tvar ablativu sg., celá řada jazyků nemá zvláštního tvaru genitivního? Není snad nemožná domněnka, že před rozdělením jazyků indoevropských funkce genitivu adnominálního v nejširším významu zastávalo adjektivum[1]), zbývající funkce nynějšího genitivu

[1]) Tím se také asi vysvětlí, proč v plurálu je zvláštní tvar genitivní vedle tvaru ablativního: adjektivum, zastupující pozdější genitiv adnominální, nevy-

adverbálního vyjadřovány u *o*-kmenů tímto tvarem na *-ī*, u kmenů ostatních snad tvarem týmž, který měl i význam ablativní. V deklinaci zájmenné však byl již vedle ablativu zvláštní tvar genitivní, neboť od kmenů zájmenných nebyla tvořena adjektiva, která by jako u kmenů jmenných mohla vyjadřovati funkce našeho genitivu adnominálního; tam funkce ty vyjadřoval zvláštní tvar na *-sio* (**tosio* = stind. *tásja*, ř. **τοῖο**, got. *þis* atd.), vedle něhož byl také tvar na *-ōd* (stind. *tásmād*, ř. **οὗτω** atd.). Napodobením tohoto rozdílu v deklinaci zájmenné vzniká v dialektech některých rozdíl podobný i v deklinaci *o*-kmenů tím, že se sem koncovka *-osio* přenáší (stind. *brāhmaṇāsja*, ř. **ἀνθρώποιο**, got. *wulfis*). Proto snad také rozdíl mezi genitivem a ablativem je pouze v deklinaci *o*-kmenů (vzorem byla zájmena *o*-kmene), nikoliv u kmenů ostatních, v nichž naopak tvar původně snad jen ablativní přejímá časem funkce čistě genitivní, takže pak obé je vyjadřováno tvarem jedním. Kde je rozdíl mezi ablativem a genitivem vyvinut i v deklinacích jiných (v latině, v mladších částech avesty), tam je to docela patrná novota podle *o*-kmenů. V dialektech jiných zase i u *o*-kmenů tvar původně jen ablativní přijal podle deklinac ostatních také význam genitivní.

112. V slovanštině nalézáme tvar na *-a*. Tvar ten vyložil již Hattala ČMČ. 31. 1857. 250 n., jenž poznal, že je to tvar týž jako litevský gen. sg. *o*-kmenů (*vilko*) a původem ablativ sg., který je dochován v stind. tvarech na *-āt* (*-ād*) (*výkāt*: slov. *vьlka*, lit. *vilko*), v latině (stlat. *Gnaivod* = Gnaeo, *meritōd* = merito) a snad v řeckých adverbiích na *-ω*, *-ως* (**οὕτω**, **καλῶς** atd.); srv. i Fr. Müller Revue de linguistique 4. 1870. 263. Tak vykládá se tvar slovanský a baltský obecně. Jen Fortunatov ΡΦΒ. 33. 1895. 288 = BB. 22. 181. (srv. i Ljapunov 7 n.) podává výklad odchylný: předpokládá pro prajazyk koncovku *-osio* v gen. deklinace zájmenné a *-oio* v deklinaci jmenné. Poměr mezi *-sio* a *-io* je podle výkladů jeho týž jako mezi koncovkou gen. plur. *-sōm* u zájmen a *-ōm* u jmen, nebo jako mezi *-smin* (stind. *tásmin*) a *-mi(n)* (sl. *tomь*) v lok. sg.; srovnává s tím i stind. *-smāi* (*tásmāi*) vedle sl. *-mu* (*tomu*) v dat. sg. nebo koncovku 2. os. sg. praes. *-si* vedle pouhého *-i* v litevštině, řečtině a částečně i slovanštině (Ljapunov 7 n.). Jmenná koncovka *-oio* zachována je v řečtině (**λύκοιο* > **λύκοο**, **λύκου**) a také v litevštině a slovanštině, kdež *-oio* přešlo v *-oo*[1]) a v *-ō*, z čehož lit. *-o*, slov. *-a*.

Ale výklad tento sotva obstojí: již a priori není pravdě podoben podle toho, co výše pověděno o genitivu v prajazyce vůbec. Ale ani k tomu nehledě, nemá výklad ten nikde bezpečné opory: předpokládaná koncovka *-oio* není nikde dosvědčena, neboť rozdíl mezi řeckým **λύκοιο**, v němž Fortunatov vidí pokračování tvaru na *-osio*, tedy tvaru s kon-

jadřovalo čísla. V jazycích některých ovšem (na př. v řečtině, baltštině, slovanštině) zase podle singuláru funkce tvarů obou splynuly ve tvaru jednom.

[1]) Podle výkladů Fortunatova zaniklo *i* stojící mezi samohláskami, nepředcházela-li před ním samohláska *i* a nebyla-li samohláska následující přízvučná.

covkou převzatou z deklinace pronominální, a *λύκου*, v němž Fortunatov hledá pův. koncovku *-oio*, je dnes již po výkladě Reicheltově (Die Genitive auf *-oio* und Verwandtes bei Homer. KZ. 43. 55—109) jasný; vidí se, že obojí je z bývalého *-osio*. Není tedy pro koncovku *-oio* dokladu žádného; co se pak slovanštiny a baltštiny týče, je rovněž hláskoslovná stránka výkladu toho úplně nejistá: o ztrátě *i̯*, která se tu předpokládá, o kontrakci dvojího *o* + *o* nevíme odjinud docela nic. Proto právem zamítl výklad ten již Berneker Jag. Arch. 25. 478 a Jagić ib. 28. 119.[1])

113. Než přes to, že se baltský a slovanský gen. sg. *o*-kmenů skoro souhlasně vykládá za tvar vlastně ablativní, není jednoty v podrobnostech tohoto výkladu. Jde o to, jaká byla samohláska v původní koncovce tohoto ablativu sg. Podle svědectví latinských tvarů na *-ōd*, *-ō* bylo by lze předpokládati koncovku *-ōd*; a tak se také činí většinou. Ale při výkladu tom činí obtíže litevská koncovka *-o*, neboť za pův. *-ō*[2]) má litevština *-ũ* (srv. *akmũ* z býv. *-mō*, atd.), kdežto lit. *-o* ukazuje na pův. *-ā*. Okolnost ta vedla k výkladu, že koncovka abl. sg. *o*-kmenů nebyla *-ōd*, nýbrž *-ād*. Tak soudil již Mahlow 130 nn. a nalezl souhlas u Bezzenbergera BB. 9. 249; podobně i J. Schmidt Festgruss an O. v. Böthlingk 101, Kretschmer KZ. 31. 457, Brugmann Grundr. 1[1]. 109 (ale již v II. díle str. 591 se výkladu toho zříká), Hirt IF. 1. 24, Bezzenberger BB. 24. 1899. 320 (srv. i BB. 21. 1896. 302), Streitberg UG. 229, Bulić Изв. 9. (1904) 3. 430, Pedersen KZ. 36. (1900) 101, 38. (1905) 323 a 404, IF. 26. (1910) 293. Lat. *-ōd* se vykládá při tom analogií, a ablativy *o*-kmenové na *-ād* se pak hledají také v některých adverbiích řeckých na *-ᾱ* a v lat. adverbiích na *-ād* (*extrād*, *contrā*(*d*), *intrā*(*d*), *ultrā*(*d*) atd.). Proti výkladu takovému ozvali se již Meyer Griech. Gram.[2] 364 pozn. 2 (=[3] 483 pozn. 2), pokud se týče adverbií řeckých, dále Brugmann Griech. Gram.[2] § 83, Stolz Lat. Gram.[2] 342 pozn. 4 (=[3] 131 pozn. 5). Přes to výklad ten se drží, jak viděti z výčtu nahoře uvedeného; Kretschmer KZ. 31. 458 vidí takovýto ablativ na *-ād* i v řeckém *ἔκᾱτι*, *ἀέκητι* = stind. *vaśāt*, a Bezzenberger BB. 24. 320 dodává řec. *ὁπᾱδός* ‚průvodce', v němž vidí abl. sg. k stind. *saca-*. V řec. adv. na *-ῶ* vidí se také ablativy, ale novotvaré, tak jako v latinských tvarech na *-ō*(*d*).

Ale všechno, co se uvádí pro tvary na *-ād*, je naprosto nejisté; adverbiální tvary řecké a latinské buď vůbec jsou velice ojedinělé anebo připouštějí i výklad jiný, který je v případech nejčetnějších i daleko pravdě podobnější: tak latinská adverbia na *-ād* jsou patrně tvary ženských *ā*-kmenů, které jsou utvořeny analogií podle *o*-kmenů, latinský ablativ

[1]) Výkladů takových jako je Bechtelův ve AfdA. 3. 1877. 233, který výklad Hattalův, přijatý též Leskienem pokládal za výklad z nouze a sám viděl v lit. *-o*, sl. *-a* pův. *-ans*, nebo Valjavcův (Rad. 101. 1890. 176), který vykládal, že slov. *-a* je z býv. *-ōds*, t. j. z pův. ablat. na *-ōd*, k němuž připojena koncovka gen. sg. (srv. o tom Oblak Jag. Arch. 13. 608), netřeba dnes již ani připomínati.

[2]) Že koncovka byla intonace tažené, tomu nasvědčuje litevština sama tím, že délka koncovky je zachována. Srv. § 114.

na -ō(d) a řecká adverbia na -ῶ(ς), která jsou velmi pravděpodobně ablativy, svědčí spíše pro koncovku -ōd, která i a priori u o-kmenů je pravděpodobnější; germánská adverbia na -ō (got. *galeikō*, *þa rō*, *hvaþrō*, *aljcþrō*) připouštějí výklad obojí, jejich -ō může býti z -ō nebo z -ā. Tedy ve všech jazycích vyjdeme s koncovkou -ōd; jde tedy jen o to, zda také koncovky baltské a slovanské se dají vyložiti z tohoto -ōd. Pro litevštinu bývala žádána střídnice -ū̃, protože koncové -ō̃ se jeví v ní jako -ū̃.[1]) Tuto neshodu vysvětliti se snažil WIEDEMANN KZ. 32. 114 nn. (srv. již jeho Lit. Präteritum 46 n. a ZUBATÝ Jag. Arch. 13. 602); ukázav, že ostatní jazyky dílem připouštějí, dílem ukazují koncovku -ōd, vykládá, že vnitroslovné ō, které je v kmenostupovém poměru k ē, se jeví v litevštině jako o (a nikoliv ů); ō v zavřené slabice koncové že lze považovati za vnitroslovné a tudíž je za pův. -ōt také v lit. -o. Důvod, který tu WIEDEMANN uvedl, správný není, neboť vnitroslovné ō se mění v litevštině do ů; kde je o, je to napodobením krátké řady e: o (= lit. a). Ale ve věci samé má zajisté WIEDEMANN pravdu: koncovka -ād u kmenů těchto se nedá nikde bezpečně dokázati a je tedy pravděpodobno, že i v baltštině (a slovanštině) máme koncovku -ōd. Lit. -o pak nutno asi vyložiti tím, že -ō̃ v zavřené slabice koncové se měnilo jinak než ve středosloví a než v koncovce otevřené[2]). Srv. BRUGMANN Grundr. 2[1]. 591, 1[2]. 154, KVG. 382 pozn. 1, WIEDEMANN Handbuch 42. Pro lit. -o za býv. -ōd svědčí snad i lit. *testo*, jež vyložil ZUBATÝ IF. 4. 475 z *t' esto* nebo *te esto*, t. j. partikule *te* a imperativ **estōd* (ř. ἔστω, lat. *estōd* atd.),[3]) a lit. o z býv. **ōd* (= slov. *a*, stind. *āt*, av. *āat*); srv. ZUBATÝ BB. 18. 243, IF. 4. 471.[4])

---

[1]) Pokud se vykládalo, že slovanská koncovka -y v nom. sg. *n*-kmenů je z -ō (srv. § 34), žádala se pro slovanštinu v tomto pádě také koncovka -y.

[2]) BERNEKER Jag. Arch. 25. 478, odmítaje výklady FORTUNATOVA (z -oio) a PEDERSENŮV (z -ād), vykládá, že balt. **tiltōd* přešlo v **tiltād*, když **žōlē* přešlo v **žālė*; z tohoto **tiltād* je pak lit. *tìlto* a lot. *tilta*. Na str. 486 pronáší však domněnku, že koncovka 3. sg. litevského optativu -*tu* vznikla z-*tōd*, že je tento tvar vlastně pův. imperativ na -*tōd*. Ale jak vyložiti, že jinak se vyvinulo koncové -ōd v gen. sg. a jinak v imperativu?

[3]) BEZZENBERGER BB. 21. 302. uváděl proti tomu výkladu lotyšské a litevské genitivy na -*ů*, (*tů*, *ků*, atd.) a na -*u* (*tilt*u vedle *tilta* atd.), o kterých již BB. 9. 248 a 15. 297 pozn. 2. vykládal, že za -ōd ve slovích jednoslabičných je -*ů*, ve víceslabičných -*u*. Tak i BRUGMANN Grundr. 2[1]. 591 pozn. 2, který na upozornění LESKIENOVO podobné genitivy na -*ů*, -*u* uvádí z litevského dialektu velúnského (*tů*, *katrů*, *dewu*). ZUBATÝ IF. 6. 289 n. vyslovuje domněnku, není-li v těchto dvojtvarech na -*u* (-*ů*) a na -*o* (lot. -*a*) stopa bývalých větových doublett na -ōd a -ō. Ale MÜHLENBACH (Austrums 16. 61 nn. a IF. 13. 226 nn.) vidí v lotyš. tvarech na -*ů*, -*u* jiné pády a v litevské dialektické koncovce vidí dialektickou změnu staršího -*o* v -*ů*; srv. i KAPPUS Ablativ 11.

[4]) Lit. *prō*, sl. *pra-* vedle lat. *prōd-* by mohlo také ukazovati na koncovku -*ōd*; podob. *pō*, slov. *pa-* vedle lit. *pa-*, slov. *po* (PEDERSEN IF. 26. 293 srovnává to s lat. *prōd-* vedle *pro*, ovšem pro balt.-slov. předpokládá -*ād*). Ale lat. *prōd-* je novotvar vzniklý podle *retrōd* (BRUGMANN KVG. 472), jinak tvar takový nedosvědčen.

114. Je tedy pravdě podobno, že slov. koncovka *-a* (*raba*, *mǫža*) je z býv. *-ōd*. Tak také ji vykládá nověji vedle uvedených i Vondrák Vgl. Gram. I. 78, 2. 3, Leskien Gram. 109. Jaká byla souhláska této koncovky, zda *t* nebo *d*, není jasno. Rovněž původ koncovky *-ōd* nelze stanoviti. Je pouze patrno, že koncové *-ōd* vzniklo kontrakcí kmenového *-o* s příponou, sestávající z vokálu, jehož kvalita se nedá určiti, a z konsonantu *t* nebo *d* (tedy asi *-ǫ̆t* nebo *-ǫ̆d*). Že *-ō-* vzniklo kontrakcí, o tom svědčí tažená jeho intonace[1]) (lit. *vilko* — kdyby *-o* bylo ražené, přešel by přízvuk ~ s první slabiky na poslední —, *tõ*, *sziõ*, *jõ*; srv. i *ἐλθετῶς· ἐλθέ* Hes.). Srv. Hirt Akzent 115. O analysi této koncovky nejnověji se pokusil Kappus Der indogermanische Ablativ (Marburg 1903), jenž vidí v ní adverbium *ot*, totéž slovo, které je v slovanské předložce *ot*, *otъ* (viz § 17 n.). Ale věc je úplně nejistá.

Vedle *-ōd*, byla i koncovka *-ēd*; ve slovanštině není po ní stopy. Spojka *i*, kterou Zubatý vykládal z býv. *ēd*, t. j. ablativu zájmenného kmene *o/e-*, tak že by to byla jen ablautová varianta spojky *a* (z pův. **ōd*), vykládá se nyní z býv. **ei* (= řec. *εἰ*, *εἶτα*), t. j. za lok. sg. zájmenného kmene *e/o-*; srv. Meillet MSL. 14. 387 a zejména Brugmann Berichte der sächs. Ges. 60. 1908. 69, Grundr. 2². 2. 327.

115. Genitivní koncovky v deklinacích ostatních jsou celkem jasny a shodují se s koncovkami ostatních jazyků, ukazujíce na pův. příponu *-es* nebo *-s*; stupeň *-os*, který dosvědčen řečtinou (*πατρός*, *φύλακος* atd.), ojedinělými případy latinskými (*Venerus*, *nōminus*, *patrus*, *Diovo*[s] atd.) a keltštinou, se v slovanštině (ani v baltštině) nevyskytá.

Stupeň *-es* je v slovanské koncovce *-e* u kmenů konsonantických a u kmenů na *-u* (*kamene*, *matere*, *lokъte*, *dъne*, *crъkъve* atd.). U kmenů takových, kde býval pův. kmenostup. byl před koncovkou *-es* kmen stupně oslabeného (nullového); srv. řec. *πατρός* (= got. *fadrs*), *μητρός*, lat. *mātris*, *patris*, stind. *tákšn-ah*, *nā́mn-ah*, got. *mans* (z býv. **manniz*, IF. Anz. 3. 185, Streitberg UG. 254) atd. Ale vedle toho nalézáme ve všech jazycích v tomto pádě také stupeň plný: lat. *hominis*, got. *hanins*, stsas. *gumen*; tak i v slovanštině a baltštině: *kamene*, lit. *akmeñs* (ze staršího *akmenes*, jež v starších textech ještě doloženo, srv. de Saussure IF. 4. 456 n.), a tak i u kmenů na *-r*: *matere*, **dъktere* proti lat. *mātris*, ř. *μητρός*, *θυγατρός*.

Jediný zbytek koncovky *-s* v deklinaci konsonantické je snad v gen. *ženy* a v ostatních gen. *ā*-kmenů, je-li správný výklad nahoře (§ 108) podaný, že koncovka tato má původ v gen. sg. ženských *n*-kmenů. V případě tom je to tvar vzniklý na základě kmene zdlouženého (*-ōn-s*), tedy, pokud se týče podoby kmene, takový, jako lat. *natiōn-is*, *pracdōn-is*, got. *tuggōns*, sthněm. *zungūn* atd.

Lit. *prõ* (a sl. *pra-*) jest tedy asi z pův base **perā* (slabý stupeň I. **prā*, II. **pera* = lit. *pér-*), tedy *-o* z pův. *-ā* (srv. i Endzelin Лат. предлоги 1. 140 pozn. 2); předložka *põ* má asi *-o* podle tohoto *prõ*.

[1]) Řec. *ψυχρῶς* s lit. *dẽwo* a got. *galeikō* srovnával již Hanssen KZ. 27. 614.

Koncovka *-s* není sice u kmenů konsonantických běžná, ale přece není bez dokladu: stind. *dātúr*, *pitúr* (*-tṛs*), av. *sāstarš* (srv. Bartholomae Arische Forschungen 1. 67 n.), av. *narš*, a snad i stisl. *móðor* (* *mātṛs*), *foðor* v deklinaci *r*-kmenů, nebo véd. *dán*, av. *dōng*, řec. *δεσ-πότης* z pův. **dems* (Bartholomae l. c. 70, Osthoff Zur Geschichte des idg. Perf. 591) a stind. *áhan* (dne), av. *χ"ōng* (ár. **sṇans*, srv. Bartholomae KZ. 28. 12): z příkladů uvedených je viděti, že před příponou *-s* je plný stupeň kmene. Srv. o tom Kretschmer KZ. 31. 356 a Brugmann Grundriss 2². 2. 152 nn.

116. Koncovku *-s*[1]) mají pak ve slovanštině kmeny na *-i* a *-u*, při čemž kmen ve shodě s tím, co řečeno právě o kmeni před genitivní příponou *-s*, je ve stupni plném. Slovanština shoduje se v této příčině s jazyky ostatními: srv. stind. *agnēḥ*, av. *gərōiš*, stpers. *fravartaiš*, lit. *ugnẽs*, pampf. *Νεγαπόλεις*, got. *anstais*: sl. *ogni*, *kosti*; stind. *sūnṓḥ*, av. *χratūuš*, stpers. *kūrauš*, got *sunaus*, lit *sūnaũs*: sl. *synu*. Plný stupeň může býti *-ei*, *-eu* nebo *-oi*, *-ou*; je otázka, který z nich je ve slov. tvarech *ogni*, *kosti*, *synu*. Většinou se uznává pro slovanštinu koncovka *-ois*, *-ous*. Tak Hirt IF. 2. 357 n.,[2]) Vondrák IF. 10. 116, Vgl. Gram. 1. 60 a 96, 2. str. 3, Leskien Gram. 46 a 109, Pastrnek Tvarosloví XVI., Ljapunov 49 vidí v slov. *-i* střídnici za býv. *-ei*. Jiní nechávají věc nerozhodnutu: tak Auduin 384, Brugmann Grundr. 2². 2. 156.

V deklinaci *i*-kmenů jen got. *anstais* nutně ukazuje na koncovku *-ois*; lit. *-ẽs* může býti z *-ois* i *-eis* (srv. Endzelin Изв. 12. (1907) 1. str. 40 nn.), slov. *-i* bylo by rovněž lze vyložiti z pův. *-ei*, ale vzhledem k 2. a 3. sg. imperat. *vedi*, *beri* = ř. *φέροις*, *φέροι(τ)*, kde *-i* se jeví střídnicí za tažený difthong v koncové slabice zavřené (za *-oīs*, *-oīt*), je možno vykládati i koncovku slovanských tvarů *ogni*, *kosti* z *-ois*: v. o tom výše v § 63. Tažená intonace této koncovky je dosvědčena litevštinou (*ugnẽs*) a vykládá se tím, že původní plná přípona gen. sg. zněla *-so*, tedy v případu našem byla koncovka *-oiso*, z čehož po ztrátě koncového *-o* vzniká *-oīs*; srv. Streitberg IF. 3. 369 nn., 5. 247, Hirt Akzent 116 a 208, Brugmann Grundr. 2². 2. 152. Vzhledem ke got. *anstais* a pak k tomu, že také gen. *synu* je spíše z *-ous* než z *-eus*, lze se domnívati, že i slovanský gen. sg. *i*-kmene je z tvaru zakončeného na *-oīs*.

V gen. sg. *u*-kmenů svědčí o koncovém *-oũs* vedle gotštiny (*sunaus*) také litevština (*sūnaũs*); slov. *-u* také lze bez jakýchkoliv obtíží uvésti na pův. *-ous* a proto lze i pro slovanštinu předpokládati v tomto pádě zakončení *-oũs*.

---

[1]) V koncovce gen. sg. *ā*-kmenů (indoevrop. *-ās*), kterou jsme předpokládali v § 107 pro slov. koncovku *-ě*, není jasno, je-li přípona *-s* (ze staršího *-so*, a tudíž *-ās* z býv. *-āso*, Streitberg IF. 3. 369 n., UG. 236) anebo *-es* (*-ās* z býv. *-ā* + *-es*, Meillet Introd.[2] 285).

[2]) Hirt vykládal *-i* z nepřízvučného *-ois*; ale dodává, že *-i* může býti také z *-eis*.

117. Shoduje se tedy slovanština ve tvoření gen. sg. celkem s ostatními jazyky příbuznými. Nalézáme tu ovšem za bývalou pestrost, způsobenou kmenostupem (buď byl kmen stupně plného a koncovka stupně oslabeného anebo naopak; obojí způsob pak mohl býti i kontaminací slučován), tvary jednotnější právě tak, jako i v jazycích ostatních, v nichž je pestrost ta aspoň částečně dochována, časem se poměry značně zjednodušují. Podstatně se odchyluje slovanština spolu s baltštinou v gen. sg. *o*-kmenů, kde funkci genitivní má tvar jinak fungující jakožto ablativ. Slovanština sama ode všech ostatních jazyků se uchýlila v gen. *ā*-kmenů, kde za příčinou žádoucího rozlišení od nom. sg. (a od jiných ještě pádů), s nímž hláskoslovně gen. sg. splýval, ujal se tvar náležející vlastně ženským *n*-kmenům, které se s *a*-kmeny shodovaly v nominativě a s nimi také splynuly.

Genitiv a lokal dualis.

118. Gen. a lok. du. jsou v slovanštině jako skoro ve všech jazycích ostatních stejné. Koncovka slovanská *-u*, vyskytající se u všech kmenů (*vьlku, rybu, kamenu, kostьju, synovu*[1]) atd.) ukazuje na difthong *-au, -ou* nebo po případě *-eu*. V jaz. staroindickém je koncovka *-ōh* (*výkajōh*; pokud se týče kmene, je tvar stind. novotvar podle deklinace zájmenné: *tájōh* = sl. *toju*), která může být totožná se slov. koncovkou *-u*; pak bychom měli ve tvarech těchto koncovku *-ous* (po případě *-aus, -eus*). V avestě však je lok. du. rozdílný od genitivu a má koncovku *-ō*, kdežto gen. končí se na *-ā*; *-ō* je z býv. difthongu, *-å* z býv. *-ās* (= prajaz. *-os* nebo *-ēs* nebo *-ās*). Z těchto tvarů avestských zdá se vyplývati, že lok. du. byl zakončen na difthong bez koncového *-s*; slovanské tvary na *-u* mohou ovšem býti také s těmito tvary avestskými identické.[2]) A kombinujeme-li tvary avestské a stindické, zdá se pravdě podobným, že se tvar genitivní lišil od lokativního koncovým -s. To je tím pravděpodobnější, vzpomeneme-li, že deklinace duálu je v podstatě vlastně (singulární) deklinace *ou*-kmene, jak vyložil MERINGER KZ. 28. 233 a BB. 16. 227. Srv. § 72.

Nom. na *-ōu* je tvar právě takový jako na př. ř. *γείτων*, t. j. nom. bez přípony, charakterisovaný pouze zdlouženým stupněm kmenové samohlásky; gen. takovéhoto kmene podle výkladu nahoře podaného zní *-ou-s* právě tak jako stind. *ahan*, av. *χᵛōng* (árské **suans*) atd. Lok. sg. bývá také bez jakékoliv zvláštní přípony (v. § 134) — na př. ř. *αἰές, αἰεν*, stind. *hēman* „v zimě“ —, podle toho také v deklinaci naší lze předpokládati lok. na *-ou*. S tím se shodují i některé adverbiální tvary litevské,

[1]) Slov. *kostьju, synovu* má plný stupeň kmene proti stind. *ávjōh, sūnvōh* vlivem gen. plur. *kostьjь, synovъ* (srv. gen. plur. *rabъ, ženъ* vedle gen. du. *rabu, ženu*).

[2]) Sl. *kamenu* s av. *zastajo* srovnal již BARTHOLOMAE BB. 9. 312 n; srv. i IF. 5. 218 a BRUGMANN Grundr. 2¹. 653 nn.; v Grundrissu der iran. Phil. 1. 129 (§ 225) o slov. *-u* nerozhoduje, odpovídá-li avestskému *ō-* nebo stind. *-ōh*.

v nichž se zachovaly zbytky genitivu a lok. dual. Lit. *pusiaũ* ‚uprostřed, mezi' je asi lok. du. k subst. *pùsė* ‚polovice' (Leskien v Brugm. Grundr. 2^1. 656), podobně jako cslov. *mežду* je lok. du. k subst. *mežda*, jak poprvé vyložil Wiedemann Jag. Archiv 10. 656. Podobný tvar je *dvějau*, vyskýtající se vedle *dvějaus* ‚po dvou, v páru'. V lit. *dvějaus* vedle *dvějau* máme snad ještě rozlišen původní gen. a lokal (Zubatý IF. 8. 215),[1]) které v stind. splynuly tím, že tvar genitivní přenesen i do lok.; v avestě stav původní změněn asi tím, že genitivní koncovka *-ous* pod vlivem nominativního tvaru na *-ō* nahrazena koncovkou *-ō* + *s* (= av. *-å*) — srv. Meringer KZ. 28. 233, Brugmann Grundr. 2^2. 2. 207 — ačkoliv by nebylo také nemožno av. **-ōs* vykládati z *-ōus* a viděti v něm tvar genitivní se zdlouženým kmenem (Zubatý IF. 8. 215), tedy tvar takový, jako jsme předpokládali nahoře pro slovanské genitivy na *-y* (z pův. *-ōns*).[2])

Podle toho můžeme předpokládati, že koncovka *-u* v slov. gen.-lok. du. je v gen. z pův. *-ous*, v lok. z býv. *-ou*.[3])

Genitiv plur.

119. V slovanštině je u všech deklinac koncovka *-ъ*, jež přechází v *-ъ* po souhláskách palatálných; srv. *rabъ*, *mǫžь*, *rybъ*, *dušь*, *kostьjь*, *synovъ*, *kamenъ*, *materъ* atd. Podobně stejnou koncovku ve všech deklinacích nalézáme i v ostatních jazycích: lit. *-ũ* (*vilkũ*, *mergũ*, *sveczũ*, *valdžũ*, *aviũ*, *sūnũ*, *akmenũ* (dial.), *moterũ* (dial.), jež dialekticky zní *-ų̃*, *-un* (srv. Kurschat § 530, 604, Wiedemann Handbuch 51), v řečtině *-ων* (*θεῶν*, *ποδῶν*, *κυνῶν* atd.), lat. *-um* (*Romanum*, *fabrum*, *deum*, *rēgum*, *pedum* atd.). Jen gotština má vedle tvarů na *-ō* (*gibō*, *tuggōnō*) také tvary na *-ē* (*dagē*, *gastē*, *anstē*, *suniwē*, *gumanē*, *fadrē* atd.), které nejsou dosud dosti jasně vyloženy, ale tolik je patrno, že jsou to gotské novotvary, srv. Streitberg UG. 185 a 232, Janko Soustava 200 nn., Brugmann Grundriss 2^2. 2. 238. Ukazují tedy ty jazyky, které dávají nám koncovku tohoto pádu dobře poznati, na pův. koncovku *-ōm* ve všech deklinacích. Intonace tažená je dosvědčena řečtinou a litevštinou, jak poznal již Hanssen KZ. 27. 614; dvojslabičnosti koncovky indické (*-ām*) a avestské (*-ąm*) — srv. Meillet Introd.^{2} 262 — sotva se můžeme dovolávati; srv. Zubatý LF. 23. 196, Litteraturblatt für germ. u. rom. Phil. 28. (1907) 90, Janko Soustava 21 n. Ze shody řečtiny, latiny, germánštiny i jazyků árských lze souditi, že byla tedy již v prajazyku u všech kmenů (jen u *ā*-kmenů není věc jistá)

[1]) Srv. i Mühlenbach Изв. 8. (1903) 1. 52, Brugmann Grundr. 2^2. 2. 207.

[2]) Výklad tuto podaný zamítá Auduin 28 pozn. 1, ale bez podstatných důvodů. Lit. *pusiaũ* srovnává se slov. adverbii na *-u* (*tu* a pod.), rozdíl mezi lok. a gen. dual. v avestě pokládá za novotvar tohoto jazyka, koncové *-s* prý mohlo býti v koncovce této pohyblivé tak jako v příponě *-bhi*(*s*).

[3]) Leskien Gram. 114 konstatuje prostě, že slov. *-u* je z pův. *-ou* nebo *-ous*; Vondrák Vgl. Gram. 2. 7 vykládá tvary tyto ve smyslu nahoře uvedeném.

koncovka *-ōm*. Jakého je koncovka ta původu, není jasno: Hirt IF. 17. 54 spokojuje se s konstatováním, že vznikla kontrakcí přípony *-om*, v níž lze viděti s Leskienem (Berichte der sächs. Ges. 1884. 102 n.) partikuli *-om*, a samohlásky *o*, jíž končil se základní kmen v době, kdy nebylo ještě rozdílu mezi kmeny thematickými a athematickými (tedy **pedōm* z **pedo* + *om*), srv. i Uhlenbeck KZ. 41. 121. Dříve se vykládalo, že koncovka *-ōm* vznikla u kmenů samohláskových (*o* a *ā*-kmenů), odkudž přenesena pak i k souhláskovým, které původně měly koncovku *-ŏm* (Osthoff MU. 1. 207 n.). Ale věc ta je naprosto temná, koncovka *-om* nedá se nikde bezpečně dokázati. Nutno vycházeti tedy od toho, že v prajazyce bývala v gen. pl. vesměs koncovka *-ōm*. Na tuto koncovku dá se uvésti i gen. pl. litevský, jak ukázal Wiedemann KZ. 32. 114 nn. a Streitberg IF. 1. 264; Schmidtovy námitky (KZ. 32. 400) neoslabily těchto výkladů, podle nichž *-ōm* přešlo v *-ǭm*, *-ǭn*, z čehož zkrácením vzniklo *-un*, dochované dialekticky dosud, a dále ztrátou nosovky, s níž spojeno dloužení předcházející samohlásky, konečně *-ǭ*, *-ū*. Je to postup podobný jako v koncovce dat. sg., kde pův. *-ōi* přešlo v lit. v *-ǭi* a zkrácením dlouhého difthongu v *-ui*; srv. § 129 pozn.

120. Je otázka, zda také slov. *-ъ* lze s touto koncovkou *-ōm* spojiti. Dříve vykládalo se slov. *-ъ* z krátkého *-ŏm* po příkladě Osthoffově (MU. 1. 207 n.); vedla k tomu zejména i ta okolnost, že v keltských gen. pl. hledána koncovka *-ŏm*. Ale již Collitz v recensi článku Osthoffova AfdA. 5. (1879) 345 ukázal na to, že tvary keltské připouštějí i výklad z *-ōm* (srv. i Windisch KSBeitr. 4. 204 n., Streitberg IF. 1. 260) a že nelze jen vzhledem k slovanštině, která takto jediná ukazovala na koncovku *-ŏm*, předpokládati koncovku, která v žádném jiném jazyce není dosvědčena. Vychází se tedy od koncovky dlouhé (*-ōm*), z níž různým způsobem se vykládá slov. koncovka *-ъ*: Leskien Declin. 84 vykládá, že *-ōm*, *-ōn* přešlo v *-ūn* a to zkráceno v *-ŭn*, z čehož je pak *-ъ*; p r o č nastalo zde krácení, zůstává při tom ovšem nejasno. Přes to zastává výklad tento Fortunatov (srv. Jag. Arch. 11. 574 pozn. 1) a Ljapunov 20 n.; viz i kritiku jeho u Jagiće Arch. 28. 122. Mahlow 88 se domnívá, že n e p ř í z v u č n é *-ōm* přechází v slovanštině v *-ъ* (srv. i Hirt Akzent 88, IF. Anz. 6. 20), ale tvrzení to nedá se dokázati.

Uspokojivě podařilo se koncovku slovanskou vyložiti teprve, když obrácena pozornost k intonaci koncovek. Ražené *-ǒm* (*-ǒn*) se jeví v slovanštině jakožto *-y*, ražené *-ām* přechází v *ą-ǫ* (v akk. sg.), tedy v případech těch není nijaké krácení. Ale v gen. pl. je *-ōm* tažené, proto jiný vývoj, jak vyložil Streitberg IF. 1. 260 a 282 nn. Streitberg představuje si pochod ten tak, že *-ōm* přešlo především v *-ōn*, to pak zkráceno v *-oñ*[1]) (kdežto ražené *-ǒn* nikoliv), jež přešlo v *-ъ*. Podle výkladu toho je tedy slovo *-ъ* hláskoslovnou střídnicí za pův. *-ōm*. Tažené *-ōm* dává tedy

[1]) Je ovšem možno, že *-ōn* přešlo v *-ān*, to pak zkráceno v *-añ*, *-oñ* atd.; věc ta nedá se rozhodnouti, srv. Streitberg 283; když nastalo krácení, bylo ještě *a* a *o* rozlišeno.

střídnici touž jako krátké *-om*[1]); obdobu toho nalézáme i u difthongů jiných: *-ãi* (v dat. sg. *ā*-kmenů) dává střídnici touž jako krátké tažené difthongy.

Výklad tento, přijatý v celku (ne ve všech jednotlivostech) Hirtem IF. 2. 342 n., osvědčil se přes některé pokusy jiné, jež více nebo méně odchylně vykládaly tvary slovanské a baltské. Tak Zubatý Jag. Arch. 15. 509 n. rozdíl ve střídnicích *-y* za *-ōn* (v nom. sg. *n*-kmenů) a *-ъ* za *-ōm* v gen. pl. vykládá růzností nosovek (*n*, *m*); Vondrák Jag. Arch. 20. 58 n. nesouhlasí se Streitbergem, že zkrácení tohoto *-ōm* bylo způsobeno taženou intonací, nýbrž myslí, že koncovka *-ōm* byla původně přízvučná, že však ve slovanštině přízvuk byl s koncovky pošinut na slabiku předcházející, čímž se koncové *-ōm* zkrátilo. Že výklad ten ani jeho neuspokojil, je vidětí z toho, že později se pokouší o výklady nové: BB. 29. (1905) 220 souhlasi celkem se Streitbergem že *-ō̃n*, tažené intonace, zkráceno bylo v *-on*, dodávaje, že snad jen při určitém akcentování slova. Ale BB. 30. (1906) 141 zdá se mu, že domněnka, jakoby tažená intonace způsobila krácení pův. *-ō̃m* v *-ŏm*, úplně visí ve vzduchu, a vykládá, že *-ō̃n* hláskoslovně by bylo přešlo v *-y*, ale pak by se gen. plur. shodoval u *o*-kmenů s akk. a instr. pl., u *ā*-kmenů s nom.-akk. plur. a gen. sg.; aby se tomu splynutí předešlo, zkráceno *-ūn* vzniklé z *-ōn* v *-un*, *-ъ*, při čemž délka této slabiky přenesena na slabiku předcházející. Srv. i Vgl. Gram. 1. 124 a 138 a 2 str. 8. Výklad ten je nemožný, krácení slabiky koncové jen z té příčiny, že by jinak tvar ten splynul s tvarem jiným, je naprosto pravdě nepodobné a není nijakých parallel. V případech takových pomáhá si jazyk jinak.

Nověji pak Mikkola Roczn. slaw. 1. (1908) 12 vrací se k výkladu starému, vykládaje slov. *-ъ* z pův. krátkého *-ŏm*, jež od kmenů konsonantických a od kmenů na *-i* rozšířilo se v slovanštině všeobecně.[2]) Ale co bylo uváděno proti výkladu tomuto dříve, platí o něm i dnes: koncovka *-ŏm* nikde není dosvědčena, a tak nelze než souhlasiti s Pedersenem KZ. 38. (1905) 322, který ve výkladě Streitbergově vidí „einen sehr glücklichen griff" a pokusy operující s koncovkou *-ŏm*, jež jen glottogonickými prostředky je stanovena, nazývá nemethodickými. Nelze upříti, že výklad Streitbergův vykládá koncovku slovanskou nejuspokojivěji: přidržel se ho také Brugmann KVG. 279 n., 394, Grundr. I^2. 938 2^2. 2. 238, Leskien Gram. 50 a 111. Jagićovi (Arch. 28. 122) je pád tento dosud nejasný.

Takovým způsobem lze tedy vyložiti *-ъ* (po případě *-ь*) v slov. gen. pl.[3]) Jen o gen. pl. *ā*-kmenů je třeba dodati několik slov. Není totiž jisto,

---

[1]) Odtud stejný tvar v akk. sg. a gen.pl. u *o*-km.; srv. lat. *deum*, *fabrum* a pod. Streitberg ib. 288.

[2]) Podobně lit. *-ū* není podle jeho výkladu z *-ōm*, nýbrž je přeneseno od *u*-kmenů, kde je prý hláskoslovnou střídnicí koncovky *-u-om* (**sūnuom* > *sūnū* jako ve véd. tvarech na *-ūm*, *-īm*, v novoper. *dasjūm*).

[3]) O koncovce *-ъ* po palatálních souhláskách bývalo uvažováno, je-li hláskoslovnou střídnicí býv. *-jõm* nebo dostalo-li se sem analogií. Poněvadž **krajons* přešlo

jaké bylo prajazykové znění tohoto tvaru. Někteří se domnívají, že koncovka byla táž jako v deklinacích ostatních (-ō̃m), tak Streitberg IF. 1. 264, UG. 238, Meillet Introd.[2] 285 (pův. *ā + ōm, dosvědčené lit. -ų̃, got. -ō), Hirt IF. 6. 56, Akzent 115; naproti tomu Osthoff MU. 2. 126 soudil, že koncovka prajazyková zněla -ām (z -ā-ŏm, jako v gen. sg. z -ā-os vzniklo -ā̃s). Proti výkladu tomu polemisuje Hirt IF. 6. 54 n.; ukazuje, že -ā̃s v gen. sg. může býti z -ā-so nebo z -ā-es; připouští, že někdy mohla býti koncovka gen. pl. -ā̃m, ale že v žádném jaz. není po ní stopy.

Rozřešení otázky té závisí od rozřešení otázky o původu tvaru gen. pl. vůbec. Máme-li předpokládati, že -ō̃m, které nalézáme u všech deklinac, vzniklo kontrakcí kmenového -o s příponou -om (srv. výše str. 21), pak bychom měli v deklinaci ā-kmenů vycházeti ovšem od ā + om; ale pak je tu obtíž nová, jde o to, jaký vokal vzniká kontrakcí ā + o. Řešení otázky té je ztěžováno tím, že v některých jazycích se místo tvarů starých vyvinuly novotvary: v stind. -ānām, v řečtině a latině podle deklinace zájmenné tvary na -āsōm (ř. -αων, lat. -ārum). Tvary germánské a slovanské by bylo možno vyložiti z -ā̃m i z -ō̃m. Neboť slov. -ā̃m po zkrácení přešlo v -am̃, to v -om̃, -ŭm, -ъ. Tvary lit. ukazují ovšem na -ō̃m.

Otázku tuto nelze tedy rozhodnouti, ale je dosti možno, že také ā-kmeny měly koncovku -ō̃m, aspoň nedá se uvésti nic, co by nutilo k uznání koncovky -ā̃m.

121. Koncovka -ō̃m přistupovala ke kmeni oslabenému, byl-li příslušný kmen kmenostupu schopný; na př. stind. *tákšn-ām*, řec. **ἀρν-ῶν**, got. *abnē*, *mannē*, *auhsnē*, nebo ř. **πατρῶν**, lat. *patrum*, got. *fadrē* atd. (srv. Streitberg UG. 256); podobně také u kmenů na -u vzniká koncovka -u̯-ōm (av. *bāzvąm*, ř. **δούρων** = ***δόρϝων**, **γούνων**), a u kmenů na -i koncovka -i̯-ōm (av. *θrjąm*, ř. **τριῶν**, lat. *trium*, umb. *peracrio*, stisl. *elgia*, sthněm. *gesteo*, lit. *aviũ* atd.; srv. Reichelt BB. 25. 246, Streitberg UG. 244 a 247). Ale vedle toho se jeví v jednotlivých jazycích i kmen ve stupni plném: tak řec. **ἡγεμόνων**, got. *hananē*, lat. *hominum*, nebo v deklinaci u-kmenů řec. **πηχέων**, **βασιλέων**, lat. *manuum* (**maneu̯ōm*), got. *suniwē*; u i-kmenů jen řec. **πόλεων** má stupeň plný. Tyto tvary mohly vzniknouti ovšem až na půdě jednotlivých jazyků zejména vlivem nominativu, ač není ovšem nemožno, že začátky sáhají až do prajazyka.

Slovanština má veskrze v případech takových stupeň plný sl:. *materъ*, **dъkterъ*, *kamenъ*; podob. i lit. *akmenũ*, *moterũ*, *dukterũ* (*akmianũ*, *duktiarũ* Изв. 3. [1898] 4. 1130) atd. V gen. pl. kmenů na -i a -u se slovanština a litevština rozcházejí! slovanština i tu má stupeň plný (*kostьjь*,

---

v **krajens* (a *kraję*) a nikoliv v **krajьns*, proto nemůže býti *krajь* v gen. pl. z **krajom*. Srv. § 32 a 101 n. Proto Brugmann Grundr. 2[1]. 692 uvádí dvě možnosti výkladu jiného a Streitberg IF. 1. 288 přidává třetí: jako v akk. (a nom.) sg. těchto kmenů bylo -ь vedle -ъ, tak i v gen. plur. původní koncovky -ъ: *-je (z *jom) změněny tak, že podle -ъ u tvrdých se ujalo -ь u měkkých.

gostьjь z **-eiō̃m* a *synovъ* z **-euō̃m*), kdežto litevština má zde jistě původnější stupeň oslabený: *aviũ*, *nakczũ*, *sūnũ*.[1])

Dativ sing.

122. Dativ sg. v slovanštině má u deklinace konsonantické koncovku *-i* (*kameni*, *materi*, *slovesi* atd.); koncovka táž je také u kmenů na *-i* (*gosti*, *kosti*) a u kmenů na *-u* (*synovi*). Kmeny na *-o* mají koncovku *-u* (*rabu*, *mǫžu*), kmeny na *-ā* koncovku *-ě* (*ženě*), po případě její obměnu *-i* (*duši*).

U kmenů konsonantických lze pádovou příponu poznati nejlépe, poněvadž není zde nijaké kontrakce přípony s koncovou slabikou kmenovou. Litevština má v kmenech těchto vesměs koncovky analogické: u maskulin podle *io*-kmenů (*ākmeniui*, *szùniui*), u feminin podle *iā*-kmenů (*móteriai*, *dùkteriai*, *sẽseriai*). Zbytky původního tvaru hledal J. Schmidt KZ. 26. 360 n. v dat. *szùn*, který uvádí Schleicher Lit. Gram. 192, dále v tak zvaném lit. gerundiu na *-ant* a *-us* (*vẽžant* a *vẽžus*), v němž vidí dat. sg. participia praesentis na *-ont* a participia praeteriti na *-us*. Toto *-ant* je ze staršího *-anti* (podobně *-us* ze st. *-usi*), které dochováno v reflexivu před přistoupivším *-si* (*léidžantis*, *sùkantis*), v aktivu pak jen v některých zbytcích jako na př. u Schleichera (Lit. Leseb. str. 86) *atenti* a snad ve východolitevských tvarech *ākmaⁱni dùktaⁱri* (vedle *ākmaⁱniu* a *dùktaⁱriai*), jež uvádí Porzezinskij Изв. 3. (1898) 4. 1130. Vedle toho ještě lze uvésti dat. sg. *dẽver* (Leskien Bildung der Nomina 433). Srv. i Wiedemann Handbuch 70 a 73. Lit. koncové *-i* samo o sobě by mohlo býti z *-ĭ* nebo z raženého difthongu *-oi*, *-ai*, *-ei*. Ale ta okolnost, že toto *-i* zůstává i před reflexivem *-si* (*léidžantis*, *sùkantis*), ukazuje, že toto *-i* není původu difthongického, nýbrž z býv. *-ĭ*. Koncovka taková však v dat. sg. odjinud není známa, je tedy pravdě podobno, že ve tvarech uvedených *není* původní dativ, nýbrž lokal sg., který měl příponu *-ī*; lit. *-i* v případech těch je tedy z pův. *-ĭ* a původní lok. sg. se stal v litevštině dativem podobně jako v řeckých dativech konsonantických na *-i* (*ποιμένι*, *πατρί* atd.). Srv. de Saussure IF. 4. 460 n.

Jazyky ostatní, pokud ukazují v dat. sg. kmenů konsonantických jasně na příponu difthongickou, nedávají namnoze poznati kvalitu tohoto difthongu: indická a iránská koncovka *-ē* je neurčitá, lat. *-ī* rovněž, řečtina má v dativě koncovku vlastně lokativní *-i*. Jedině řecké infinitivy na *-(με)ναι*, *-σαι* (*δόμεναι*, *γράψαι*, kyp. *δο-ξεναι*, att. *δοῦναι*, *εἶναι*,

[1]) Lit. *sūnū* vykládal J. Schmidt Neutra 67 a po něm Wiedemann Handbuch 61 a 31 n., Reichelt BB. 25. 246 z pův. **sūneuōm*, ale hláskoslovné pochody tu předpokládáné nejsou pravdě podobny. Daleko přirozenější je výklad, že *sūnū* je z býv. **sūnuōm*; srv. Leskien Decl. 84, Bildung der Nomina 241 n., Brugmann Grundr. 2^1. 695, 2^2. 2. 242, Endzelin BB. 25. 276.

γνῶναι atd.), v nichž poznány pův. dat. sg. konsonantických *n*-, resp. *s*-kmenů, vedly Osthoffa a de Saussurea k výkladu, že příponou dativu sg. je *-ai*. K tomu připojil Henry MSL. 6. 95 adverbium χαμαί a Collitz BB. 17 str. 17. πάραι, v nichž rovněž shledávány tvary dativní. Na základě toho se obyčejně uznává za dativní příponu přípona *-ai*; srv. Streitberg UG. 189, Hirt Akzent 114, IF. 2. 358, 17. 46, Brugmann KVG. 383, Grundr. 2². 2. 167 n., Pedersen KZ. 38. 327, Ljapunov[1]) 50 atd.

123. Naproti tomu bývalo starší učení, které uznávalo za pův. příponu dat. sg. *-ei* (srv. na př. Fick Vgl. Wtb. 1⁴. 67 a j., Henry Analogie 247, Hoffmann Griech. Dialekte 1. 235) a mínění toho přidržel se nověji Meillet (De quelques innovations 35 n., Introduction² 260; srv. i Ernout IF. 26. 1910. 92). Meillet dovolává se tvarů oských, které mají koncovku *-ei* (na př. *patereí*, *Fuutreí* atd.). Oslabený stupeň této přípony vidí Meillet v řeckých dativech na *-ι* (πατρί, ποιμένι atd.), po případě i v got. dat. jako *hairtin*; stupeň *-oi* může býti v slov. dat. *tobě*. V řec. infin. na *-αι* vidí Meillet starý lokativ bez přípony rozšířený o partikuli *-ai* (srv. *ḗtavā́i*, *hántavā́i*). Naproti tomu Brugmann Grundr. 2². 2. 167 zůstává při výkladě, že tyto infinitivy jsou pův. tvary dativní, a klade na ně větší váhu než na oské tvary s koncovkou *-ei*, které podle něho mohou být tvary analogické, přenesené sem od *i*- kmenů podobně, jako gen. sg. v oské deklinaci konsonantické přijal koncovku *i*-kmenů. Tak vykládá tvary oské také Buck (Elementarbuch der oskisch-umbrischen Dialekte, str. 77).

124. Stojí tedy proti sobě dva výklady, z nichž každý opírá se vlastně o svědectví pouze jediného jazyka, i jde o to, které svědectví více váží, jinými slovy — třeba zkoumati, nutno-li tvary, jež jsou podkladem toho neb onoho výkladu, vykládati jen tak či možno-li je vyložiti také jinak. Řecké infinitivy na *-αι* (*-μεναι*, *-ϝεναι*, *-σαι*) se úplně kryjí s infinitivy védskými na *-manē*, *-vanē*, *-sē*; na př. ř. δοϝεναι = stind. *davánē*, ἴδμεναι = stind. *vidmánē*, hom. δόμεναι = stind. *dāmanē*, podobně s řec. inf. na *-σαι* srv. stind. inf. *ĝišḗ*, av. *raose* a pravděpodobně i lat. inf. na *-rī* (*darī*) atd. a sotva lze asi pochybovati o tom, že to jsou tvary starobylé, prajazykové. Ale pak není možno v řec. infinitivech na *-ai* viděti partikuli *-ai*, takovou, jaká je ve véd. *ḗtavā́i*, *hántavā́i*, neboť tato partikule je doložena v stindštině, a uvedené tvary véd. jsou docela patrné tvary specificky indické. Ze shody uvedených jazyků musíme souditi, že byly již v prajazyku u substantiv slovesných tvary na *-ai*. A vidíme-li, že indic. infinitivy na *-ē* úplně se shodují s dativem sg. konsonantické deklinace, že v stind. infinitivech je hojně ještě dativní význam zcela patrný, musíme se domnívati, že infinitivy tyto jsou dativy a že tudíž — podle svědectví řečtiny — koncovkou dativu bylo *-ai*; můžeme tak souditi tím spíše, když ani dativní koncovky v jiných jazycích tomu neodporují — až na uvedené již dativy oské. Ale již nahoře učiněna zmínka o tom, že lze v tvarech oských viděti

[1]) Ljapunov uvádí *-ai̯* nebo *-əi̯*, poněvedž řec. *-αι* může býti z obojího.

tvary analogické podle *i*-kmenů. Ovšem ani u *i*-kmenů nezněl prajazykový dativ sg. na *-ei*, i nutno předpokládati, že je to vlastně lok. sg., zakončený pův. na **-ēi*, z čehož ital. *-ei*, a že tato koncovka z lokalu přenesena i do dat., odkudž pak se rozšířila do deklinace konsonantické. Je to ovšem výklad poněkud komplikovaný, ale přece ne nemožný: gen. v *i*-deklinaci zněl *-eis*, dat. asi **-eiai*, lok. *-ei*, v deklinaci konsonantické zněly příslušné pády **-es*, **-ai*, **-i*. Vzájemným vlivem obou deklinac přenesena v genitivě koncovka *i*-kmenů ke kmenům konsonantickým a není nemožno, že pak podle genitivní koncovky *-eis* také dativní **-ai* změněno v *-ei*; od deklinace konsonantické pak toto dativní *-ei* přeneseno zase k *i*-kmenům, kdež podporováno i tím, že se tvar takto vzniklý shodoval s tvarem lokalu, čímž sblíženy *i*-kmeny s deklinací *ā*-kmenů, kde je dat. a lok. stejný. Ať již tedy dat. na *-ei* vznikl tak či onak, přece je tu vždy možnost výkladu jiného, kdežto při řeckých infinitivech na *-ai* pravdě podobné takové možnosti není. Nelze upříti, že zamlouvá se výklad, podle kteréhož by dat. *-ei*, pův. příslušející kmenům konsonantickým, přešlo také ke kmenům na *-i*, když již naopak v genitivě koncovka *i*-kmenů byla přenesena ke kmenům konsonantickým, ale proti souhlasu tří jazykových větví konstatovanému při infinitivech na *-ai* musí výklad tento ustoupiti.

Spíše tedy lze souditi s Brugmannem, že koncovkou dat. bylo *-ai*. Pro slovanštinu je věc ta důležita: neboť byla-li původní přípona dat. sg. *-ei*, pak je koncovka *-i* zcela jasná, neboť *-i* je docela pravidelnou slovanskou střídnicí za pův. *-ei*. Jinak tomu je, byla-li přípona *-ai*; pak vzniká obtíž pro ty, kteří učí, že tažené difthongy *-ai*, *-oi* přecházejí v slovanštině v *-i* a ražené v *-ě*, neboť koncovka *-ai* byla intonace ražené (Hirt Akzent 114 n., Pedersen KZ. 38. 327) a v slovanštině za ni máme *-i*. Proto Hirt na př. musil přijmouti výklad, že slov. *-i* není z tohoto *-ai*, Pedersen l. c. vykládá, že je toto *-i* do deklinace konsonantické a k *u*-kmenům přeneseno od *i*-kmenů, které podle jeho výkladu měly v dat. sg. koncovku *-ī* (o čemž srv. níže § 125). Na druhé straně může býti dativní přípona *-i* dokladem pro toho, kdo soudí naopak, že ražené difthongy *-ai*, *-oi* přecházejí v slovanštině do *-i*, kdežto tažené do *-ě*. A je dokladem toho bezpečným, ukáže-li se, že pro slov. *-i* není pravdě podobnějšího výkladu jiného. Výkladu takového skutečně není. Pedersenova domněnka, že *-i* je přeneseno od *i*-kmenů, je naprosto neodůvodněna a vyvolána jen tím, že theorie Pedersenova žádá za ražené *-ai* ve slovanštině *-ě*. Ale výkladem tím se nic nevykládá; neboť koncovka *-i* v dativě *i*-kmenů (*kosti*, *gosti*) je daleko záhadnější než koncovka kmenů konsonantických, a předpoklad, že kmeny na *-i* měly v dat. koncovku *-ī*, nemá bezpečného podkladu, protože koncovka taková není nikde dosvědčena; viz o tom níže. Spíše by se mohlo mysliti, že koncovka *i*-kmenů je převzata z deklinace konsonantické.

Vidíme-li pak, že i v případech jiných je za bývalý ražený difthong v slovanštině *-i*, netřeba se rozpakovati, i v dativní koncovce *-i* viděti reflex pův. koncovky *-ai*. Tím vyložena je koncovka kmenů konsonan-

tických a kmenů na *-u*; slov. *synovi* je z býv. **sūneuai* a kryje se stind. *sūnávē*, lat. *senatuī*, av. *mainjave* atd. Původně tato přípona přistupovala ke kmeni oslabenému, jak viděti ještě z lat. *patrī* = stind. *pitrē*, av. *pi9re*, stind. *tákšṇē* = av. *tašne* atd.; v dekl. *i*- a *u*-kmenů byla tedy koncovka *-i̯-ai*, *-u̯-ai*, jež dochována ještě v stind. *krátvē*, av. *ra9we*, v stind. *pátjē*, av. *pai9jaē*(*ča*). Ale vedle toho ve všech jazycích, v nichž tvary tyto nalézáme, pronikl do nich kmen plný: srv. řec. *-μεν-αι*, *-Fεν-αι*, stind. *sūnávē* (=**seu-ai*), *matájē* (=*-ei̯-ai*), lat. *hominī*, *nōminī* (: stind. *námnē*). A tak i ve slovanštině: *kameni*, *materi* (: lat. *mātr-ī*), **dъkter-i* (: *duhitr-ē*), *synovi* (= stind. *sūnávē*) atd.

125. Záhadná a dosud nevysvětlená je koncovka *-i* u *i*-kmenů (*gosti*, *kosti*). Jazyky jiné ve shodě s deklinacemi ostatními, zejména s obdobnou deklinací *u*-kmenů, mají dat. na *-i̯-ai* (srv. *-u̯-ai*) nebo *-ei̯-ai* (: *eu̯-ai*). Slovanské *-i* nedá se ani z toho ani z onoho vyložiti. Bylo by hláskoslovně snad možno, viděti v slov. *-i* tvar na *-i̯-ai̯*; neboť koncové **-ai* > *-i*, a ztrátu předcházejícího *-i̯-*, které by bylo působilo změnu předcházející souhlásky, bylo by možno vysvětliti vlivem ostatních pádů. Ale přece není výklad takový dosti pravdě podobný proto, že kmeny na *-i* mají deklinaci touž jako kmeny na *-u*, a sotva lze si mysliti, že by u kmenů na *-u* byl dativní tvar na *-eu̯-ai*, tedy od kmene plného, kdežto u kmenů na *-i* na *-i̯-ai*, tedy od kmene slabého. Výklady, které se snažily slov. *-i* vyložiti z pův. *-ei̯-ai*, ztroskotaly vesměs. Pokus takový učinil Vondrák IF. 10. 113 nn.: *-ei̯-ai* podle něho přešlo v *-ej-ě*, *-ě* se mění po *j* v *i*, čímž vzniklo *-eji*, ale *-ji* podle Vondráka přešlo v slovanštině v *-i* a tak zněla koncovka tato *-e-i* (dvouslabičně), z čehož zejména pod vlivem lok. sg. a nom. pl. vznikla jednoslabičná koncovka *-ei̯* a z ní pravidelná střídnice *-i*. Na slabé stránky tohoto výkladu ukázal již Leskien IF. 10. 259. Jiným způsobem vykládá z téhož pratvaru tento tvar Vondrák ve Vgl. Gram. 1. 61 n.: z **kosteiai̯* vzniklo **kosteiei̯* a z toho haplologií **kostei̯* a *kosti*. Ale již v témže díle na str. 385 pozn. výklad ten odvolává a vykládá, že z **kosteiei̯* kontrakcí vzniklo **kostěi̯*, z čehož pak postupem pravidelným sl. *kosti*. Srv. i Vgl. Gram. 2. str. 3. Ale odkud víme o kontrakci slabik **eiei̯*? Je jisto, že z *-eiai̯* vzniklo nejprvé *-eiei̯*? Je patrno, že výklady tyto nevyhovují.

126. Ale ani domněnka, že toto slov. *-i* je z býv. *-ī*, že tedy vedle dat. na *-i̯-ai*, *-ei̯-ai* býval u kmenů na *-i* také dat. s koncovkou *-ī* (**kostī*), není hrubě pravdě podobna. Výklad takový je již u Brugmanna Grundr. 2¹. 602, 604, kde srovnává se slovanským dativem na *-i* stlit. *vėszpaty* a stind. *ūtí*; domnívá se, že je to pův. instrumental, který přenesen do dativu. Souhlasí s ním Auduin 388, 404 a 410, dodávaje, že balt.-slov. jazyky z příčiny neznámé daly přednost tvarům na *-ī*. Srv. i Pedersen KZ. 38. (1905) 327. V novém vydání Grundrissu (2². 2. 170) nechává Brugmann věc nerozhodnutu; uvádí, že všechny tvary, které se pro dat. na *-ī* z jazyků ostatních dají uvésti, připouštějí také výklad

jiný: véd. *ūtí* je zároveň také instrumental i je tu možnost synkretismu, ion. *βάσι* může být kontrakcí z býv. *-ii* a tedy pův. lok. sg. jako att. *βάσει*, irské *fáith* konečně je spíše lok. (nebo instr., nebo obojí zároveň). Zbývá tedy jen slovanština a ojedinělé lit. *vėszpaty*. Z toho patrno, že dat. na *-ī* je velmi slabě zaručen a že tudíž celý tento výklad stojí na základech velmi slabých. Daleko pravdě podobnější je druhá možnost, kterou Brugmann l. c. připouští a pro kterou se vyslovuje Zubatý Roczn. slaw. 2. 1909. 2, že *-i* je přeneseno od deklinace konsonantické, s níž se deklinace *i*-kmenová shodovala zejména v akk. sg. (v obojí deklinaci se končí na *-ь*), v dat., lok., instr. plur. Byl by to zjev podobný jako v latině, kde dat. *ovī* je pravdě podobně podle konsonantického dativu *homini* atd.

127. K tomu bych upozornil ještě na jednu okolnost: působila tu snad také analogie *ā*-kmenů. Substantiva *i*-kmenů jsou většinou feminina a jejich deklinace je s deklinací rovněž ženských *ā*-kmenů do jisté míry parallelní: srv. dat. pl. *rybamъ*: *kostьmъ*, lok. pl. *rybachъ*: *kostьchъ*, instr. pl. *rybami*: *kostьmi*, podle toho pak také instr. sg. *rybojǫ*: *kostьjǫ*, a snad i nom. pl. *kosti* vznikl přenesením tvaru akkusativního do nominativu vlivem toho, že u *ā*-kmenů byl nominativ pl. roven akkusativu pl. U *ā*-kmenů je lok. sg. (*rybě*) = dat. sg.; je možno, že podle toho také u *i*-kmenů tvar lokativní, končící se na *-i* (*kosti*), přenesen do dativu místo bývalého tvaru s koncovkou dvojslabičnou (snad *-ьji* z **-eiai*); přenesení to, vyvolané vyloženým právě vlivem *ā*-kmenů, bylo podporováno tím, že takto vzniklý dativ svou koncovkou se shodoval s dativem kmenů konsonantických, s nimiž i jinak se deklinace ta namnoze shodovala.

Výkladu tomu nasvědčuje i jiná okolnost: Lok. sg. *ā*-kmenů se liší od dat. intonací: dativ má koncovku taženou, lok. raženou. Rozdíl ten není původní, neboť i lokal měl původně koncovku taženou, ježto koncovka ta vznikla kontrakcí *-ā* + *i* (v. § 136); srv. taženou koncovku *-oĩ* u *o*-kmenů (z *-o* + *i*). Ale vysvětliti lze rozdíl ten právě naznačeným vzájemným působením deklinace *ā*- a *i*-kmenů: lok. sg. *i*-kmenů měl vždy intonaci raženou (v. § 139) i je možno, že lok. *ā*-kmenů přejal raženou intonaci od lok. *i*-kmenů, čímž rozlišil se od dat. sg., ale že zároveň docela obdobně dativní tvar *i*-kmenů, který jsa původem lok. sg. měl původně intonaci raženou, přejal od dat. *ā*-kmenů intonaci taženou, čímž se poměr dat. a lok. v obou deklinacích vyrovnal docela. Tak se vyvinul rozdíl, který vidíme v srb.-chrv. dat. ствâри a lok. ствáри.

128. Výklad dativní koncovky u *ā*-kmenů nečiní obtíží: slov. *-ě* je náležitou střídnicí za pův. *-āi*, které vidíme v lat. *terrae*, oském *deivai*, řec. *χώρᾳ*, *θεᾷ*, got. *gibai*, lit. *rañkai* atd. Toto *-āi* je z *-ā* + *ai*.[1])

[1]) Přechod *-āi* ve slov. *-ě* t. j. v takovou střídnici jako za tažený difthong krátký, nám zároveň svědčí pro správnost výkladu docela obdobného, jehož jsme se výše přidrželi při výkladu gen. plur., že totiž *-ōm* přešlo v *-ъ*. Pochod byl zajisté ten, že *-āi* se nejprvé zkrátilo v *-ăĭ* a to přešlo v *-oĩ* a *-ě*; podobně *-ōm* > *-ŏm̃* > *-ъ*.

U *jā*-kmenů je za *-ě* náležitá jeho střídnice *-i*: *duši*, **nesǫtji* (csl. *nesǫšti*, kmen *i*/*jā*), *nesъši* atd.; tutéž koncovku mají i kmeny na *-jē* (**zemji*, csl. *zemli* atd.); je-li toto *-i* z býv. *-jēī* (lit. *žẽmei*) nebo analogií podle *jā*-kmenů, nedá se rozhodnouti.

129. Záhadná je dosud koncovka dat. sg. *o*-kmenů: *rabu*, *kraju*. Ostatní jazyky indoevropské svědčí, že pův. koncovka tohoto pádu byla *-ōi*[1]) jež vzniklo kontrakcí kmenového *-o* s dativní příponou *-ai*[2]); tím také způsobena tažená intonace této koncovky. Srv. řec. θεῷ, ἀνθρώτῳ, stlat. *Numasiōī*, *pōpulōi*, oské *Abellanúi* = Abellano, sthněm. *wolfe*, stisl. *ulfe*, stprus. *wirdai*; také lit. *vilkui* (*-ui* z *-ůi* a to z *-ōi*), adv. *paskuī* sem patří.[3])

Slov. *-u* chtěli někteří také spojovati s touto koncovkou *-ōi*; tak již Mahlow 92, Johansson BB. 20. 101 n., Wiedemann Lit. Präteritum 47, Meillet Recherches 105,[4]) Vondrák Jag. Arch. 20. 339, nověji Pedersen KZ. 38. (1905) 324, který přes námitky Streitbergovy a Hirtovy pokládá výklad tento za nutný. Není prý lze koncovku tuto vyložiti ani jako dat.

[1]) J. Schmidt (Festgruss an Böthlingk, 1888, 100 n.) uznával již pro prajazyk vedle koncovky *-ōi* také koncovku *-ō*; takový tvar viděl v lat. *populō*, stprus. *waldiniku*, *kasmu*, sthněm. *mo*, *hvemu*; podobně Meringer ZföG. 1888. 134 a 770. Takové tvary hledány i v jazycích árských, srv. Kluge KZ. 25. 309, Bartholomae BB. 15. 221 a Meringer BB. 16. 230, J. Schmidt Neutra 234 pozn. 1.; srv. i Auduin 46. Vedle koncovky *-ōi*, *-ō* přijímá Schmidt (Festgruss an Bötlingk 1. c.) koncovky *-ēi*, *-ē*; vidí tvary takové v got. *hvammēh*, *wulfa*, v umb. *pople*, *pusme*; srv. i Auduin 46. Proti tomuto *-ēi* (*-ē*) ukázal již Streitberg UG. 228, že 1. tvary takové nejsou mimo germánštinu bezpečně doloženy, a 2. že by neztrácely v germ. *j*.

Prajazykovou koncovku *-ō* zamítl Hirt IF. 1. 223, jenž tvary Schmidtem z býv. *-ō* vykládané pokládá za tvary vzniklé na půdě jednotlivých jazyků; svědčí o tom již ta okolnost, že pův. *-ō* by se musilo v latině zkrátit.

[2]) Kretschmer KZ. 31. 457 dovolávaje se toho, že kontrakcí *o* + *ă* vzniká *ā*, vykládá, že také v dat. sg. z býv. *o* + *ai* vzniklo *-āi*, které podle ostatních pádů změněno v *-ōi*.

[3]) Lit. koncovku *-ui* srovnával s oským *-ui* a lat. *-ō* již Bopp Vgl. Gram. I[3]. 344 a byl tedy vlastně na správné cestě; srv. i Mahlow 90 a Scherer ZGDS.[1] 291 = [2]416 nn. Také Schleicher Lit. Gram. 172 a 175 vidí v těchto tvarech lit, pův. dativ, ale Compendium[4] 553 vykládá, že je to podle *u*-kmenů; podobně Leskien Decl. 54 n., který vykládá, že dat. a lok. sg. u *o*-kmenů splynuly (**vilkĕ*), v deklinaci *u*-kmenů však byly rozlišeny, proto přejata koncovka dat. sg. *u*-kmenů také k *o*-kmenům a k zájmenům; *sunui* vykládal Leskien ze **sūnvai*. Srv. i Brückner Jag. Archiv 3. 253. Ale již v recensích tohoto spisu Leskienova na správný výklad současně ukázali Bechtel (AfdA. 3. 1877. 226), jenž opíraje se o stlit. tvary na *-ůi* (*bernelůi*), vykládá *-ui* ze staršího **vilkāi* = idg. **varkāi*, a J. Schmidt (Jen. Litteraturzeitung 1877 art. 247), kde spojuje lit. *vilkui* s av. *vəhrkāi*, ř. λύκῳ. Správnost tohoto výkladu ukázána pak Wiedemannem KZ. 32. 119 nn. a zejména Streitbergem IF. 1. 263, jenž také hláskoslovně uspokojivě vyložil přechod z býv. *-ōi* v *-ůi* a *-ui*; srv. i IF. 2. 26 a Johansson BB. 20. 95 n. Opět analogický tvar podle *u*-kmenů vidí v lit. dat. na *-ui* Mikkola Roczn. slav. 1. 1908. 8.

[4]) Meillet Introd.[2] 289 mezi tvary vedoucími k *-ōi* slovanských tvarů na *-u* neuvádí.

jiné deklinace, ani jako jiný pád téže deklinace, ani prý nelze tu viděti koncovky nějaké adverbiální. Zbývá tedy jen výklad, že *-u* je z *-ōi*; že by *-ōi* dávalo střídnici nějakou jinou, nedá se dokázati; a pokouší se fysiologicky učiniti pravděpodobným přechod *-ōi* v *-ōu* v *-u*: je to v před působící přehlasování (vorwärts wirkender umlaut), k němuž parallely nalézá v dánštině, arménštině, v latině (*oi̯* > *oe* > *ū*).[1]) Výkladu tohoto se drží i Fortunatov u Ljapunova 12, kde postup této změny hláskové podán takto: *-ōi* > *-ōü* > *-ōu* > *-ou* > *-u*.

130. Naproti tomu jiní hledají ve slovanském tvaru na *-u* tvary jiné. Müller Revue de linguistique 4. 264, Leskien Decl. 58 viděli tu lok. sg. *u*-kmenů. Srv. ještě i Finck 52. Výklad takový je zajisté málo pravděpodobný: jak dostal se lok. sg. *u*-kmenů do dat. sg. *o*-kmenů? Dále i to je při tomto výkladě nápadné, co vytkl již Vetter (Zur Geschichte der nominalen Declination im Russischen 17), že koncovka *-u* je také u neuter, kdežto jiné koncovky (*-ovъ* v gen. pl., *-u* v lok. sg.), jež přešly od *u*-kmenů k *o*-kmenům, se vyskytají jen u maskulin, nikoliv také u neuter.

Jinak vykládá slov. tvar na *-u* v deklinaci *o*-kmenů Hirt IF. 1. 31: ukazuje na nemožnost výkladu sl. *-u* z *-ōi* (nebo z *-ō*) a vyslovuje domněnku, že snad ve tvarech těchto je lok. sg. *o*-kmenů, tvořený příponou *-u*; koncovku *-oĭ* takto vzniklou vidí Hirt v řec. ***ποῦ, ὅποῦ, οὗ, αὐτοῦ, ὕψοῦ, τηλοῦ, ἀγχοῦ, ὁμοῦ, οὐδαμοῦ***, ve sl. *vrъchu* (*ἐπάνω*), *dolu*, *vъnu* (‚ven'), *posrědu*, *nyněču* ‚nyní', *tu*, *onu-de* *ἐκεῖ* atd. Takový lok. s příponou *-u* pro prajazyk uznával Bartholomae BB. 15. 23; srv. i Streitberg IF. 1. 289. Také Brugmann Grundr. 2[1]. 599 praví, že sl. *-u* může býti jen z *-ou* a připomíná adv. *tu*, *onude*, ale souvislost jejich s dat. sg. mu není jasná; výklad Wiedemannův, podle něhož *-u* je z *-ōi* zavrhuje; podobně i KVG. 383, kde připomíná, že *-u* je snad z *-ōu* a tvar takový že je i v sthněm. *wolfu*, a opět upozorňuje na adv. *vъnu*, *dolu*. Při výkladě svém setrval Hirt IF. 17. 47; Brugmann Grundr. 2[2]. 2. 168 podává mínění oboje vedle sebe a pokládá pád ten za nejasný; podobně Jagić Arch. 28. 119 a Leskien Gram. 109, jenž konstatuje pouze, že *-u* ukazuje na *-ŏu*, *-ĕu* a že domněnka, jakoby *-u* bylo z *-ōi*, je nejistá.

Úplně stranou theorií těchto je výklad Mikkolův (Roczn. slaw. 1. 1908. 8), jenž ztotožňuje slov. dat. na *-u* s lit. instr. sg. na *-u* (*vilkù*, *-u* z býv. *-ûn*); obojí pak vykládá z pův. *-ōu*, k němuž náleží i germ. *-u*; výklad naprosto nepodobný.[2])

---

[1]) Také Vondrák Статьи по славяновѣдѣнію I (1904), srv. IF. Anz. 21.135, vykládal, že *-ōi̯* přešlo v *-ūi̯* a to v *-ū*; *ū* zůstalo zachováno, poněvadž jinak by dat. sg. splynul s instr. pl. Ale výkladu toho se zřekl BB. 29. 219 pozn. 2, kde se domnívá, že *-u* lze vyložiti jen z býv. *-ou̯* nebo *-ōu̯*.

[2]) Pogodin Къ исторіи формъ 8 nn. vykládá, že koncovka *-u* dostala se do deklinace jmenné z dativu zájmenného (*tomu*); ale tvar zájmenný je ještě méně jasný než tvar jmenný a Pogodinův výklad, že to je pův. instr. sg. **tomō* s partikulí *-u* (**tomō* + *u*), je bez jakékoliv opory.

131. Z přehledu tohoto je patrna naprostá nejistota jakéhokoliv výkladu tohoto tvaru. Theorie, podle níž *-u* je z býv. *-ōi*, je naprosto nejistá. Již to, že se učení o tomto hláskoslovném pochodu, v hláskosloví slovanském tak ojedinělém a zvláštním, zakládá jen na jednom, velice záhadném tvaru, vybízí k veliké opatrnosti. Parallely, které pro změnu *ōi* > *u* Pedersen uvádí, nikterak nezmenšují neobvyklosti a zvláštnosti tohoto pochodu v slovanštině. Vidíme-li pak, že pův. *-ā̃i*, koncovce *-ō̃i* docela obdobné, přechází ve slovanštině v tutéž střídnici jako *-aĭ*, *-oĭ* (srv. dat. sg. *ā*-kmenů), t. j., že se difthong takový prostě krátí a pak splývá s difthongy krátkými téže intonace, očekáváme, že asi *-ō̃i* neměnilo se jinak, že také *-ō̃i* se zkrátilo v *-oĭ* a to přešlo v *-ě*; můžeme tak tím spíše soudit, poněvadž se tato theorie o dlouhých dvojhláskách tažených potvrzuje i koncovkou gen. plur., kde *-ō̃m* jeví touž střídnici jako pův. *-om*. Mohli bychom se tedy k výkladu takovému odhodlati — a to ještě vždy s pochybnostmi — jen tenkrát, není-li naprosto jiné možnosti, jiného výkladu pravdě podobnějšího.

Námitky proti výkladu Leskienovu uvedeny nahoře; nověji také v *u*-kmenech vidí východiště našeho pádu Bogorodickij ΡΦΒ. 33. (1895) 226 pozn. 2, jenž předpokládá v dat. *u*-kmenů tvary dva: *synovi* a *synu*, z nichž druhý vznikl vlivem těch deklinac, v nichž dat. je roven lok. (*pǫti*, *ženě*). V podstatě totéž učení je u Vondráka Vgl. Gram. 2. 4, jenž vyslovuje domněnku, že jako vedle **kosteięi* se vyvinul tvar **kostẽi* (srv. § 125), tak také analogicky vedle *sūneuaį* (a lok. *sūnéų*) se vyvinul dat. *sūnō̃ų* (nebo *sūnẽ̃ų*); odtud pak *synovi* a *synu*; koncovka *-u* přenesena pak ke kmenům na *-o*, když u nich dat. sg. splynul s lok. sg. (*-ě*). Při výkladě tomto ovšem by bylo pochopitelno, že *dativní* tvar *u*-kmenů nastoupil na místo *dativního* tvaru *o*-kmenů, ale výklad o dativu sg. *u*-kmenů s koncovkou *-u* (z pův. *-ō̃u*, nebo *-ẽ̃u*) se nezdařil: dovolávati se dativu *kosti* není možno; neboť tvar ten nevznikl dle všeho tak, jak si to Vondrák představuje (srv. výše § 125 nn.), a není pravdě podobno, že by deklinace ženských *i*-kmenů, jež sama podlehla vlivu ženských *ā*-kmenu, takovýmto zpusobem působila na *u*-kmeny. A zbývá konečně ukázati, že v dat. *u*-kmenů skutečně byl takový tvar s koncovkou *-u*. Neboť pokud nalézáme u subst. *u*-kmenových dativ na *-u*, může to býti a pravdě podobně také je tvar *o*-kmenový, který se v deklinaci *u*-kmenu šíří obecně.

132. Zbývá výklad, který vidí v dativech na *-u* tvary vlastně lokativní; proti výkladu Leskienovu má přednost, že v nich vidí lokaly téže deklinace. Jde především o to, lze-li předpokládati lokativní tvary na pův. *-oū*, a lze-li předpokládati přenesení tvarů původně lokativních do dativu.

Lokativy na *-ou* v deklinaci *o*-kmenů ovšem z jiných jazyků se doložiti nedají, jak proti výkladu Hirtovu namítl již J. Schmidt KZ. 32. 412 pozn. 1. Neboť řecká adverbia na *-ov*, která uváděl Hirt v sou-

vislost se slovanskými lok. na *-u*, mají nepravý difthong,[1]) nemohou býti tedy z *o* + *u*, nýbrž jejich *-ov* je z *o* + *o*; jsou to tedy tvary genitivní. Přes to však ve slovanštině jsou tvary odvozené od *o*-kmenů, které docela jistě ukazují na koncovku *-ou* a mohou býti vysvětleny jen tím, že ke kmeni na *-o* přistoupilo *-u*. Z příkladů, které uvádí Hirt IF. 1. 30 a 17. 47 (a také Brugmann KVG. 383), nutno některé škrtnouti: *vrъchu* nenáleží sem, poněvadž subst. *vьrchъ* je *u*-km. (lit. *virszùs*) a tudíž praslov. *vьrchu* docela pravidelný a běžný lok. sg. *u*-kmenový (srv. § 139). Za to adv. *dolu*, které jsem IF. 23. 152 pokládal také za lok. sg. *u*-kmene, není tvar takový, poněvadž substantivum *dolъ* pravděpodobně je *o*-kmen, nikoliv *u*-kmen (Meillet Études 242 nn., Berneker Etym. Wb. 209); adv. *dolu* mohlo by ovšem míti koncovku podle *vьrchu*, ale přízvuk na slabice první (srb. *dȍlu*) ukazuje, že koncovka byla tažená, a to je právě možno při lok. sg. *o*-kmenovém na *-ou*; tedy *dolu* z **dolou*. Snad i *nizu* dá se vysvětliti vlivem slova *vьrchu*, ale sotva asi lze způsobem takovým vykládati adv. *vъnu*. Právě toto adverbium ve shodě s adverbii utvořenými od kmenů zájmenných (*tu*, *onude* a pod.) je nám svědectvím, že vedle tvarů na *-oi* byly také lokativní tvary na *-ou*. Tvary takové vedle sebe mohly se ovšem udržeti právě jen ve výrazích adverbiálních, kdežto v plně vyvinuté deklinaci vítězí tvar jeden, v případě našem tvary na *-oi* (= slov. *-ě*).

Vedle *vъnu* je v slovanštině *vъnъ* ‚foras', *vъně* ‚foris'. Tato adverbia vyložil velmi přesvědčivě Zubatý Zbornik u slavu V. Jagića 396 nn.: jsou to pády substantiva *o*-kmenového, jež etymologicky patří k stind. *vánam* = les[2]); *vъně* je patrný lok. sg., *vъnъ* akk. sg.; *vъnu* ve výraze *izvъnu* ‚z venčí' vykládá Zubatý buď s Hirtem za lok. na *-ou* nebo napodobením výrazu **jьz domu*. Vidíme-li takové tvary na *-u* ve významu místním u zájmenných kmenů, není pravdě nepodobno, že i *vъnu* je takový tvar jako *tu*, *onu* atd. Je tedy asi *vъně* a *vъnu* tvar významu téhož. Má-li se vyjádřiti směr ‚odkud', je přirozeno, že vyvolen k tomu tvar *vъnu*, jenž se shoduje s tvary, které bývají s předložkou **jьz* spojovány; v tom smyslu asi lze připustiti vliv výrazů jako **jьz domu* a podob. Tvar takový, jako je ve slově *vъnu*, žije dosud v našem *venku*, a jako dosud dovedeme říci ‚*byl venku*' a ‚*přišel z venku*' vedle ‚*přišel z venčí*', právě tak bylo to možno i při starším *vъnu*. Toto *vъnu* vzniklo tedy ve své koncovce z *-o* + *u*.

Výklad takový je tím pravděpodobnější, že jen takovýmto způsobem lze vyložiti zmíněná již adverbia *tu*, *onu-de*, *kǫdu*, *tǫdu* atd. Adverbia tato, odvozená od kmenů na *-o* (*to-*, *ono-*), nemohla vzniknouti jinak nežli tím, že ke kmeni přistoupila přípona *-u*, čímž vznikla koncovka *-ou* =

[1]) Ukázal to J. Schmidt KZ. 32. 42; uvádí *ΗΟΠΟ* z jednoho nápisu attického a Hesychiovo *πῶ* (= *ποῦ*), *πῶ μοι* (= *ποῦ μοι*). Srv. i Brugmann Griech. Gram.[3] 389, IF. 17. 48, Solmsen Rhein. Museum 55. 310.

[2]) K příkladům podobného vývoje významového l. c. uvedeným lze dodati ještě stir. *immach* (= *i[n]. mag*) ‚ven' od subst. *mag* ‚pole'. Srv. Thurneysen Handbuch des Altirischen 79.

slov. *-u*. K těmto adverbiím patří i sl. *ju*, *ju-že* (*u*, *uže*), které je tím důležitější, že má obdobu i v litevském *jaũ*. Není pochyby, že slovo to patří k zájmennému kmeni *i-*, jenž se střídá s kmenem *o/o-*, (lat. *is*, akk. *im*, slov. *jь*, *je-go* atd.; srv. o tom Brugmann Berichte der sächs. Gesell., phil.-hist. Kl., 60. 1908. 41 nn., Grundr. 2². 2. 324 nn.). Lokal, utvořený od tohoto kmene obvyklou příponou *-i*, je v řec. *ει*, slov. *i*, got. *ei*; vedle toho byl podobný tvar tvořený příponou *-u*, čímž vzniklo lit. *jaũ*, sl. *ju*, *u*. V podrobnostech může býti výklad různý, může být otázka, je-li podkladem tvarů těch **cu* (Berneker IF. 10. 157) s předpokladem, že za *cu* je slov. *'u*, lit. *'au*, nebo zda počáteční *j* přeneseno sem právě tak jako do všech tvarů tohoto zájmene odjinud, kde bylo právem. Jindy se předpokládá tvar **jou* (Il'jinskij Сложныя мѣстоименія² 23) pro lit. *jaũ* a sl. *ju* a tvar **ou* od zájm. km. *o-* pro slov. *u*. Podobně *u* odděloval od *ju* již Meillet MSL. 9. 52, srovnávaje *u-že* s řec. *αὖ*, *ju-že* s lit. *jaũ*, ale proti tomuto oddělování obou slov srv. Jagić Arch. 18. 268. Ale že zde k zájmennému kmeni přistoupila přípona *-u*, o tom nemůže býti sporu.

133. Máme tedy tvoření takové doloženo ze slovanštiny a baltštiny. Ještě jasněji pak dosvědčují takovéto tvary na *-ou* v obou těchto větvích stpruské adverbiální výrazy *pansdau* ‚potom', *pirsdau* ‚napřed', *sirsdau* ‚dole, vedle', *isquendau* ‚odkud', *stwendau*, *isstwendau* ‚odkud', která lze srovnávati se slov. *kodu*, *todu* a pod. Na shodu tu upozornil již Bopp Die Sprache der alten Preussen 103 (srv. i Scherer ZGDS.² 427, Miklosich Vgl. Gram. 4. 166), nověji Solmsen KZ. 34. 50 pozn. 2. Stprus. *iswindau*[1]) ‚auswendig, äußerlich' se shoduje se slov. *iz vъnu* skoro úplně. Adverbia tato jsou patrně lokativy zakončené na *-ou*, a třeba že nemáme vedle nich příslušných k nim *o*-kmenů, je přece pravdě podobno, že máme v nich tvary tvořené od *o*-kmenů, poněvadž *u*-kmeny, již původně velmi řídké a celkem vzácné, sotva lze pokládati za východiště takovýchto adverbií. A že adverbia — i když to nejsou skutečné paradigmatické pády — se v koncovkách přichylují k pádům obdobného významu, je známo. Nelze tedy pochybovati, že uvedená adverbia zaručují nám tvary na *-ou* významu lokativního. Znamenala původně vztahy místní vubec, na kteroukoliv otázku; a mohou proto ve spojení s předložkou *is* znamenati také pojetí, označené otázkou ‚odkud'.

Tím jsou takovéto tvary prokázány jen pro jazyky baltsko-slovanské. Ale není pochyby, že tvoření to je velmi starobylé; ukazuje to již jeho způsob. Neboť koncovku *-ou* musíme rozložiti v kmenové *-o* a příponu *-u*, a toto *-u* pak je nám příponou lokativní, parallelně se vyskytující vedle pravidelné přípony *-i*. Tuto dvojitost *-i*, *-u*, k níž takto dospíváme, konstatují někteří také v koncovce lokalu plur., kde vedle *-su* (stind., slov.)

[1]) Psané *iswinadu* (Berneker Die preussische Sprache, str. 331) čte Solmsen l. c. *iswindau*, není však nemožno, že jest čísti *iswinau*; v případě tom by byla shoda mezi stprus. *iswinau* a sl. *iz vъnu* úplná. Trautmann 250 a 348 čte *iswinadau* (: slov. *izъ vъnǫdu*.)

se vyskytuje *-si* (řecké *-σι* v dat. pl.). Ovšem vykládá se někdy, že toto řec. *-σι* místo očekávaného *-σν* je podle koncovky lok. sg. *-i* (srv. o tom Brugmann Griech. Gram.[3] 237, kdež je i starší literatura, KVG. 395, Grundr., 2[2]. 2. 247 n.), s čímž by bylo lze srovnati litevskou koncovku lok. plur. *-se*, vzniklou podle koncovky lok. sg. *-e*. Ale naprosto nelze zamítnouti výklad, že koncovka lok. plur. *-su* vznikla ze *-s* + *u*, t. j. tím, že k tvaru zakončenému koncovkou *-s* přistoupilo jakési lokální adverbium *-u* (Brugmann Grundr. 2[2]. 2. 248, Hirt IF. 17. 47 a 53 n.); vedle toho mohla přistoupiti k uvedenému tvaru na *-s* podobná partikule *-i*, čímž vznikla koncovka *-si*, dochovaná snad jen v řečtině; srv. zejména Thurneysen KZ. 27. 177.

V případě tom by koncovky *-su* a *-si* představovaly jen dialektické různosti prajazykové (Kretschmer Einleitung in die Geschichte der griech. Sprache, str. 16). Totéž bylo by lze předpokládati pro tvoření téhož tvaru v singuláru: vedle *-i* byla i přípona (pův. adverbium, partikule) *-u*, a tak vznikly u subst. *o*-kmenových koncovky *-oĩ* a *-oũ*. A podobnost jde ještě dále: jako se v lok. plur. koncovka *-si* zachovala j e n v řečtině a jinak zanikla, tak zase v sing. tvary tvořené příponou *-u* zanikly ve všech jazycích až na jazyky větve baltsko-slovanské. V jazycích baltských dochovány jejich zbytky v uvedených adverbiích stpreských a v některých adverbiích litevských (*jaũ*); v jazycích slovanských pak rovněž v některých adverbiích významu místního a snad také v dat. sg. *o*-kmenů.

O existenci lokativních tvarů na *-ou* sotva tedy možno pochybovati. Je-li tomu tak, pak není nesnadno viděti tyto tvary v dativech na *-u*. Neboť mluvíme-li o uvedených tvarech prajazykových jakožto o lokativech, nesmíme bráti význam ten ve smyslu tom, jak to činí grammatika dnešní. Rozumíme tím pád, který označoval vztahy místní vůbec, tedy i na otázku ‚kde' i na otázku ‚kam' — nehledě k nuancím ostatním. Neboť to vše vyjadřovalo se původně asi tvarem jedním, bližší určení vyplývalo ze slovesa buď ‚ruchu' nebo ‚klidu'. Tím si vysvětlíme četné styky mezi dat. a lok. v jazycích indoevropských, tím lze vysvětliti příbuznost přípony dativu (*ai*) a lokalu (*i*) sg., jež jsou k sobě v poměru kmenostupném. Srv. o tom můj článek IF. 23. 152 nn. Tak tedy takovéto lokativní tvary na *-oũ* měly vedle významu ‚kde' také význam ‚kam' a stýkaly se tudíž velmi blízko s dativem, jehož základní význam přese všechny pochyby proti tomu pronášené byl patrně místní, označoval osobu nebo věc, (směrem) k níž se nějaký pohyb a pak dějem slovesem vyjádřený vůbec dál.

Když pak v slovanštině dat. sg. na *-ŏi* splynul s lok. sg. na *-oĩ*, tu mohl jazyk nepohodlné toto splynutí odstraniti tím, že tvary na *-oũ*, které ve významu celkem stejném existovaly vedle tvarů na *-oĩ*, uvedl do dativu. Tak lze nejspíše vyložiti dativní *-u* v deklinaci *o*-kmenů; námitky Pedersenovy KZ. 38. 324 proti obdobnému (v celku, nikoliv v jednotlivostech) výkladu Hirtovu tím odpadají. Neboť podle uvedených výkladů m ů ž e býti tento tvar tvarem *o*-kmenovým (Pedersen tvrdil, že nikoliv) a ná-

mitka další, že slovanština rozlišuje dativ a lokal a že nelze tudíž koncovky dativní vykládati ze suffixu lokativního, mluví právě pro výklad podaný· právě proto, že slovanština rozlišuje dativ a lokal, je nám jasno, že jazyk sáhl po jednom ze dvou tvarů lokativních a uvedl jej do dativu, když původní tvar dativní hláskoslovně splynul s druhým z obou tvarů lokativních.

Je-li tedy takováto možnost záhadný tvar slovanský vyložiti, dáme zajisté výkladu takovému přednost před theorií nijak neodůvodněnou a úplně odporující vývoji slovanského hláskosloví, jakou je výklad, že slov. *-u* je z pův. *-ōi*.

Lokal sing.

134. S dativem sg. velmi úzce souvisí tvar lok. sg. Již výše pověděno, že prajazyková přípona tohoto pádu byla *-i*, kteréž je ve kmenostupném poměru s dativní příponou *-ai*. Ale tyto tvary na *-ί* nejsou asi tvary nejpůvodnější. V jednotlivých jazycích zachovány jsou zbytky bývalých tvarů lokativních, které neměly vůbec zvláštní přípony pádové, nýbrž rovnají se prostému kmeni, jenž se tu jeví v plném stupni, pokud je kmenostupu schopen. Takové tvary jsou na př. řec. *αἰέν* k subst. *αἰών*, ř. *ὕπερ* vedle stind. *upári*, v stind. *mūrdhán*, *udán*, *ā́hār*, av. *zəmarə* ‚v zemi', řec. *αἰές*, lat. *penes*, ř. *ἔν-δον* ‚uvnitř'; tvary takové jsou i v řec. infinitivech na *-μεν*: *δόμεν*, *τιθέμεν*, *ἔμμεν* atd., dále v takových infinitivech jako *ἔχειν* (dor. lesb. *ἔχην*), *φιλεῖν* atd. Někdy jeví se kmen ve stupni zdlouženém: srv. av. *ająn* ‚ve dne', *dąm* ‚v domě' (srv. řec. *ἔν-δον*) kret. inf. *δόμην*. Viz o tom Streitberg IF. 3. 355, Brugmann Griech. Gram.[3] 360 n., KVG. 384 n., Grundr. 2[2]. 2. 174 nn. Z těchto tvarů bezpříponných vznikly teprve časem tvary na *-i* tím, že k nim přistoupilo adverbium (partikule) *i* (po případě *u*, srv. výše § 132).

135. U kmenů na *-o* a *-ā* se samohláska, jíž se končil kmen, s příponou *-i* stahovala v dithong *-oi̯*, *-āi̯*. Intonace tažená je vznikem těchto koncovek dostatečně odůvodněna a řec. *Ἰσθμοῖ*, *οἴκοι* (proti nom. pl. *οἶκοι*), lit. adv. *namẽ* dosvědčena (srv. již Hanssen KZ. 27. 614, Hirt Akzent 115, Meillet Introd.[2] 289, Brugmann KVG. 384, Grundriss 2[2]. 2. 180).

V slovanštině mají *o*-kmeny v lok. koncovku *-ě* (u měkkých je pravidelná jeho střídnice *-i*): *vьlcě*, *kraji*. Toto *-ě* shoduje se podle toho, co vyloženo v §§ 60 nn., s indoevropskou koncovkou *-oi̯*. Srv. Brugmann Grundr. 2.[2] 2. 180, Leskien Gram. 110. Tím odpadají pokusy o jiné výklady, po kterých se musili ohlížeti ti, kteří učí, že za tažené *-oi̯* je v slovanštině *-i* a za ražené *-oí* naproti tomu *-ě*.[1])

[1]) Tak Meillet MSL. 8. 239 n. chtěl vykládati slov. *-ě* z pův. *-ē*, které hledal i v lit. koncovce lok. sg. *-ė* (slov. *dvorě* = lit. *dvarė*). Ovšem připouští i možnost, že slov. *-ě* je podle koncovky lok. sg. *ā*-kmenů (*vьlcě* podle *rǫcě*), výklad, kterého se

136. Kmeny na *-ā* mají v slovanštině koncovku touž: *-ě*, předchází-li souhláska tvrdá, *-i*, předchází-li souhláska palatální: *rybě, duši*. Koncovka prajazyková zněla *-ãi*. Koncovka tato v této podobě — nehledíme-li zatím k slovanštině — není vlastně doložena; neboť řec. *χώρᾳ* atd. v platnosti lokativní by mohl být také svým původem tvar dativní. Ale dlouhý difthong, který tu žádáme a priori, hledíce ke vzniku tohoto tvaru, je dosvědčen stind. *áśvājām*, stpers. *Arbairājā* ‚v Arbele', jež vznikly tím, že na bývalý tvar s koncovkou *-āi* připojeny postposice, v perštině *-ā*, v stind. *-ām*; podobně lit. lok. *raňkoj-e* vznikl z tvaru na *-āi* a postpositivního *e* (viz níže § 145 n.). V řec. *Ὀλυμπίαι, Θηβαι-γενής, Κρηταιγενής, πυλαιμάχος, μιαιφόνος* je pův. *-āi* zkráceno (srv. Brugmann Griech. Gram.[3] 226 n., Grundriss 2[2]. 2. 169, Fraenkel KZ. 42. 121), a tak i lat. *Romae, domī meae*, oské *víaí* ‚in via', *Bansae* ‚Bantiae', umb. *iote* ‚in civitate' je patrně z difthongu dlouhého *-āi*. Intonaci této koncovky dosvědčenu nemáme; ale podle vzniku tohoto pádu a podle analogie lok. sg. *o*-kmenů lze souditi, že koncovka tato měla intonaci taženou. Srv. Hirt Akzent 115, Streitberg IF. 1. 281. Slov. *-ě* lze podle toho, co již výše bylo vyloženo o dlouhých dvojhláskách tažených, vyvoditi beze všech obtíží z tohoto koncového *-ãi*: toto *-ãi* se nejprve zkrátilo (jako *-ōm* v gen. plur.) v *-aĭ* a pak přešlo jako ostatní tažené difthongy krátké v *-ě*.

137. Ale výklad tuto podaný, jehož po Streitbergovi IF. 1. 281 přidržel se Hirt IF. 2. 353, Brugmann KVG. 385, Grundriss 2[2]. 2. 181, není výkladem obecně uznávaným. Především ovšem nemůže býti uznáván od těch, kdož vykládají, že za difthongy tažené má slovanština *-i*; ti musí se uchýliti k výkladu, že koncovka *-āi* v lok. sg. měla intonaci raženou — tak učí Vondrák Vgl. Gram. 1. 18 a 61, 2. 5 n.; podobně raženou intonaci vidí v koncovce dat. a lok. sg. *ā*-kmenů Fortunatov a Ljapunov 33.[1])

Výklad tento a priori hrubě pravdě podobný není, protože nedovede pověděti, odkud je ražená intonace koncovky *-āi*, vzniklé kontrakcí; ale

---

drží Pedersen KZ. 38. 326 n., Vondrák Vgl. Gram. 1. 61. Ljapunov (str. 52) vidí s Fortunatovem v koncovce lok. sg. *o*-kmenů difthong stoupavý (длительная долгота) — srv. i Kul'bakin Изв. 11. 1906. 4. 256 —, což však ničím není odůvodněno, srv. i Jagić Archiv 28. 123. Mikkola Roczn. slaw. 1. 7 ve shodě se svou theorií, že slov. koncové *-ě* je vždy z býv. d l o u h é h o difthongu, vidí v slov. lok. sg. *o*-kmenů tvar týž jako je řec. *λύκῳ* atd., tedy vlastně dat. sg. na *-ōi* — výklad ovšem naprosto nepodobný a zbytečný.

[1]) Pedersen KZ. 38. 326 vychází také od taženého *-ãi*, ale domnívá se, že přechod *-ě*, vzniklého z býv. *-oĭ* nebo *-ē*, v *-i* byl již proveden, když *-ãi* se zkrátilo a přešlo v *-ě*, takže *-ě* takto vzniklé nepodlehlo již změně, která se vidí při taženém *-ě* z býv. *-oĭ* (*-aĭ*) nebo *-ē*. Sám sebou by výklad takový ovšem nemožný nebyl, ale vidíme-li, že tažené difthongy dlouhé i jinde splývají s taženými difthongy krátkými, a že za tažené difthongy krátké má slovanština *-ě*, je výklad takový zbytečný.

má pro sebe positivní svědectví slovanštiny, kde se jeví rozdíl mezi přízvukováním dat. a lok. sg. V čakavských nářečích je proti csl. dat. a lok. *rǫcě*, dat. *rûci* a lok. *rūcì*, čemuž odpovídá i přizvukování štokavské *rûci* v dat. a *rûci* v lok., podob. dat. *glâvi* vedle lok. *glávi* nebo dat. *vȍdi* vedle lok. *vòdi* atd. Srv. Rešetar Serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten (Wien 1900), str. 84 a 88, Leskien Jag. Arch. 23. 566, Vondrák Vgl. Gram. I. 61 a 2. 6. V jiných jazycích, pokud je v nich akcent pohyblivý, bývá lokal i dativ přizvukován stejně: tak na př. i v některých nářečích čakavských (na př. v dialektě města Cres je dat. i lok. *glavě*, *ručě*, Jag. Arch. 30. 160), tak i v ruštině a slovinštině.

Není pochyby, že různost přízvuku, jež je dosvědčena srbštinou, je starší (srv. Rešetar l. c. str. 88, Leskien Jag. Arch. 23. 566), neboť není viděti příčiny, jež by vedla od přizvukování původně stejného k přizvukování odchylnému. Jde tedy o to, kde je příčina toho zjevu, že jinak přízvukován dativ a jinak lokal. Hirt IF. 2. 353 se domnívá, že rozdíl ten je již prajazykový, že již v prajazyku se lišil dativ sg. přízvukem od lokativu podobně jako v deklinaci *o*-kmenů, kde předpokládá pro dat. přízvuk na slabice kmenové (**ǫoik'ōi*) a pro lok. na slabice koncové (**ǫoikēi*), srv. i Akzent 253 n., Auduin 42, 403. Theoreticky je to výklad možný, ale není naprosto ničím podepřen. Leskien Jag. Arch. 23. 566 vyslovuje domněnku, že snad rozdíl ten je způsoben růzností koncovek, jež zněla v dat. *-āi*, v lok. *-ài*. A tak Leskien i nejnověji (Gram. der aksl. Sprache 45) nechává nerozhodnuto, je-li *-ě* v lok. z býv. *-ài* nebo *-āi*. V příčině této sotva lze asi s ním souhlasiti; neboť jak vysvětliti souvislost tohoto střídání akcentu s různými koncovkami a jak vyložiti krátké *-ăi*, které a priori je pravdě nepodobno a nikde bezpečně nedosvědčeno? Krátké *-ai* bývalo v koncovce lok. sg. u těchto kmenů hledáno již dříve: srv. de Saussure Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indoeuropéennes (1879) str. 93, jenž srovnává lok. na *-ài* u *ā*-kmenů s lok. na *-ei* u *o*-kmenu (*ā*: *o* jako *a* : *e*). Podobně nověji Bogorodickij Обзоръ надежныхъ окончаній именнаго склоненія 62 nn. Ale poměr mezi *ā* a *a* nelze srovnávati s poměrem *o*: *e* v deklinaci *o*-kmenů, neboť *o*/*e* jsou jen dvě různé varianty stupně plného, kdežto *ā* představuje stupeň plný, *ă* stupeň oslabený; ostatně stupeň oslabený nebyl by ani v lok. sg. pravdě podobný, protože jinak, kde je tvar kmene docela jasný, mívá lok. sg. kmen stupeň plný, neoslabený. Způsobem tímto tedy nelze různý akcent v srbském (a praslovanském) lok. a dat. vyložiti.

Správný je asi způsob, kterým střídání to si vykládá Vondrák: příčinou jeho je různá intonace koncovky. V dativě byla koncovka tažená, v lokale ražená; byla-li slabika kmenová krátká nebo dlouhá intonace tažené, nastávalo podle známého pravidla Saussureova pošinutí přízvuku na koncovku, měla-li intonaci raženou (srv. str. 2.). V případě našem tedy všechna neoxytona, pokud přízvuk původní, předslovanský, byl na slabice krátké nebo dlouhé s intonací taženou, pošinula přízvuk v lokale, i na-

lézáme v lok. týž přízvuk jako v nom. sg.; v dativě pošinutí to nenastalo, protože koncovka byla tažená.

Jde však o to, jak vyložiti tuto intonaci raženou, která podle toho, co o koncovce této pověděno, je zde neoprávněna a která také nesouhlasí se slovanskou střídnicí *-č*. Vysvětlení toho podáno již výše v § 127: ražená intonace v lok. sg. *ā*-kmenů přenesena sem s koncovky lok. sg. *i*-kmenů, která měla od pradávna intonaci raženou Vlivem deklinace *ā*-kmenů přenesen v deklinaci *i*-kmenů tvar lokativní do dativu; dativ a lokativ rozlišen tím, že dativ podržel taženou intonaci dativní koncovky *ā*-kmenové, lokal pak raženou intonaci lokativní koncovky *i*-kmenové.

138. Vyložené právě tvary lok. sg. u *o*-kmenů a *ā*-kmenů jsou jediné paradigmatické lokativy s příponou *-i*. Jinak zachovány tvary takové jen v adverbiálních výrazích *domovъ* ‚domů', *dolovъ* (dolu). Tvary tyto již Schleicher (Склоненіе основъ на -у въ славянскихъ языкахъ, C-Пб. 1867, str. 7) správně pokládal za lok. sg. a spojoval s véd. lok. sg. *sūnávi* a pod. Později Sobolevskij РФВ. 10. (1883) 148 je odděluje od dativu *domovi*, *dolovi* a vidí v nich zbytky starého lok. sg. *u*-kmenů, podobně Karskij (Русскія нарѣчія „домой, долой", Нѣжинъ 1895) a zejména Bulič IF. 5. 392, který ukázal, že to jsou tvary takové jako řec. hom. *ἄστεϊ*, *ἠδέϊ*, att. *ἄστει*, *ἠδεῖ*, véd. *sūnávi* atd. a po stránce zvlášt syntaktické výkladu toho proti Sobolevskému[1]) (ЖМНП. 314. 1897. 67 n.) obhájil (ЖМНП. 314. 508—513). Také Gebauer Hist. Mluvn. 3. 1. 327 vykládá způsobem tímto čes. *domóv*, *dolóv* (= *domovъ*, *dolovъ*). Proti tomuto výkladu vyslovil se Jagić Arch. 19. 281 a zejména Wiedemann BB. 30. 221 n., jenž vrací se k výkladu starému,[2]) že toto *-ovъ* je ze staršího *-ovi* a že tudíž v tvarech těchto je vlastně pův. dativ sg.; dovolával se zejména významu těchto adverbií, jenž prý spíše ukazuje na dativ než na lokativ, a pak toho, že bezpřízvučné koncové *-ī* přechází v ruštině do *-ь*. Proti tomu jsem ukázal IF. 23. 152 nn., že tvary tyto jsou praslovanské, pro praslovanštinu pak že změnu koncového *-i* (slovanského, nikoliv prajazykového) v *-ь* přijmouti nelze; pokud se týče významu, dovodil jsem, že i jindy nalézáme v jazycích indoevropských význam směrový (na otázku ‚kam') při tvarech svým původem lokativních, a vysvětlil jsem to tím, že pojetí ‚ruchu' a ‚klidu' původně vyjadřováno tvarem jedním (jeho příponou bylo *-ai* nebo *-i*, přípona v podstatě táž) a že teprve časem v těch jazycích,

[1]) Sobolevskij na uv. m. se zříká výkladu, že v tvarech těch je starý lok. sg., a sice pro směrový jejich význam a vykládá, že jsou to akk. sg. substantiva **domovъ*; výklad na první pohled úplně pravdě nepodobný.

[2]) Srv. Miklosich Vgl. Gram. 3^2. 293, 4. 580, Leskien Decl. 49 n., Hirt Akzent 218; nověji výkladu toho se drží Delbrück Grundr. 3. 590, Pogodin Слѣды корней-основъ 207, Ljapunov (nerozhodně v Изслѣдованія о языкѣ I. Новгородскои лѣтописи, 1899, str. 182, rozhodněji nyní ve Формы склоненія 50; srv. i Jagić Arch. 22. 261), Pedersen KZ. 38. 362, Vondrák Vgl. Gram. 2. 6.

v nichž se udržely tvary oba, přijaly tvary s příponou *-ai* význam ‚směru' (= dat.) a tvary s příponou *-i* význam ‚klidu' (= lok.), kdežto v jazycích jiných jeden z těchto tvarů přijal významy oba (na př. řecký dativ konson. deklinace svou koncovkou *-i* odpovídá stindickému lokalu; totéž platí o dativech sg. v germánštině, keltštině a částečně i litevštině). Ojedinělé zbytky tohoto stavu bývalého jsou na př. řec. *χαμαί* a snad lat. *humī*, tvar vlastně dativní a přece znamená ‚na zemi', tedy určení na otázku ‚kde'; řecké infinitivy na *-σαι*, *-μεναι* a lat. inf. na *-rī* (**-sai*) jsou tvary dativní, infinitivy na *-μεν*, *-ϝεν*, lat. na *-se* (*es-se*), *-re* tvary lokativní a přece znamenají totéž: z toho patrno, že tvary, jež ve vyvinuté deklinaci nazýváme dativem a lokalem, původně nebyly od sebe tak rozlišeny, jak se nám to jeví. Řec. adverbia *ποῖ*, *πεῖ*, *οἱ*, *εἰ*, lat. *hūc* (snad z **hoice*) a *hīc* (**heice*) liší se formálně od sebe jen jiným stupněm kmene (*πο-* : *πε-*), nejinak než *οἴκοι* od *οἴκει*, jinak jsou to tvořením věci úplně stejné a tedy původně zajisté i významem stejné; znamenají-li *ποῖ*, *οἴ* směr ‚kam', a *πεῖ*, *εἴ* určení ‚kde', je z toho viděti, že původně obojí ten význam byl ve tvarech obou, ale časem dvojitosti tvarů užito k rozlišení významu.

Z toho ze všeho lze trvám viděti, že ve slov. *domovъ*, *dolovъ*[1]) máme lokativy *u*-kmenové s příponou *-i* (*-eu-i*), nikoliv dativy. Srv. i Berneker Slav. etym. Wb. 210, Zubatý Roczn. slaw. 2. 1909. 3.

139. Jinak mají *u*-kmeny a *i*-kmeny v lok. sg. tvar bez přípony *-i*. Nejisto je, zda pro slovanštinu máme předpokládati kmenovou slabiku ve stupni plném nezdlouženém (*-eu*, *-ei*) nebo ve stupni zdlouženém (*-ēi*, *-ēu*). Neboť koncovky slovanské (*-u*, *-i*: *synu*, *kosti*) mohou býti z difthongů krátkých i dlouhých. Ani poměry přízvukové zde nerozhodují, neboť také krátké *-ei*, *-eu* musily míti intonaci raženou, poněvadž nevznikly kontrakcí ani nijakým jiným pochodem, při němž by byla zanikla nějaká slabika. Obyčejně se předpokládá pro prajazyk vůbec a tudíž i pro slovanštinu koncovka s dlouhým difthongem (*-ēu*, *-ēi*). Pro *u*-kmeny je *-ēu* dosvědčeno stindickým *sūnāu*, avestskými tvary na *-āu*, got. *sunau*, sthněm. *suniu*, stseverským *syni* atd.[2]) Lat. *fructū*, *noctū*, umb. *trifo*, ir. *biuth* (gal. *Ταρανοον*) mohou býti z býv. *-ēu* nebo *-ēu*. Krátký difthong je v stind. *vástō*, v av. *zantvō*, *hindvō*, stpers. *dahjauvā*. Srv. Brugmann Grundriss 2^2. 2. 177.

---

[1]) Podle výkladů Meilletových (Études 242 n.) není subst. *dolъ u*-kmen, za jaký bývá pokládáno (Geitler LF. 2. 1875. 273, 3. 1876. 38, Flajšhans ib. 17. 284, Gebauer Hist. Mluvn. 3. 1. 327, Leskien Handbuch[4] 472, Pastrnek Tvarosloví jaz. staroslověnského 9); *dolovъ* je tedy analogické podle *domovъ*. Analogie mohla zde působiti proto, že bylo vedle sebe *dolu* a *domu*, prvé lok. *o*-kmenový na *-ou* (v. § 132), druhé lok. *u*-kmenový (srv. § 139). Jako vedle *domu* byl lok. *domovъ*, tak vzniklo vedle *dolu* také *dolovъ*; *dolu* a *dolovъ* byly významu stejného, proto v některých jazycích ten nebo onen tvar zanikl a zachoval se jen tvar jeden: na př. cslov. *dolu* (*dolovъ* nedoloženo) vedle strus. *dolovъ*, čes. *dolóv*, mlrus. *doliv*.

[2]) Streitberg UG. 245 n., Janko Soustava 289, jinak van Helten PBS. Beitr. 28. 538 nn., IF. 14. 78.

140. Vedle toho bývá uváděna i koncovka *-ōu*, po případě z ní vzniklé *-ō*. Tak Meringer ZföG. 39. 132 nn. a BB. 16. 226 n. (srv. i Bartholomae BB. 15. 241 pozn. 4) uznává koncovky *-ēu*, *-ōu* a *-eu* a vedle *-ēu* a *-ōu* i jejich větné doubletty *-ē*, *-ō*. Bezzenberger GGA. 1886. 160 n. vycházeje od Schmidtova výkladu (KZ. 27. 287 nn.), že lok. sg. v deklinaci *u*-kmenů zněl na *-ēu* nebo *-ōu*, ukazuje, že rozhodnutí tu podávají litevské dialektické (žemait. a severní prusko-litevské) lokativy na *-ů* jako *Wilnuo* ‚ve Vilně', *danguo-je* ‚v nebi', *klosztoriou-je* atd., nebo s koncovkou *-o*", *-o* z býv. *-ů: pakàjo*", *vèrszo, dèngo-je* atd. Sem počítá i stprus. *pirsdau, pansdau* (v. o nich výše § 133) a lotyšské *widô, madô, ladô, alô* (BB. 12. 227 pozn. 2). Vykládá jejich *-ů* z pův. *-ōu* pochodem tímto: *-ōu* přešlo v *-ůu* a to v *-ů* (jako *-ōi* v *-ůi* a v těchto dialektech v *-ů*). Poněvadž délka je zde v koncovce zachována, předpokládá Bezzenberger (BB. 12. 79 pozn. 1) intonaci taženou. Ta však je v tomto tvaru nepochopitelna: ať vznikla délka prostým dloužením nebo způsobena ztrátou následujícího *-i* podle výkladu Streitbergova IF. 3. 355 (tak že by *-ēu̯* vzniklo ze staršího *-eu̯-i* a *-ōu* ze staršího *-ou̯-i*), vždy očekáváme intonaci raženou. Proti tažené intonaci Bezzenbergerem předpokládané vystoupil již Meringer BB. 16. 226; ukazuje na analogický pád v deklinaci *i*-kmenové a na to, že v stind. jsou tvary bez koncového *-u̯*, (*ɣtá*, *vaniṣṭhā*), tedy tvary vznikající jen při intonaci ražené. Pro prajazyk předpokládá v lok. sg. *u*-kmenů koncovky *-ōu*, *-ō*; o litevských tvarech na *-ů* pak praví, že je možne vykládati je z tohoto druhotvaru na *-ô*, který dostal intonaci taženou tak jako *-ô* z býv. *-ón* (ib. str. 231 n.). Wiedemann pak KZ. 22. 150 uznává pro lok. sg. *u*-kmenů vůbec jen koncovku *-ōu*, a její druhotvar *-ō*, poněvadž prý *-eu* a *-ēu* ničím není dosvědčeno. Jiní naopak neuznávají toho, co se uvádí pro koncovku *-ōu* (*-ō*).

141. Podle toho nalézáme trojí mínění: Reichelt BB. 25. 244 nn. uvádí pro lok. sg. *u*-kmenů koncovky troje: *-ē(u)*, *-ō(u)*, pak *-eu̯*, *-ou̯* a konečně *-eu̯i*, *-ou̯i*; srv. i Meringer l. c. Naopak Wiedemann l. c. uznává jen koncovku *-ōu*, většinou pak se přijímá *ēu* vedle *eu* (srv. Mahlow 54, Streitberg Die germanischen Komparative auf *-ōz-*, str. 25, UG. 202 a 246, Brugmann Grundr. 2¹. 613, KVG. 384, Grundr. 2². 2. 176 n.).

Slov. *-u* může býti ze všech uvedených koncovek a nemáme prostředku, kterým bychom mohli stanoviti, která z těchto koncovek v slov. *-u* je. Podle toho, jak kdo hledí na pův. koncovku tohoto pádu, vykládá pak i koncovku slovanskou: Bartholomae BB. 9. 308 (srv. i Arische Forschungen 1. 79) vidí ve slov. *-u* pokračování difthongu krátkého, podobně Kretschmer KZ. 31. 453; Brugmann Grundr. 2². 2. 177 poznamenává, že slov. *-u* může býti z *-ēu* nebo *-eu*, většinou pak se odvozuje toto *-u* z *-ēu*: tak Streitberg IF. 1. 271 a 289, Auduin 384, Vondrák Vgl. Gram. 1. 19, 98 n., 2. 5, Leskien Gram. 14; Ljapunov 49 (s Fortunatovem) vidí v slov. *-u* pův. *-ōu*; podobně i Mikkola Roczn. slaw. 1. 10.

142. Již pověděno, že rozhodnutí je tu nesnadné: i když za býv. *-eu*, *-ēu* žádáme slov. střídnici *-ju*, přece nesvědčí koncovka *-u* proti pův. *-eu* nebo *-ēu*; neboť *-u* místo žádaného *-ju* snadno pochopíme vlivem ostatních pádů. Snad mohlo by pro původ tohoto *-u* z býv. *-ōu* svědčiti adverbium *doma* ‚domi‘. Neboť toto adverbium je pravděpodobně původní lok. sg. *u*-kmenový, zakončený na *-ō*, prajazykovou to doublettu koncovky *-ōu*. Tak vyložil tento tvar Zubatý Jag. Arch. 15. (1892) 150 n., srv. i Kretschmer KZ. 31. (1892) 453, Meillet Recherches 104, Études 241, Meringer BB. 16. 226 n., Bezzenberger BB. 21. 303, Pogodin PΦB. 35. 138, Berneker Slav. etym. Wb. 210. Jindy vykládá se tvar ten za genitiv *o*-kmenový (již Kalina Hist. jęz. polsk. 1. 228, Vetter 66, Auduin 383, nověji Brugmann KVG. 452, Vondrák Vgl. Gram. 2. 5). Ale již Miklosich Vgl. Gram. 2. 100 byl proti výkladu tomu, neboť genitiv nemá v slovanštině významu místního a nepodařilo se význam ten vyložiti ani Osthoffovi (Das Verbum in der Nominalcomposition im Deutschen, Griech., Slav. und Romanischen, Jena 1878, str. 211 pozn. 1), který ukazuje, že *doma* znamená *οἴκοι* i *οἴκοθεν*; *doma* je pův. ablativ, znamenalo tedy *οἴκοθεν*, ale v adverbiích prý se význam snadno rozšiřuje a tak také gen.-ablat. *doma* nabyl významu lokativu. Vidíme-li, že v platnosti genitivní nikdy není *doma*, nýbrž vždy *domu* (srv. pro staroslovanštinu doklady u Scholvina Jag. Arch. 2. 510 n.), a že *domъ* je v slovanštině docela patrný *u*-kmen,[1]) u něhož tvary *o*-kmenové se ujímají v některých pádech teprve časem, uznáme za pravděpodobnější, že v tvaru tom dochoval se starobylý tvar na *-ō*, již v prajazyku existující vedle tvarů na *-ōu*. Toto *-ō* mělo asi intonaci tažené; aspoň akcentuace srb. *dȍma* a rus. *дóма* by tomu nasvědčovala; neboť při ražené intonaci koncové čekali bychom pošinutí přízvuku na koncovku.

Tento tvar slov. shoduje se tedy s dialektickými tvary litevskými na *-ů* náhoře uvedenými: shoduje se s nimi kvalitou vokálu i intonací, neboť lit. *-ů* předpokládá původní tažené *-ō̃*. Přes tuto shodu nedbá těchto tvarů Brugmann, poznamenávaje v Grundr. 2^2. 2. 176 n. zcela stručně, že koncovky *-ōu* a *-ō* nejsou dosvědčeny. Sotva asi právem: neboť pokud pro tvary litevské a pro slov. *doma* není podán výklad lepší, pravděpodobnější a není vyvrácen výklad právě uvedený, lze při něm zůstati, protože vyhovuje hláskoslovně a nedá se ani jinak nic podstatného proti němu uvésti.

Ale ta okolnost, že můžeme pro slov. *doma* předpokládati lok. na *-ō̃*, neopravňuje nás ještě k výkladu, že také koncovka *-u* je z býv. *-ōu*, neboť je dobře možno, že byly vedle sebe tvary na *-ōu* (*-ō*) a tvary na *-ēu*, a slovanské *-u* může býti z toho i z onoho.

Máme tedy v slovanštině vedle paradigmatického zakončení *-u*, jehož původ se nedá bezpečně zjistiti, ještě zbytky tvarů na *-ō* a na *-ēu*.

[1]) Srv. Miklosich Vgl. Gram. 3^2. 30 n., Scholvin Jag. Arch. 2. 513, Geitler LF. 3. 1876. 39, Brugmann MU. 3. 108 pozn. 1, Flajšhans LF. 17. 1890. 285 n., Meillet MSL. 8. 236., Études 241, Leskien Handbuch ^{3}67 atd.

143. Podobné nesnáze jako při lok. sg. *u*-kmenů, jsou také při tomto pádě v deklinaci *i*-kmenů. Slovanština má koncovku *-i* (*gosti*, *kosti*), původu patrně difthongického; slov. *-i* však může býti z *-ei̯*, *-ēi̯*, *-oi* (a snad i z *-ōi*); poněvadž pak vedle *-ěi* můžeme pro prajazyk předpokládati druhotvar *-ē̆*, a za pův. *-ē̆* má slovanština *-i* (srv. *mati: motē̆*), není a priori ani vyloučena možnost odvozovati slov. *-i* z býv. *-ē̆*. Eventualitě poslední však odporuje slovanské přízvukování tohoto tvaru, které ukazuje na *ražený* intonaci koncovky; nastává totiž pošinování přízvuku se slabiky kmenové na koncovku, původně zajisté jen tam oprávněné, kde tato kmenová slabika, nesoucí přízvuk, byla krátká nebo dlouhá s intonací taženou, později však přeneseno pošinování to i na případy jiné (srv. Vondrák Vgl. Gram. 2. 45). Srv. na př. srb. **hôћи** vedle nom. **hôћ**, **nèћи** vedle nom. **nêћ** **лàжи** vedle nom. **лâж**, podobně rus. **въ ночй**, **въ печй**, **въ честй** atd.; viz i Kul'bakin Извѣст. 11. (1906) 4. 258.

Koncovka *-ōi* je rovněž vyloučena, poněvadž není nikde bezpečně dosvědčena[1]); zbývá tedy buď *-ēi̯* nebo *-ei̯*. V jazycích indoevropských dosvědčeny jsou koncovky obě: stind. *Agnā́jī* ‚manželka Agniova', tvar, jehož podkladem je asi lok. **Agnāi* (Brugmann IF. 12. 1 nn., Grundr. 2². 1. 218), kdežto jinak zpovšechněly v stind. tvary bez koncového *-i* (*agnā́* k nom. *agní-ḥ*, *srutā́* k nom. *srutí-ḥ* ‚proud')[2]); got. *anstai* spolu se sthněm. *ensti* atd. (srv. Streitberg UG. 242, Janko Soustava 281 nn.). Koncovku touž, ale také krátké *-ei̯* mohou míti tvary jazyku italských (lat. *ovī*, oské *Fuutreí*, umb. *ocre*, ir. *fáith* < **vāti*, **vātei* po případě **vātēi̯*), krátké *-ei̯* hledává se v avestských infinitivech na *-ē* (*mrūitē*, mluviti'), srv. Brugmann Grundr. 2². 2. 176, Bartholomae Grundriss der iran. Phil. 1. 124 a 146, Reichelt Awestisches Elementarbuch 200; ale věc ta není zcela jistá, poněvadž tvary tyto mohou býti dativy konsonantních kmenů na *-t*, jejich *-ē* tedy z býv. *-ai*.

Zdá se tedy pravdě nejpodobnějším, že koncovkou pádu tohoto bylo v prajazyce *-ēi̯*, a jeho doubletta větová *-ē̆*. Tak vykládá Meringer BB. 16. 226, ZfdG. 1888. 135, Hirt IF. 1. 28, 2. 338 a 336, Akzent 208 a 213, Streitberg IF. 1. 270 n., Kretschmer KZ. 31. 358. Slovanské *-i* pak je střídnicí za toto *-ěi*: Vondrák Vgl. Gram. 1. 17, 27, 61 a 2. 5, Ljapunov 49 n., Leskien Gram. 12 a 46 (na tomto místě druhém se znamením pochybnosti); Auduin 384 a 404, Brugmann Grundr. 2². 2. 175 n. připouštějí pro slov. *-i* možnost původu trojího: *-ēi̯*, *-ē̆*, *-ei̯*. Že koncovka *-ē̆* je pro slovanštinu vyloučena, pověděno výše.

144. Koncovku *-i*, kterou jsme nalezli v dat., lok. *i*-kmenů a v dat. konsonantických kmenů, vidíme také ve slovanských infinitivech na *-ti*

---

[1]) Jen Reichelt BB. 25. 244 pozn. 1. předpokládá podobně jako u kmenů na *-u* také u kmenů na *-i* v lok. sg. koncovky *-ēi̯*, *-ōi* s doublettou *-ē̆*, dále *-ei̯*, *-oi* a konečně *-ei̯i*, *-oi̯i*.

[2]) Jinak již v jaz. védském jsou vedle lok. na *-ā* tvary na *-āu*, které v jazyce povédském úplně ovládly. Koncovka *-āu* je táž jak u kmenů na *-u*.

(*nesti*, *vesti* atd.). Infinitivy jsou svým původem tvary jmenné, jak poznal již Bopp a Schleicher; docela patrno je to ještě v jazyce védském, kde hranice mezi substantivem slovesným a infinitivem nedá se ani dobře stanoviti, a v jaz. stirském, kde funkci infinitivu zastává substantivum verbale, při němž podmět nebo předmět je vyjádřen genitivem, jehož jmenný ráz tedy zůstává docela nezměněn (srv. Windisch BB. 2. 72 nn., Thurneysen Handbuch des Altirischen 409). V těch jazycích, kde se z takovéhoto původního substantiva slovesného, které ovšem bylo pův. v tom pádě, jehož vyžadovala konstrukce věty, vyvinul tvar slovesný ustrnutím některého nebo některých pádů, bývá to jednak akkusativ jednak dativ a lokal. Tak akkusativ nalézáme v stind. infinitivech na *-tum*, v lat. supinech na *-tum*, ve slov. supině na *-tъ*, v lit. supinu na *-tū*. Dativ je na př. v řec. infinitivech na *-σαι*, *-ναι*, v lat. inf. pass. na *-ī* (*legī*), *-rī* (pův. *-*sai*), kdežto tvar lokativní je v řeckých inf. na *-μεν*, *-μην*, *-ειν* (snad z pův. *-εσεν*), v lat. inf. na *-re* (z býv. *-se* a to z pův. *-si*). Je tedy patrno, že také v slovanských infinitivech máme pády bývalých substantiv slovesných; koncovka *-i*, kterou zde nalézáme, nám ukazuje, že ve tvarech těchto můžeme hledati genitiv, dativ nebo lokal bývalého *i*-kmene, tedy substantiv kmene zakončeného na *-ti-*, anebo dativ kmene konsonantického, t. j. substantiv kmene zakončeného souhláskou *-t*.

Obyčejně vidí se ve slovanských infinitivech tvar *i*-kmenový a sice někdy dativ (Miklosich Vgl. Gram. 3^2. 72, 4^2. 480, Vondrák Vgl. Gram. 1. 62, 385 pozn.), jindy lokativ (Brugmann Grundr. 2^1. 613, 1413), někdy genitiv, dativ i lokal zároveň (Gebauer Hist. Mluvn. 3. 2^2. 67); Leskien Gram. 211 nerozhoduje, je-li to dativ nebo lokal.

Proti výkladu, který hledá dativ *i*-kmenový ve slovanských infinitivech, mluví přízvuk těchto infinitivů.[1]) Bývají totiž takové infinitivy, jejichž slabika kořenná je krátká nebo dlouhá s intonací taženou, přizvukovány na koncovce; na př. rus. нести́, вести́, течи́, везти́ atd., podob. srb. гнѐсти, грѐшти, мѐсти, лѐћи atd.,. nebo s kořennou slabikou dlouhou na př. rus. трясти́: srb. трéсти, rus. волочи́: srb. вýћи atd., proti rus. молóть: srb. мљѐти, rus. полóть : srb. цљѐти atd. Odtud i délka v infinitivech českých jako *másti*, *třásti*, *zábsti skúbsti*, *vléci* (vedle rus. мясти́, трясти́, скубсти́ a srb. мéсти, трéсти, зéбсти, скýпсти, вýћи) a polských jako *ciąć* (= čes. *títi*), *trząść* (= čes. *třásti*) atd., kde délka tažená zůstala délkou, poněvadž byla v slabice před přízvukem. Srv. Lorentz Jag. Arch. 19. 347, Meillet MSL. 11. 345 nn., Kul'bakin Изб. 11. (1906) 4. 259 nn. Z tohoto přizvukování je patrno, že akcent pošinul se na koncovku, byla-li slabika kořenná krátká nebo sestupně dlouhá (∿); pošinutí takové však nastává jen tam, následuje-li po takovýchto slabikách délka ražená; mělo tedy koncové *-i* v infinitivě intonaci raženou,

[1]) Vondrák tuto obtíž odstraňuje tím, že předpokládá v dat. sg. koncovku ražené *-ěi* z býv. *-eiei*; ale srv. o tom § 125.

kdežto dativ *i*-kmenů, jak vyloženo výše (§ 127), ukazuje v koncovce délku tažnou. Proto nelze inf. *dati*, *nesti* atd. ztotožňovati s dat. *kosti*, *gosti*, nýbrž mohl by býti v těchto tvarech pouze lokal *i*-kmenový.

Výklad takový je na první pohled velmi pravdě podobný[1]) a se stanoviska mluvnice slovanské nic mu nestojí v cestě. Ale s jazyky slovanskými se ve tvoření infinitivů velmi blízce stýkají jazyky baltské. V litevštině nalézáme infinitivy na *-ti* (*nèszti*, *ràsti* atd.) a při slovesech zvratných na *-tis* (jen v jednom dial. také *-tẽs*), v lotyštině jsou infinitivy na *-t*, v stprušt'ině na *-t* vedle tvarů na *-twei*, *-tun*. Koncovka sloves zvratných *-tẽs* ukazuje na původ difthongický a toho původu mohla by býti i koncovka *-ti*, ale pak předpokládá změna býv. *-ē* v *-i* raženou intonaci koncovky, neboť jen ražené *-ē* přechází v *-i*, tažené *-ẽ* zustává. Tomu však odporuje akcentuace těchto infinitivů, neboť byla-li intonace koncovky ražená, pak očekáváme posínutí přízvuku na koncovku podle známého pravidla Saussureova; očekáváme tedy **nesztì*, **rastì*, ale ve skutečnosti se přizvukuje *nèszti*, *ràsti*. Z toho patrno, že koncovka ražená není, tažená délka to býti také nemůže — musila by býti zachována —, nezbývá tedy než uznati, že koncové *-i* v lit. infinitivech je z pův. indoevropského krátkého *-i*. Je-li tomu tak, pak nemůže býti tvar ten ničím jiným než lokalem konsonantického kmene na *-t*. Koncovka reflexiv (*-tẽ-s*) pak je patrně dativ téhož kmene na *-i*, tedy z pův. *-tai*. Tak vyložil baltské tvary již Lorentz Jag. Arch. 19. 343 nn., IF. 8. 98 nn.; Meillet MSL. 12. 229 podepřel pak výklad tento tím, co pozoroval již de Saussure IF. Anz. 6. 161 a Gauthiot La Parole 2. 154, že totiž koncové *-i* hojně v infinitivech odpadá, což prý ukazuje na původní krátké *-i*, nikoliv na *-i* vzniklé z býv. délky nebo difthongu. Dativ a lokal konsonantického kmene vidí v baltských infinitivech také Zubatý IF. 3. 139, Anz. 7. 268, připouštěje ovšem možnost, že infinitivy na *-tē* mohou býti také lokativy kmene na *-ti*, tedy z býv. *-tēi*. Podobně tvořené infinitivy, t. j. od konsonantického *t*-kmene, mají také jazyky árské: s lit. *-ti* lze srovnati avestské inf. na *-tī* (o nich Bartholomae Grundriss der iran. Philologie 1. § 259b) a véd. infinitivy na *-ti* (srv. Ludwig Rigveda VI. 244), s lit. *-tẽs* pak av. infinitivy na *-tē*, *-tōi* (o nich Bartholomae ib. § 260. 2d). Srv. Zubatý IF. Anz. 7. 268. Poměr tvarů *-ti* a *-tai* je týž jako poměr mezi řeckými infinitivy na *-μεν* a *-μεναι*.

Díváme-li se s tohoto stanoviska na slovanské infinitivy, vidíme, že také v těchto infinitivech může býti docela dobře pův. *dativ* konsonantového *t*-kmene, tedy *-ti* z pův. *-tai*. A poněvadž v jazycích baltských je tvoření takové nepochybné a infinitivy slovanské se s infinitivy baltskými tak shodují, je výklad takový i pro slovanštinu pravdě podob-

[1]) Že by se stanoviska syntaktického bylo nemožno viděti v infinitivě na *-ti* tvar lokalu, jak míní Vondrák Vgl. Gram. 1. 62, je naprosto bezpodstatné; srv. infinitivy řecké a latinské!

nější. Srv. i Zubatý Listy filol. 23. (1896) 445 pozn., Roczn. slaw. 2. 1909. 2.[1])

145. U všech kmenů ostatních — tedy u konsonantických a u kmenů na *-ū* — má lok. sg. ve slovanštině koncovku *-ě*: *kamene*, *dьne*, *nebese*, *crъkъve*, *žrěbęte*. Koncovku takovou lze konstatovati ještě jen v lit. lok. sg. *ā*-kmenů *raňkoj-e*, který vznikl ze staršího lok. **rankāi* (= lit. *rankoj*) + *e*. Tento tvar litevský, ukazující zcela zřejmě, že vznikl z původního tvaru lokativního připojením koncovky nové, a pak ta okolnost, že lok. sg. v prajazyce býval bez přípony jakékoliv vůbec, roven prostému kmeni, vede nás k tomu, že i v slovanských lokativech na *-ě* je pův. lokativ bez přípony (**kamen* = ř. *αἰέν*, *δόμεν*, stind. *kárman* atd., **nebes* = ř. *αἰές* atd.), a jde o to, jak vyložiti *-e*, o které byl tento původní tvar rozšířen.

První[2]) kdo takto analysoval slov. lok. konsonantických kmenů, byl J. Schmidt KZ. 27. 1888. 307 (srv. i Pogodin PFB 35. 137); v koncovém *-e* viděl předložku **en* (= stprus. *en*, lot. *ee-*, řec. *ἐν* atd.) a srovnává s tvořením tímto umb. *funtlere* (= lok. sg. *funtlēr* + *en*), *toteme* (lok. sg. *totem* + *en*), *manuve* (= lok. *manou* nebo *manū* + *en*), av. *Bāχtrijā* (lok. sg. na *-ī* + *ā*) a také lit. lok. pl. *-ůs-e*, *-os-e*, *-ys-e*, v nichž tak jako Mahlow 124 vidí akk. pl. + *en*, a lok. sg. *rankoj-e* (KZ. 27.385; o tvarech litevských srv. Zubatý IF. 6. 284). Analogie, které z ostatních jazyků Schmidt uvádí, jsou správné, v umb. tvarech na *-e* jsou původní lokativy s postposicí *-en* (srv. Beck Elementarbuch der oskisch-umbrischen Dialekte 71), a také v litevských lok. pl. je pravděpodobně *-e* připiato na hotový pád, třeba ne akkusativ, jak myslil Mahlow a J. Schmidt. Přece však výklad Schmidtův, ukazující správnou cestu, sotva správně vykládá koncové *-e*. Jednu námitku pronesl hned po výkladě Schmidtově W. Schulze KZ. 37. 546 n.: proč se jeví toto *-en* jen u konsonantických kmenů? A bylo by možno dodati námitku druhou, že totiž předložka (postposice) *en* jinak je v slovanštině (i litevštině) neznáma: proti lat. *in*, řec. *ἐν* máme v slov. *vъ*, po případě *ǫ-*, tedy proti stupni *e* (**en*) stupeň *o* (**on*).[3]) Lze se domnívati,

[1]) Lorentz Jag. Arch. 19. 343 nn. šel ještě dále a viděl v slovanštině reflexy obojích infinitivů i dativních na *-tai* i lok. na *-ti*. První je v obyčejných slov. infinitivech na *-ti*, druhé v takových infinitivech, které se dají uvést na býv. *-tь* jako ruské infinitivy na *-tь*, běloruské na *-ć*, čes. *-t*, *-ť*, polské *-ć* atd. Ale tvary tyto vznikly teprve na půdě jednotlivých jazyků z plnější koncovky *-ti*; v ruštině, kde je pod přízvukem *-ti*, jinak *-tь*, je to ještě docela patrno, v češtině staré jsou inf. *-ti* pravidlem, *-t* jen výjimkou a přibývá jich teprve časem.

[2]) Leskien Decl. 60 a Scholvin Jag. Arch. 2. 530 n. tvaru toho nevykládají. Miklosich Sitzungsberichte Wiener Akad., phil.-hist. Classe, 1875 str. 68, Vgl. Gram, I. 14, 3[2]. 6 pokládal tvar ten za genitiv.

[3]) Ljapunov 57 reprodukuje starší výklad Fortunatova, že toto *-e* je identické s částicí, která je v předl. *vъ*, lat. *in* atd. Rozdíl střídnic za totéž *ǫ̆n̆* způsoben tím, že jednou je tato částice enklitická, podruhé proklitická. Nověji však pokládá Fortunatov za možné, že *-e* v lok. sg. je postposice, mající týž význam jako řec. *ἐν*, lat. *in*, slov. *vъ*, ale etymologicky od nich různá.

že se toto *en* v uvedených případech udrželo až do slovanštiny, když jinak ovládl stupeň *on*? V litevštině naopak zní předložka *į*, vzniklé z pův. **ę*, t. j. z nullového stupně předložky **en*.[1])

Schulze l. c. vysvětluje tvar slovanského lok. sg. kmenů konsonantických poněkud jinak než Schmidt: pův. lok. **kamen*, **sloves* musil hláskoslovně přejíti v **kame*, **slove*; tvary takto vzniklé lišily se příliš od ostatní deklinace a proto vlivem pádů ostatních přešlo **slove* v *slovese*, **kamen* v *kamene* atd. Podle toho pak i *žrěbęte*, *crъkъve*. Jinak vykládá Brugmann Grundr. 2[1]. 520, 598, 610, 618 n., 690 n., 701, 767; v koncovém *e* vidí adverbium, které snad souvisí se stindickou postposicí *ā*; srv. i KVG. 385, 465, Grundriss 2[2]. 2. 178, 179, 185, Meillet Introd.[2] 260, Arduin 367 a 384, Vondrák Vgl. Gram. 1. 34 a 2. 5.

Ovšem ani výklad Brugmannův není prost výtek, jež byly učiněny výkladu Schmidtovu: i tu je otázka, proč není tato postposice nikde jinde než jen u těchto kmenů konsonantických? Naproti tomu výklad Schulzeův nečiní obtíží: neoperuje s ničím, co by v slovanštině jinak bylo neznámo, a předpokládá vlivy a změny, které se dají doložiti odjinud. Proto bych s Johanssonem BB. 20. 97 dal přednost výkladu tomuto; srv. i Pedersen Nordisk tidskrif f. filol. 10. 318, Fraenkel KZ. 42. 235.

Že ve slovanských některých infinitivech hledány zbytky prajazykového lok. sg. na *-i*, pověděno výše. Srv. str. 145 pozn. 1.

Lokal plur.

146. Lok. pl. má v slovanštině vesměs koncovku *-chъ*; jen výjimkou a ojediněle je koncovka ukazující na býv. *-sъ*. Srv. *raběchъ*, *ženachъ*, *gostьchъ*, *kostьchъ*, *synъchъ*: u kmenů konsonantických je koncovka *-ьchъ* (*kamenьchъ*, *tělesьchъ*, *dьnьchъ*, *imenьchъ*) přenesená od *i*-kmenů, jako ve všech pádech, jejichž přípona se počínala souhláskou (v. § 148 nn.); *materachъ*, *crъkъvachъ* je podle *ā*-kmenů.

Ostatní jazyky indoevropské mají v lok. pl. jednak *-su* (stind., av., stlitevština); vedle toho je *-si* v řečtině a *-se* v litevštině. Poměr koncovek těch není dosti jasný: je dost možno, že tvar původní se končil pouze konsonantem *-s*[2]) a že ještě v prajazyku na tvar takový připojena jednak partikule *-u* (odtud koncovka *-su*), jednak partikule *-i* (odtud řec. *-si*),[3]) po případě *-e* (odtud lit. *-se*). Ale pro lit. *-se* je také možný výklad ten, že původní, ve stlit. ještě doložené *-su* změněno v *-se* vlivem lok. sg., který

[1]) Bezzenberger KZ. 42, 65, držící se výkladu Schmidtova, vidí v lit. *į*, slov. *vъ* vedle postpositivního *-en*, slov. *-e* zbytek prajazykové různosti v akcentování takovýchto částic, jež se řídilo podle jejich významu a postavení ve větě.

[2]) Bartholomae Studien 1. 20, Pedersen IF. 5. 48, Prellwitz BB. 24. 97, Thurneysen KZ. 27. 177, Hirt IF. 17, 47 a 53 n., Kretschmer Einleitung in die Geschichte der griech. Sprache 16.

[3]) Hirt IF. Anz. 9. 28, Brugmann KVG. 395.

se končil vesměs na *-e* (*vilkè, raňkoje, akyjè, sūnūjè* atd.), a řec. *-σι* dalo by se také vyložiti podle dat. (lok.) sing. na *-i*. Srv. Brugmann Grundriss 2^2. 2. 247 n. Pro slovanštinu konečně není tato otázka přímého významu: slov. *-chъ* odpovídá indoevropskému *-su*. To bylo hned jasno, jakmile se poznalo, že sl. *ch* je z pův. *s*. Přechod *s* v *ch* nastal jen v jistých případech: po samohláskách *ĭ, ŭ* a po dvojhláskách, jejichž druhou součástí bylo *i̯* nebo *u̯*.[1]) V lok. plur. mohla tedy změna ta nastati u *o*-kmenů, poněvadž zde vlivem deklinace pronominální místo *-o-su* nastoupilo *-oi-su*, z čehož slov. *-ě-chъ* (*ra-běchъ*), dále u *i*- a *u*-kmenů (*-i-su, -u-su* = sl. *-ь-chъ, -ъ-chъ: trьchъ:* stind. *trišú*, ř. *τρισί*, **noktьchъ* (csl. *noštьchъ*) = stind. *náktišu, synъchъ* = stind. *sūnúšu*). Odtud přeneseno *-ьchъ*, jak již pověděno, ke kmenům konsonantickým, a *-ch-* za *-s-* proniklo i do *ā*-kmenů, kde hláskoslovně mělo zůstati *s* beze změny (*rękachъ:* lit. *raňkose*, att. *Ἀθήνησι* atd.).

147. Než zbytky původního *-sъ*, které očekáváme při kmenech konsonantických, jsou v několika dokladech zachovány a svědčí nám, že v praslovanštině vedle lok. pl. na *-ьchъ*, které v některých případech mohou býti data prajazykového (srv. lat. *hominibus, generibus* atd.; srv. Ljapunov 63), byly ještě tvary s koncovkou *-sъ*, připojenou přímo na konsonantický kmen. Toho způsobu jsou stčeské tvary *Dol'as, Vrbčas, Ternovas* (km. *Trnovan-*), *Lužas* (*Lužan-*), *Hořas* (*Hořan-*) atd.; srv. výčet jich u Gebauera Hist. Mluvn. 3. 1. 77 n.[2]) Jednou místo *-as* je také *-ach* (*Vraňach*, kmen *Vraňan-*), patrně vlivem ostatních lokálů, končících se vesměs na *-ch*. Tvary tyto správně vyložil již Šafařík ČMČ. 1847. 1. 131 až 136 (= Sebr. Sp. 3. 577—582); srv. dále Zubatý Jag. Arch. 15. 498 a Listy filol. 29. (1902) 227. V případech uvedených jde o lok. pl. kmenů tvořených kmenotvornou příponou *-iōn-*, tedy kmenů takových, jako je řec. *Οὐρανίων-, Κρονίων-*, lat. *cūrio* atd. Jejich lokal pl. zněl tedy *-iōn-su*, z čehož slov. *-jasъ* (místo očekávaného **-jǫsъ?*, srv. Iljinskij О нѣкоторыхъ архаизмахъ и новообразованіяхъ праславянскаго языка, Прага 1902, str. 32 n.) dá se snadno vysvětliti analogií tvarů s příponami samohláskovými (*poljane, poljanъ, poljany* atd.); způsobem právě takovým vzniklo řec. *φρεσί* místo **φρενσί* vedle *φρένες, ἄκμοσι* za **ἄκμονσι* vedle *ἄκμονες*, a nebo *πόλεσι* místo *πόλισι* podle **πόλειες, *πολείων*. Srv. Zubatý Listy fil. 29. 227. Docela obdobné tvary jako tyto lok. pl. na *-asъ* nalézáme také v dat. a instrumentale plur.; viz o nich níže § 156.

Pády s příponami počínajícími se souhláskou *m-*.

148. V slovanštině je řada pádů, jejichž přípony začínají se souhláskou *m*: je to přípona instr. sg. *-mь*, kterou se tvoří tento pád u všech

[1]) Srv. Pedersen IF. 5. 33 nn., Brugmann Grundr. 1^2. 781, KVG. 206 a j.

[2]) Srv. i Gebauer Staročeské skloňování *o*-kmenů, str. 16; Jireček Jag. Arch. 2. 336 nn. sebral doklady, v nichž se tyto lokativní tvary na *-as* jeví v nomenklatuře německé (*Turas* = Tuřany u Brna, *Grussbach* = Hrušovany atd.).

kmenů vyjímaje kmeny na *-ā* (a ovšem také *-iā-* a *-iō-*kmeny), dále přípona dat.-instrum. duálu *-ma*, dativu plur. *-mъ* a instrum. pl. *-mi*. Přípony obdobné nalézáme jen v jazycích baltských a germánských. Litevština má v instrum. sg. kmenů na *-i*, *-u* a kmenů konsonantických příponu *-mi*, tedy příponu, která se úplně kryje se slovanskou příponou *-mь*. V dat. plur. má litevština pravidelnou koncovku *-ms*, vedle níž je v stlit. památkách také *-mus*. Poněvadž pak jinak *u* se v koncové slabice *-us* nevysouvá, je pravdě podobno, že jsou to dvě různé přípony. V instrum. pl. má litevština příponu *-mi*, v dat.-instr. dualis *-m* (*raũkom* = csl. *rǫkama*). V germánštině má dativ plurálu koncovku, která patří do okruhu těchto přípon: *-ms*, *-m* v germánštině západní, *-mr*, *-m* v stislandštině, *-m* v gotštině. Přehláska, která se jeví v anglosáš. *ūm*, ukazuje na koncovou slabiku se samohl. *i*, i lze se domnívati, že v uvedených koncovkách germánských máme původní koncovku *-mis*, ač ovšem není vyloučena možnost, že v germ. dativech splynuly tvary s příponou *-mos* a *-mis*. Srv. Brugmann Grundr. 2^2. 2. 257 n.

149. V jazycích ostatních nalézáme v těch pádech, kde uvedené tři skupiny jazykové mají přípony se souhláskou *m-*, přípony se souhláskou *bh-* (nebo její hláskoslovnou střídnicí). Ovšem jednotlivé jazyky se od sebe značně rozcházejí v další podobě těchto koncovek: jedny mají za *bh* vokál *i* nebo *i̯*, kdežto jiné nikoliv; srv. stind. *-bhiḥ*, *-bhja*, *-bhjām*, *-bhjaḥ*, řec. *-φι*, stir. *-b*^{i} (t. j. *-b*, za nímž následovala před odpadnutím slabiky koncové slabika se samohl. *i*) na straně jedné a lat. *-bus* (ze starš. *-bos*), kelt. *-βo* na straně druhé. Vedle toho z uvedených koncovek je patrna různost kvantity, konečně pak různost souhlásek, jimiž se končí tyto přípony (*-s*, *-i* nebo bez koncové souhlásky vůbec). Srovnáme-li, co z jednotlivých jazyků sem patří, nalézáme přípony: **-bhi* (= řec. *-φι*, stind. *-bhi*), *-bho* (gall. *-βo*), *-bhio* (stind. *-bhja*), *-bhos* (lat. *-bus*), *-bhios* (stind. *-bhjas*), *-bhiom* (stind. *-bhjam* v deklinaci zájmenné: *túbhjam*, *asmábhjam*), *-bhiom* (stind. dat.-instr. du. *-bhjam*).

Z toho ze všeho je patrno, že nelze stanoviti, jak původně přípona tohoto nebo onoho pádu zněla; nejspíše ještě lze říci, že dat. pl. měl příponu *-bhos* nebo *-bhios*, ač nemožno rozhodnouti, která z nich je původnější. Řečtina má pouze *-φι*, které má velmi široký význam (ablat., instr., lok., dat.) a může značiti plurál i singulár; tak si asi musíme mysliti stav původní, který pak rozmanitými vlivy (singulár: plurál) a vzájemným vyrovnáváním tvarů stejného nebo podobného významu se dílem již v prajazyce, dílem samostatným vývojem dalším značně změnil, že ani ho s prostředky, které máme po ruce, nelze poznati.

150. Vidíme-li, že na těch místech, kde jazyky jedny mají přípony s *m-*, mají jazyky druhé přípony s *bh-*, nemůže býti pochyby, že tvary takové náleží k sobě. Hláskoslovně nelze ovšem koncovek s *m-* vyvoditi z koncovek s *bh-* anebo naopak, jak se dříve dálo (Schleicher Compendium[1] § 178, 3, Leskien Decl. 100, Bechtel AfdA. 3. 234 a 4. 80; srv. i Zimmer

Jag. Arch. 2. 339 nn.). Souvislost obojího tvoření musíme si mysliti tak, že v prajazyku byly dvojí přípony stejného celkem významu: přípony se souhláskou *m-* a se souhláskou *bh-*. Z této dvojitosti vyvinula se pak celková jednotnost tím, že na území jednom udržely se pouze tvary jedny, na území jiném tvary druhé. Srv. Kretschmer Einleitung in die Geschichte der griech. Sprache 16.

Že takový je poměr mezi obojími tvary, je patrno zejména i z toho, že přípony s *bh-* nalézáme i na území, kde jinak ovládly přípony s *m-*, a naopak přípony s *m-* — třeba jen v nepatrných zbytcích — lze doložiti i z jazyků, jež užívají v uvedených tvarech přípon s *bh-*. Slovanština má v dat. sg. zájmen osobních příponu s *bh-* právě tak jako latina a jazyky árské, a měla takové tvary i baltština, jak svědčí stprus. *tebbei*, *sebbei*, jež bývá úplně ztotožňováno s lat. *tibi*, *sibi*. Snad je — pokud se týče slabiky kmenové (a snad i pokud se týče difthongu slabiky koncové) — tato shoda jen náhodná, ale o stejném celkem rázu přípony této nemůže býti pochyby; totéž platí o slov. *tebě*, *sebě* (: stind. *túbhjam*, av. *taibjā*). Jak původně přípona tato zněla, nedá se ovšem říci.

Vedle toho lze uvésti ještě jiný zajímavý zbytek takovéto přípony s pův. *bh-* na půdě baltské, tím zajímavější, že vedle sebe máme ještě koncovky s *m-* a *bh-*: v lotyšském katechismu z r. 1586 a kancionále z r. 1587 je za běžné *pretim* (odvozeno od předl. *pret*, *preti* = slov. *proti*) psáno *prettibe*. Srv. Zubatý LF. 25. (1898) 240 pozn., IF. Anz. 22. 60.

Na druhé straně řecké adjekt. *μῖμος* a odvozené od něho sloveso *μιμέομαι* náleží podle výkladu Rozwadowského (Rozprawy Akad. Umiejęt., fil., XXV., 1897, 223) k slov. *mimo*; *mimo* pak je adverbium odvozené příponou *-mo* od koř. **mei* (lat. *meare*, sl. *mijati* atd.) a adverbiální přípona *-mo* je v blízkém vztahu s pádovými příponami *-mь*, *-mi*, *-ma* atd. Je tedy přípona tohoto způsobu takto dosvědčena i v řečtině.

Jednotlivosti vývoje těchto pádů sotva bude kdy lze stanoviti. Je však velmi pravdě podobno, že východištěm byly tvary původně významu adverbiálního (snad *-bhi* na jedné, *-mo* na druhé straně?) a že z tvarů těchto časem různými obměnami koncovky se vyvinuly různé pádové přípony, jež jen v některých případech se dají sledovati v několika jazycích a dávají tak tušiti původní znění.[1])

Po těchto obecných poznámkách o poměru tvarů s koncovkami charakterisovanými souhl. *m* v jedněch a souhl. *bh* v druhých jazycích třeba

[1]) Hirt IF. 5. 251 nn. si představuje vznik těchto pádů tak, že pův. byly suffixy *-bhi*, *-bhei*, *-bhoi* a vedle toho *-m*, *-me*, *-mo*; z toho pak vzniká připojením plurálního *s* koncovka *-bhis*, *-mos* a vzájemným působením obou těchto řad na sebe jednak *-bhos* (podle *-mos*), jednak *-mi(s)* (podle *bhi-s*). Naproti tomu Meillet MSL. 8. 243 nn. uznává parallelné dvě řady suffixů: *-bhi*, *-bhis*, *-bhos* a *-mi*, *-mis*, *-mos*. Nověji soudí Hirt IF. 17. 51 nn., že instrum. sg. měl příponu *-bhi*, dat.-ablat. plur. *-mos*; podle *bhi* pak vzniklo jednak **-bhos*, jednak **-bhios*. Srv. i Brugmann Grundr. 2². 2. 119 n., Meillet Introd.² 263.

projíti v odstavcích dalších koncovky slovanské tohoto druhu a ohlédnouti se po ostatních jazycích, lze-li alespoň pravděpodobně dopátrati se původního znění jednotlivých těchto koncovek.

a) Instrumental sing.

151. Přípona *-mь* se kryje úplně s lit. *-mi* a dále pak v obvodu jazyků skupiny druhé s řec. *-φι*. Je tedy pravděpodobno, že vedle instr. na *-bhi* býval instrum. na *-mi*, ať se již vyvinul z koncovky nějaké jiné (*-mo?*) podle *-bhi* anebo ode dávna existoval vedle ní.

Tvar takto tvořený byl v slovanštině původně asi jen u kmenů na *-i* a na *-u* (*pǫtьmь*, **synъmь*[1]), u kterýchžto kmenů lze také sledovati takovýto tvar vedle litevštiny (*naktimì*, *sūnumì*) také v armenštině a řečtině (*λιχριφίς*; srv. Brugmann Grundr. 2². 2. 187). Je ovšem možno, že také konsonantické kmeny měly tuto koncovku ode dávna, aspoň není v slovanštině po koncovce nějaké jiné v instrum. těchto kmenů stopy a také v jiných jazycích jsou tvary takové u konsonantických kmenů dosvědčeny: armenština má je u *n*- a *r*-kmenů (*-amb* z **-n-bhi*, *-arb* z **-r-bhi*), v řečtině je doklad pro podobný tvar od *s*-kmene (*ἐρέβεσφι*); v litevštině kmeny konsonantické přejaly vesměs koncovku *i*-kmenů (*-imi*) tak jako ve všech pádech, jejichž přípona se počínala souhláskou: srv. *akmenimì*, *moterimì*, *dantimì*, *debesimì* atd. Totéž se stalo ve slovanštině, ale nikoliv s tou důsledností jako v litevštině: v slovanštině při tvoření tohoto pádu spolupůsobila kategorie grammatického rodu. Především již v deklinaci *i*-kmenů nastalo rozštěpení tím způsobem, že koncovku *-ьmь* podržela pouze maskulina (*pǫtьmь*, *gostьmь*), kdežto feminina přijala koncovku *ā*-kmenů, deklinace specificky ženské; odtud *kostьjǫ*. Tato dvojitost pak se vidí i v deklinaci konsonantické, která se podle deklinace *i*-kmenové řídí: maskulina (a neutra) mají v instrum. sg. *-ьmь* (*kamenьmь*, *imenьmь*, *slovesьmь*, *kurętьmь* atd.), feminina mají koncovku *-ьjǫ* (*materьjǫ*, *svekrъvьjǫ* atd.). Přípona *-mь* pak teprve dosti pozdě na půdě slovanské přenesena také k *o*-kmenům. Jsou sice doloženy tvary tohoto druhu při *o*-kmenech také v jazycích jiných (ř. *θεόφι*, téhož způsobu je arm. *mardo-v*), ale to jsou případy ojedinělé, jazyky, které vytvořily instrumental v pád paradigmatický u kmenů na *-o* ukazují na starobylý tvar jiný (v. § 157), litevština nemá také ani stopy přípony *-mi* u *o*-kmenů a slovanština sama ukazuje, že tvar instrum. sg. na *-mь* u *o*-kmenů je poměrně mladý. Je to patrno z toho, že pád tento je v slovanštině nejednotný: v cslovanštině má pře-

[1]) *synъmь* není v csl. doloženo, místo něho je analogický tvar podle *o*-kmenů *synomь* (srv. Leskien Handbuch⁴ 71, Jagić Arch. 28. 120); ale o tom, že tvar takový v praslovanštině byl, svědčí koncovka *-ъmь* vyskytající se v polštině, češtině a ruštině v instr. sg. *o*-kmenů, kamž mohla se dostati jen od *u*-kmenů; svědčí tomu ostatně i instrum. tvary *u*-kmenů v těchto jazycích (*synem* atd.), analogie *i*-kmenů a litevské *sūnumì*.

vahou koncovku *-omь*[1]) kterážto koncovka je v srbštině a slovinštině (вуком, *róbom*) — tedy ve veškeré slovanštině jižní; naproti tomu čeština, polština a ruština[2]) ukazují na *-ъmь* (čes. *rabem*, pol. *panem*, luž. srb. *dubom* z býv. *-ěm*). Poměr obou koncovek je jasný: *-omь* je koncovka, kterou etymologicky žádáme, u *o*-kmenů vlastně oprávněná, *-ъmь* je přeneseno od *u*-kmenů. Tato dvojitost docela patrně byla již v praslovanštině a vznikla tím, že starší tvar *o*-kmenový nahrazován tvarem *u*-kmenovým a sice tak, že buď přenesena jeho přípona na *o*-kmen, čímž vznikla koncovka *-omь* (srv. dat. pl. *synъmъ*: instr. sg. *synъmь* = dat. pl. *rabomъ*: instr. sg. *rabomь*), nebo přenesena celá jeho koncovka *-ъmь*; v případě tomto oporou byla zase shoda v nom. a akk. sg. : *synъ* : *synъmь* = *rabъ* : *rabъmь*.

b) Instrumental plur.

152. Přípona *-mi* tvoří instrum. pl. ve všech deklinacích až na *o*-kmeny, o nichž srv. § 160 n.; srv. *rękami*, *synъmi*, *kostьmi*, *pętьmi* atd. U kmenů konsonantických zbytky starých tvarů, v nichž *-mi* přistupovalo přímo ke konsonantickému kmeni, máme v některých tvarech *n*-kmenů, jako *Dřěvljami*, *Poljami* a podob. (srv. o nich Miklosich Vgl. Gram. 3^2. 16, Gebauer Staročeské sklonění *o*-kmenů str. 16, Hist. Mluvn. 3. 1. 19, Zubatý Jag. Arch. 15. 498 pozn. 2). Ale pravidlem jsou u kmenů konsonantických tvary s koncovkami přenesenými jednak od *i*-kmenů (*-ьmi*), jednak od *a*-kmenů (*-ami*) nebo *o*-kmenů (*-y*). V cslovanštině je u maskulin *-ьmi* vedle *-y* (*graždany*, *dьny* vedle *kamenьmi*), u neuter jen *-y* (*slovesy*, *telęty*, *imeny*), u feminin jednak *-ьmi* (*dъšterьmi*), jednak *-ami* (*crъkъvami*; ale srv. *krъvьmi*). V jazycích ostatních jsou poměry podobné, třeba ne docela stejné. Pro praslovanštinu musíme patrně předpokládati, že *-ьmi* se šířilo od *i*-kmenů do deklinace konsonantické vesměs, ale časem buď ještě v periodě této nebo později v jednotlivých jazycích působila opět kategorie rodu: k femininům se šíří od *a*-kmenů *-ami*, k neutrům a maskulinům od *o*-kmenů *-y*. Časem jde vývoj ještě dále: při splývání kmenů na *-o* a na *-u* přenáší se koncovka *-y* také k *u*-kmenům (čes. *syny*) nebo naopak koncovka *-ъmi* od *u*-kmenů i do instrum. *o*-kmenů, kterážto změna podporována tím, že *-mi* ovládlo u všech deklinac ostatních. Počátky toho lze viděti již v cslovanštině, ve tvarech jako *apostolьmi*, *darъmi* atd., zejména pak se bral vývoj směrem tím v srbštině, slovinštině, ruštině a polštině. V češtině jsou doklady takové také známy již z dob starších.

[1]) Podle výčtu Ljapunova má Mar. Assem. Cloz. Sav. Undol. jen *-omь*; Zograf. má čtyři, Psalt. Sin. dva, Euch. jeden doklad pro *-ъmь*, Supr. má *-ъmь* třináckrát vedle převládajícího *-omь*; jen zlomky Kijevské mají pravidlem *-ъmь*.

[2]) Památky strus. mají *-ъmь* (na př. Ostrom.); nové ruské *-omь* může býti hláskoslovně ovšem z *-omь* nebo z *-ъmь*; ale strus. doklady pro *-ъmь* a malorus. koncovka *-om* (za puv. *-omь* by bylo v maloruštině *-im*) dosvědčují i pro ruštinu *-ъmь*. Srv. Vetter 22 n., Ljapunov 15, Vondrák Vgl. Gram. 2. 15.

Přípona *-mi* se shoduje s lit. *-mis*, která rovněž je ve všech deklinacích, vyjímaje *o*-kmeny (u kmenů konsonantických ovšem ve znění *-imis* podle *i*-kmenů): *akmenimìs*: *kamenьmi*, *dukterimìs*: *dъšterьmi*, *naktimìs*: *noštьmi*, *raňkomis*: *rǫkami*, *sūnumìs*: *synьmi* atd. Ale ani slov. *-mi* ani lit. *-mis* nedává poznati prvotního znění této přípony; neboť slov. i lit. *i* může býti z *ī*, nebo z taženého difthongu, po případě také z *-ins* (Leskien Gram. 113). Nejméně pravděpodobnosti má vzhledem k ostatním příponám, do jejichž okruhu přípona tato náleží, koncovka **-mins*. Koncovka s difthongem by mohla býti srovnávána s latinskou příponou *-bīs* (*nōbīs*, *vōbīs*), kde je *-bīs* z býv. *-beis* (doloženo je *vobeis*). Ale latinské *-beis* jinak nemá obdoby v žádném jazyce jiném a je dosti možno, že je to latinský novotvar, který vznikl tím, že přípona *-bei*, v době historické doložená v dat. sg., původně byla i v dat. plur. (**nōbei*, **vōbei* tak jako **tibei*, **sibei*). Že u zájmen osobních plurál se od singuláru původně nelišil příponami, nýbrž kmenem, je známo, zbytky toho jsou dochovány i jinde (na př. stind. abl. plur. *asmát* ‚od nás' má příponu touž jako abl. sg *mát* atd.). Podle ostatních dativů, veskrze se končících na *-s*, zejména pak podle těch, které měly koncovku *-bos*, *-bus*, dostaly i tyto tvary plurální na **-bei* koncové *-s*, odkudž pak koncovka *-beis*.[1]) Nemá tedy ani **-meis* (**-mois*) nijaké pravděpodobnosti. Obyčejně se uznává pro baltštinu a litevštinu přípona *-mīs*.[2]) (J. Schmidt Zur Geschichte des idg. Vocalismus 1. 13, Osthoff PBBeitr. 3. 7, Leskien Jag. Arch. 5. 190, Wiedemann Handbuch 51). Pro *-mīs* svědčí i lotyšská koncovka *-mis*, doložená v četných adverbiích, která zatlačila i příponu dativní *-mus*; neboť krátké *-mis* by se v lotyštině synkopovalo (Mühlenbach Изв. 9. 1904. 233 nn.).

Z jazyků, které místo přípon s *-m-* mají přípony s *-bh-*, by sem patřila avestská přípona dativu pl. *-bīš* (J. Schmidt l. c., Leskien l. c., Hirt IF. 5. 254, Meillet Introduction[2] 264, Wiedemann Handbuch 51).

Mezi příponou **-mis*, kterou nutno předpokládati pro germánštinu (v. § 148), a baltsko-slovanským **-mīs* je pak poměr týž jako mezi stind. *-bhiš*, av. *-biš* a již uvedeným av. *-bīš*.

Ovšem třeba podotknouti, že v dial. litevských je vedle koncovky *-mis* také *-mi* (po případě *-m*), srv. Kurschat Gram. §§ 607, 666, 704, 740, Leskien-Brugmann Litauische Volkslieder 297, Brugmann Grundr 2[1].

[1]) Sommer Handbuch 443 n. prohlašuje vznik těchto koncovek za nejasný. Brugmann KVG. 408 vidí v nich „pluralisch gestaltete Dualformen"; koncovku těchto tvarů vykládá podle *istīs* (KVG. 405 a 411, tak již Grundr. 2[1]. 817 a nově 2[2]. 2. 364 a 421): jako bylo *istī* (*-ī* z *-ei*) vedle *istīs* tak k *tibī* (*-bei*) utvořeno *vobeis*. S ním souhlasí Stolz Lat. Gram.[4] 217. Výkladu nahoře podanému nejvíce se blíží Lindsay-Nohl 487, který v koncovém *s* vidí „plurální" suffix. Výklad nahoře podaný je nejjednodušší; vztah mezi *istī*: *istīs* a *tibī*: *vobīs* nebyl tak na snadě, aby vedl k naznačené novotě, jak míní Brugmann.

[2]) Vondrák Vgl. Gram. 2. 10 soudí, že *-mi* má délku podle *o*-kmenů; výklad zbytečný.

715, Wiedemann Handbuch 51; podobně i v lotyštině jsou vedle instr. na *-mis* také tvary *-mi* (Bielenstein Die lettische Sprache 2. 34). Toto baltské *-mi* může býti z pův. *-mī*, z něhož lze odvoditi i slov. *-mi*. I nelze říci s jistotou naprostou, je-li v slov. *-mi* původní *-mī* nebo *-mīs* anebo obojí. Srv. Brugmann Grundr. 2^2. 2. 262 n.

c) Dativ-instrumental dualis.

153. Slovanská koncovka tohoto pádu je *-ma* (*rǫkama*, *raboma*, *gostьma* atd.). Koncové *-a* připouští výklad několikerý: může býti z *ō* nebo *ā*, po případě mohlo za tímto vokálem následovati koncové *-s*, takže by bylo možno počítati s koncovkami *-mā*, *-mō*, *-mās*, *-mōs*. Litevština má pouhé *-m* (*raňkom*: slov. *rǫkama*, *naktim*: **noktьma*, *sūnum* = sl. *synъma* atd.). Původně následovala za tímto *-m* ještě samohláska, poněvadž jinak by bylo přešlo *-m* v *-n*; pravděpodobně odpadlo zde *-a*.[1]) Že by toto *-a*, které v litevštině (a podobně i v lotyštině; srv. Brückner Jag. Arch. 3. 302, Zubatý Über die sogenannten Flickvocale 12, Mühlenbach IF. 13. 226 a 247) odpadlo, musilo býti z původního krátkého vokálu (*-ŏ* nebo *-ă*), jak se domnívá Hirt IF. 5. 254, Auduin 47, Ljapunov 18, Vondrák Vgl. Gram. 1. 76, nelze tvrditi; neboť i takové koncové vokály, které vznikly z bývalých vokálů dlouhých, v litevštině se časem apokopují: srv. *tán* místo *tāmui*, *-ms* v instr. pl. za *-mis*, kde *i* pravděpodobně je z délky (srv. § 152), *-s* v reflexivu ze *si* < **soi*. Smíme-li se však domnívati, že v litevském dat.-instr. dual. mohlo odpadnouti na konci původně dlouhé *-ā*, pak můžeme slov. *-ma* spojiti s tímto lit. *-m* a předpokládati pro baltštinu a slovanštinu koncovku *-mā*. Ale ovšem není vyloučena možnost, že koncovka litevská a slovanská se od sebe lišily kvantitou, že mezi nimi byl takový poměr jako mezi balt.-slov. *-mīs* a germ. *-mīs* v instr. plur., nebo mezi av. *-bīš* a stind. *-bhiš* v témž pádě; podobně mají se k sobě stind. *-bhjam* v dat. sg. a plur. osobního zájmene (*túbhjam*, *jušmábhjam*) a *-bhjām* v dat.-abl.-instr. dualis celé deklinace. Pak by bylo lze vyjíti od *-mŏ* (Hirt IF. 5. 254, Auduin 5, 47, 412), které snad spíše se hodí do systemu těchto přípon než *-mā*, ač se ovšem nějakým důvodem objektivnějším toto tvrzení podepříti nedá. Av. *-bja* (*-a* je z býv. dlouhého *-ā*, srv. Meillet Introd.[2] 264, Brugmann KVG. 389), jež lze se slov. *-ma* ztotožniti, kvality vokalu ovšem nedává poznati. Nutno se tedy spokojiti se spojením slov. *-ma* s av. *-bja*[2]) (srv. Jagić Arch. 28. 120,

[1]) Takové tvary se zachovaným *-a* se hledávají v ojedinělých dokladech jako *po akima didžio swieto* u Bretkuna, nebo v dialektickém *jùma*, *mùma* (srv. Bezzenberger Zur Geschichte der lit. Sprache str. 148 n., nověji Pogodin Къ исторіи формъ 16); ale Brückner Jag. Arch. 3 309 vykládá toto *akima* vlivem polským a rozhodně zavrhuje mínění Bezzenbergerovo, jako by v tomto tvaru bylo něco starobylého.

[2]) Proti av. *-bja* je v stind. *-bhjām* (tedy **-bhi̯āˣ* : **-bhi̯āˣm*); tedy dvojice taková jako *-bhjam* vedle *-bhja* v dat. sg. a plur. osobních zájmen. Máme tedy vedle

Vondrák Vgl. Gram. 1. 76, 2. 7 n.); shoduje-li se s tím také lit. *-m(a)*, nedá se zatím říci.

Pokusy, blíže osvětliti koncovky tohoto pádu, jsou vesměs úplně nejisty. Hirt IF. 2. 354 n. pokládal slov. *-ma* za sandhiovou doublettu stind. *-bhjām*. Ale IF. 5. 254 vidí ve slov. *-ma* původní *-mō*, kteréž s plurálním *-s* (tedy **-mōs*) se jeví v litevském dat. plur. *-mus* (*mōs* > *mús* > *mus*), což přijal od něho i Auduin 50; Ljapunov 18 pokládá *-ma* za slovanský novotvar (proti tomu Jagić Archiv 28. 120), Pogodin (Къ исторіи формъ 16) vidí v slov. *-ma* pův. *-mō*, jež nalézá také v lit. tvarech *dvicmu*, *jumu*, *mumu*; ale tvary ty jsou genitivy, jež správně vyložil Brückner Jag. Arch. 3. 310 — jsou-li to tvary skutečně existující — mající koncovku podle plurálu. Co Pogodin l. c. uvádí pro to, že pův. dat.-instr. nabyl v uvedených případech významu genitivního, k výkladu přechodu takového nestačí.

154. Zbývá dodati několik slov o tvaru kmene v tomto pádě. V slovanštině veskrze[1]) přistupuje koncovka *-ma* ke kmeni: *vьlkoma*, *pǫtьma*, *synъ-ma* atd. Podobně v litevštině. Oba tyto jazyky liší se od jaz. árských, v nichž jedlivých dá se pád tento sledovati, v dat. *o*-kmenů: sanskrt má *vṛ́kābhjām*, av. *vəhrkaēibja* proti slov. **vьlko-ma*, lit. *vilka-m*. Zdá se, že tvar sanskrtský je nejstarobylejší, neboť vznikl pád tento vlastně tím, že základem položen tvar nominativu dualis (*-ōu*, *-ō*): *vṛ́kābhjām* se shoduje s *dvā́bhjām* (srv. Meringer KZ. 28. 234, J. Schmidt KZ. 25. 7). Pak je slov. *vьlko-ma* i lit. *vilka-m* podle dat. plur. **vьlkomъ*, *vilkáms*, právě tak jako *těma* podle *těmъ* (ač je možno, že *tě-mъ* bylo původně dat. du. neutra, srv. nom. du. *tě*, odkudž vlivem dat. plur. *těmъ* přeneseno i do maskulina). Srv. Brugmann Grundr. 2². 2. 204. n.

d) Dativ plur.

155. O slovanské příponě tohoto pádu *-mъ* byla řeč již výše v § 16. Vykládá se obyčejně z **-mos* a srovnává se s lit. *-ms*, *-mas* a s koncovkou **-bhos*, po případě **-bhios*, jež je v lat. *-bos*, *-bus*, kelt. *-βo*, stind. *-bhjas*, při čemž ovšem se předpokládá, že koncové *-os* přechází v slovanštině v *-ъ*. Srv. Hirt IF. 2. 346, IF. 5. 254, 17. 50, Fortunatov BB. 22. 163 n., Auduin 348, 412, Meillet Recherches 107, Introduction² 264 (u slov. *-mъ* výklad z **-mos* s otazníkem), Ljapunov 22, Streitberg UG. 238, Berneker Die preuss. Sprache 196, Vondrák Vgl. Gram. 1. 138 a 2. 8, Brugmann KVG. 376 pozn. 1, 398; Grundr. 2². 2. 257 přípony té nevykládá, konstatuje pouze rozmanitost koncovek v jednotlivých jazycích, pro niž

sebe *-bhjām* a *-bhjā* v různých funkcích a různých jazycích: *-bhjă* a *-bhjam* je obé vedle sebe v jazyce stind. a v témž významu, *-bhjām* v sanskrtě a *bhjā* v iránštině rovněž v témž významu.

[1]) Jen ve dvou případech je přípona připiata na tvar nominativu dual.: *oči-ma*, *uši-ma*.

nemožno stanoviti prajazykový tvar tohoto pádu; podobně Leskien Gram. 112.

Již výše ukázáno, že výklad, jako by koncové *-os* ve slovanštině přecházelo v *-ъ*, nemá opory, že tedy ani dativní *-mъ* nelze vykládati z býv. *-mos*, a podán jiný pokus o vysvětlení slovanské koncovky *-mъ*: ježto *-ъ* může vésti k býv. *-om*, dostáváme koncovku *-mom*, kterou lze srovnávati se stind. *-bhjam*[1]) a která snad původně měla místo v dat. sg. i plur. zájmen osobních (*túbhjam*: *jušmábhjam*), kdežto jinak byla v dat. plur. koncovka *-mos* (= lit *-mas*, *-ms*, stprus. *-mas* v dat. pl. zájmen). V litevštině by si bylo lze mysliti, že kontaminací obou koncovek *-mos* a *-mom* vznikla koncovka **-moms*, **-mons*,[2]) z čehož jednak lit. *-mus*, jednak stprus *-mans*, koncovky, které docela patrně jsou útvary pozdní (Meillet Recherches 107); že by toto *-mans* vzniklo podle akkusativu *-ans*, jak se obyčejně soudí (Hirt IF. 2. 346, Brugmann Grundr. 2[1]. 710, Berneker Die preuss. Sprache 196), není velmi pravdě podobno; Trautmann 220 výkladu toho ani neuvádí; spokojuje se konstatováním, že poměr prus. *-mans* k lit. *-mus* a sl. *-mъ* je nejasný.

156. Koncovka *-ьmъ* podobně jako lit. *-ims* přenášena od *i*-kmenů také ke kmenům konsonantickým (*kamenьmъ*: lit. *akmenìms*, *dьnьmъ*, *tělesьmъ*, *žrěbętьmъ*, *krъvьmъ*); u feminin vyskytuje se také koncovka *ā*-kmenů *-amъ*: *crъkъvamъ*. Tím směrem se bral vývoj v jaz. slovanských pak všeobecně: u maskulin a neuter ovládlo *-omъ* přenesené od *o*-kmenů, u feminin *-amъ* přenesené od *a*-kmenů.

Ale podobně jako v lok. a instr. plur. jsme našli zbytky starých tvarů konsonantických, kde koncovka počínající se souhláskou připojena bezprostředně na kmen rovněž zakončený souhláskou, tak také i v dat. plur. nalézáme tvary takové a zase u *-n*-kmenů: tak v stsrb. na př. *građam*, (*građan-*), *dubrovьčamъ* (: *dubrovьčane*) v listině bana Kulina (1189); srv. Il'jinskij Грамота бана Кулина (Памятники древней письменности и искусства 164. 1906) str. 19; slovin. *Goričam*, stslov. *Sodomljamъ* atd. Srv. Daničić Историја облика 95. 118. 135, Sobolevskij РФВ. 6. 1881. 219 n., Jagić Arch. 6. 295, Brugmann Grundr. 2[1]. 340, 367, 404, 703. Jinak vykládati chtěl tvary ty Il'jinskij О нѣкоторыхъ архаизмахъ и новообразованіяхъ праславянскаго языка (1902) str. 39, ale srv. Zubatý LF. 29. 1902. 227.

---

[1]) Tak již Leskien Berichte d. sächs. Ges. Wiss., phil.-hist. Cl., 36. 1884. 101 n., jenž v baltské koncovce *-mans* viděl toto **-mom* rozšířené o *-s* jakožto znak plurálu.

[2]) S koncovkou takovou počítal i Brugmann Grundr. 2[1]. 710 pozn., jenž připouštěl možnost stprus. *-mans* vykládati v *-mons* a rozkládati je v *-mom* + *s* kteréžto *-mom* srovnával se slov. *-mъ*. Ale vzhledem k lit. *-mus* vzdal se toho výkladu, poněvadž podle něho *-mus* nelze vyvoditi z **-mons*, a uvádí možnosti další: *-mъ* může býti lit. *-mus*, ale lit. *-mus* spolu se stprus. *-mas* může býti z **-mōs*; proto nechává věc nerozhodnutu. Podobně nejnověji v Grundr. 2[2]. 2. 257.

Instrumental sing. tvořený příponou jinou než *-mь*.

157. Přípona *-mь* v instr. sg. v slovanštině ovládla u všech kmenů, až na *ā*-kmeny (a s nimi se shodující *jē*-kmeny). Ale již výše bylo ukázáno, že to není stav původní, ani jazyky baltské se v tom se slovanštinou neshodují, majíce v instr. sg. *o*-kmenů koncovku jinou, starobylou, která je dosvědčena také germánštinou a jazyky árskými: podle svědectví jazyků těchto měl instr. sg. *o*-kmenů koncovku *-ō*: véd. *výkā*, av. *vəhrka*, stper. *kārā*, got. *wulfa*, lit. *vilkù*, *gerù* vedle *gerúju* atd. Srv. Meillet Introd.[2] 289, Brugmann Grundr. 2[2]. 2. 188. Jakého je koncovka ta původu, není dosud jasno, ale tolik se zdá jisto, že nelze ji pokládati za doublettu původnější koncovky *-ōm*, jak mínil Hirt IF. 1. 20 nn., Streitberg IF. 1. 273, 3. 368, UG. 184, nověji Hirt IF. 17. 49 n., Brugmann KVG. 386. Nelze jí tak vykládati proto, že předně koncovka *-ōm* nikde není bezpečně dosvědčena,[1]) a za druhé musilo by *-ō* tak vzniklé míti intonaci tažnou podle zákona Michels-Kretschmerova, ale lit. *gerù*, *gerū-ju* i tvary germánské (got. *daga*, stsas. *dagu*, sthněm. *tagu* atd.) ukazují dosud bezpečně na ražené *-ǫ́* (resp. *-ę́*); srv. Hirt IF. 1. 13 nn., Akzent 113, Streitberg UG. 187, 228, Wiedemann KZ. 32. 113, Hirt PBSBeitr. 18. 276 atd.[2]) A výklady, které se pokoušely tuto neshodu vyložiti (přenesením z tvaru na *-ōm*; srv. Hirt IF. 1. 208, Streitberg ib. 275), mnoho neprospěly. Nezbývá než spokojiti se tím, k čemu srovnání jazyků indoevropských nás vede, t. j. uznati pro instr. *o*-kmenů koncovku *-ǫ́* (Wijk IF. 22. 264). Pravděpodobně tvořil se pád tento (především asi u zájmen, srv. Zubatý LF. 30. 1903. 9 pozn.) pouhým zdloužením kmene, čímž vznikla délka ražená. Dost možná, že se tak tvořil také instr. sg. u *i*- a *u*-kmenů; aspoň instrum. na *-ī*, *-ū* doloženy jsou v jazycích árských a v litevštině (také v slovanštině se hledají, v. níže § 158). Ovšem vykládají se obyčejně analogií *o*-kmenů (Osthoff MU. 2. 139, Zur Geschichte des Perfects 531, Reichelt BB. 29. 234, 243).

V slovanštině se hledá zbytek tohoto instrumentalu na *-ǫ́* (= slov. *-a*) v adverb. *-gda* (*tъgъda*, *kъgъda* atd.). Vykládal to tak již Mahlow 87 n. a nověji Wiedemann BB. 30. 220 n., kdežto J. Schmidt KZ. 32. 398 v tom viděl gen. sg. (**kogó godá*, z toho **kogogъdá* a *kogdá*); Wiedemannovi vadí při výkladě Schmidtově odchylný přízvuk genitivu, jenž byl paroxy-

[1]) Reichelt BB. 29. 232. Takovéto tvary na *-ōm* hledá Ludwig Rigveda 6. 250 ve védských některých tvarech; srv. Hirt IF. 1. 13 nn., Zubatý Jag. Arch. 15. 510 pozn. 1 atd. Streitberg IF. 3. 368 n. vyložil toto *-ōm* z *-ómo* (a *-ēm* z *-émo*); srv. i UG. 184, Hirt IF. 17. 49 n. Litevské *-ù*, které bývá vykládáno z *-ōm* (Leskien Berichte sächs. Ges. 1884. 100, Hirt IF. 1. 21 nn., 208, Torbiornsson Liquidam. 1. 56 pozn. 3, Ljapunov 13 pozn. 4) je z *-ǫ́*, jak svědčí zejména složené adjekt. *gerù-ju* (Wiedemann KZ. 32. 112 n., Streitberg IF. 1. 273, Hirt PBSBeitr. 18. 276).

[2]) Nemůže tedy toto *-ō* býti ani kontrakcí z býv. *-o* + *e*, jak soudil J. Schmidt KZ. 27. 292 n.: srv. Hirt IF. 1. 15.

tonován (rus. róда, srb. rôда). Ale přízvuk výrazu adverbiální o dal by se vyložiti, adverbia s oblibou mívají akcent na koncovce; je tedy výklad Wiedemannův zatím nejistý.[1])

158. S instrumentaly na *-ī* u *i*-kmenů, jež doloženy v stind. *ūtí*, *čittī*, *vṛští* atd., v av. *armaitī*, *āfritī*, stirském *suil* (**sūlī*), se srovnávají lit. *akì*, *danti* (Kurschat § 662), *schirdi* (Bezzenberger ZGLSpr. 124), *deschimti* (ib. 179); srv. J. Schmidt KZ. 27. 287 n., Kretschmer ib. 291 n., Auduin 45 a 410, Lorentz IF. 8. 98 a Jag. Arch. 19. 140. Zbytky tvarů takových hledá Pogodin Къ исторіи формъ 18 nn. také na půdě slovanské v srbských instrum. помоћи, пути (Daničić Историја облика 41), v dubrovn. *ovom stvari* (vedle *stvarim*), *s čeladi* (Budmani Rad 65. 170).[2]) Že kdysi takovýto tvar na *-i* (**kosti*) v slovanštině býval, je velmi pravdě podobno, neboť obměnou takového tvaru podle instrum. sg. *ā*-kmenů vznikl tvar na *-bjǫ* (*kostьjǫ*), který známe ze všech slovanských jazyků. Srv. Brugmann Grundr. 2[2]. 2 193. Ale jsou-li v uvedených tvarech srbských zbytky takovéhoto tvaru prastarého, zdá se mi velmi pochybným.

159. Starou příponu jinou než *-mь*, zachoval v slovanštině instrum. sg. *ā*-kmenů. Cslovanština má většinou tvary na *-ojǫ* (*rǫkojǫ*), řídčeji se vyskytují tvary kratší na *-ǫ* (*rǫkǫ*).[3]) V jazycích ostatních je rus. *-oj* (ze st. *-oju*), mrus. *-oju*, *-ov* (toto z *-oju*), srv. *ryboju*, *dušeju* vedle *rybov*, *dušov* a *rybom*, *dušem* (srv. Jag. Arch. 6. 108, 8. 420 n.), slovin. *-ou*, stsrb. *-ov* (psáno *-ovь*), srv. na př. v listině bána Kulina (1189): *věrovь*, *volovь*, *povelovь* (k nom. *povelja* = edictum) atd. Polština má *-ą*, tedy nosovku, ukazující na bývalou zachovanou polskou délku, čeština *-ú*, tedy také délku jako polština. Ukazuje tedy slovanština východní a jižní vesměs zcela zřejmě reflexy bývalého *-ojǫ*[4]); česká a polská délka (*-ú*, *-ą*) nalézají pak nejlépe vysvětlení tím, že vznikly kontrakcí z býv. *-ojǫ*.[5]) Lze tedy jakožto praslovanskou koncovku tohoto pádu předpokládati *-ojǫ* (*rǫkojǫ*),

[1]) Jindy vykládají se adverbia tato kontaminací dvou různých adverbií, totiž adverbií na *-dā* (: stind. *kadā* a pod.) a adverbií na *-gъ* (*-ga*); srv. Il'jinskij Сложныя мѣстоименія[1] 123, [2]111 n., РФВ. 60. 430, Pedersen KZ. 38. 419, Fortunatov Сборникъ статей посвященныхъ В. И. Ламанскому 1441 nn.

[2]) Pogodin uvádí v této souvislosti také polské *nad dziewięci sprawiedliwymi, iżem zgrzeszyla sedmi grzychow*; že tyto případy nemohou se srovnávati se starými instrum. na *-ī*, je patrno: jde tu o číslovky, jejichž skloňování časem se mění tím, že tvar jeden — na *-i* — ustrnuje.

[3]) Hojněji jsou tvary *-ǫ* v Supr. (36krát), v památkách ostatních (Zogr., Assem, Cloz., Žalt. Sin.) celkem asi 10 krát. Srv. Ljapunov 34, Vondrák BB. 29. 217.

[4]) Kde je *-u* nebo jiná koncovka, jež by mohla ukazovati na býv. *-ǫ*, tam vznikla koncovka taková kontrakcí ze starší koncovky delší, odpovídající pův. *-ojǫ*. Srv. na př. Fancev Jag. Arch. 29. 366.

[5]) V čes. *-ú* a pol.- *ą* kontrakci býv. *-ojǫ* viděl již Geitler LF. 2. 1875. 278 pozn.; srv. dále Jagić Arch. 1. 439, 18. 263, Pedersen KZ. 38. 302, Blankenstein IF. 21. 100 nn.

Viz opravy.

a cslov. *rękę* je patrně tvar vzniklý teprve v cslovanštině rovněž kontrakcí ze staršího *-ojǫ*.[1])

Tomu, že koncovka *-ojǫ* je praslovanská, nasvědčují i jiné dvě okolnosti: koncovka *-ojǫ* se vyskytá také v instr. sg. zájmen osobných (*mьnojǫ*, *tobojǫ*); tam se dostala asi analogií podle *ā*-kmenů[2]), s nimiž se tato zájmena shodovala ve tvaru dativu a lok. sg. (*tobě*: *tobojǫ* podle *rybě*: *rybojǫ*). U těchto zájmen je koncovka ta praslovanská, předpokládá tedy, že již v praslovanštině musila býti v deklinaci, která tu byla vzorem. Totéž platí o instr. sg. ženských *i*-kmenů (*kostьjǫ*); také jejich koncovka vznikla podle koncovky *-ojǫ* u *ā*-kmenů, je praslovanská a tudíž ukazuje, že *-ojǫ* již v praslovanštině bylo koncovkou instrumentalu sg. *ā*-kmenů.[3])

Ale toto *rękojǫ*, k němuž vede srovnání všech jaz. slovanských, tvarem prajazykovým býti nemůže; shoda se stind. *-ajā* nebo *-ājām*, s nímž slov. *-ojǫ* bývalo srovnáváno (Leskien De lin. 70, nověji Collitz BB. 29. 1905. 111 n.), je zcela nahodilá. Starý tvar dochován je v litevštině, kde nalézáme *rankà* (dial. *runkù*), lot. *rùku*, což vede k býv. **ronkām*; na koncovku s nosovkou ukazuje dialektické lit. *-u* a lotyšské *-u* a zejména pak tvary pruské, které celou koncovku zachovaly nezměněnu: *isspresnān*, *sen biasnan*, *sen schlusien*, *sen mensan*, *sen Gulsennien* (srv. Bezzenberger BB. 23. 304, KZ. 41. 80, Berneker Die preuss. Sprache 197, Trautmann 226). Podle svědectví těchto jazyků byla koncovka instrum. sg. *ā*-kmenů *-ām*; koncovka ta je ovšem i v slovanském koncovém *-ǫ* v koncovce *-ojǫ*. V jazycích jiných koncovka *-ām* obdoby nemá. Co se sem druhdy počítává (řec. adverb. *μάτην*, *ἀκμήν* Prellwitz BB. 26. 311, stind. adv. *pratarām*, *pratamām*, *uccāistarām* atd. Hirt IF. 1. 20, lat. *palam*, *perperam* atd.), je naprosto nejisto; v případech některých jsou to docela jistě akk. sg.; srv. Brugmann Grundr. 2². 2. 190. Pokud se instrum. sg. u *ā*-kmenů dá v jazycích ostatních sledovati, ukazuje koncovku *-ā*: tak ved. *dhārā* (paprsek), av. *daena* atd., sthněm. *gebu*, stisl. *giof* atd.

[1]) Tak soudí vedle uvedených Leskien Decl. 70 (ovšem mylně spojuje slov. *-ojǫ* se stind. *-ājām*), Scholvin Jag. Arch. 2. 505, Lorentz ib. 19. 140, Vondrák Vgl. Gram. 2. 6 a 36, Ljapunov 34.

[2]) Brugmann KVG. 412, Berichte der sächs. Ges. 60. 1908. 16, Grundr. 2². 2. 379 a 417, Vondrák Vgl. Gram. 2. 86, a zejména úplně shodně tak, jak nahoře vyloženo, Leskien Gram. 130.

[3]) Polívka Сборникъ статей посвященныхъ В. М. Ламанскому I (С-Петербургъ 1907), str. 104 nn. vidí v cslovanských tvarech na *-ǫ* (*rybǫ*), ve tvarech českých, polských a lužicko-srbských, v dialektických tvarech srb.-chrvatských na *-u*, jakož i v slovinských tvarech na *-o* (z býv. *-ǫ*) pokračování praslov. tvaru na *-ǫ* (*rybǫ*) a domnívá se, „что творительный основъ на *-ā* въ древнеслав. языкѣ былъ собственно только *rybǫ*“ (str. 108). Jen v cslovanštině, ruštině, srb.-chrvatštině a dílem i v slovinštině se ujaly novotvary na *-ojǫ*, aby se rozlišil instrum. sg. od akkusativu sg. Koncovka *-u* v západní a východní slovenštině je z býv. *-ǫ*, středoslovenské *-ov*, *-ou* je z býv. *-ojǫ*. Ale tu zůstává nevyložena délka koncovky české a polské, a není jasno, jak vznikl všeslovanský a praslovanský tvar *kostьjǫ*, měl-li instrum. sg., který tvaru tomu byl vzorem, koncovku *-ǫ* (*rybǫ*).

(Streitberg UG. 187); snad také řec. adverbia *κρυφῇ*, *λάθρα* atd. sem patří (J. Schmidt Neutra 40). Jaký byl poměr obou těchto koncovek *-ām* a *-ā*, nelze říci; ale patrně obě musíme přičísti již prajazyku. Popříti koncovku *-ām* vzhledem k baltštině a slovanštině, jak činí Blankenstein IF. 21. 100 n., nelze, neboť lit. dial. *runku* a lot. *rûku* nelze vykládati za analogické podle *o*-kmenů, jak chce Blankenstein,[1]) a konečně instr. adjektiv složené deklinace *gerája* ukazuje, že instr. zněl původně *gerą*, že tedy *geráją* je z **geraja* poněvadž původní **gerājā* by znělo **gerója*. Srv. Bechtel AfdA. 3. (1877) 229, Leskien Berichte d. sächs. Ges. d. Wiss., phil.-hist. Cl., 36. 1884. 96, Streitberg IF. 1. 272 a 292, 3. 369, UG. 237, Hirt IF. 1. 18 n., Akzent 88, 113, Zubatý IF. Anz. 7. 267, Bezzenberger BB. 23. 304, Reichelt BB. 25, 233, Prellwitz BB. 26. 311, Wiedemann BB. 27. 254, Auduin 17, Torbiörnsson Liquidamet. 1. 56.[2])

Litevskému *rankà*, stprus. *rankān* by v slovanštině odpovídalo *rękę*, ale srovnání jazyků slovanských ukazuje na *rękojǫ*. Vidíme-li pak, že v deklinaci zájmenné je v instrum. sg. femin. starý tvar *tojǫ* (: stind. *tajā*, av. *aētaja*), snadno pochopíme, jak vznikl tvar *rękojǫ*: podle *ta* (nom.): *tę* (akk.): *tojǫ* také *ręka*: *rękę*: *rękojǫ* (místo starého **rękę*). A sice nastala změna tato již v praslovanštině; csl. *rękǫ* nemá nic společného s původním **rękę*,[3]) které kdysi v praslovanštině bývalo, ale již v praslovanštině všeobecně bylo nahrazeno tvarem *rękojǫ*. Novotu, která se tu provedla, nalézáme také v stind. a avestě: srv. stind. *áśvajā* za véd. *áśvā*, av. *daēnaja* vedle *daēna*, obé podle zájmen *tájā*, av. *aētaja*. Instr. *tojǫ* ve shodě se stind. *tájā*, av. *aētaja* ukazuje na prajazykový tvar **toiām*, **toiā*; rozdíl tvarů slovanských a árských je právě v rozdílnosti již nahoře vytčené, že totiž baltsko-slovanský instrum. *ā*-kmenový má příponu *-m*, kdežto v jazycích jiných přípony té není.

Ti, kteří z dvojice cslovanských tvarů *rybojǫ* a *rybǫ* pokládají za starší tvar s koncovkou *-ǫ* (Miklosich Ueber den Ursprung einiger Casus der pronominalen Declination, Wien 1874, str. 10, Vgl. Gram. 3[2]. 28, Brückner Jag. Arch. 3. 287 pozn., Fortunatov u Ljapunova 35), liší se v podstatě od výkladu nahoře podaného jen tím, že v csl. *rybǫ* vidí tvar starobylý, kdežto podle toho, co zde uvedeno, je to tvar vzniklý v cslovanštině z býv. *-ojǫ*; i měly výklady ty pravdu v tom, že se obracely proti domnění, jakoby tvary na *-ojǫ* byly tvary předslovanské, prajazykové kdežto, jak Miklosich a j. právem dovozovali, jde tu o slovanské novo-

[1]) Není to ovšem výklad nový, srv. již Leskien Decl. 71 n., Brückner Jag. Arch. 3. 288 n.

[2]) I lit. tvary vykládá z tvarů na *-ā*, tedy bez nosovky, v době nové, pokud vím, jen Blatt Eos 11. 1905. 134.

[3]) Tedy identifikování lit. *rankà* se slov. *rękę*, jak se pravidelně děje (na př. Streitberg IF. 1. 292, UG. 237, Hirt Akzent 88, 113, IF. 17. 49, Reichelt BB. 25. 233, Auduin 369, Finck 21, Brugmann KVG. 387, Grundr. 2[2]. 2. 190, Leskien Gram. 6, 110), není správné; slovanština měla takový tvar, ale v době historické ho nemá, měl by tudíž býti označen jakožto tvar supponovaný.

tvary. Ke zmatku vedlo právě to, že csl. *rǫkǫ* se shoduje s postulovaným, ale v slovanštině úplně zaniklým,[1]) tvarem prajazykovým **rǫkǫ* = **ronkām*.

Instrumental plur. *o*-kmenů.

160. Instrum. plur. má ve slovanštině vesměs příponu *-mi*, jen *o*-kmeny, mužské i střední, mají koncovku *-y* (po případě *-i* po souhláskách měkkých): *raby*, *městy*, *kraji*, *morji*. Tato různost ve tvoření instrum. pl. není snad novota slovanská: stav podobný je i v baltštině; kdež litevština má proti *-mi* ostatních deklinací u *o*-kmenů koncovku *-ais*, tak je tomu i v jazycích árských, kde je vesměs v instr. pl. přípona *-bhis*, u *o*-kmenů však se končí tento pád na *-āis*. Baltské *-ais* může býti totožné s árským *-āis*[2]) (srv. Mahlow 100 nn. a nyní obecně); tak dostáváme pro prajazyk koncovku s dlouhým difthongem, kvality zatím neurčité (*-ā'is*). Ale také lat. *-īs*, oské *-úis* (lat. *lupis*, os. *Núvlanúis*), umb. *-es*, *-ir*[3]) a jistě aspoň částečně i řec. *-οις*[4]) náleží k této koncovce: tvary oské (*-ois*, *-úis*) a řecké (*-οις*) ukazují také kvalitu původní koncovky, jež podle toho zněla *-ōis*[5]); intonace tažená dosvědčena je litevštinou (*vilkaĩs*) a řečtinou (*θεοῖς*) — srv. Hanssen KZ. 27. 614, Hirt Akzent 115 — i vznikla koncovka ta patrně kontrakcí kmenového *-o* s příponou instrumentalu plur.; jak tato přípona zněla, nedá se bezpečně stanoviti.[6])

---

[1]) Již Geitler LF. 2. 1875. 278 pozn. soudil o těchto věcech docela správně.

[2]) Jen Bezzenberger BB. 27. 168 pozn. 1 viděl v lit. *-ais* difthong již původně krátký; árský difthong dlouhý vykládá podle instrum. sg., jenž se končil na *-ā* (= pův. *-ō*).

[3]) O lat. *-eis*, *-īs*, os. *-ois*, *-úis*, umb. *-es*, *-ir* praví Meillet De quelques innovations 24, že nelze rozhodnouti, je-li to týž tvar jako stind. *-āiḥ*, lit. *-ais*, nebo týž tvar jako stind. lok. pl. na *-ēšu*, sl. *-ěchъ* (pův. *-oisu*). Instrum. na *-ōis* v nich vidí na př. Brugmann KVG. 397, Grundr. 2². 2. 267.

[4]) Řec. *-οις* se stind. *-āis* spojil již Bopp Abhandl. Berl. Akademie 1826. str. 80, ale odvolal to Vergl. Gram. 1³. 494, kde vykládá *-οις* z pův. *-oisu*. Ale obnovil výklad ten Osthoff MU. 2. 52 nn., Brugmann Grundr. 2¹. 717, Griech. Gram.³ 239, KVG. 397, Grundr. 2². 2. 268, Meillet Introd.² 87, 291, Hirt Handbuch 244 atd.

[5]) Koncovku *-ōis* stanovil již Mahlow 100 n.; ale Schmidt KZ 27. 305 a 369, vzhledem k lit. *-ais* přijal koncovku *-āis*; vadila mu při výkladě z *-ōis* ta okolnost, že *ō* přechází v litevštině v *ù* (srv. *-ui* za *-ōi* v dat. sg.). Proti tomuto domnění Schmidtovu se obrátil Wiedemann KZ. 32. 121, ukazuje, že ostatní jazyky, ktere v případě tomto mohou rozhodovati (řečtina, oština, latinské *Deivos* ve známém nápise Duenově, jež vykládá Wiedemann z býv. **deivōis*, i slovanština, o kteréž v. níže) ukazují na *-ōis*. Proč za *-ōi* je jednou *-ui*, podruhé *-ai*, Wiedemann nevysvětlil. Ale příčina toho je jasná: v dat. sg. je *-ōi* v koncovce otevřené, v níž délka se udržela (puv. snad jen v některých případech), kdežto v instr. pl. byla v koncovce zavřené: dlouhý difthong se krátil před konsonantem téhož slova (srv. Hirt PBSBeitr. 18. 276 pozn. 1, Meillet Introd.² 87). Koncovka *-ōis* uznává se pak obecně, J. Schmidt však při mínění svém setrval (KZ. 38. 1905. 3).

[6]) U avestských kmenů konsonantických vyskytá se koncovka *-īš* (*nāmąnīš* = nominibus) i soudívá se, že toto *-īš* (av. *-īš* může býti pův. *-īs* nebo *-ĭs*) je vlastní

Je tedy slovanské rozdělení koncovek v základě staré, předslovanské. Jde o výklad této koncovky *-y* u *o*-kmenů. Při shodě deklinace slovanské s litevskou a při shodě, která se jeví mezi jazyky indoevropskými v tomto pádě, bylo na snadě vykládati také koncovku slovanskou z *-ōis*. Tak učinil již Leskien Decl. 103, později W. Schulze KZ. 27. 421, oba opírajíce se při tom o předpoklady dnes již překonané, nověji Wiedemann Lit. Präteritum 47, KZ. 32. 121, jenž ovšem jest si vědom toho, že není pro hláskovou změnu tuto dokladu jiných a že přechod *-ōis* v *-y* není dosti jasný fysiologicky. Z *-ōis*[1]) vykládá dále slov. *-y* Fortunatov Jag. Arch. 12. (1890) 97 n., KZ. 36 (1906) 35 pozn. 1, Ljapunov 23 n., Johansson BB. 20. (1894) 101, který klade duraz na dvojvrcholovost difthongu *-ōi*, Vondrák Jag. Arch. 20. (1898) 349 n., BB. 29. 219 pozn. 2, 30. 153, Pedersen KZ. 38. (1905) 323, Meillet Introd.[2] 291.

161. Přechod od býv. difthongu *-ōis* k slov. *-y* vykládá se pak fysiologicky různě: Fortunatov, který vychází od baltsko-slovanského dvojslabičného *-o-is*, soudí, že *o* se assimilovalo k následujícímu *i*, čímž vzniká *u-i* a z toho (patrně přes *ū*, srv. Ljapunov 31 pozn. 1) pak *y*[2]); výklad ten zakládá se na pratvaru nijak neodůvodněném a také hláskové pochody, které se tu předpokládají (*-oīs* v *-uīs*, *-uịs* v *-ūs*) nejsou pravdě podobny. Všichni vykladatelé ostatní vycházejí od pův. *-ōis*. Meillet MSL. 8. 240 soudil, že toto *-ōis* přešlo v *-ōs*, odkudž řecká adverbia na *-ῶς* (tak již Mahlow 104, Wiedemann KZ. 32. 122 pozn. 1) a také slov. instr. na *-y*[3]) Výklad ten přejal Vondrák Akslav. Gram. 58, Vgl. Gram. 1. 19 a 2. 9: vykládá, že *-ōis* přešlo (2. 9 praví, že mohlo přejíti) v *-ōs*, z čehož *-ūs* a *-y*. Ale výklad tento je více než pochybný: změna *-ōs* v *-ūs* je v slovanštině pravdě nepodobná (srv. str. 75) a přechod *-ōis* v *-ōs* rovněž nemá nijaké obdoby:

příponou instrum. plur. a že je obsaženo také v koncovce *-ōis*. Srv. Brugmann Grundr. 2[2]. 2. 268. Ale tím není vysvětlen dlouhý difthong *-ōi-* a avestské *-īš* u kmenu konsonantických může býti přeneseno od *i*-kmenu (jinak Bartholomae Grundr. der iran. Phil. 1. 134). Hirt IF. 1. 13 viděl v tomto *-ōis* kontrakci kmenového *-o* s *-ais*, přípona instrumentalu pl. by tedy byla *-ais*, t. j. vlastně přípona dat. sg. *ai* — znak plurálu *s* (srv. i Streitberg UG. 225).

[1]) Fortunatov (a Ljapunov) nepokládají však toto *-ōis* za koncovku nejstarší, nýbrž předpokládají prajazykovou koncovku instrumentalu plur. t. j. *-o-bhis* kde *-o* je kmenový vokál, *-bhis* přípona instrum. plur. Toto *-bhis* má se prý k obvyklé příponě instrum. plur. *-bhis* tak jako lat. *mi-hi*, stind. *má-bhjam* k *ti-bi*, stind. *tú-bhjam*. Z tohoto *-ohis* je árské *-ahis*, *-ā-is*, *-ais*, v řečtině a v jazycích italských *-ois*; v baltsko-slovanské větvi *-ohis* nebo *-ois*, z čehož baltské *-ais*, praslov. *-o-is* (dvouslab.), *-ū* atd.

[2]) Ljapunov 23 znázorňuje postup ten takto: *-o-is* > *-u-is* > *-uis* > *-ūs*, při čemž vidí jedinou obtíž v přechodu *o* v *u* před následujícím slabičným *i*. Výklad *y* nečiní prý obtíží, ať už je vykládáme přímo z *-ui*, což by se shodovalo s učením Thomsonovým (Фонетическія этюды, Варшава 1905, str. 17, srv. i IF. 24. 5) o difthongické povaze slovanského *y*, nebo z *-ūs*.

[3]) Podle výkladu toho byla vedle tohoto *-ōs* také koncovka *-oịs*, vzniklá zkrácením původního difthongu dlouhého; odtud lat. *-īs*, řec. *-οῖς*, lit. *-ais*; stind. *-āiḥ* vzniklo kontaminací obou koncovek (*-oīs* a *-ōs*).

v prajazyce dlouhý difthong s taženou intonací neztrácí druhého komponentu (srv. Hirt Akzent 117) a přechod *-ōis* v *-ōs* na půdě slovanské nemá rovněž nijaké obdoby, spíše čekáme změnu touž jako v litevštině, totiž zkrácení tohoto difthongu v *-oi*, začež bychom podle toho, co dosud o osudech slovanských slabik koncových víme, čekali asi *-i* (srv. § 63).

Také od *-ōs* vycházel při výkladu slov *-y* Hirt IF. 5. 255, ale toto *-ōs* si vykládal jinak: viděl v něm instrum. sg. na *-ō* (= lit. *vilkù*), jenž rozšířen o znak plurálu *s*; tak vzniklé *-ōs* pak dle pravidla jím již dříve (IF. 2. 348) přijatého přešlo v *-ūs* a v *-y*. Výklad tento, který celkem zanikl bez ohlasu, obnovil Pogodin Къ исторіи формъ 14. Koncovku *i*-kmenů měkkých vykládá Hirt (IF. 2. 354) i Pogodin z pův. *-ōis*, což je hláskoslovně docela dobře možné. Ale již ta okolnost, že u kmenů měkkých nutno uznati tvar jiný (*-ōis*) než u kmenů tvrdých (*-ōs*), není výkladu tomu na prospěch; dále pak pluralisování instrum. sg. na *-ō* pomocí plurálního znaku *s* nemá do sebe také mnoho pravděpodobnosti: podle Hirta stalo se to, jak se zdá, až na půdě slovanské, ale lze tu mluviti o nějakém *s*, jež by bylo cítěno jako znak plurálu? A je-li tento předpokládaný tvar instrum. plur. na *-ōs* data staršího, kde jsou po něm nějaké stopy? Pogodin vidí takovýto tvar v řec. adv. na *-ῶς*. Ale tvary ty jsou velice záhadny, jedni je mají za býv. ablat. sg. (pův. *-ōd*), jiní za instrum. sg. (pův. *-ō*), jiní sice za instrum. plur., ale vzniklý z býv. *-ōis*: lze se tedy tvarů těchto sotva dovolávati k vysvětlení tvarů jiných.[1])

Znovu se snažil výklad slov *-y* z býv *-ōis* podepříti Pedersen KZ. 38. (1905) 325. Zamítá výklad z *-ōm*: tvary na *-ōm* jsou nedoloženy, a pak ani hláskoslovně nemůže býti slov *-y* z *-ōm*, neboť z raženého *-ōm* je prý slov. *ǫ*, z taženého pak *-ъ*.[2]) Také dřívější výklad Brugmannův (Grundr. 2[1]. 718), podle něhož je ve slov. instrum. *-v* koncovka adverbiální, zamítá, poněvadž právě ona adverbia jsou pův. instrumentaly. Přidržuje se výkladu, že *-y* je z *-ōis*, a sice představuje si věc tak, že *-ōis* přešlo nejprvé v *-ūi̯s* a to v *-ūu̯s* (v před působící přel láskou), z čehož po ztrátě *u̯* vzniklo *-ūs* = slov. *-y*. Sl ledává parallely k těmto hláskovým pochodům, ale parallely ty vesměs jsou způsobu jiné o a předpokládaného přechodu *ōis* v *-ūis* a *ūu̯s* nevykládají. Pedersen snaží se také vysvětliti, proč *-ōi*

[1]) Hirt vykládal dříve (IF. 2. 354) slov. *-y* z *-ōm*, t. j. vlastně za tvar instrum. sg., v němž uznával koncovku s nosovkou, ale poněvadž, přípona *-bhi* původně neměla významu ani jednotného ani množného, viděl v tomto tvaru na *-ōm* ještě zbytek z těch dob, kdy tvar na *-ōm* mohl míti význam plurálu i singuláru; v slovanštině se z něho stal plurál. Výkladu toho se ovšem vzdal IF. 5. 255, ukazuje hlavně na to, že pro koncovku kmenů měkkých (*-i*) musil by se předpokládati tvar jiný, s koncovým *-ōis*. Srv. i Akzent 88, kde se drží výkladu svého staršího, ale na str. 89 dovolává se proti Johanssonovi BB. 20. 101 výkladu novějšího. Slov. *-y* z *-ōm* po něm vykládal Mikkola BB. 22. 249.

[2]) Důvod tento by nerozhodl: *-ōm* bylo při výkladě tom ražené (srv. § 157), za ražené *-ǫ́n* je v slovanštině *-y*(*kamy*), lze tedy pravděpodobně usuzovati, že také by přešlo *-ǫ́m* v *-y*.

v dat. sg. dalo *-u* (srv. § 129) a v instrum. pl. *-y*, ale výklad ten se mu nepodařil (srv. Jagić Archiv 28. 123); nás zde výklad rozdílu toho blíže se nedotýká, poněvadž mínění, že slov. *-u* v dat. sg. pochází z *-ōi*, jsme výše (§ 131) zamítli.

162. Z přehledu tu podaného je patrno, že žádný z výkladů těchto neuspokojuje: je jasno, že *-y* nemá co činiti s indoeurop. *-ōis*, jak to pověděl již Streitberg IF. 1. 289, a také výklad tohoto *-y* z býv. *-ōm*, hláskoslovně možný, nemá bezpečného podkladu: proto Brugmann KVG. 398 a Bogorodickij 69, pokládají pád ten za nejasný. A neobjasnily záhady této ani výklady novější: Mikkola Roczn. slaw. 1. (1908) 8 ztotožňuje slov. instrum. pl. na *-y* s lit. lok. pl. na *-ůse*, kterýž on vykládá z býv *-ons-e*. Mikkola mínění svého dosud blíže nevyložil i není patrno, jaký tvar vidí v tomto pádu na *-ons*, a není jasno, jak se tvar jeden a týž stal v litevštině lokalem, v slovanštině instrumentalem plur.: proto není třeba zatím výkladem tímto blíže se obírati. Brugmann IF. 22. 337 zamítá výklady z *-ōis* i z *-ōm* a vidí ve slovanském tvaru na *-y* instrum. plur. náležející původně *u*-kmenům, jehož koncovka zněla *-ūs* a dochována je v několika tvarech avestských[1]): na př. *spəntōmainjuš* (km. *spəntōmainju-* ‚pocházející ze svatého ducha‘), *jatuš* (km. *jātu-* ‚kouzelník‘) atd. — celkem doloženy jsou tvary takové u šesti *u*-kmenů. I soudí Brugmann, že vedle *-u-bhis* (po příp. *-u-mīs*) byla v instrum. pl. *u*-kmenů koncovka *-ūs*, odkudž v slovanštině jednak *-ъ-mi*, jednak *-y*. V slovanštině pak koncovka *-y* přešla k *o*-kmenům, nejprve mužským, pak středním a od nich k neutrům konsonantickým (*lěta*: *imena* podle toho i *lěty*: *imeny*), ale nikoli ke všem maskulinům (*kamenьmi*).

Přechod koncovky *-y* od *u*-kmenů k *o*-kmenům nebyl by ovšem v slovanštině nemyslitelný. Záleží tedy na tom, lze-li pro *u*-kmeny takovýto tvar na *-ūs* předpokládati. Poněvadž slov. tvary jsou záhadny, může se tu Brugmann dovolávati pouze šesti avestských instrumentalů na *-ūš*. Ale tvary ty nikterak nezaručují koncovky té pro prajazyk: mohou to býti docela dobře avestské novotvary, vzniklé analogií podle deklinace na *o*: jako tam je vedle dat.-abl. *-oibh-*, lok. pl. *-oisu* instrum. plur. *-ōis*, tak podle toho také k dat.- abl. *-ubh-*, lok. pl. *-usu* lehko mohl vzniknouti instrum. na *-ūs*, tím spíše, že instrum. sg. měl koncovku *-ū*, čímž se instrum. plur. tvarem svým přiblížil k tomuto instrum. sg.[2])

---

[1]) Jinak tyto tvary avestské vykládá Bartholomae Grundr. der iran. Philol. 1. 134 a Reichelt Awestisches Elementarbuch 31 a 181.

[2]) Prof. Zubatý mne upozornil na to, že véd. *ūtí*, čistě formálně vzato instrum. sg. *i*-kmene, má význam singuláru i plurálu (doklady toho u Grassmanna Wörterbuch zum Rigveda 271); je to patrně zbytek z doby, kdy tyto instrumentální tvary, tvořené prostým zdloužením kmenové samohlásky (srv. § 157 a n.), nerozlišovaly čísla. A z takových tvarů (na *-ī*, *-ū*) mohly také docela dobře vzniknouti avestské instr. pl. na *-ūš* tím, že podle jiných instr. plur. (*-āiš*, *-biš*) přeneseno koncové *-s* i sem, když cítila se potřeba rozlišiti plurál od singuláru.

163. Z toho ze všeho je patrno, že nepodařilo se dosud koncové *-y* v slovanském instrum. pl. vyložiti bezpečně. Zdá se, že starý tvar na *-ōis* máme v instrum. plur. kmenů měkkých (*kraji*, *koni*), jejichž *-i* může býti hláskoslovnou střídnicí bývalého *-ōis*, jak poznal již Hirt IF. 2. 354; srv. † Погодин Къ исторіи формъ 14. Zbývá pak vyložiti koncovku kmenů tvrdých. I nebylo by snad nemožno mysliti si vznik tvaru tohoto tak, že vznikl analogií podle tvaru kmenů měkkých: jako byl vedle nom. akk. sg. *konjь* a instr. sg. *konjemь* (nebo *konjьmь*); po případě — vznikl-li novotvar tento dříve než instrum. sg. přijal koncovku *-omь*, *-ъmь* — vedle instrum. sg. **konja* (z býv. **konjō*) instrum. pl. *konji*, tak vznikl k nom. akk. *rabъ*, k instr. sg. *rabomь* (*rabъmь* nebo **raba*) instrum. pl. *raby* místo býv. hláskoslovného **rabi* (srv. § 63). Je to ovšem pouze domněnka, která nedá se ničím podepříti, ale za domněnky a hypothesy se u výkladu tohoto pádu při dnešním stavu našeho vědění sotva dostaneme a proti hypothesám ostatním má výklad tento tu přednost, že nepředpokládá pro tvar slovanský nijakého nového tvaru prajazykového a hledá pro záhadný tvar slovanský výklad tam, kde asi jedině ho lze hledati, vidouc v něm novotvar slovanský.

REJSTŘÍK VĚCNÝ.

(Čísla značí strany.)

Ablativ, jeho poměr ke genitivu v jazycích indoevr. 113 n.; — ablat. sg. *o*-kmenů, jeho koncovka 115 n.

Adjektiva slovanská na *-ъ*, nesklonná, 34.

Adverbia prajazyková na *-tos* 50; — stindická na *-taḥ* 23, na *-ī* 113; — řec. na *-ῶ*, *-ὼς* 114, 115, na *-ου* 130, 132; — lat. na *-im* 34, na *-ā(d)* 115 n., na *-am* 158; — got. na *-ō* 116; — lit. na *-aĩ* 66; — stprus. na *-dau* 133; — slov. na *-u* 130, 132, na *-ъ* 34, 56, na *-je* (*dalje* a pod.) 34, 55, na *-mo* (*kamo* a pod.) 14, 25 n., na *-a*, *-y* (*kъda*: *kъdy*) 39; — *domovъ*, *dolovъ* 138 n., *doma* 141, *tъgъda* 156.

Adverbiale loci na ot. ‚kde' i ‚kam' pův. vyjadřováno tvarem jedním 132, 138 n.

Akkusativ sing. *o*-kmenů mužských 92, středních 13, 14, 15; — *jo*-kmenů mužských 32, 92, středních 15; — *ā*-kmenu 92 n., *jā*-kmenů 94; — kmenů na *-i* a *-u* 91; — *ū*-kmenů 95 n.; — konsonantických kmenů 94 n.; participií na *-nt* a *-s* 94[2]; — v některých tvarech *i*-kmenových lze viděti původní tvar konsonantický 94[2]; — akkusativy na *-e* v deklinaci konsonantické v cslov. 96; — přizvukování akk. sg. 97.

— dualis, viz nominativ dualis.

— plur., mask. a fem.; *o*-kmenu 105—108; — u *jo*-kmenu 108; — u *ā*-kmenů v prajazyce 98 n., v litevštině 99, v slovanštině 99 nn.; poměr slov. *-y*, *-ę* k *-ě* 101 n.; — u kmenů na *-i* a *-u* v stind. 107, v slov. 108 n.; — u kmenů konsonantických 109; — akk. plur. osobních zájmen *ny*, *vy* 74 nn.

Avestské instrum. plur. na *-ūš* u *u*-kmenu 163.

Dativ sing., *o*-kmenů 129 nn.; — *ā*-kmenů 73, 128, *jā*-km. 129; — *i*-kmenu 126, 127 n., 131; — *u*-kmenu 131; — konsonantických kmenů, koncovka prajazyková 124 nn., tvary litevské 124, oské 125 n., slovanské 73, 126 n.; — zájmene osobního: lat. *tibi*, *sibi* 149, stprus. *tebbei*, *sebbei* 69, 149, slov. *tobě*, *sobě* 149; — ř. μοι atd. 70, lit. *mi*, *si* 96 n., stprus. *-si* 69, slov. *mi*, *ti*, *si* 68. 69; — slov. *tomu* 130[2].

— (instrumental) dualis 153 n.

— plur., koncovka prajazyková 16, 148, litevská 17, 148, 155, germánská 148, stpruská 17, 155, slovanská 13, 17 n., 155 n.; — koncovka zájmen osobních 152, lat. *-bis* 152.

Dativ vyjadřuje také ponětí ‚klidu' (na otázku kde?) 134, 138 n.

Deklinace, přípony charakterisované souhláskou *bh* v jedněch a souhláskou *m* v druhých jazycích 147 nn.; — participia praes. 6, 42 nn.; particia praet. 6, 52 nn.; — komparativu 6, 54 nn.; — viz i hesla ‚nominativ, genitiv, dativ, akkusativ, vokativ, lokal, instrumental, ablativ, duál, participium, komparativ, zájmeno'.

D u á l, jeho deklinace 79; — řec. nom. plur. na *-αι* (*θεαί*) a lat. nom. plur. na *-ae* (*litterae*) se pokládají za nom. dual. 71, 81.

E n k l i s í je způsobena v prajazyce přeměna intonace 70.

F o r m a n s *-ko* přistupuje k hotovému tvaru nominativnímu (na *-y*) 8[1], 11[4]; — *-ka* tvoří feminina u substantiv obourodých 8; — *-nī/nįā* přistupuje k nominativům na *-y*, čímž vznikají substantiva na *-yńi* 10.

G e n i t i v brán za akkusativ v slovanštině 96.

G e n i t i v sing. *o*-kmenů v jaz. indoevropských 112 n., v slovanštině 114 n.; — *ā*-km. 110 nn., koncovka *-ě* u *įā*-kmenů 110; — kmenů na *-i* 68, 118; — kmenů na *-u* 118; — kmenů konsonantických 117.

— (lokal) dualis 119 n.

— plur. prajazykový 120 n., slovanský 121 n.; — *ā*-kmenů 93[1].

G e r u n d i u m litevské 124.

H l á s k o v í, dlouhé difthongy ražené přecházejí v dlouhé monofthongy tažené 4[2]; — skupina kons. + *in* + kons. ve slovanštině 47; — trojí nosovka ve slovanštině 93[3]; — přehlasování *jo* v *je* (*jǫ* v *ję*) 35, 38, 108[1]; — splynutí *a* a *o* ve slovanštině je starší než změna *jo* v *je* 38; — splynutí *a* a *o* ve slovanštině je mladší než změna koncového *-ōn* v *-ūn* 38 n.; — palatalisace 104[1]; — *-ė* (v gen. *dušě*) z býv. *-i̯ā̃s* nepodléhá týmž změnám jako *-ě* z býv. *-ā̃i* 104[1]; — koncovka *-y* ve slovích přejatých proti germ. *-ō* 12.

K o n c o v é *-ō̃d* v litevštině 116; koncové *-r* v litevštině 57.

Slovanské střídnice za předslovanské koncové:

-o 13 n., — *-os* 12 nn., 34, — *-om* 13 n., 34 n., 38, 39, — *-i̯om* 35, — *-od* 13, — *-ont* 48, — *-ons* 106 n., — *-i̯ont* 48, — *-i̯ons* 105, 108, — *-ins* 108, — *-uns* 108, — *-n̥* (*-m̥*) 49, — *-n̥t* 48, 109, — *n̥s* 109, — *-r* 56 n., — *-ō̃* 38 n., 44, — *-ē̃* 3, 39, 56, 67, — *-i̯ē* 3, — *-ās* 74 n., 110 n., — *-i̯ās* 102 n., 110, — *-ōs* 39, 53[1], 55[1], 106[3], 162, — *-ō̃d* 114 n., — *-oi* 64—74, 86[2], 135, — *-ai* 73, 126 n., — *-ois* 68, 74, — *-oit* 68, 74, — *-ō̃i* 73, 129 n., 134, — *-ō̃is* 161 n., — *-ā̃i* 128, 131, 136, — *-ṓn* 37 n., 93, 121, — *-i̯ōn* 47, — *-ám* 38, 39, 92 n., 121, — *-ō̃m* 93, 121 n., 131, — *-ā̃m* 93, — *-ōns* 106, — *-i̯ōns* 106, — *-āns* 100 n.

I n f i n i t i v stindický 125, řecký 124 n., 139, litevský 144, slovanský 142 n.; — přízvuk inf. litevského a slovanského 143.

I n s t r u m e n t a l sing., *o*-kmenů v prajaz. 156, ve slovanštině 156, 150 nn.; — *ā*-kmenů 75, 157 nn.; — *i*-kmenů na *-ī* v prajazyce 157, zbytky jeho ve slovanštině 157; — slov. přípona *-mъ* 150 nn.; — ženské *i*-kmeny v slovanštině 150.

— dualis, viz dativ dualis.

— plur. *o*-kmenů v prajazyce 160 n., v slovanštině 161 nn.; — přípona *-mi* 151 n.; — avestské instr. plur. na *-ūš* u kmenů na *-u* 163.

I n t o n a c e, změna ražené intonace v taženou při monofthongisování puv. dlouhých difthongů 4, 37; — intonace tažená již v prajazyku přešla v raženou vlivem enklise 70; — ražená intonace řeckých proklitik 66[1]; — intonace koncovky nom. sg. *i̯ē*-kmenů 3 n., koncovky *-oi* v nom. plur. *o*-kmenů 64 nn., v nom. plur. lit. zájmen 65[1], koncovky v 2. a 3. sg. slov. imperativu (indoevrop. optativu) 68, gen. sg. *i*-kmene 68, koncovky nom. dualis *ā*-kmenu 71, středních *o*-kmenů 71 n., mužských *o*-kmenů 79; — intonace indoevrop. tvaru **moi*, **tu̯oi*, **su̯oi* 70; viz i heslo ‚přízvuk'.

K m e n y na *-ā* 1[1]; — na *-i/i̯ā* 1[1], 6, jsou obsaženy ve slov. substantivech na *-ica* 7 n.; na *-i̯ē* 4 n., v litevštině zaujaly místo *ī-* a *ī/i̯ā*-kmenů 5; v slovanštině lze je poznati podle přízvuku 5; — na *-ū* v slovanštině jsou dílem puvodní 9 n., dílem přejaté 11 n.; obsaženy jsou v slov. substantivech na *-yńi* 6, 10; poměr mezi *ū*-kmeny a *u*-kmeny 10 s pozn. 3, 11; — na *-i̯u* 33.89; — na *-i̯o*, mající v některých pádech kmen na *-i* 33 n.; — slov. kmeny na *-ęt-*, jejich vznik a význam

50 s pozn.; — *n*-kmeny mužské 36 n., střední 49 n.;— předslov. *-ōn*-kmeny přecházejí ve slovanštině k *ā*-deklinaci 111 n., 117; — k participiálním kmenům na *-nt* býval v mask. metaplastický nom. sg. *n*-kmenový 46; — *r*-kmeny 56 n., ve slovanštině přecházejí ke kmenům jiným 57 n.; pokud zachovány, časem se mění 60 n.; *r*-kmeny označující nomina agentium 61; — indoevropské *r*/*n*-kmeny 40.

Komparativ slov., jeho kmen 54 n.; — nom. sg. mask. 54 n., neut. 55 n., fem. 6.

Koncové slabiky, viz hláskosloví.

Konjugace, koncovka 1. sg. praes. v slovanštině 92; — koncovka 1. os. sg. aor v slovanštině 13; — koncovka 1. os. sing. praes. med. v jaz. indoevropských 72 n.; — koncovka 1. os. sing. perf. med. v jaz. indoevropských 72; — koncovka slov. *vědě* 72 n.; — koncovka 3. sg. a plur. *-tъ* ve slovanštině 13, 41[1]; — koncovka 1. os. plur. v prajazyce 15, v slovanštině 13, 14, 15 n., — stindická koncovka *-ma* 15; — 2. a 3. os. sing. slov. imperativu 68; — shoda 3. sing. a plur. v jazycích baltských 66.

Latinský dat. plur. u zájmen osobních (*-bīs*) 152.

Lokal sing., tvoření prajazykové 135; — u *o*-kmenů 64, 67 n., 72[1], 73, 133; koncovka *-oũ* 130, 131 n.; — u *ā*-kmenů 73, 128, 136 n.; — u kmenů na *-i* 5 pozn., 128, 142; — u kmenů na *-u* 5 pozn., 138 nn.; lit. tvary na *-ů*, lot. na *-ō* 140; — u kmenů konsonantických 119, 139 n.

— dualis 119 n.

— plur. 132 n., 146 n.

Lokal vyjadřuje tak ponětí ‚ruchu' (na otázku kam?) 134, 138 n.

Neutrum v litevštině 66.

Nominativ sing. *o*-kmenů mužských 12—33, středních 13, 14, 15, 34 n.; — *jo*-kmenů mužských 32, 33 n., středních 15, 33 n., 35; — *ā*-kmenů 1 nn.; — *jē*-kmenů 3 n.; — *i*- a *u*-kmenů 5; — kmenu na *-i*/*jā* (subst. na *-ynja-*, *-ьja-*, fem. part. praes. a praet., fem. komparat.) 6 nn.; koncovka *-i* vedle *-ьji* 8; — kmenů na *-ū* 9 n.; — *n*-kmenů mužských 36—40, středních 49 n.; — středních *nt*-kmenů 50 nn.; — participia praes. mask. 42—47, neut. 47 n.; — participia praet. mask. 52—54, neut. 56; — komparativu mask. 54 n., neut. 55; — středních *s*-kmenů 13, 14, 15, 25, 34; — *r*-kmenů 56 nn.; — nominativní tvar je základem další odvozeniny 7, 8[1], 10, 40, 61; — zájmenný mask. *sь*, *jь* 32, neut. *to* 13, 25, *se*, *je* 32.

— dualis (= akk. dualis), *o*-kmenů mužských 78 nn., středních 71, 81 nn.; slovin. *dvorû*, *čepû* 80 n.; — *ā*-kmenů 71, 81, 82 nn.; — *i*-kmenů a *u*-kmenů 84 n.; — kmenů konsonantických mask. a fem. 85 n., neut. 86; — slov. *oči*, *uši* 86 n.

— plur. *o*-kmenů mužských 63 nn.; lit. koncovka *-aĩ* u substantiv 65 n., *-ẽ*, *-i* u adjektiv 64 n.; ruské nom. plur. na *-a* 79[1]; — *ā*-kmenů v prajazyce 74, v slovanštině 74—76; — kmenů konsonantických mask. a fem. a kmenů na *-i* a *-u* 62 n.; — neuter *o*-kmenových 77, neuter konsonantických 78; — v deklinaci zájmenné: mask. 63 n.; rus. *vsě*, *tě* 71; — neutra 66 n.

Participium praes. (kmene *-nt*), jeho deklinace v slovanštině 6, 42 nn.; — prajaz. nom. sing. mask. 42—47, neut. 47 n., fem. 6; — kmen *-ęt-* u sloves praesentního kmene na *-ī* 47; — praeteriti (kmene *-s*), jeho tvoření 52 n.; nom. sing. mask. 52 nn., fem. 6, neut. 56.

Postposice v lok. sing. 145.

Praefix a praeverbium, lat. *per-* 21, stir. *aith-*, *aid-* 24, lit. *pér-* 117 pozn., *at-*, *ati-*, *ata-* 22, lot. *at-*, stprus. *at-*, *et-* 19 n., slov. *o-* 19 nn. Viz i s. v. ‚předložka'.

Předložky, význam jejich se někdy rozšiřuje, zevšeobecňuje 26 n.; — vznik vazeb předložkových 24; — slov. *otъ* nutno lišiti od praeverbia *ot-* 18, slov.

otъ se spojuje se stind. *átaḥ* 15, 18 n., neprávem 23; jindy s lit. *atì*, stind. *áti* 19, rovněž neprávem 24, vyvinula se předložka ta z adverbia-praeverbia *ot* na půdě slovanské podle předložek ostatních 24; význam slov. praeverbia *ot-* a baltského *at-* 19 n., etymologie 21; — indoevropské adverb.-předložka **pos* 26, je v lit. *pàs*, ř. *πός*, slov. *po*, lat. *post* atd. 26; význam lit. *pàs* a slov. *po* 26 n.; toto **pos* je v adverb. *pozdъ*, *pozdě* 28 n.; od předl. *po* nutno lišiti praeverb. *po* 29, které s lit. *pa-* náleží k indoevrop. *úpo* 30 n.; k tomuto *po-* náleží *podъ* 31.

Přízvuk, ruzná kvalita indoevropského přízvuku 1[2]; — pošinutí přízvuku se slabiky krátké nebo s délky tažené na následující slabiku s délkou raženou (zákon Saussureuv) 2, 51; — přízvuk nom. sg. *ā*-kmenů 1 nn., nom. plur. středních *o*-kmenu 77; — srv. hesla ‚akkusativ sing., vokativ sing., infinitiv, intonace'.

Proklise působí zachování délky v litevštině 65[1]; — působí změnu intonace v řečtině 66[1].

Vokativ sing. mužských *o*-kmenů 88, *jo*-kmenu 88 n., *ā*-kmenů 89, *i*- a *u*-kmenů 90; — přizvukování vokativu 86 n., 88[1].

Zájmeno osobní, jeho plurál ve slovanštině 75[1]. Viz i pod jednotlivými pády.

REJSTŘÍK SLOV

a) slovanských.*)

a 117.
bratrъ 57 n.
bratъ 58.
brzvъ 11, 94.
**bry* 11.
buky 12.
cě 66.
cělъ 10.
cěly 10.
cěna 3.
cie pol. 102.
cora pol. 60.
crъky 11.
čaša 3.
česo 112.
čъso 112.
dcera čes. 60.
dci čes. 56.
děverъ 57.
dьnъ 42.
do čes. 28.
dolóv čes. 138.
dolovъ 138 n.
dolu 130, 132, 139.
dolъ 35.
doma 141.
domóv čes. 138.
domovъ 138 n.
družьka 8.
dumati 12.
**dъkti* 56.
dъšti 56 n.
dvьrь 94.
dvorъ 35.
dziń stpol. 42.
dziś pol. 42.
golъka 8.
grab pol. 58.
habří čes. 58.
hlavně čes. 112.
holka čes. 8.
hrabí čes. dial. 58.
hřebík čes. 8.
chocia pol. 44.
chodatajь 61.
chotě čes. 60.
choti čes. 60.
i 56, 117, 133.
je nom. sg. neut. 32.
jęčmykъ 8.
jętry 9, 10, 57.
językъ 11.
jь 32.
ju, juže 133.
kamo 14, 25.
kamykъ 7, 40.
kobyla 8.
korę 40.
kǫdu 132.
kremykъ 8.
kry 10, 11.
kъda 39.
kъdy 39.
kъgъda 156.
ljuby dějati, tvoriti 95 n.
loky 12.

*) Slova praslovanská a cslovanská zvlášt neoznačována. Pořádek abecední je takový jako v abecedě latinské, hlásky specificky slovanské (ь, ъ, ǫ, ę, ě) položeny za hlásky etymologicky jim nejbližší, tedy ь za *i*, ъ za *u*, ǫ za *o*, ę za *e*, ě za ę.

mać pol., hluž. 60.
maś dluž. 60.
màt čak. 60.
máť, mátě čes. 60.
matera čes. 60.
mati 39, 56 n.
matka čes., pol. 61
matь rus. 60.
meždu 120.
měsęcь 8, 40.
mi 68, 69 n., 74.
mie pol. 102.
mimo 149.
mǫžaky 10.
mъšica 5.
myšь 94.
na 27.
nadъ 29, 31.
neplody 10.
nizu 132.
ny 74 n.
ob- 19.
oba 79.
oči 86 n.
oko 87.
onude 130, 132.
ot- praev. 18 n., 48.
otrokъ 18.
otvorъ 18.
otъ 18 nn.
otъlękъ 18, 24.
pa- 116.
plamykъ 8, 40.
płomyk pol. 8.
po předl. 26 nn.
po- pracf. 29 nn.
podъ 30, 31.
pozdě 28 n., 30.
pozdъ 28 n.
pra- 116 n.
předek, v předu čes. 31.
prědъ 29, 32.
prostrъ 58.
prostъ 58.
proti 149.
raka rus., bulh., slovin. 12.
rákâi polab. 12.
rakev čes. 12.
rakva mrus. 12.
**raky* 12.
ratajь 61.
redъka rus. 12.
ředkev čes. 12.
remykъ 8.
řebřík čes. 8.
rъdъky 12.
rzeka part. stpol. 44.
se nom. sg. neut. 32.
sebě 149.
serša strus. 41.
sestra 38, 59 n., 111.
si dat. sg. 68, 69 n., 74.
sie pol. 102.
sъ 32.
slavéc slovin. 8.
slavík čes. 8.
slavьjь 8.
Slovèn- 40.
słowik pol. 8.
služьka 8.
solovej rus. 8.
srъša 38.
stravně čes. 112.
střevíc čes. 8.
sъ předl. 35.
svekry 9, 10, 11.
tamo 14, 25.
tě nom. plur. rus. 71
tebě 149.
ti 68, 69 n., 74.
to 32.
tobojǫ 158.
tomu 130.
tǫdu 132.
tretьjaky cslov. 10.
tu 130, 132.
tъ 32.
tъgъda 156.
u, uže 133.
ucho 87.
uši 86 *n.*
vdovně čes. 112.
venku čes. 132.
vědě 72 n.
vědro 41.
vrъchu 130, 132.
vъdova 2, 112.
vъně 132.
vъsь 94.
voda 38, 40 n., 111, 112.
vodně čes. 112.
volja 5.
vozataję 61.
vsě nom. plur. rus. 71.
vъ 35, 145.
vъnu 130, 132.

vъnъ 132.
vy 74 n.
za 31, 32.
zadek 31.
zadъ 31.
zajęcъ 40.
zäova srb. 10.
zełv pol. 10.
zemja 3.
zólva rus. 10.
żely 10, 11.
żena 2, 111.
żeravъ 94.
żrъny 10.

b) baltských.

(Slova litevská zviášt neoznačována.)

añt 27.
anta 27.
artójis 61.
at- 19 n.
at- stprus. 22, 24 n.
at- lot. 22.
ata- lit., lot. 19, 22.
ati- 19, 22.
ãtlaikas 24.
ausì 87.
deivẽ 5.
dẽverìs 57.
dfirnus lot. 10.
dvẽjau 120.
dvẽjaus 120.
en stprus. 145.
et- stprus. 22, 24 n.
ẽ 56.
isquendau stprus. 29, 133.
isstwendau stprus. 29, 133.
iswinadu 133.
jaũ 133.
jìs 32.
jùma 153.
kadà 39.
kadangi 39.
kaĩ 66.
kãi stprus. 66.
kiosi stprus. 3.
martì 5, 7.
mennei stprus. 69.
ménung 37.
mi 69 n., 74.
mùma 153.
musẽ 5.
namẽ 68, 73, 135.
nu- 57.
nũ 27, 57.
o 116.
ožkà 8.
pa- 26, 29, 30, 31, 116.
pa předl. lot. 26, 28, 29, 30.
pa- pracf. lot. 29 n.
pa, pa- stprus. 30.
pãdas 31.
pads lot. 31.
pansdau stprus. 29, 133.
pàs 26, 27, 30.
paskuĩ 26, 30, 129.
patì 5, 7.
pats 5.
pér- 57.
pirsdau 29, 133.
põ 26, 30, 31, 116 n.
po, po- stprus. 30.
pret, preti lot. 149.
pretibbe lot. 149.
pretim lot. 149.
prõ 116 n.
pusiaũ 120.
sebbei stprus. 69, 149.
semmẽ stprus. 3.
sesũ 38.
sesuñg 37.
si 69 n., 74.
-si stprus. 69.
sirsdau stprus. 133.
stwendau stprus. 29, 133.
szirszũ 38.
szìs 32.
szuñg 37.
tadà 39.
tadangi 39.
taĩ 66.
tebbei stprus. 69, 149.
testo 116.
tẽ 65.
tẽg stlit. 70.
vãlė 5.
vandũ 37, 40, 41.
vẽsznì 5.
vẽszpaty 127.
vẽszpatni 7.
vẽszpats 5.
vìlkė 5.
widdewũ stprus. 3.

c) staroindických.

(Pořádek abecední podle abecedy indické.)

átaḥ 18 nn., 23.
áti 18, 19, 21, 23, 24.
atirēkaḥ 18, 24.
ánti 27.
ápa 19, 23.
apadhā́ 31.
ápi 23.
amba 89.
asmábhjam 18.
úpa 27, 30.
ūtī́ 157, 163.
kadā́ 39, 157.
kadā́nījaḥ 39.
tadā́ 39.
tadā́nīm 39.
túbhjam 18.
dēvī́ 5, 7.
pádam 31.
pári 21.
paśčā́ 26.
paśčā́t 26, 30.
puráḥ 23.
pratamā́m 158.
pratarā́m 158.
bahirdhā́ 31.
vaśāt 115.
vịśatíḥ 79.
vr̥kī́ḥ 5, 7.

d) staroiránských.

uši av. 87.
paiti av. 28.
pairi av. 21.
parij stper. 21.
pasa stper. 26.
paskāṭ 26.
pasča 26.

e) řeckých.

ἀδῆ Hes. 58.
ἀέκητι 115.
αἰέν 119, 135, 145.
αἰές 119, 135, 145.
ἀχμήν 158.
ἀμφί 27.
ἀντί 27.
ἄνω 27.
ἀπό 19, 22, 23, 25.
ἀτάρ 25.
αὖ 133.
εἰ 56, 117, 133.
εἶ 139.
εἴκοσι 79, 86.
εἶτα 56, 117.
ἑκᾶτι 115.
ἐμοί 66, 69 n., 74.
ἐν 25, 145.
ἑοῖ 69 n.
ἔτι 19, 22, 23, 24
ἐπί 23, 25
καί 66
μάτην 158
μῖμος 149
μνῖα 5
οἵ 66, 68, 69 n.
οἱ relat. 139
ὅσσε 87
οὗς 87
πάραι 125
πέδον 31
πάρος 23
πεῖ 139
πῆ 4
πι- 23, 31
ποῖ 139
ποινή 3
πύς 26
Ποτειδά͜ων 90
σοί 66, 69 n., 74
τῆ 4
ὑπό 27, 30
χαμαί 125, 139
ὥς 87

f) staroitalských.

(Slova latinská zvlášt neoznačována. Oské *ú* zařazeno pod *o*.)

ab 19, 22, 23, 31.
ante 26, 27.
at 21, 25.
ecce 32.
ecquidem 32.
et 19, 21, 22, 23.
hīc 139.
hūc 139.
humi 139.
id 32.
in 25, 28, 145.
is 32.
meus 69.

nobis 152.
nos 74.
ob 31.
palam 158.
per- 21.
perperam 158.
post 26.
post os. 26.
púst os. 26.
pust umb. 26.
pústin os. 28.
prō, prōd 116.
secundum předl. 28.
sibi 149.
sub 27, 30.
tibi 149.
unda 41.
viginti 79, 86.
vobis 152.
vos 74.

g) keltských.

aid- stir. 24 n.
aith- stir. 24 n.
fo stir. 30.
immach stir. 132.
ona- kym. 26.
sethar stir. 59.
sethir stir. 59.

h) germánských.

(Slova gotská zvlášt neoznačována.)

ana 27.
and 27.
ant- sthněm. 27.
ei 56, 133.
fan stsas., stfris., sthněm. 26, 29.
fon stsas., sthněm 26.
hindar 27.
id 21.
iþ 21.
qairnus 10.
qinō 111.
nach něm. 28.
uf 27, 30.
van střdolnoněm. 26.
watō 38, 40, 41.